NOBEL ÖDÜLÜ

HEMINGWAY

Bütün Eserleri 10

İŞGAL İSTANBUL'U ve İKİ DÜNYA SAVAŞI

BİLGİ YAYINEVİ

hemingway / İŞGAL İSTANBUL'U VE İKİ DÜNYA SAVAŞI 10

BİLGİ YAYINLARI : 302
ERNEST HEMINGWAY BÜTÜN ESERLERİ : 10

ISBN 975-494-024-X
88.06 Y 0105.0066

Birinci Basım 1970

İkinci Basım
Temmuz 1988

ERNEST HEMINGWAY

Bütün Eserleri

10

İşgal İstanbul'u

Türkçesi M. Ali Kayabal

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

İÇİNDEKİLER

Usta Bir Yazarın Gazetecilik Serüvenleri 7

I. BÖLÜM İŞGAL İSTANBUL'U

Eski İstanbul 13
Mudanya Antlaşması 16
Mustafa Kemal 19
Sessiz, Bitkin Halk 21
İkinci Truva Kuşatmasının Sonu 23
Afganistan Politikası 26
Trakyalı Göçmenler 30
Hamit Bey 35

II. BÖLÜM LOZAN'DAKİ POLİTİKACILAR

İsmet Paşa ve Mussolini 39
Çikolata Asker 45
Avrupa'da Krallık mesleği 49

III. BÖLÜM: SAVAŞ VE İNSANLARI ANLATIYORUM

Savaşın İlk Şimşekleri 59
Madrid Bombardımanı 62
Yeni Bir Savaş Türü 65
Madrid Şoförleri 71
Teruel'in Düşüşü 79
Göç 84
Tortosa Bombardımanı 87
Tortosa Saldırıyı Beklerken 91
Amerikan Gerçekçiliği İçin Bir Program 94
Bir Olayın Üzerine Tutulan Işık 99

IV. BÖLÜM PARİS'TE BİR AMERİKALI

Tekinsiz Bir Kalabalık 105
İşte Paris Budur 108

Fransız Nezaketi Efsanesi 111
Paris Modası 114
Paris Şapkaları 116
Paris - Strasbourg Gezisi 117
Fransız Politikası 121
Büyük «Aperitif» Skandalı 125

V BÖLÜM BİR GARİP ALMANYA

Ticari Savaş 131
Barışsız Bir Zafer 135
İşgal Bölgesindeki Kin 140
Almanya'ya Girmek Sorunu 145
Almanya'da Bir Yabancı 152
Mark Çıkmazı 155
Mark Sayesinde Para Kazanmak 158
Bir Milyon Harcamak O Kadar Kolay ki 163

VI. BÖLÜM İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN

Zafere Doğru Bir Gezi 171
Londra Robotlarla Savaşıyor 188
Paris Savaşı 195
Asker ve General 206
Siegfried Hattında Savaş 214

VII. BÖLÜM VE SAVAŞLARIN ARDINDAN

Büyük Mavi Irmak 227
Ateş 238
Noel Armağanı 246
Durum Hakkında Rapor 281

USTA BİR YAZARIN GAZETECİLİK SERÜVENLERİ

Ernest Hamingway'de, haberi söke söke çıkartan bir 'savaş muhabiri'nin bütün nitelikleri vardı. İlk gençlik yıllarındaki yaşantısına ve sınırlı bir öğrenim yapmış olmasına karşın, politik ve ekonomik sorunları hayret verici bir şekilde kavrardı. Ayrıca izlediği olayın en can alıcı noktasını kavrama bakımından da özel bir üstünlüğe sahipti. O yıllarda Benito Mussolini'nin sahte bir milliyetçi olduğunu, Avrupa'nın doğudaki egemenliğinin sonunun hızla yaklaştığını anlayan ender kişilerden biriydi. Almanları hiç sevmediği halde, Müttefiklerin Almanlara karşı davranışının, yeni bir savaşa yol açabileceğini söylemekten de korkmuyordu.

Hemingway'in elbette bütün gözlemleri doğru çıkmamıştır. Sözgelişi, Mustafa Kemal'i 'fırsatçı' biri sanarak gereken önemi vermemiş, modern Türkiye'nin kurucusunu tepeden tırnağa yanlış yargılamıştır. Karşısına çıkan melodrama düşkünlüğü yüzünden, Afganların önemini de gereğinden fazla büyütmüş, Rusya'nın Ortadoğu'daki etkileri hakkındaki 'kehanet'leri, arapsaçına döndürmüştür. Bu yanılmaları, o günlerin karışık olayları içinde genellikle tam ve aydınlık yorumlar yapmasına karşılık birer, 'istisna' sayılabilir. Ayrıca genç gazetecinin olayları tarih içinden değerlendirmesi de birçok meslektaşı tarafından kıskanılmasına neden olmuştur. Bu yolda devam etseydi, Ernest Hemingway, hiç kuşkusuz, çağının en büyük gazetecilerinden biri olurdu.

Oysa Ernest Hemingway için gazetecilik mesleği, **«son»a** doğru bir gidişti. Sonradan da söylediği gibi, asıl amacı, **«para getiren kalın ciltli kitaplar yazmaktı»**. Ama 1924'ün ilk aylarında hâlâ gazetecilikten vazgeçmiş değildi. Gertrude Stein ve daha başkaları artık bu işi bırakıp zamanını, ciddi yazılar yazmaya ayırmasını salık verdikleri halde,

genç Hemingway henüz kısa hikâyelerinden hiçbirini satamadığı için kararsızdı; üstelik, eşi de hamileydi.

Varacağı karar ne olursa olsun, Hemingway'in işinden hoşnutsuzluğunun arttığına şüphe yoktu. Bir arkadaşına söylediği gibi, **«Telgraf yazmaktan sarhoş oluyordu».** Ayrıca kendisine izlemek için verilen olayları da 'zevkli' bulmuyordu. Savaş muhabirliğine bir diyeceği yoktu. En pis savaş muhabirliğinde bile duru, temiz bir yön vardı. Ama Hemingway'in görüşüne göre politika, baştan aşağı bir çirkefti ve günleri politik randevular yüzünden boşa geçiyordu.*

1924 yılı sonbahar ayında Ernest Hemingway, Toronto'ya döndü. Kendi kendine yettiğini anlayıncaya kadar **«Star»** gazetesi için çalışmayı sürdürecekti. Fakat bu iki yıllık planının sonunu getiremedi. Hemingway, **«Toronto Star»**daki haftalığı 125 dolarlık işini, ancak dört ay sürdürebildi. Gazeteden ayrılışıyla ilgili türlü şeyler söylenmiştir; ancak Harry Comfort Hindmarsh adlı bir yazı işleri müdürü yardımcısıyla takıştığı, gerçeğe en yakın olan açıklamadır.

Hemingway'ın gazeteden birdenbire ayrılışı değişik biçimlerde anlatılmıştır ve bunlar arasında James Cranston'un, **«Parmaklarıma Bulaşan Mürekkep»** adlı kitabında verdiği açıklama şöyledir: «Hatırladığıma göre Hemingway, şehir haberleri müdürü Hindmarsh'la çeşitli çatışmalardan sonra istifa etmişti. Genel Yayın Müdürü John Bone, Avrupa'daki yazılarının kazandığı başarıdan sonra, onu **'Daily Star'**da bir numaralı yerli muhabir olarak kullanmak istiyordu. **'Star'**ın şehir haberleri müdürü de kendisine sıradan bir muhabirmiş gibi davranmaya kararlıydı. Hemingway bir gün önemli bir iş için gece yarısına kadar çalışmış, sonra

---

* Hemingway'in politika hakkındaki görüşünü yansıtan yazı, **«Esquire»** dergisinin 1934 yılı Aralık sayısında yayımlanmıştır. Hemingway bu yazıda şöyle diyordu: **«Politika ödüllendirilmeyi beklemeden çok çalışmak ya da ilerde rahat edebilmek için bir süre sıkıntı içinde yaşamayı göze almak demektir. Bir insan Faşist de olabilir, Komünist de. Ve yeteneklerini iyi kullanırsa, ya elçi olabilir, ya kitabını bir milyon üzerinden hükümete bastırtabilir, ya da delikanlıların hayal ettikleri başka ödüllerden birine rahatlıkla konabilir.»**

evine dönmüştü. Fakat sabaha karşı dört buçukta hiç de önemli olmayan bir yangın için yatağından kaldırıldı. Ayrıca kızdırmak, küçük düşürmek ya da sabrını taşırmak için, üstüste önemsiz işlere gönderiliyordu.»

Hemingway'in, Hindmarsh'ın bu davranışlarına kolayca boyun eğdiği düşünülemez. Bir seferinde belediye parkına gidip doğa üzerine bir yazı hazırlaması istendiğinde, bir meslektaşına şöyle demişti: «Haydi, gazeteye dönüp, Hindmarsh'ın canını cehenneme gönderelim!» Doğal olarak, öneri hiçbir zaman yerine getirilmedi, ama iki adam arasındaki sürtüşme sürdü gitti. Derken Aralık ayında beklenen 'melodramatik patlama' oldu ve James Cranston'a göre, Hemingway'in Kont Apponyi adlı bir Macar diplomatı ile yaptığı 'mülakat' üzerine, beklenen **'son'** geldi. Hemingway, yazısını doğrulayacak birtakım belgeleri, o akşam geri vermek koşuluyla Kont'tan almıştı. Yazısını ve belgeleri Hindmarsh'a teslim etti ve belgelerin gazetenin kasasında saklanmasını isteyen bir notu da yazısına iliştirdi. Hindmarsh, belgelerin hepsini kaldırıp çöpe attı. Çöp sepeti de ana çöp sepetinde soluğu alınca, Hemingway o gece istifasını verdi.

Hemingway, 1925 yılı Ocak ayında eşi ve yeni doğan oğluyla birlikte Toronto'dan ayrıldı. Bir daha da geri dönmedi. Gazetecilik hayatı bir son'a varmıştı ve şimdi önünde Montparnasse'ta bir küçük apartman dairesindeki yaşamı kendisini bekliyordu. Bu kez başarıya ulaşacaktı. **«Üç Hikâye ve On Şiir»** adlı ilk kitabı 1923'te 300 adet olarak basılmıştı. Bunun para getiren bir yanı yoktu, ama bir başlangıç olarak önemliydi. 1924'te **«Çağımızda»** adlı ikinci denemesini yapmış, yine para kazanamamıştı, fakat hakkında yazılar çıkmış, iyi şeyler söylenmişti. Çıraklık devresini atlattığına göre, artık bir 'sanatçı' olabilirdi.

Ernest Hemingway, gazeteciliği bırakmasına karşın, gazetecilik yıllarında edindiği deneyimler kendisini hiç bırakmayacaktı. Kendi geçmişini böylesine dile getiren yazar doğrusu azdır. O yılların canlı anıları ilerde Hemingway'in en büyük romanlarını canlandırmakta büyük yarar sağlayacaktı. Ülkeleriyle ilişkisini kesip Paris'te yaşayan Amerikalıların amansız, anlamsız ve duygusuz yaşantıları, **«Güneş de Doğar»**da dile getirilecekti. Savaş, bütün dehşetiyle **«Silahlara Veda»**da anlatılacaktı. Hemingway'in boğa güreşlerine olan sevgisi, **«Öğleden Sonra Gelen**

Ölüm» adlı parlak incelemesine ve en çok okunan eseri **«Çanlar Kimin İçin Çalıyor?»**un hazırlanmasına dolaylı olarak yardım edecekti. Hemingway, boğa güreşlerinin yapıldığı arenalara tutku derecesine varan sevgiyle bağlanmamış olsaydı, kesinlikle İspanya'yı tanıyamaz, bu büyük yapıtını da yaratamazdı.

Hemingway'in yaşantısında av ve balıkçılık da önemli yer tutmuş, en önemli yazılarının yükünü bunlar çekmiştir. **«Afrika'nın Yeşil Tepeleri»**nde avdan büyük bir kumar olarak söz etmekte ve roman olmayan bu eseri, çok ünlü iki uzun öyküsü ile dengelemektedir **«Francis Macomber'in Kısa ve Mutlu Yaşantısı»** ile, **«Kilimanjaro'nun Karları»**. Her ikisinde de moral cesaret, kazanılan ve kaybedilenler konu edilir ve av, iki erkeğin trajedisini anlatmak için bir 'simge' olarak kullanılır.

Hemingway'in en güzel öykülerinden biri olan **«İki Yürekli Koca Nehir»**, genç bir eski askerin yukarı Michigan'da balık tutmasını anlatır. Hemingway bu romanında balık tutmayı, savaşın bıraktığı fizik ve moral yaraları sarmaya yönelmiş bir dinsel tören gibi kabul etmekte, 1919' dan sonra kendi başından geçenleri anlatmaktadır. Hemingway, en büyük romanı olan, **«İhtiyar Adam ve Deniz»**de tekrar sembolizme döner. Öteki romanlarında olduğu gibi, bunda da olay iki düzeyde anlatılmaktadır. Bunlardan birinde yaşlı bir balıkçının güçlü bir balıkla mücadelesi hikâye edilir; ikincisi ise, kaybedilen bir savaştan 'muzaffer' çıkan insan gururunu anlatan bir simgedir.

İşte Ernest Hemingway'in özü de budur: İnsan ve çabası. Hemingway yalnızca yaşadığını ve bildiğini yazmıştır ve iyi bildiği şeylerden biri de, 1920'lerdir. 1924 yılı kendisi için bir yaşantının sonu, bir yenisinin de başlangıcı olmuştur. Sonradan 38 yıl daha yaşayacağı halde, Ernest Walsh adında bir yazarın 1925 yılı ocak ayında **«This Quarter»** dergisinde Ernest Hemingway'in yaşantısı hakkında en iyi açıklama olan şu satırları yazması, hayli şaşırtıcıdır:

«Hemingway okuyucusunu seçmiştir. Bunun mükâfatı çok zengin olacaktır. Fakat Tanrıya şükür ki, kendisi hiçbir zaman bundan memnun kalmayacaktır. Çünkü o, bu iş için seçilmiştir. Okuyucusuna aittir. Onu yakasından silkeleyip atmak, unutmak çok uzun zaman isteyecektir. Ve o, bundan çok daha önce ölmüş olacaktır.»

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGAL İSTANBUL'U

ESKİ İSTANBUL

(30 Eylül 1922, The Toronto Daily Star)

Sabah uyanıp da Haliç üzerine çökmüş sisten incecik ve tertemiz başlarını uzatan minareleri görüp bir Rus operasındaki aryayı hatırlatan müezzinin, dokunaklı sesiyle müminleri yalvarırcasına duaya çağırdığını duyduğunuzda doğunun büyüleyici havasında eriyorsunuz.

Pencere camında yansıyan görüntünüze bakınca, sizi dün gece keşfeden sineklerin ısırıp kızarttığı yerleri görüyor ve kendinizi tam tamına doğuda buluyorsunuz.

Pierre Loti'nin hikâyelerindeki doğuyla, günlük yaşantının doğusu arasında gerçekten mutlu bir orta yol bulunabilir. Ama bunu, ancak gözkapakları yarı aralık bakan biri görebilir. Ayrıca yediklerine aldırmaması, sinek sokmalarına dayanıklı olması da gerekli tabii.

İstanbul'da kaç kişinin yaşadığını kimse doğru dürüst bilmiyor. Şimdiye kadar sayım mayım yapılmamış. Bu kentte, bir buçuk milyon kadar insanın yaşadığı sanılıyor.

Parçalanan Çar ordusunun her türlü üniformasını giymiş 40.000 Rus mültecisiyle, sivil olarak kente sızan ve barış konferansı ne sonuç verirse versin, kentin Mustafa Kemalcilere geçmesini sağlamakla görevli bir o kadar da Milliyetçi, bu sayının içinde değil. Bunlar, son varsayımlardan sonra kente sızanlar.

Yağmur yağmadığı zaman İstanbul'da o kadar çok toz oluyor ki, Pera'ya (Beyoğlu'na) paralel tepelerin üzerindeki sokaklardan geçen köpeklerin ayaklarından havaya sanki bir toz bu-

lutu yükseliyor. İnsanlar da ayak bileklerine kadar toza batıyorlar ve rüzgâr esti mi, arada tam ve yoğun bir bulut oluşuyor.

Yağmur yağınca da her taraf çamur içinde. Kaldırımlar öylesine dar ki, herkes sokakta yürüyor; sokaklarsa dereden farksız. Gidiş geliş kuralı diye bir şey yok. Motorlu araçlar, atlı arabalar, tramvaylar, sırtlarında ağır yükleriyle hamallar hep birlikte gidip geliyorlar. Yalnızca iki anayol var. Geri kalanların hepsi ara sokak. Anayollar da ara sokaklardan daha ahım şahım değil.

Hindi, Türklerin ulusal yemeği. Bu iri kümes hayvanları, güneşli yakındoğu tepelerinde yoğun bir yaşantı sürdürüyorlar ve hepsi de birer katır kadar inatçı.

Büyükbaş hayvanların eti kötü, çünkü Türkler sığır beslemiyor. Sığırların en işe yarayanları Mustafa Kemal'in ordularına silah ve cephane taşıyan kağnıları çeken iri, ay boynuzlu öküzler. Türk etlerini çiğnemekten çene kaslarım bir buldok köpeğinin kasları kadar sağlamlaştı.

Balıkları iyi, fakat balık genellikle içki mezesi. Üç kez üst üste balık yiyen biri, yüzerek bile olsa İstanbul'u derhal terk etmek ister.

İstanbul'da tam 168 resmi izin günü var. Cumaları Müslümanların, cumartesileri Yahudilerin, pazarları da Hıristiyanların tatil günü. Ayrıca Katoliklerin, Müslümanların ve Rumların hafta içlerinde dini bayramları var. Yahudilerin dini bayramları da cabası. Bu yüzden İstanbul'da her delikanlının en büyük emeli, bir punduna getirip banka memuru olmak.

Geleneklere uymakta, ayak uydurmakta direnmeyen kişi, İstanbul'da gece saat dokuz oldu mu, yemeğini yiyor. Tiyatrolar saat onda açılıyor. Gece kulüpleri ikide; tabii gözde olan kulüpler. Adı kötüye çıkmış gece kulüpleriyse, ancak sabaha karşı dörtte kapılarını açıyorlar.

Bütün gece boyunca köftecilerle haşlama patates satanlar kaldırımları kaplıyor, kömür yak-

tıkları ocaklarında, sabaha kadar müşteri bekleyen faytonculara yiyecek hazırlıyorlar. Her türlü çılgınlığa, kumara, dansa, gece kulüplerine paydos demek için kararlı Mustafa Kemal, şehre girinceye kadar, İstanbul bir çeşit ölüm dansına dalmış.

Limandan yukarı çıkan yokuşun orta yerindeki Galata semti, Barbary Coast'un en dehşetli eski günlerine taş çıkartacak kadar düşük bir yer. Her ulustan bütün müttefiklerin askerleri, burada kurulmuş tuzaklara düşürülüyor.

Türkler, günün her saatinde dar yolların kenarlarındaki kahvelerde oturup nargilelerini fokurdatıyor, bir yandan da insanın midesini yakıp kavuran rakılarıyla yudum yudum demleniyorlar. Bu içki o kadar sert ki, yanında meze olmadan içmek olanaksız gibi bir şey.

Güneş doğmadan kara ve yumuşak topraklı İstanbul sokaklarında yürüyecek olursanız, fareler önünüzden kaçışır; sıska sokak köpekleri çöp tenekelerini karıştırır. Bir barın kapısından sızan ışık sokağa düşerken, içerden patlayan sarhoş kahkahaları duyarsınız. Sarhoşun kahkahası, müezzinin güzel, dokunaklı, içli çağrısına tam bir çelişidir. Ve İstanbul'un kara yüzlü, çarpık, pis pis kokan sokaklarında sabahın ilk saatlerinde göreceğiniz şeyler, büyüleyici doğunun tam anlamıyla gerçek yüzüdür.

MUDANYA ANTLAŞMASI

(23 Ekim 1922, The Toronto Daily Star)

Mudanya (Türkiye)

Marmara kıyısındaki sıcak, toz toprak içinde, eciş bücüş yollarıyla ikinci sınıf bir kıyı kasabası Mudanya'da, batı ile doğu karşı karşıya geldiler. İsmet Paşayla görüşecek müttefik generallerini taşıyan İngiliz sancak gemisi «*Iron Duke*»ın külrengi, öldürücü kulelerine karşın, batılılar buraya barış dilenmeye geliyordu; yoksa barış istemeye, ya da koşullarını dikte ettirmeye değil.

Dünyanın kaderi üzerine kararlar veren bir ordunun işine karışmanın, hâlâ dünyanın işi olmadığını düşünen basınla ilgili bir yarbayın tutumu dolayısıyla toplantıları, hiçbir gazeteci izleyemiyordu. Toplantıdan kimsenin söz etmesine izin verilmese, hiç kimse batının doğudan barış dilenmeye geldiğini kabul etmese bile, yine de konferansın anlamı değişmeyecekti. Bu görüşmeler, Avrupa'nın Asya üzerindeki egemenliğinin sonunu gösteriyordu.

Mustafa Kemalcilerle aynı şey demek olan Türk milliyetçileri şu anda, Fransız etkisi altında. Bu iş, çok basit bir biçimde gerçekleşti. İki yıl kadar önce Mustafa Kemal Paşa, Balfour tarafından sıradan bir eşkıya diye nitelenmişti. En çok arttıran, kendisini satın alabilirdi. Sonunda Fransızların üzerine kaldı. Ona silah, cephane, para verdiler. Söylentilere göre, karşılığında da yakındoğu petrollerinden bazı çıkarlar kopardılar

İngilizler, yakındoğuda kontrolü kendi ellerinde tutmak istiyorlardı. Fakat Mustafa Kemal'i, pek gözleri tutmamıştı. Bu yüzden Yunanlıları destekliediler. Yunanlılar, iyi bir yatırıma benziyordu. Fakat Avam Kamarasında birçoklarının da belirttiği gibi, Lloyd George yanlış ata oynamıştı.

Herkesin bildiği gibi Mustafa Kemal, Yunanlıları silip süpürdü. Mustafa Kemal'in yendiği derme çatma ordunun erlerinin dokuz yıldan beri silah altında tutulduğunu, kişi olarak Küçük Asya'nın ele geçirilmesi için istekli olmadıklarını ve başkalarının çıkarlarına hizmet amacıyla savaşa girip ölmeye zorlandıkları düşüncesiyle beslendiklerini, göz önüne getirecek olursanız, bunun hiç de parlak bir askeri zafer olmadığını anlarsınız. Özellikle Mustafa Kemal birliklerinin, istilacıları ülkelerinden sürüp dışarı atmaya kararlı yurtseverler oldukları anlaşılınca, durum daha da belirginleşir

İyi eğitim görmüş, iyi silahlandırılmış ve hırslı yurtseverlerin kendi topraklarında, gönülsüz, subay kadrosu yeteneksiz, sıla özlemi çeken toplama istila ordusu karşısındaki etkililik derecesi, ona karşı birdi. Oysa İngiltere, Yunanlıları desteklerken, Mustafa Kemalcilerin bu derece etkili olabileceklerini hiç bilmiyordu.

Düşmanı yenmiş Mustafa Kemalci askerler arasında Fransız etkisi, şimdi en yüksek düzeyine erişmiş durumda. Bu etkinin doruğa ulaştığını ve Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya'ya olan yakınlığı dolayısıyla bundan böyle düşmeye başlayacağını sanıyorum. Er geç bu onu. Fransızlarla çatışmaya götürecek; İslam ve Hıristiyan dünyaları arasındaki anlaşmazlık, dünya barışını tehdit eden en büyük tehlike durumuna gelecektir.

Rusya, Türkiye üzerinde etkili ikinci güç olursa, —bütün belirtiler bunun böyle olacağını göstermektedir— temelini Sovyet Gürcü Cumhuriyeti ile Güney Rusya'nın oluşturduğu. Kara-

denizi içine alan, Boğazları aşıp hedefi Bulgaristan olmak üzere Balkanların göbeğine kadar uzanan Sovyetler taraftarı büyük bir kıskaç yaratılacaktır; Yugoslavya ile Romanya arasında bir köşe doğacaktır.

İkinci tehlike de, Boğazlar. Karadenizle Ege arasındaki Boğazlar, Rusya'nın en büyük doğal çıkış yollarıdır. Hatırlayacaksınız; geçen savaşta İstanbul için, Ruslara söz verilmişti. Bir zamanlar bir savaş olmuştu ve bugün bu savaştan geriye kalan, yalnızca bir İngiliz süvari alayının saldırısıyla bir hemşirenin çabalarıdır. Doğrusu Boğazlara egemen bir Rusya ile, Rusya'nın egemenliği altında Boğazlara sahip bir Mustafa Kemal arasında pek büyük bir fark da yoktur.

Bu şartlar altında Mustafa Kemal, Boğazların serbestliği ilkesini tanıdığına dair ne kadar demeç verirse versin; İngilizler, Boğazları kendi kontrolleri altında tutamazlarsa, er geç, bu geçidin yüzlerine kapandığını görecekler. O zaman da kesinlikle Gelibolu'da yeniden dövüşmemiz gerekecektir.

MUSTAFA KEMAL

(24 Ekim 1922, The Toronto Daily Star)

Daha birkaç ay öncesine kadar İslam dünyasında Mustafa Kemal'e yeni bir Selahattin Eyyubi gözüyle bakılıyordu. İslamiyeti, Hıristiyanlığa karşı savaşa yöneltecek, bütün doğu ülkelerinde bir kutsal savaşın öncülüğünü yapacaktı. Ama şimdi doğu dünyası ona karşı güvenini gitgide yitirmeye başladı. Konuştuğum Müslümanlar bana; «*Mustafa Kemal bize ihanet etti*» dediler. Artık kimsenin kutsal savaştan söz ettiği yok. Bu, galip kumandan Mustafa Kemal, sivil Mustafa Kemal olarak göründüğü için böyle oldu. Şöyle ki, kendisine sunulan elle tutulur kazançları almakta, Panislamcıların kendilerince küçük düşürücü saydıkları uzlaşmalara yanaşmakta, kazançlarını hep ayırıp saklamayı denemekte, bunları garantiye aldıktan sonra da daha fazlasını elde etmek için yeni tasarılar kurmaktadır.

Fakat kendisinin henüz bir «*de Valera*»sı ortaya çıkmamıştır. Ama bu bekleme oyununu sürdürürse, er geç bir «de Valera» ortaya çıkacaktır. Türk güçleri arasındaki bölünme, belki de doğudaki batı egemenliğinin kurtuluşunu hazırlayacaktır

Mustafa Kemalciler, Bolşevik Rusya ile bir antlaşma ve ittifak imzaladılar. Fransa ile de aralarında bir antlaşma ve ittifaka benzeyen bir bağ var. Bu ittifaklardan biri reddedilmeli. Türkiye hangi ittifakı inkâr ederse etsin, bu, havayı pek az düzeltecektir; çünkü Mustafa Kemalcilerin en büyük isteklerinden biri de, bu istek yazılı hiçbir paktta belirtilmediği, ama ülkede her-

kesçe bilindiği üzere, Arap Yarımadasına sahip olmaktır (Yazı İşlerinin notu: Dün alınan bir telgrafta Türklerin, Arap Yarımadası ile ilgili isteklerini barış konferansına bıraktıkları bildirilmektedir). Türkiye bu konuda bağlanmıştır. Fransa müttefiki olarak kalsa ve onun peşinden de gitse; ya da Fransa ile bozuşup, Rusya tarafından desteklense de durum, aynı ölçüde tehlikelidir. Arap Yarımadasında Türkiye ile İngiltere arasında bir savaş patlak verirse, ki böyle bir savaşa kalkışmak için ben Mustafa Kemal'in bugünkü kazançlarını sağlamlaştırmak amacıyla yirmi aylık bir süreye gereksinimi olduğu kanısındayım, bu yine de Panislamcıların doğudaki batı egemenliğine son vermek için dua ettikleri kutsal savaşı ateşleyecek bir kıvılcım olabilecektir. Bu sırada Fransa, Türkiye'nin müttefiki olarak kalmışsa, doğal olarak savaşta da tarafsızlığı koruyacaktır. Rusya ise tarafsız kalmayabilir.

Mustafa Kemal, Arap Yarımadasına petrol yüzünden sahip olmak istemektedir; İngiltere de, petrol uğruna Arap Yarımadasını elden çıkarmaya karşıdır. Şöyle ki, bekledikleri Selahattin Eyyubi kişiliğini Mustafa Kemal'de bulamamaktan düş kırıklığına uğrayan ve onun körü körüne bir savaşa girmeyeceğini kestiren doğu dünyası, yine de Mustafa Kemal'e savaşlarını yaptırtabilirler.

SESSİZ, BİTKİN HALK

(26 Ekim 1922, The Toronto Daily Star)

Doğu Trakya'nın Hıristiyan halkı, bitmek bilmeyen, karmakarışık bir yürüyüş düzeni içinde, Makedonya'ya doğru yolları arşınlıyor. Edirne üzerinden Meriç'i aşan ana kol, 20 mil uzunluğundaydı. Öküzlerin çektiği kağnı arabalarından, çamura bulanmış binek hayvanlarından, yorgun insanlardan, kadınlardan ve çocuklardan oluşan, yirmi mil uzunluğunda bir kuyruk. Yatakları sırtlarında, yağmur altında, nereye gittiklerini bilmeden yürüyorlar.

Bu ana kolu, Trakya'nın dört bir köşesinden gelip besleyen küçük kollar da var. Nereye gittiklerini bilmiyorlar. Türklerin geldiğini duyunca çiftliklerini, köylerini, başakları olgunlaşmış tarlalarını terk edip bu büyük göçmen topluluğuna katılmışlar. Çamura batmış Yunan süvarileri kendilerini sığır sürüleri gibi güderken, insanlar bu bitkin kalabalık arasındaki yerlerini de korumaya çalışıyorlar.

Her şey, herkes bir suskunluk içinde. İnleyen bile yok. Becerebildikleri, yapabildikleri tek şey, hareket halinde olmak. O güzelim köylü giysileri sırılsıklam, kir pas içinde. Bacaklarından asılmış piliçler, tavuklar arabalardan aşağı sarkıyor. Yaşlı bir adam, bir domuzun altında iki büklüm olmuş, yürüyor. Bir koca, arabanın içine biriken yağmur sularını boşaltmaya çalışan karısının üstünü battaniye ile örtmeye çalışıyor. Tek ses veren kişi o. Küçük kızı babasının yüzüne bakıp başlıyor ağlamaya. Ve yürüyüş sürüp gidiyor.

Ana kolun vardığı Edirne'de hiçbir yakındoğu havası yok.

Yalnız Doğu Trakya'dan boşaltılacak Hıristiyanların sayısı iki yüz elli bin. Bulgar sınırı yüzlerine kapatılmış. Türklerin Avrupa'ya dönüşlerinin meyvelerini ancak Makedonya ve Batı Trakya toplayabilecek. Şimdi Makedonya'da yarım milyona yakın göçmen var. Bunların karnının nasıl doyurulacağını kimse bilmiyor. Ama gelecek ay bütün Hıristiyan dünyası şu feryadı duyabilecek: «*Makedonya'nın yardımına koşun!*»

İKİNCİ TRUVA KUŞATMASININ SONU

(3 Kasım 1922, The Toronto Daily Star)

Benim şu satırları yazmaya başladığım sırada, Yunan birlikleri de Doğu Trakya'yı boşaltmaya başlıyorlar. Üzerlerine hiç uymayan Amerikan üniformaları içinde, başlarında kol gezen süvari devriyeleri, ülkenin iç taraflarına yürüyorlar. Askerlerin hepsi de asık yüzlü, ancak yanlarından bir geçen olursa zorlanarak sırıtmaya çalışıyorlar. Artlarında kalan bütün telgraf hatlarını kestiler. Tellerin direklerden aşağı sallandığı görülüyor. Barınaklarını, iyice gizlenmiş savunma hatlarını, makineli tüfek yuvalarını, Türklere karşı son bir direniş göstermeyi tasarladıkları iyiden iyiye düzenli sırtları hep terk ettiler.

Her bir yanı çamur içinde kalmış öküzlerin çektiği binek arabaları, tozlu yollarda gıcırdayarak ilerliyor. Askerlerin bir kısmı arabaların üzerinde serili giderken, bir kısmı da öküzleri boynuzlarından çekmeye çalışıyor. Arabaların önlerinde ve arkalarında askeri birlikler sürünüyor. Yunanlıların giriştiği büyük askeri serüvenin sonu bu.

Böyle olmasaydı, şöyle olurdu diye masallar okumak, gerçekten hazin bir şey! Yunan askeri serüveninin sonu da böyle hazin işte. Ama olanca suçu Yunan askerinin sırtına yüklemek, yersiz. Boşaltma sırasında bile Yunan askeri, yine de iyi bir savaşçı olduğunu gösterdi. Mustafa Kemal'in orduları Doğu Trakya'yı Mudanya Mütarekesinin bir armağanı olarak geri almasalardı, herhalde Yunanlılarla burada bir hayli sert kapışmaları gerekecekti.

Yunanlıların Mustafa Kemal'e karşı giriştikleri savaşta Anadolu'daki Yunan ordusunda gözlemci olarak bulunan Hint Süvari Birliği subaylarından Yüzbaşı Wittal, Yunan ordusunun uğradığı yenilgiye neden olan entrikaların içyüzünü bana şöyle anlattı.

«Yunan askeri birinci sınıf savaşçıydı» diyordu Yüzbaşı Wittal. «İngiliz ve Fransızlarla birlikte çalışan subaylar tarafından da çok iyi yönetiliyorlardı. Mustafa Kemal'in ordularını yenilgiye uğratmışlardı. İhanete uğramamış olsalardı, ben Ankara'yı işgal edeceklerinden ve savaşı bitireceklerinden emindim.

Konstantin tahta çıkar çıkmaz, cephedeki bütün subaylar, genelkurmay başkanından takım kumandanına kadar, görevlerinden alınmıştı. Bu subayların çoğu cephede terfi etmiş, gerçekten iyi askerlerdi; başarılı önderlerdi. Yerlerini savaş yıllarını İsviçre, ya da Almanya'da sürgünde geçiren kralcı subaylar almıştı. Bunların pek çoğu hayatlarında tek bir silah sesi bile duymamıştı. Bu davranış, orduda büyük bir çöküntüye yol açtı ve Yunan yenilgisinin başlıca nedeni oldu.»

Yüzbaşı Wittal hiç savaş deneyimi olmayan topçu subaylarının nasıl batarya kumandanlıklarına getirildiklerini ve nasıl kendi piyadelerini biçtiklerini de anlattı. Yüzlerine pudra süren, dudaklarını rujla boyayan piyade subaylarından, bilgisizlik, umursamazlık yüzünden «cinayet» halini alan kurmay çalışmalarından söz etti.

Yüzbaşı Wittal, «Anadolu'daki çatışmada Yunan piyadeleri başarılı olmuşlardı ve ilerliyorlardı,» dedi. «Sonra kendi topçuları hepsini biçti. Binbaşı Johnson (kendisi daha sonra İstanbul'da basınla ilişkileri düzenleyen irtibat subayı olarak çalışmıştır), bildiğiniz gibi topçu subayıdır. Üstelik, iyi bir topçu subayıdır. Topçuların piyadeye oynadığı oyunu görünce, üzüntüsünden hüngür hüngür ağlamıştı. Binbaşı Johnson istese topçuyu rahatça yönetebilirdi. Fakat hiçbir

şey yapacak durumda değildi. Sıkı bir tarafsızlık izlemek için kesin emir almıştı. Bu yüzden hiçbir şey yapamazdı.»

Kral Konstantin'in Yunan ordusuna ihanetinin hikâyesi budur işte. Bu yüzdendir ki, Atina'da patlak veren ihtilal, birçok kimsenin sandığının aksine, hiçbir zaman bir maskaralık olmamıştır. Bu ihtilal, kendisine ihanet edene karşı, bir ordunun ihanetidir.

İhtilalden sonra eski Venizelosçu subaylar, Doğu Trakya'daki orduyu yeniden örgütlendirdiler. Yunanistan, Trakya'ya bir «*Marne*» gözüyle bakıyordu, ya burada dayatıp son bir direniş gösterecek, ya da ölecekti. Asker yığınağı buraya yapılmıştı. Her şey çok iyi tasarlanmıştı. Derken müttefikler, Mudanya'da, Doğu Trakya'yı Türklere veriverdiler ve Yunan ordusunun da bu toprakları terk etmesi için üç günlük bir süre tanıdılar.

Ordu, hükümetinin mütarekeyi imzalayacağına inanmadığı için, bekledi. Ama hükümet, mütarekenin altına imzayı bastı. Şimdi de askerler emir kulu olarak çekiliyorlar. Bütün gün boyunca onların pis, perişan durumlarını, sakallı, rüzgârdan yanmış yüzlerini seyrettim. Trakya'nın kahverengi, sert topraklarında, uzun kollar halinde ilerliyorlardı. Ne bando vardı, ne bir örgüt, ne kurtarma ekipleri. Pis ve ince battaniyelerle geceleri saldıran sivrisineklerden başka hiçbir şey yoktu. Yunanistan'ın şan ve şöhretinin sonuydu bu. İkinci Truva kuşatmasının sonu!

AFGANİSTAN POLİTİKASI

(31 Ekim 1922, The Toronto Daily Star)

Afganistan, Mustafa Kemal ve doğu taraftarı dostları tarafından İngiliz İmparatorluğu'na karşı tezgâhlanan bir başka silahtır. Bir yıldan fazla bir süreden beri Mustafa Kemalci subaylar, Afgan ordusunu darbeyi indirecekleri zamana hazır etmek için çalıştırmaktaydılar.

Çağdaş Afganistan'ın amaçları ve kininin iç-yüzü hakkında «*rastlantı sonucu*» öğrendiğim bazı şeyler var. Bunları bir süre Roma'da yaşayan ve şimdi Afgan Savunma Bakanı olan Muhammet Han'dan öğrendim.

Muhammet Han uzun boylu, kara saçlı, şahin bakışlı, bir mızrak gibi dimdik duran bir adamdı. Sami ırkından olmasına karşın, Rönesans çağından kalma bir insana benziyordu. Pers ve Med İmparatorluklarından beri işgal yüzü görmemiş bir halkın adamıydı.

Afganistan'ın eski emiri, Abdürrahman Handı. Bütün yaşamı boyunca Afganistan'ı Hindistan'la Rusya arasında bir tampon devlet olarak kullanan İngiltere'den nefret etmişti. İngilizler, ayrıca Afganların İngiltere'den başka ülkelerle diplomatik ilişki kurmalarına da izin vermiyorlardı.

Büyük adamdı Abdürrahman; sert adamdı, ileri görüşlüydü, üstelik Afgandı. Bütün yaşantısını Afganistan'ı güçlü bir ulus haline getirmeye adamıştı. Oğlunu da iyi yetiştirmişti. İngilizlere karşı savaşmak amacını, oğlu yerine getirecekti.

Derken ihtiyar emir öldü. Yerine oğlu Habibullah Han, emir oldu. İngilizler, hemen kendisinden Hindistan'a resmi bir ziyaret yapmasını istediler. O da İngilizlerin ne gibi insanlar olduklarını görmek için, bu öneriyi kabul etti. Burada İngilizler kendisini baştan çıkardılar. Önce ona tam bir kralmış gibi davrandılar. Türlü zevkler tanıttılar, içkiye alıştırdılar. Doğrusu, genç emirin öğrenme yeteneği yoktu da diyemeyeceğim. Kısa bir süre sonra genç emir, bir insan ve bir Afgan olmaktan çıkmıştı. 1918'de, mütarekenin imzalanmasından hemen sonra, Kâbil'e geri döndü. Afganlılar kendisini öldürdüler. Cinayete kurban gitti. Gerçek bir infaz oldu bu. Bunun üzerine Kâbil'deki Büyük Konsey, bir toplantı yaptı ve eski emirin en büyük torunu Nasirullah Hana sordular:

«Emir seçilirseniz, Afganistan'ın haklarını savunur musunuz?» dediler.

«Afganistan'ı savunurum,» diye karşılık verdi.

«İngilizlerle de savaşır mısınız?»

«Denerim,» dedi.

Bunun üzerine Nasirullah Hanı, konseyin toplandığı salondan çıkardılar.

Ondan sonra gelen Emanullah çağrıldı, bu kez içeriye.

«Emir seçilirseniz ne yaparsınız?» diye sordular.

Emanullah, «İki şey yaparım,» diye karşılık verdi. «Afganistan'ın haklarını savunurum... Ve İngiltere ile savaşırım.»

Bunun üzerine onu emir seçtiler ve birkaç hafta sonra da emirin birlikleri, Hindistan sınırını aştı.

İşte Muhammet Hanın hikâyesi bu.

Mütarekeden hemen sonra bir Afgan savaşı olduğunu, pek az kimse bilir. Savaşı, cephe gerisindeki Afgan kentlerini ve kerpiç mevzileri bombalayan Kraliyet Hava Kuvvetleri kazandı. Dağlardaki savaşçılar uçaklara karşı hiçbir tec-

rübeleri olmadığından pek çabuk dağıldılar. Ne olursa olsun, bu bir İngiliz zaferiydi ve öyle ilan edildi.

Ancak barış antlaşmasını imza ederlerken, İngilizler uğrunda durmaksızın savaştıkları hakların hepsini Afganlara tanıdılar. Artık başka ülkeler de Afganistan'da sefir ve konsolos bulundurabileceklerdi; Afganlar diledikleri kadar silah satın alabileceklerdi; öyleki, Hindistan yoluyla bile silah alabileceklerdi. Savaşı İngilizler kazanmıştı; ama barış, su götürmez bir açıklıkla Afganistan'ın zaferi oldu. Afganlılar öteden beri İngilizlerden nefret ederlerdi; bu kez, onlardan memnundular.

Bunun sonucu olarak şimdi bütün Afgan kentlerinde Sovyet Rusya'nın temsilcileri var; Afgan ordusu modern silahlarla donatılmış durumda ve askerlerini de Mustafa Kemalci subaylar yetiştiriyor. Muhammet Hanın, «*Benim büyük Emir'im*» dediği Emanullah Han, İngilizlerle savaşacağına ilişkin verdiği söze ihanet etmemiş, kendisini Hindistan'ın çekiciliğine kaptırmamıştır.

Mustafa Kemal, Irak'a saldıracağı zaman —ki er geç saldıracaktır— iyi donatılmış ve yetiştirilmiş bir Afgan ordusu, Hayber Geçidinde boy gösterecektir ve bu ordu, 1919'da yenilgiye uğratılan dağlılara benzemeyecektir. Bugün Mustafa Kemal'le aralarında imzaladıkları bir antlaşma da var. Mustafa Kemal'in başarılarından esinleniyorlar; varoluşları da Hindistan'daki İngiliz egemenliğine karşı sürekli savaş vermelerine bağlı.

Afganlılar savaşacaklar. Meslekleri bu. Muhammet Hanın Afganların düşünme biçimini belirten bir hikâyesi daha var:

«Son savaşın açılmasına karar veren konsey toplantısından sonra Kâbil'deki evime dönüşte, karımla kızım tabancalarımı ve kılıcımı hazırlamışlar, yolluklar düzmüşlerdi. Kendilerine, bunlar da ne? diye sordum.

Bana, savaş için sana gerekli olanlar, dedi karım. Savaş olacak, değil mi?

Tabii. Ama ben Savunma Bakanıyım. Savaşa ben gitmeyeceğim. Savunma Bakanının kendisi savaşa gitmez, dedim.

Karım başını salladı: Hiç anlayamadım ben bu işi, dedi. Eğer siz savaşa gitmeyen bir Savunma Bakanıysanız, görevinizden ayrılmanız gerekir. İşte o kadar! Savaşa gitmezseniz, biz hepimiz gözden düşeriz.»

Bu, Mustafa Kemalcilerin yarattığı bir düşünüş biçimidir ve Ruslar tarafından silahlandırılan Afganistan, çözümü hiç de kolay görünmeyen bir yeni doğu sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.

TRAKYALI GÖÇMENLER

(14 Kasım 1922, The Toronto Daily Star)

Sofya (Bulgaristan)

Trendeki rahat yerime oturunca, Trakya'nın boşaltılışındaki dehşet bana, gerçekdışı gibi görünmeye başladı bile. Belleğimizin lütfu bu.

Edirne'den «*The Star*»a çektiğim bir telgrafta, boşaltmayı anlatmıştım. Buna yeniden dönmenin bir yararı yok. Boşaltma hâlâ sürdürülüyor. Bu mektubun, Toronto'ya ne kadar zamanda ulaşacağı hiç önemli değil; bunu «*The Star*»da okuduğunuz zaman, Makedonya'nın çamurlu yollarında evlerinden sürülen insanların, utanç verici bir gölgeler ordusu halinde yollarına devam ettiklerinden hiç kuşkunuz olmasın. Çeyrek milyon insanın hareketi, hayli uzun bir zaman alıyor.

Edirne pek hoş bir yer değil. Gece saat on birde trenden indiğimde asker, denk, karyola, yatak, dikiş makineleri, bebekler, kırık çocuk arabaları ile dolu bir garla karşılaştım. Hepsi yağmur altında ve çamur içindeydi. Kerozen lambaları ortalığı aydınlatıyordu. Gar şefi o gün Batı Trakya'ya, geri çekilen birliklerin askerleriyle dolu elli yedi vagon gönderdiğini söyledi. Telgraf hatlarının hepsi kesik. Hâlâ gelen asker var ve bunları boşaltmaya da olanak yok.

Gar şefinin söylediğine göre, Edirne'de insanın kalabileceği tek yer, Madam Mari'nin pansiyonuymuş. Askerlerden biri karanlık ara sokaklardan beni, Madam Mari'nin pansiyonuna

götürdü. Yollar diz boyu çamur. Madam Mari' nin pansiyonu da zindan gibi karanlık.

Kapıyı vurdum, çıplak ayaklı, pantolonlu bir Fransız açtı. Oda yoktu, fakat kendi yatağım varsa avluda uyuyabileceğimi söyledi. Durum kötüydü.

Derken dışarda bir otomobil gürültüsü duyuldu. İki film operatörü, şoförleri ile birlikte içeri girdiler. Üç kuşetleri vardı. Yatağımı kuşetlerden birine sermemi teklif ettiler. Şoför arabada uyudu. Kuşetlere uzandık. Adı Shorty (Bodur) olan, uzun boylu filmci, ta Rodos'tan buraya nasıl zorlu bir yolculuktan sonra geldiklerini anlattı.

Botunun birini ayağından çıkarırken,

«Bugün yanan bir kasabanın filmini çektik.» dedi. «Yanan bir kasaba, bir filmci için bulunmaz bir sahnedir.» Öbürünü de çıkarttı. «Değişik açılardan çekince, koca bir kent yanıyor gibi oluyor. Öf! Nasıl yorulmuşum be! Bu göçmen işi içler acısı bir şey. İnsan bu ülkede çok korkunç şeylere tanık oluyor Aradan iki dakika bile geçmeden horlamaya başlamıştı bile.

Saat bire doğru İstanbul'da yakalandığım sıtma nöbetiyle titreyerek uyandım. Yüzümün çevresinde uçuşan sivrisinekleri öldürdüm. Nöbetin geçmesini bekledikten sonra, bolca aspirin ve kinin alıp yeniden yattım. Sabaha karşı aynı şeyi bir daha yaptım. Sonra beni, Shorty uyandırdı.

«Hey delikanlı, şu film kutusunun haline bak!» Baktım. Üstünde tahtakuruları kaynaşıyordu.

«Bunlar çok aç olmalı. Filmlerime bile göz dikmişler. Vah zavallıcıklar, amma da aç kalmışlar, ha!»

Kuşetler de tahtakurularıyla vıgır vıgır kaynıyordu. Savaşta başıma çok şey gelmişti, ama Trakya gibisi yoktu. Nereye baksanız, yürüyen bir tahtakurusu dizisi görülüyordu.

«İnsana bir şey yapmaz bunlar,» dedi Shorty. «Mini mini böcekler, işte.»

«Bunlar bir şey değil. Sen Lüleburgaz'dakileri görecektin. Her biri dev gibiydiler.»

İriyarı bir Hırvat kadını olan Madam Mari, bize kahve ve kara ekmek verdi.

Laf olsun diye, «Odanız bir kepazelikti madam,» dedim.

Ellerini iki yana açtı: «Sokakta yatmak daha mı iyi, yani?» diye sordu. «Ha, mösyö? Sokakta yatmaktan daha iyi değil mi, yani?»

«Haklısın,» dedik ve bizi uğurlamaya çıkan madamla vedalaşıp ayrıldık.

Dışarda yağmur hâlâ çiseliyordu. Üzerinde bulunduğumuz çamur denizinin sonundaki taş yolda insan sürüleri dur durak bilmeden yürüyüşlerini sürdürüyorlardı. Yol, Edirne'den çıkıp Meriç Ovası boyunca ilerliyor, Karaağaç'ta başka kollara bölünüyor ve Batı Trakya'ya, oradan da Makedonya'ya kadar uzanıyordu.

Shorty ile arkadaşı İstanbul'a, sonra da Rodos'a döneceklerinden Edirne'yi kesip içinden geçen göçmenlerin yanı sıra, beni taş yola kadar otomobilleriyle bıraktılar. Kağnı arabaları, develer, yolda batıya doğru ağır ağır ilerlerken boş arabalarına binmiş, lime lime giysileri yağmurdan sırılsıklam, kırmızı fesleri kirden kararmış Türkler de, akıntıya karşı yönden ilerlemeye çalışıyorlardı. Türklerin sürdüğü her arabanın içinde, tüfeğini bacaklarının arasına kıstırıp oturmuş bir Yunan askeri vardı. Yağmurdan sakınmak için de kaputlarının yakalarını enselerine kadar kaldırmışlardı. Arabalar Yunanlılar tarafından toplanmıştı ve Trakya içlerine, göçmenleri ve mallarını almaya yardımcı olmak için gönderiliyordu. Sürücü Türkler bitkin ve korkulu görünüyorlardı. Hakları da vardı

Taş yolun tam Edirne içine girdiği yerde geliş-gidişi, atının üzerinde oturan bir Yunan süvarisi yönetiyordu. Sürekli sola yol vermekteydi. Türklerin sürdüğü arabalardan birine sağa

sapmasını işaret etti. Türk arabacı öküzlerini sağa yöneltince, araba bir çukura düştü ve yanındaki başı önüne düşmüş uyuklamakta olan Yunan askeri sıçrayarak uyandı. Sürücünün anayoldan saptığını gördü, başladı adama tüfeğinin dipçiğiyle vurmaya.

Türk sürücü yorgun, çökmüş ve aç aç bakan bir köylüydü. Yüzükoyun arabadan aşağı yuvarlandı. Sonra dehşet içinde kalkıp, tavşan gibi yoldan aşağı kaçmaya başladı. Koştuğunu gören bir Yunan süvarisi, atını mahmuzlayıp yetişti, hayvanıyla çarparak adamcağızı tekrar yere devirdi. Sonra öteki iki Yunanlıyla birlikte kollarından tutup kaldırdılar. Süvari, köylünün suratına birkaç tokat yapıştırdı. Adamın yüzü kan revan içindeydi; gözlerini iri iri açmış, her tokatta bağırıyor, arabasına dönüp yeniden öküzlerini sürmesini istediklerini anlamıyordu. Yolda yürüyen göçmenlerden hiçbiri bu olayla ilgilenmemişti bile.

Beş mil kadar göçmen kafilesi ile birlikte yürüdüm. Düz öküz arabaları, yüksek demirli karyolalar, başka eşyalar, ayakları bağlı domuzlar, bebeklerini kucaklarına sıkıştırmış analar, arabaların arkasına yaslanıp zorlukla adım atmaya çalışan yaşlı erkekler ve kadınlar görülüyordu. Gözleri ilerledikleri yoldaydı, başları öne eğikti. Sonra tüfek ve cephane yüklü katırlar geçiyordu. Bir de içinde uykusuzluktan gözleri kıpkırmızı kesilmiş Yunan subayları bulunan külüstür bir Ford geçti. Yağmurdan sırılsıklam olmuş, uykusuz, soğuktan titreyen köylüler, ağır ağır ilerlemelerine devam ediyorlardı. Evlerini barklarını arkalarında öylece bırakmış, gidiyorlardı.

Meriç üzerindeki köprüyü de geçtikten sonra, sağa saptım. «*The Star*»a bir telgraf çekmek için ara sokaklardan Madam Mari'nin pansiyonuna döndüm. Bütün hatlar kesilmişti. En sonunda bir müttefik komisyonuyla birlikte İstanbul'a dönen bir İtalyan albayı buldum. Telgrafımı ertesi gün İstanbul'dan göndereceğine dair söz verdi.

Sıtma nöbetim yine tutmuştu. Madam Mari kininle beraber içmem için, bana çok tatlı Trakya şaraplarından bir şişe buldu.

Sonra koca gövdesiyle masa başına oturup, çenesini kaşıyarak, «Ben Türklerin gelişine filan aldırmıyorum,» dedi, «ne zaman gelirlerse gelsinler

«Niçin?»

«Hepsi aynı bunların. Yunanlılar da Türkler de Bulgarlar da. Hepsi birbirinin aynı.» Sunduğum bir bardak şarabı kabul etti: «Bu gözler neler gördü, neler...»

«En iyileri hangisi?» diye sordum.

«Hiçbiri. Hepsi aynı. Yunanlı subaylar geldiler, burada kaldılar Şimdi de Türk subayları gelip yatacak. Bir başka gün bakarsın, Yunanlı subaylar tekrar geri gelir. Hepsi de paralarını ödüyorlar.» Bardağını yeniden doldurdum.

«Peki, ya dışarda, yolda yürüyen zavallı halk?» O yirmi millik dehşet yürüyüşünü bir türlü belleğimden çıkarıp atamıyordum. O gün de korkunç şeyler görmüştüm.

Madam Mari, «Haydi canım, halkın kaderi hep böyle,» diyerek omuz silkti. «Toujours la même chose[1]. Bilmem bilir misiniz, Türklerin bir atasözü vardır. Hoş, Türklerin birçok yerine cuk oturmuş atasözü vardır ya, suç yalnız baltada değil, ağaçta da vardır, derler. Bu da onun gibi işte.»

Gerçekten de tam yerindeydi bu atasözü.

«Tahtakurusu için özür dilerim mösyö.» Madam Mari şarabın etkisiyle bana diş bilediğini unutmuştu. «Ama başka ne bekliyordunuz burada? Burası Paris değil.» Koca vücuduyla doğrulup kalktı. «Allahaısmarladık mösyö. Evet, biliyorum, burası için yüz drahmi çok para, ama başka otel de yok. Sokakta yatmaktan da daha iyi, değil mi? Ha, ne dersiniz?»

---

[1] «Hep aynı şey..»

HAMİT BEY

(9 Aralık 1922, The Toronto Daily Star)

İstanbul (Türkiye)

Bismarck, «Balkanlarda gömleğinin eteklerini pantolonunun içine sokan herkes, dolandırıcıdır,» demişti. Elbette, köylü olanların hepsinin de gömlekleri dışarda. Ben Hamit Beyi Fransız sermayesiyle kurulmuş Osmanlı Bankasının dolgun maaşlı bir yöneticisi olarak gördüğümde, gömleğinin etekleri pantolonunun içindeydi ve gri bir «işadamı» elbisesi giymişti.

Hamit Beyin işyeri, bir tepe üzerindeki eski sarayın sırasında ve Kızılay evlerinin en yukarısında. Kendisi bu örgütün liderlerinden. Kızılay'ın haki elbiseli adamları, Ankara Hükümetinin emirlerini titizlikle uyguluyorlar.

«Mustafa Kemal İstanbul'a girince, kentteki Hıristiyan halkın öldürülmesinden Kanada endişe ediyor,» dedim.

İriyarı, kır bıyıklı, dik yakalı elbisesi içinde dimdik duran Hamit Bey, gözlüklerinin üzerinden bakarak Fransızca,

«Hıristiyan halk neden korkacakmış?» diye sordu. «Hepsi silahlı. Türkler ise, silahlarından arındı. Hayır, kimse öldürülmeyecek. Şimdi asıl Hıristiyan Rumlar, Trakya'da Türkleri öldürüyorlar. Bu yüzden Trakya'yı derhal işgal etmemiz gerekiyor. Halkımızı koruyabilmek için başka çaremiz yok.»

Kırım'dan Kahire'ye kadar bütün pazusu kuvvetlilerin İstanbul'da toplanıp, Mustafa Ke-

mal'in milliyetçi bir çılgınlık havası içinde kente girişinden yararlanarak kundakçılığa, katliama ve talana başlamak için fırsat kolladıkları sırada, Hıristiyan halkın tek korunma garantisi bu. Bir de müttefik polis gücü. Bu polis gücü etkili ve anlaşmış bir güç, ama İstanbul da bir buçuk milyonluk, umutlarını yitirmiş insanlarla dolu koskoca bir kent.

Mustafa Kemal bir kere kente girdikten sonra, Süveyş'in doğusunda bir yerde susayan kişinin susuzluğunu gidermesi mümkün değil. Anadolu hükümetinin bir üyesinin bana söylediğine göre, her türlü alkollü içkinin yasaklandığı Anadolu gibi, İstanbul da kurak bir kent olacak. Mustafa Kemal kumarı da oyunu da yasaklamış. Bursa'da kahveler saat sekiz dedi mi ışıklarını söndürüyor.

Peygamberin yasalarının böyle sıkı sıkıya uygulanması, Mustafa Kemal'le yakınlarını içkilerini yudumlamaktan yine de alıkoymuyor. Tıpkı Amerikan tütününü korumak için İzmir'e giden Amerikalının, yanındaki sekiz şişe konyakla Batı Anadolu'daki Mustafa Kemalcilerin karargâhında ansızın çok sevilen biri olduğunu görmesi gibi.

Mustafa Kemal'in bildirisi, İstanbul'a fıçılar içinde ve üzerine «ilaç» yazılmış ucuz Amerikan içkilerinin ithalini daha da hızlandıracak. Absente benzeyen bu içkiyi Türkler kahvelerde nargilelerini fokurdata fokurdata içiyorlar.

İKİNCİ BÖLÜM

LOZAN'DAKİ POLİTİKACILAR

İSMET PAŞA ve MUSSOLİNİ

(27 Ocak 1923, The Toronto Daily Star)

Lozan (Lausanne) konferansının toplantıları. Partenon'a benzeyen ve çok çirkin bir yapı olan Ouchy Şatosunda yapılıyor

Ouchy, bundan 60 yıl kadar önce, zamanın aşındırdığı evleri, beyaz badana boyalı, gölgelik ön balkonunda Byron'un ağrıyan ayağını dayayıp yemek saatini haber veren çanın çalınmasını beklerken Cenevre Gölünün mavi sularını seyrettiği güzel hanı, göl kenarında yükselen eski ve yıkık kulesiyle küçük bir balıkçı kasabasıydı.

İsviçreliler balıkçı evlerini yerle bir etmişler, hanın önündeki gölgeliği genişletip Byron'un koltuğunu bir müzeye kaldırmışlar; Lozan'a kadar çıkan tepelerin yamacındaki dev gibi, bomboş otellerin lağımlarından akan pislikle güzelim göl kıyısını doldurmuşlar ve eski kulenin çevresinde de Avrupa'nın en çirkin yapısını inşa etmişler Gölün kenarından bir tepe. Lozan'a kadar uzanıyor.

Göle bakan şatoda toplantının başlayıp başlamadığını, şato boyunca sıralanan *limusin* arabalara bakarak anlayabilirsiniz. *Limusin*lerin hepsinin üzerinde delegasyonların mensup oldukları ulusların bayrakları asılı. Bulgar ve Rus bayrakları yok. Bulgar Başbakanı Stambuliski şatonun döner kapısından koca gövdesiyle çıkıyor, kalabalığı selamlayıp, tepeye, oteline doğru yürüyor Stambuliski, parası olsa bile bir limusine binmeyi göze alamaz; çünkü bunu. Sofya'ya rapor ederler. Köylü hükümeti de kendisinden derhal bir açıklama isteyebilir Daha birkaç haf-

ta önce Bulgar Meclisinde ipek çorap giydiği hakkındaki iddialar karşısında çoban seçmenlerine karşı kendisini parlak bir şekilde savundu. Başbakan ayrıca, sabah saat dokuzdan önce uyanmamak, şarap içmek, kentin baş döndürücü hayatı ve ahlakının bozulmuş olmasıyla suçlanıyordu.

Rus delegasyonuysa, ne zaman konferansa davet edileceğini, ne zaman konferans dışı bırakılacağını bilemediğinden, Savoy Otelinde gece yarısı aralarında yaptıkları bir aile toplantısından sonra kendileri için çok pahalıya mal olacak bir *limusin* tutmaktan erkenden caydı. Kapıya bir taksi yanaşıyor ve Çeka'nın adamı, Bolşevik basın ajanı Arrens, arkasında Rakovski ve Çiçerin'le birlikte, karanlık suratıyla dışarı çıkıyor. Ukraynalı olan Rakovski'nin solgun bir yüzü, ahenkli yüz hatları, atmaca gibi bir burnu, ince dudakları var. Daha çok Floransalı bir soylu kişiye benziyor. Çiçerin, Cenevre'deki karanlıktan gün ışığına çıkmış adam gibi değil artık. Kendine daha çok güveniyor, yeni bir paltosu var, görünüşü çok daha hoş. Berlin'de iyi bir yaşantısı vardı; profili ve kızıl sakalı yine aynı, ama yüzü çok daha dolgun.

Herkes asıl İsmet Paşayı görmek istiyor, fakat bir gören, bir daha görmek istemiyor. İsmet Paşa kısa boylu, kara kuru bir adam. Hiçbir çekiciliği yok. Bir insan ne kadar ufak tefek ve silik olabilirse, o da öyle. Sanki dikkati çekmemek için özel bir deha sahibi. Mustafa Kemal'in kimselerin unutamayacağı, İsmet Paşanın da, kimselerin hatırlayamayacağı bir yüzü var.

Konferansın ilk günlerinde kalabalık bir gazeteci topluluğunun Çiçerin'in ünlü «*kitle toplantıları*»ndan birinden çıkarken, İsmet Paşanın da Savoy Oteline girdiğini hatırlıyorum. Paşa, asansörün gelmesini bu kalabalığın arasında beklemişti ve kalabalıkta kendisiyle görüşmek için randevu kopartmaya çalışanlar da olduğu halde,

hiçbiri onun kim olduğunu bilememişti. O kadar sıkıcı bir sokuluşu vardı ki.

Onu tanımış olmak iyi bir atlatmaydı ve yürüyüp kendisini karşıladım.

Asansörün kapısı önünde birkaç gazeteci onu kalabalıkta itip kakalayınca, «Ne komik bir durum, değil mi ekselans?» dedim. Okullu kızlar gibi gülümsedi omuzlarını silkti ve alaycı bir davranışla ellerini kaldırıp yüzünü örttü. Güldüm. O da kıkırdadı.

«Randevu alıp benimle görüşmeye gelin,» dedi. El sıkıştık. Asansöre girdikten sonra yüzüme bakıp güldü. Görüşme sona ermişti.

Kendisiyle yaptığım mülakatta çok iyi anlaştık. Çünkü ikimiz de oldukça kötü bir Fransızcayla konuşuyorduk. Türkiye'de kültürlü bir Türk için büyük eksiklik sayılan kötü Fransızcasını, İsmet Paşa da sağır taklidi yaparak örtmeye çalışıyordu. Fransızca bilmek, tıpkı Rusya'da olduğu gibi, Türkiye'de de toplumsal bir ihtiyaçtı. İsmet Paşa şakayı değerlendirmeyi de biliyor, koltuğunda arkaya doğru yaslanıp memnun memnun gülümsüyor ve Türk sekreterinin kulağına fısıldadığı sözleri dinliyordu.

İsmet Paşayı, mülakattan sonra bir kere daha gördüm. Montreux'de bir dansingde oturmuş, gülümseyerek dans edenleri seyrediyordu. Masasında oturan iriyarı, ak saçlı diğer iki Türk de, Paşanın yediği bir sürü kekle, içtiği üç fincan çayı asık suratla seyrediyorlardı. Paşa, kötü Fransızcası ile servis yapan kadın garsona durmadan şaka yapıp takılıyordu. Dansingde yine kimse kendisini tanıyamamıştı.

İsmet Paşanın tam zıddı bir «şahsiyet» ise, Mussolini idi. Mussolini, Avrupa'nın en büyük blöfçüsü. Mussolini, beni yarın dışarı çağırıp kurşunlasa bile, yine de kendisinin blöfçü olduğu inancından geri dönmem. Kurşunlama işlemi bile blöftür, derim. Vakit bulursanız Signor Mussolini'nin bir fotoğrafını alın ve şöyle bir incele-

yin. Kaş çatıp surat asmak için kendisini zorlarken, ağzının aczinin nasıl ortaya çıktığını görebilirsiniz. Oysa, bu kaş çatmayı İtalya'da on dokuz yaşındaki bütün faşist delikanlıları taklit ediyor. Geçmişini de şöyle bir yoklayın. Faşizmin sermaye ile işçi sınıfı arasında yer aldığı koalisyon devresini inceleyin ve geçmişteki koalisyonların tarihini tartın. Basit fikirleri parlak cümlelerle nasıl allayıp pulladığını düşünün. Düello etmek için ne kadar iştahlı olduğunu gözden ırak tutmayın. Gerçekte cesur insanlar düello etmek gereğini duymazlar. Korkakların çoğu, cesur olduklarını göstermek için aralıksız düello nedeni ararlar. En sonra kara gömleğine ve beyaz tozluklarına bakın. Kara gömlekle beyaz tozluk giyen bir adamın, «*aktör*» bile olsa, bir eksikliği var demektir.

Burada Mussolini'nin blöfçü mü, yoksa büyük ve sürekli bir kuvvet mi olduğu sorununu tartışmak için pek yerimiz yok. Mussolini belki, on beş yıl iktidarda kalır, belki de gelecek ilkbaharda kendisinden nefret eden Gabriele d'Anunzio tarafından devrilebilir de. Siz izin verin de ben Mussolini'nin, Lozan'daki birkaç tavrını anlatayım.

Faşist diktatör, basın mensuplarını kabul edeceğini bildirmişti. Herkes kalktı, geldi. Salonda toplandık. Mussolini bir kitap okuyarak masanın başına geçti, oturdu. Yüzü, ünlü kaş çatmasıyla daha da asılmıştı. Diktatörlüğünü gösteriyordu. Kendisi de eski bir gazeteci olduğundan salonda bulunan ve konuşmasını bekleyen gazeteciler aracılığında kaç okuyucuya «*hitap*» edebileceğini hesaplıyordu. Fakat görünüşte, elindeki kitaba dalmıştı. Aslında kafası iki yüz muhabirin çalıştığı 2000 gazetenin satırlarını okumaya dalmıştı bile. «*Salona girdiğimizde kara gömlekli diktatör iyice daldığı ve okuduğu kitabından başını kaldırmadı bile, vb.*

Mussolini'nin ardına geçip böyle ilgiyle okuduğu kitabın ne olduğunu görmek istedim. Fran-

sızca - İngilizce bir sözlüktü, üstelik de ters tutmuştu.

Mussolini'yi diktatör rolünde aynı gün ikinci defa Beau - Rivage Otelinde, Lozan'da yaşayan bir grup İtalyan kadını, kendisine bir demet gül vermek için geldikleri zaman gördüm. Köylü sınıfından altı kadındı bunlar ve Lozan'da çalışan İtalyan işçilerinin eşleriydi. Kapının dışında İtalya'nın ve kendilerinin yeni *«milli kahramanı»* tarafından kabul edilmek şerefine erişmeyi bekliyorlardı. Mussolini sırtında frak, ayaklarında gri pantolon ve beyaz tozlukları ile kapıyı açıp dışarı çıktı. Kadınlardan biri bir adım ileri çıkıp hazırladığı söylevi okumaya başladı. Mussolini kaşlarını çatıp kadına baktı; alaycı bir tavırla gülümsedi, akları iri Afrikalı gözleriyle diğer beş kadını süzdükten sonra, tekrar odasına çekiliverdi. Pazarlık giysilerini giymiş, hiç de çekici olmayan köylü kadınlar, gülleri ellerinde, öylece kalakaldılar. Mussolini, yine diktatörlüğünü göstermişti.

Yarım saat sonra aynı Mussolini, çeşitli görüşmeler sırasında kendine özgü «tebessümü» ile diktatörün aklını başından alan Claire Sheridan'ı kabul ediyor ve kendisiyle yarım saat görüşmek için vakit buluyordu.

Hiç şüphe yok, Napolyon çağındaki gazeteciler de aynı şeyleri Napolyon'da görmüşlerdir Sezar'ın devrinde *«Giornale d'Italia»*da çalışanlar da Julius'da aynı «zayıflık»ları sezmişlerdir Ama konu yakından incelendiğinde Mussolini'de, Napolyon'dan çok daha büyük cüret olduğu görülür Mussolini, bir İtalyan Horatio Bottomley'idir

Doğrusu o, Bottomley bile değildir. Bottomley bir çılgındı. Mussolini, hiç de deli değil, iyi bir örgütçü. Ancak, yaptığınız işe inanmıyorsanız, bir ulusun yurtseverlik duygularını örgütlemeye kalkışmanız çok tehlikeli olabilir. Öyle bir örgütleme ki, hiçbir çıkar beklemeden hükümete para bağışlamaya başlıyorsunuz hem de. Latin ırkı bir işe yatırım yaptı mı, sonuçlarını almak

ister; sonunda Signor Mussolini'ye, hükümete karşı olmanın, hükümet etmekten çok daha kolay olduğunu gösterecektir.

Yeni bir muhalefet doğacaktır sonunda, tohumları şimdiden atılmıştır ve başında da ihtiyar, dazlak kafalı, belki biraz kaçık, fakat gerçekten inanmış bir insan olan Gabriele d'Anunzio bulunacaktır.

ÇİKOLATA ASKER

(10 Şubat 1923. The Toronto Daily Star)

Gorki Çiçerin, soylu bir Rus ailesinden geliyor. Seyrek, kızıl sakalı ve bıyıkları, iri iri gözleri, geniş bir alnı var; yaşlı bir eskici gibi yürüyor. Öylesine soğuk elleri var ki, sıktığınız zaman ölü eli sıkar gibi oluyorsunuz. Fransızcayı da İngilizceyi de aynı aksanla, ıslık çalar gibi konuşuyor.

Çiçerin, Çarın eski diplomatlarındandı ve eğer Lenin, Napolyon'sa, Rus devriminden sonra ortaya bir diktatörlük çıkardıysa, Çiçerin de onun Talleyrand'ıdır. Kişilikleri o kadar birbirine benziyor ki. Çiçerin de Talleyrand da devrimden önce kralın emrinde çalışan diplomatlardı. İkisi de devrim sırasında elçi olarak yabancı ülkelere gönderilmişlerdi. Her ikisi de elçi olarak gönderildikleri ülkeler tarafından reddedilmişti. Her ikisi de bir süre sürgünde kalmış, devrimden sonra gelen diktatörlük rejimleri ile birlikte Dışişlerinin başına getirilmişlerdi.

Çiçerin bir gün öğleden sonra bana, «Lausanne'a belirli bir programla geldik,» dedi. «Aynı programla da buradan ayrılacağız. Boğazlar, gerek Çanakkale, gerekse İstanbul Boğazları, savaş gemilerine kapalı olmalıdır.»

Aynı şeyi yüzüncü defadır söyleyen, söylediğine inanan ve ilk söylediğinde olduğu gibi kayıtsız, fakat anlaşılmadığı için gücü zayıflayan bir adamın yorgunluğu içinde konuşuyordu.

«Boğazlar savaş gemilerine açık kaldığı sürece,» diye devam etti sözlerine, «Rusya, Karadeniz'e donanına çıkartacak her ulusun tehdidi

altında bulunacaktır Zırhlılar ve dretnotlar Karadeniz'e ellerini kollarını sallayarak girdikleri sürece, ne güvenliğimiz kalacak, ne kalkınma olanağı bulacağız; ne de istila korkusundan kurtulabileceğiz. Savaş gemilerinin Boğazlara girmelerine izin verilecek olursa, Rusya'nın yapabileceği tek bir şey vardır: O da silahlanmak! Karadeniz'de kuvvetli bir donanma bulundurabilmek için, derhal savaş gemileri yapmaya başlayacağız. Büyük bir donanma meydana getirme zorunluluğu ise, öteki alanlarda üretimi aksatacaktır. Fakat bunu yapmak zorundayız.»

«Peki, denizlerde silahsızlanma konusunda ne düşünüyorsunuz?»

«Rusya, Washington Konferansı'na çağrılmamıştı.»

Çiçerin omuzlarını silkti: «Hem ne sonuç alındı bu konferansta? Denizlerde silahsızlanma konusunda nereye vardık? Biz varolan koşullar ve eylemlerle uğraşıyoruz. Rusya silahsızlanma ile ilgili bir konferansa çağrılsaydı, ilk kabul eden ülke olurdu; fakat denizlerde tam bir silahsızlanmaya varıncaya kadar, Karadeniz'de ancak bir şartla savaş gemisi bulundurmayabiliriz. Bu şart, Boğazların bütün savaş gemilerine kapatılması ve savaş gemilerinin geçmesini önlemek için de, Türkler tarafından tahkim edilmesidir.»

Çiçerin şimdi en kuvvetli olduğu alanda konuşuyordu. Kendisi eski bir Rus diplomatıdır ve Rusya'nın ulusal çıkarları için mücadele ederken, kimseyi dinlemez. Sovyet Rusya'nın toprak ve ulusal sorunlarının, Rus İmparatorluğu çağındaki aynı sorunlar olduğuna inanır. Beklenen dünya devrimi gerçekleşmemiş ve Sovyet Rusya eskiden beri karşı karşıya kaldığı sorunlarla, yine yüz yüze gelmiştir. Çiçerin, bu sorunları iyi bilir. Doğuda Rusya ile İngiltere arasındaki rekabeti ve Rusya bir ulus olarak kaldıkça, rejimi ne olursa olsun, İngiltere İmparatorluğu varoldukça, çıkarlarının çatışacağını da bilir. Şimdi de ileride savaşla kazanılacak ya da kaybedile-

cek avantajları ve güvenlik unsurlarını, barış antlaşmaları ile kazanmak istemektedir.

Kırım, İngiliz donanmasının bir karşı saldırısına açık olduğu sürece, Rusların Afganistan yoluyla Hindistan'ı ele geçiremeyeceklerini Çiçerin, çok iyi biliyordu. Bunu Lord Curzon da biliyordu. Çiçerin bin mile yakın kıyıları ile Karadeniz'in, Rusya'nın en zayıf ve hassas noktası olduğunu da biliyordu. Dahası Lord Curzon da biliyordu bunu.

İngiliz İmparatorluğuyla, «müstakbel» Rusya İmparatorluğu arasında her gün amansız, acı bir savaş veriliyordu; bir tarafta uzun boylu, soğuk, buz gibi Curzon, İngiliz donanması ile kafa tutuyor; öbür tarafta Çiçerin kanıtlar, tarihten örnekler, istatistikler, erdemler ileri sürerek mücadele ediyor, etkileyici konuşmalar yapıyor, ama umudunu yitirince, sadece tarihten söz ediyor, gelecek kuşakların okuması için itirazlarını gündeme geçirtiyor, Lozan Konferansının ilginç hale gelmesini sağlıyordu. Ortadoğu ile ilgili her antlaşmanın başarısızlığına sebep olan Rusya ile Büyük Britanya arasındaki çatışma ve görüş ayrılığı, Lozan'da da vardı ve bu antlaşmanın da sürekliliğini engelliyordu.

Çiçerin soğuk elleri, soğuk beyni ve kızıl, seyrek sakalı, çalışma konusunda gösterdiği insanüstü yetenekleri; kadınlara karşı nefreti ve güvensizliği, reklamdan kaçışı ve halk ne diyecek diye düşünmemesi, Rusya için çaba göstermekten başka, para da dahil hiçbir şeye aldırmaması ile, hiç zaafı olmayan bir insana benziyordu.

Bileceksiniz, Çiçerin hiç asker olmamıştı. Kendisi utangaçtır. Öldürmekten de korkmuyor, ama yumruğunuzu burnuna doğru uzatacak olursanız, sapsarı kesiliveriyor. On iki yaşına gelinceye kadar annesi kendisini entari giydirerek büyütmüş. Çiçerin başlıbaşına bir beyin; vücudunu besliyorsa, beyninin bir parçası olduğu için besliyor.

İçimizde pek çok kimse onun hakkında bu

gerçekleri biliyordu. Derken bir pazar günü, Lozan'da kiliseler boşalır ve dağa gezmeye gidenler ellerinde skileri ile Aigle ya da Diablerets garlarına akın ederken, bir grup gazeteci, bir fotoğrafçının vitrini önünde birden duralayıverdi. Vitrinde Çiçerin'in üniformalı bir fotoğrafı teşhir ediliyordu.

İçlerinden biri, «Sahte bu,» dedi. «Çiçerin ömründe üniforma giymemiştir ki...»

Hepimiz fotoğraflara daha yakından ve dikkatle baktık.

«Yok. Sahte değil fotoğraflar!»

Bir diğeri, «Ben bu işi öğrenirim,» dedi. «Resimler sahte değil. Haydi gidip Slocombe'a soralım.»

Çiçerin'in çok iyi dostu ve bazen ağzı olan «*London Daily Herald*»ın muhabiri George Slocombe'u gidip bulduk. George, koca siyah şemsiyesini başının ardına dayamış, piposu ağzında, kızıl sakalını okşayarak Lozan Palace Otelinin basın odasında oturuyordu.

Kendisine uzattığım fotoğraflara bakarak, «Evet,» dedi. «Garip değil mi? Gördüğüm zaman ben de inanmamıştım buna. Fotoğrafları kendisi çektirdi ve şimdi de fotoğrafçı bunları satıyor.»

«Peki ama George, bu acaip üniformayı da nereden buldu?» diye sordum. «Sing sing hapishanesinin baş gardiyanının üniforması ile, Crillon Otelinin kapıcısının kıyafeti arasında bir şey bu.»

«Ne müthiş bir şey, değil mi?» George piposundan birkaç nefes çekti. «Bütün halk komiserleri Kızılordu'da general rütbesi taşırlar. Biliyorsunuz, Çiçerin de Dışişleri Komiseridir. Bu üniformayı Berlin'de bulmuştu. Geçen gece odasında sandığından çıkartıp bana gösterdi. Bununla gerçekten iftihar ediyordu. Siz asıl onu, bu üniformanın içindeyken göreceksiniz.»

İşte Çiçerin'in zaafı da buydu. On iki yaşına kadar entariler içinde büyütülen çocuk, hep asker olmayı istemişti. Ve askerler imparatorlukları yaratırlar. İmparatorluklar da savaşları.

AVRUPA'DA KRALLIK MESLEĞİ

(15 Eylül 1923, The Toronto Star Weekly)

Geçen gün Paris'te eski dostlarımdan Shorty'ye, yani «Bodur»a rasladım. Film operatörüdür Shorty. Sinemalarda seyrettiğiniz aktüalite filmlerini çeker. Shorty, Yunanistan'dan daha yeni dönmüştü.

«George, iyi çocuktur vesselam,» dedi Shorty.

«Hangi George?» diye sordum.

«Hangisi olacak, Kral George,» diye karşılık verdi. «Sen tanışmadın mı onunla? Kimden söz ettiğimi biliyorsun canım. Şu, yenisinden.»

«Hiç tanışmadım,» dedim.

Shorty garsona işaret ederken, bana da, «Canım, beyaz adam bu,» dedi. «Tam bir prens. Baksana şuna.»

Baktım. Üzerinde Yunan kraliyet arması bulunan bir kâğıt uzattı. İngilizce şunlar yazılıydı:

«Bay Wornall sabah ya da öğleden sonra kendilerini ararsa, kral çok memnun kalacaktır. Kral, Bay Wornall'u bütün gün bekliyebilir. Mektup hamiliyle bir cevap vermek lütfunda bulunursa, kraliyet sarayına götürülmesi için derhal bir araba gönderilecektir

(İmza) George»

Shorty mektubu dikkatle katlayıp tekrar ceketinin cebine indirirken, «Çok hoş çocuk canım,» dedi.

«Biliyorsun, öğleden sonra kameramı alıp dışarı çıktım. Saraya gittik; kapıda bale eteklikleri giymiş o koca bebekler tarafından selamlandık.

Arabadan indim. Kral gelip beni karşıladı ve elimi sıkarak, 'Hello! Nasılsınız bakalım Bay Wornall?' diye sordu.

Sarayın bahçesinde şöyle bir dolaşmaya çıktık. Kraliçe bir gül dalı koparıyordu. George, 'Bu da kraliçe' dedi. Kraliçe 'Nasılsınız' diye sordu.»

«Sarayda ne kadar kaldın?» dedim.

«İki saat kadar,» dedi Shorty. «Kral, konuşacak birini bulduğu için pek mutluydu. Büyük bir ağacın altına oturup viski soda içtik. Kral, saraya kapanmanın hiç de hoş bir şey olmadığını söyledi. İhtilalden beri kendisine hiç para vermemişler; Yunan aristokrasisinden hiç kimsenin kendisini ziyaretine de izin vermiyorlar. Sarayın bahçesinden dışarı çıkmasına bile izin yokmuş.»

Shorty,

«İnsanı korkutacak kadar can sıkıcı bir şey bu biliyor musun?» diye devam etti. «Andrea, daha talihliydi. Hatırlayacaksın, tahttan indirdiler onu. Şimdi isterse Londra'da, isterse Paris'te, ya da dilediği bir başka yerde gönlünce yaşayabiliyor.»

«Kendisiyle nece konuştun?» diye sordum.

Shorty, «Elbette İngilizce,» diye karşılık verdi. «Bütün Yunan kraliyet ailesi İngilizce konuşuyor. Uzun uzun filmini çektim. Kraliçenin de sarayda ve bahçede filmini aldım. Kral, sarayın duvarları içindeki geniş bir tarlada duran bir demetleme makinesinin yanında filmini almamı istedi. 'Amerika'da hoşa gider değil mi?' diye de sordu.»

«Kraliçe neye benziyordu?» diye sordum.

«Doğrusu kendisini pek iyi tanıyamadım,» dedi Shorty. «Yalnızca bir iki saat kadar beraber kalabildik. Onlarla öyle çok uzun zaman birlikte olmayı pek sevmem. Bazı Amerikalılar kendilerini 'istismar' ediyorlar. Kral yakasını zor kurtarıyor onlardan. Ama kraliçe, doğrusu çok hoş bir kadın. Ayrılırken kral, 'Kim bilir, belki Amerika'da tekrar görüşürüz,' dedi bana. Bütün Yunanlılar gibi, o da Amerika'ya gitmek tutkusunda.»

Yunan Kralı George, Avrupa'nın en yeni kralı. Ayrıca da en diken üstünde olanı. Shorty'nin dediği gibi «*hoş çocuk*» ve hiç gönül eğlendiremiyor. Geçen sonbaharda bir ihtilal komitesi tarafından iktidara getirildi. İzin verdikleri kadar da tahtında oturacak.

George, bir Romanyalı prensesle evli. Kraliçe Marie, Romen Kralı Ferdinand'ın kızı. Kayınvalidesi bugünlerde George'un tanınmasını sağlamak için Avrupa başkentlerini dolaşıyor. Tabii, bir yandan kızının da kraliçe olarak tanınmasını sağlamak için canla başla didiniyor.

Söz Romanya'dan açılmışken, oraya da dokunalım. Romanya'da da krallık mesleği, pek öyle tıkırında değil.

Kral Ferdinand, Yukarı Tuna köylüleri gibi gerçek yüzünü saklayan bir dertli. Devlet adamları ve arkadaşları 1919 yılında Paris'in en lüks otellerinde yaşar ve Balkanları Avrupalılaştırmak için hazırlanan antlaşmayı düzenlerken, sadece Avrupa'yı Balkanlaştırma sonucuna varıyor; Romanyalılar da durmadan laflayan çenesi düşüklerle, eyleme hazırlananlar arasında, bir seçim yapmak zorunda kalıyordu.

Konuşmalar sona erip antlaşmalar imza edilince, Romanyalılar komşularının bütün topraklarına sahip çıktıklarını görüverdiler Antlaşmayı düzenleyenler herhalde, ateşli Romanya yurtseverleri için bunu oldukça ucuz bir fiyat olarak görmüşlerdi. Ne olursa olsun, Romanyalılar şimdi, en büyük emelleri bir an önce Romanyalı olmaktan kurtulmak isteyen yeni yurttaşlarının ayaklanmalarına karşı, büyük ve güçlü bir ordu beslemek zorundalar. Er geç Romanya'nın önüne atılan ekmek dilimleri parçalanıp dağılacak, Golf Stream'e karışan buzullar gibi eriyecek. Birinci sınıf bir briççi, ikinci sınıf bir şair olan ve Avrupa politikasının iplerini en hızlı çeken; bütün Avrupa kral ailelerinin kadınları içinde hepsinden daha çok makyaj yapan Kraliçe Marie ise, bu parçalanmayı önlemek için elinden geleni ardına koymuyor. Çok, ama pek çok se-

vimli Prens Carol'a, *Prens Carol Film Kumpanyası*'nın 'cazip' genel müdürüne gelince —taç giyme törenini filme çekme hakkını özel olarak üzerine almıştı— o, bu işlerle pek ilgili görünmüyor.

Bu arada Romen ordusunun gelecek on yıl içinde Macar ve Rus saldırılarına karşı koyması gereken subayları da dudak boyası kullanıyor, yanaklarını allıkla boyuyor, korse giyiyorlar. Sakın abartıyorum sanmayın. Kahvelerde dudak boyası süren Romen piyade subaylarını, gözlerimle gördüm. Opera sanatçıları gibi allıklanmış süvari subayları da gördüm. Korse konusunda yemin edemem. Dış görünüş beni aldatmış olabilir.

Romanya'dan dönüp Bulgar Kralı Boris'in gerçeklerine giriyoruz. Boris, 'Tilki' Ferdinand'ın oğludur. 1918 yılında Yakındoğu cephesi çöktükten sonra, başlarında ihtilal komiteleri olduğu halde yurtlarına dönen Bulgar askerleri, Bulgaristan'ı müttefikler safında savaşa sokmaya çalıştığından beri hapiste yatan iriyarı, sert Stambuliski adlı 'sabık çiftçi'yi hapisten salmışlardı. Stambuliski hapisten, arenaya fırlayan bir boğa gibi çıkmıştı. İlk olarak da Kral Ferdinand'a saldırdı. Ferdinand ülkeyi terk etti. Oğlu Boris de çekip gitmek istiyordu. Stambuliski bunun üzerine, «Ülkeyi terk etmeye kalkarsan, seni vururum,» diye gürledi.

Boris, çaresiz kaldı. Stambuliski kendisini arkada bir odada saklıyor, ancak kibarca konuşmak istediği kişiler —sözgelişi basın mensupları— gelince, tercüman olarak kendisini çağırtıyordu.

Boris sarışın, sevimli, konuşkan biri. Bulgaristan'dan açıktan açığa nefret ediyor ve Paris'te yaşamaya can atıyor. Stambuliski, şimdi eski Alman taraftarı subaylar, entrikacı politikacılar ve Bulgar aydınları tarafından devrildi. Bu ülkede aydın demek, onurlu olmayacak kadar okumuş yazmış, kaçak bir mahkûm gibi öldürmeyi bilen kişi demek. Boris hâlâ kral, ama artık babası

Ferdinand'ın denetimi altında ve ihtiyar 'tilki'nin danışmanları tarafından göz altında tutuluyor.

Kendisini bir yıldan beri görmedim. Fakat hâlâ sarışın olduğunu söylüyorlar. Ama artık eskisi gibi sevimli ve konuşkan değilmiş. Evlenmedi de; fakat çöpçatan Kraliçe Marie bir kız büyütüyor.

Sırada şimdi Alexandre var. Yugoslavya'nın ya da Yugoslavların hâlâ ısrar ettikleri gibi Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının varisi Alexandre, Sırp Kralı Peter'in oğlu. Kendisini bir gece Montmartre'da, evliliğinden önce Paris'i son ziyareti sırasında görmüştüm. Yanında birkaç Sırpla, bir sürü de Fransız vardı. Hepsi gece kıyafetleri giymişti. Masada bir sürü de kız bulunuyordu. Şarapçılar için gerçekten büyük bir geceydi. Alexandre da çok içmişti ve pek mutlu görünüyordu.

Bu geziden kısa bir süre sonra evlenme ertelendi, ama sonradan yine gerçekleşti.

İtalyan Kralı Victor Emmanuel çok kısa boylu, kırçıl, keçi sakallı, elleri ve ayakları mini mini, ciddi mi ciddi biri. Bacakları incecik, çöp gibi. Kraliçesi, kendisinden en az bir baş daha uzun. İtalyan Kralının kısa boyu, eski Savoy Hanedanının belirli özelliklerinden.

Şimdilik İtalyan Kralı Avrupa'da en sevilen kral. Krallığını, ordusunu ve donanmasını Mussolini'ye teslim etmiş. Mussolini de, Savoy Hanedanına bağlılığını belirten itirazlarla, bunları, geri çevirmiş. Derken, orduyla donanmayı kendisi için alıkoymuş. Krallığı ne zaman isteyeceğini henüz kimse bilmiyor.

Birçok faşistle konuştum. Hepsi de cumhuriyetçi olduklarına dair yemin ediyorlar. «Mussolini'ye güveniyoruz,» diyorlar. «Mussolini, zamanın ne zaman uygun olduğunu bilir.»

Mussolini'nin de tıpkı Garibaldi gibi, cumhuriyetçiliğini inkâr etme olasılığı da söz konusu. Her şeyi zamanında yapmayı beceriyor, bu konuda gerçek bir dahi sayılabilir.

Faşist Partinin varolmak için eyleme ihtiyacı var. Şimdi Korfu ve Adriyatik konusunda biraz tatmin oldular. İşi yürütmek için cumhuriyet isterlerse, ona da sahip olabilecekler.

Bir insan olarak Avrupa'da Victor Emmanuel'den daha tatlı bir baba ve daha demokratik bir yönetici yoktur sanıyorum.

İspanya Kralı kendini bildiğinden beri, hep kraldır. Kral olarak dünyaya gelmiştir ve 1886' dan beri beş peçetalık paralarda resmi bulunur. Kral olmak için parmağının ucunu bile oynatmamıştır. Peçetalara bakılırsa, bebekliği daha güzelmiş. Ama, yalnız o mu canım, hangimiz değildik ki?

Alfonso, tahtı sallantıdaki krallardan biri. Fakat o, bundan pek üzülmüşe benzemiyor. Usta bir polo oyuncusu ve yine İspanya'nın en usta amatör otomobil sürücüsü.

Kral, geçenlerde arabası ile Kuzey İspanya' daki sayfiye kenti Santander'den Madrid'e kadar dağları, tepeleri, uçurumları aşarak, saatte ortalama altmış mil hızla gitti. Bununla ilgili İspanyol gazetelerinin çoğunda sert eleştiriler yayımlandı: «Bizim krala karşı nasıl sorumluluklarımız varsa, kralın da kendini koruması, bize olan sorumluluklarındandır,» vb. gibi. Bu gezi hoş karşılanmamıştı. Buna karşın iki hafta sonra kral, San Sebastian'daki yeni otomobil pistinin açılışında bana mısın demeden yine yarıştı ve bu defa saatte yüz kilometre hıza erişti. Derecesi, «Büyük Armağan»ı kazanan sürücüden sadece dört kilometre ve bir saat daha geriydi.

San Sebastian'da «Büyük Armağan» yarışının yapıldığı gün, Fas'ta İspanyollar bir başka askeri yenilgiye uğruyor, beş yüzden fazla ölü veriyor. Malaga kışlalarında ayaklanma çıkıyor, cepheye gitmeyi reddeden iki tabur asker başkaldırıyordu. Barselona'da işçilerle hükümet kuvvetleri arasındaki çatışmalar, sürüp gitmekteydi. Bir yıl içinde iki yüzden çok cinayetin işlendiği kanlı olayların ardı gelmek bilmiyordu. Fakat

kralın hayatına kasteden yok. Halk, Alfonso'yu pek ciddiye almıyor. Uzun bir süreden beri ona alışmış.

Kuzeye gelince, saygıdeğer krallar yaşıyor oralarda. Norveç Kralı Haakon, İsveç Kralı Gustav ve Danimarka Kralı Christian. Durumları o kadar iyi ki, adlarından söz bile edilmiyor. Tabii, ateşli ve usta bir tenisçi olan ve her kış Cannes'da Suzanne Lenglen ile birlikte oynayan İsveç Kralı bunun dışında.

Belçika Kralı Albert'le, eşi Kraliçe Elizabeth'i ise tanımayan yok.

Liechtenstein Prensi II. Jean, reklamı az yapılan bir kişi. 1858'den beri prensliği o yönetiyor. Bu yıl seksen üç yaşına bastı.

Liechtenstein'ı ben, öteden beri hep Chicago'da yaşayan armağan savaşçılarına benzetmişimdir. Fakat bu adı taşıyan ve İkinci Jean tarafından yönetilen zengin bir ülke de varmış demek. Babası, I. Jean'dı. Bir yüzyıldan fazla bir süreden beri ülkeyi bu aile yönetmekte. Liechtenstein, 130 bin metre karelik, İsviçre ve Avusturya sınırları arasına sıkışmış küçücük bir ülke. Bir süre Avusturya yönetiminde kalmış; 7 Kasım 1918'de de bağımsızlığına kavuşmuş. İki yıl önce kibar Liechtensteinlılar, İsviçre ile bir antlaşma yaparak posta ve telgraf idarelerini yürütme işini onlara bırakmışlar. Ülkenin 10.876 kişilik nüfusunun —son raporlara göre— hepsi sıhhat ve afiyette; yalnız Kral Jean dişlerinden biraz rahatsız.

Şimdiye kadar hep işlerine devam eden Avrupa krallarından söz ettim. Sabık krallardan da ayrı bir yerde söz açacağım. Ne Kayser'i, ne Harry K. Thaw'u, ne de Landru'yu görebildim. En iyi dostlarım arasında bunu becerenler de var. Fakat Kayser'i görenlerin anlattıklarına göre, sonuç hiç de tatmin edici değil.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞI ve İNSANLARI ANLATIYORUM

SAVAŞIN İLK ŞİMŞEKLERİ

(18 Mart 1937, NANA ajansına telgraf)

Valencia (İspanya)

Toulouse üssüne bağlı askeri uçağımız, Barselona'nın iş semti üzerinde alçaktan uçarken, sokaklar bomboştu. Çevre, bir pazar sabahı New York'un aşağı semtleri kadar sessiz görünüyordu.

Uçak yavaşça sert bir yolun üzerine indi ve küçük bir yapının önünde duruncaya kadar, motorları homurdandı, durdu. Karla kaplı Pireneleri aşarken buz kesen ellerimizi, sıcak kahve ve süt fincanlarına yapıştırıp ısıtmaya çalışırken, belleri tabancalı, deri ceketli muhafızlar dışarda şakalaşıyorlardı. Barselona'nın neden böylesine sessiz göründüğünü burada öğrendik.

Üç motorlu bir bombardıman uçağı, beraberinde iki takip uçağı ile çıkagelmiş, bombalarını kentin üzerine salmış, yedi kişinin ölümüne, otuz dört kişinin de yaralanmasına neden olmuştu. Hükümete bağlı takip uçaklarının püskürttüğü asi uçakları ile patlak veren hava savaşını, yarım saat farkla kaçırmıştık. Buna benim pek aldırdığım yoktu. Bizim uçak da üç motorluydu ve savaşanları herhalde bir hayli şaşırtacaktık.

Alicante'ye doğru kıyıdan ve alçaktan beyaz kumsalların, kurşuni şatolu kentlerin, kayalık sahili döven denizin üzerinden uçarken, hiçbir savaş belirtisi yoktu. Trenler yollarında gidiyor, öküzler tarlaları sürüyor, balıkçı kayıkları engine açılıyor, fabrika bacalarından dumanlar yükseliyordu.

Tarragona üstünden geçerken, bütün yolcular uçağın yan camlarına üşüştü, dar pencerelerden açık seçik bombalanıp hasar gördüğü anlaşılan ve yükünü boşaltmak için kıyıya çekilmiş bir şilebi seyre daldılar. Gemi pırıl pırıl sığ suyun ve kumsalın üzerindeki bu haliyle, kıyıya vurmuş ölü bir balinayı andırıyordu.

Sağa sola serpiştirilmiş beyaz evleri, koyu yeşil tarlaları ile zengin Valencia'yı geçtik; arı kovanı gibi kaynayan limanı, geniş, sarı ve yaygın kent merkezini geride bıraktık. Pirinç setlerini aştık ve uygarlığa yükseklerden, kuşbakışı bakılabilen sarp sıradağlara ulaştık. Altımızda parlak, mavi denizle, Alicante'nin Afrika'yı andıran palmiyelerle bezenmiş sahili göründü.

Ben havaalanından Alicante'ye külüstür bir otobüsle sallanarak yola çıktığımda, uçak da Fas'a doğru homurdanarak uçtu, gitti. Kenarlarına palmiyelerin sıralandığı güzelim kıyı yolunu büyük bir kalabalıkla dolduran bir törenin tam orta yerinde kente vardım. Sokaklarda kaynaşan büyük bir kalabalık vardı.

Yirmi birle yirmi altı yaşları arasındaki gençler askere çağrılmıştı ve delikanlılarla sevgilileri, aileleri, Guadalajara cephesinde İtalyan birliklerine karşı kazanılan zaferle, silah altına çağrılmalarını kutluyorlardı. Dörder kişilik sıralar halinde yürüyor, marşlar söylüyor; bağırıyor, gitar ve akordeon çalıyorlardı. Alicante limanındaki tenezzüh tekneleri, el ele tutuşmuş, son defa birlikte olmanın tadını çıkaran çiftlerle doluydu; karadaki askere alma işleminin yapıldığı barakaların önünde oluşan uzun kuyruklarda da neşe dolu bir kutlama havası esiyordu.

Bütün Valencia kıyısı boyunca, hep zaferi kutlayan kalabalıklar arasından geçtik. Bütün bunlar bana savaştan çok, o eski bayramları ya da festival günlerini hatırlatıyordu. Ancak kaba, yünlü militan üniforması içinde sendeleyerek yürüyebilen iyileşme devresindeki yaralılar, insana savaş gerçeğini düşündürüyordu.

Alicante'de yiyecek, özellikle et, vesikaya bindirilmişti. Ancak aradaki küçük kentlerde kasapların açık olduğunu ve önlerinde insanların kuyruğa girmeden et alabildiklerini gördüm. Şoförümüz evine dönerken kendisine, iyi bir parça biftek almayı ihmal etmedi.

Kilometrelerce uzanan portakal çiçeklerinin kokusunu sindire sindire, karanlıkta Valencia'ya varmak ve yolun tozuna rağmen bu güzel kokuyu içine çekmek, yarı uykulu bir gazeteci için düğün gibi bir şeydi. Fakat yarı uykulu da olsa, tozlar arasındaki ışıklara bakınca, kutlanan düğünün bir İtalyan düğünü olmadığı, pekâlâ anlaşılıyordu.

MADRİD BOMBARDIMANI

(11 Nisan 1937, NANA ajansına gönderilen telgraf)

Madrid (İspanya)

Bir buçuk mil ötedeki cephede, karşıdaki yemyeşil çamlık tepelerden, müthiş bir öksürük nöbetini andıran bir gürültü koptu. Asi topçu bataryalarının yerini belli eden sadece külrengi bir duman kümesi var. Sonra ipek bir kumaşın yırtılışını andıran cırlak bir ses. Kentte o anda her şey o kadar yolundaydı ki, önce buna kimse aldırmadı bile.

Fakat pazar günlerine özgü kalabalığın doldurduğu kent içindeki sokaklarda top mermileri, elektrik kontağının çaktırdığı ani şimşekler gibi yağmaya başladı; ardından büyük bir gürültüyle toz bulutu çöktü. Sabah saatlerinde Madrid'in üzerine yirmi iki top mermisi düştü.

Mermiler, pazardan dönen yaşlı bir kadını öldürdü, bir yığın siyah kumaş haline getirdi; kadının aniden kopan tek bacağı, uçarcasına komşu evlerden birinin duvarına çarptı.

Bir başka alanda üç kişi daha öldü; cesetleri «155»lik merminin kaldırım kenarına isabetinden sonra, gelişigüzel katlanmış elbise yığını gibi tozlar arasında serili kaldı.

Yoldan geçen bir otomobil birden durdu, sonra alevler saçarak ilerlemeye devam etti; şoförü başını öne eğmiş durumda dışarı fırladı, yüzünü ellerinin arasına alıp sersem sersem kaldırım kenarına gitti, oturdu. Şerit gibi bir kan çenesine doğru sızıyordu.

En yüksek binalardan biri de üç defa isabet aldı. Buranın bombalanması 'meşruydu,' çünkü önemli bir muhabere merkezi olarak biliniyordu, fakat pazar gezmesine çıkanların doldurduğu sokakların bombardımanı, askeri yönden hiç de gerekli değildi.

Her şey bitince, çöken evlerden birinde bulunan ve yaya on dakika uzaklıktaki gözetleme postamıza döndüm. Hükümet kuvvetlerinin, asilerin geçen kasım ayında Madrid'e ulaşmak için kalkıştıkları saldırıda meydana gelen cebi kuşatmak amacıyla giriştikleri savaşın üçüncü gününü izledim. Cebin ucu, Üniversite Sitesindeki hastaneydi. Hükümet kuvvetleri, Tremadura yolundan Coruna yoluna doğru başlattıkları kıskaç hareketini tamamlayabilirlerse, bütün cep kesilmiş olacaktı.

Yıkılmış kilisesiyle bir tepenin —kiliseyi üç gün önce top ateşi ile gözlerimizin önünde yerle bir etmişlerdi— üzerinde şimdi sadece damsız üç duvar kalmıştı. Karşı tepedeki iki büyük yapıyla bunun solundaki üç küçük yapı, asi kuvvetler tarafından tahkim edilmişti ve hükümet birliklerinin ilerlemesini durduruyordu.

Dün bu mevzilere karşı yöneltilen bir saldırı seyrettim. Hükümete sadık tanklar kahredici, zeki arılar gibi çalışır ve kalm sarmaşıklar ve dallar arasına yerleştirilmiş makineli tüfek yuvalarını yok ederken; topçular da asilerin elindeki binaları ve siperleri dövüyordu. Hava kararıncaya kadar seyre devam ettik. Fakat piyadeler, müstahkem mevkileri ele geçirmek için bir türlü saldırıya geçmedi.

Ama bugün, ağır topçunun on beş dakika süren ateşinden, üst üste isabet kaydedişinden sonra, tahkim edilmiş yapılar, beyaz ve turuncu bir duman bulutu arasında kaldı, bu sırada piyadenin harekete geçtiğini gördüm.

Tebeşirle çizilmiş gibi duran yeni kazılmış siperlerin ardında insanlar, yere uzanmışlardı. Birden içlerinden biri koştu, eğildi. Bir düzine

kadarı ardından gitti. Birinin düştüğünü gördüm. Derken içlerinden dördü geri döndü ve yağmur altında rıhtım boyunda saklananlar gibi, öne doğru eğildiler. Düzensiz cephe ileri doğru kımıldandı. Bir kısmı örtünmek için yere atladı. Diğerleri, kahverengi toprak üzerine mavi lekeler gibi, uzanıverdiler. Sonunda dalların altına vardılar ve gözden kayboldular. Tanklar da evlerin pencerelerine doğru ateş ederek ilerliyorlardı.

Çukur bir yolun üzerinde birden bir alev yükseldi; sarı sarı bir şeyler yandı; yağlı, siyah bir duman koptu ardından. Yangın kırk dakika kadar sürdü. Alevler söner gibi oluyor, sonra yeniden parlıyordu. En sonunda bir patlama oldu. Herhalde bir tanktı. Her şey yolun altında olup bittiği için, ne görebiliyordunuz, ne de emin olabiliyordunuz. Daha başka tanklar alevin yanından geçip evlere ve ağaçların arasındaki makineli tüfek yuvalarına doğru ateş etmeyi sürdürdüler. Bir zaman geldi, insanlar da alevlerin yanından koşarak geçip, evlerin yakınındaki yokuş boyunca, ormana doğru atıldılar.

Makineli tüfeklerin ve mavzerlerin ateşi havada fısıltıyı andıran bir gürültü yaratıyordu. Birden ardında kımıldayan gölgelerle bir başka tankın çıkageldiğini gördük. Dürbünle bakınca bunların, asker olduklarını anladık. Tank durdu, sarsıldı, sağa, yani öteki askerlerin koşarak gittikleri yere döndü. Sonra ormana daldı ve peşindekilere bir şey olmadan gözden kayboldu.

Ardından yeni ve yoğun bir ateş daha açıldı. Aydınlık gittikçe azalırken saldırı, devam ediyordu hâlâ. Dürbünle baktığımızda mermilerin ateşe verdiği evlerde, göğü tutmuş dumanlardan başka bir şey sezemez olmuştuk. Hükümet askerleri evlere elli metre kadar yaklaştıklarında, hava artık bir şey görmemize imkân vermeyecek kadar kararmıştı. Madrid'i faşist baskısından kurtarmak için girişilen hareketin başarısı, bu geceki ve yarın sabahki savaşın sonucuna bağlıydı.

YENİ BİR SAVAŞ TÜRÜ

(14 Nisan 1937, NANA ajansına gönderilen telgraf)

Madrid (İspanya)

Otelin penceresi açık; yatağa uzanınca, on yedi blok ötedeki cephe hattında açılan ateşin gürültüsünü duyabiliyorsunuz. Tüfekler çat pat küt ateş ediyor; derken bir makineli tüfek tarrakası onu izliyor; çapı büyük bir ağır makineli olmalı ki, tok, tok, tok diye ses çıkartıyordu. Ardından bir sahra havan topunun patlaması ve yeniden makineli tüfek tarrakaları. Uzanıp sesleri dinliyorsunuz ve yatakta olup, ayaklarını karyola demirine dayamak, «Üniversite Sitesinde, ya da Carabanchel'de olmamak gerçekten iyi» diye düşünüyorsunuz. Aşağı yolda adamın biri kalın sesiyle şarkı söylüyordu; tam gözlerinizi yumup uyuyacağınız sırada üç sarhoş kavgaya tutuşuyorlardı.

Daha sabahın ışıkları sizi uyandırmadan, güçlü bir merminin patlaması ile uyanıyorsunuz ve pencereye gidip bakınca, başı önde, pardösüsünün yakasını kaldırmış bir adamın umutsuzca taş döşeli alanda koştuğunu görüyorsunuz. Bir daha duymayacağınızı sandığınız barut kokusunu tekrar içinize çekiyorsunuz; sırtınızda bornoz, ayaklarınızda terlikler, mermer merdivenlere doğru koşuyorsunuz. Mavi işçi tulumu giymiş iki erkeğin, karnından yaralanmış bir kadını otelin holüne taşıdıklarını görüyorsunuz. Kadının İspanyollara özgü iri göğüslerinin üzerine kavuşturduğu ellerinin parmakları arasından kan sızıyor. On beş metre kadar ilerde, köşede, bir çöp

ve beton tozu yığınının üzerinde tek bir ceset yatıyor. Lime lime olmuş elbiseleri toz toprak içinde. Kaldırım kenarında açılan koca bir delikten dışarı gaz sızıyor; anlaşılan bir ana boru patlamış. Sabah serinliğinde sıcak bir büyüye benziyor.

«Kaç ölü var?» diye bir polise soruyorsunuz.

«Sadece bir tane,» diyor. «Mermi kaldırım kenarına isabet edip aşağıda patladı. Yolun kalın taşları üzerinde patlasaydı, en az elli kişi ölürdü.»

Bir polis, kafasının yerinde yeller esen cesedin üstünü örtüyor; ana gaz borusunu onarmak için birini göndermişler. Siz kahvaltı için geri dönüyorsunuz. Gözleri kıpkırmızı bir hizmetçi kadın, koridorun mermerleri üzerindeki kanları siliyor. Ölen siz değilsiniz, tanıdığınız biri de değil; üstelik soğuk gecelerden sonra insan çok acıkıyor ve önünüzde Guadalajara cephesine gitmeden önce uzun bir gün var.

Kahvaltıda biri, «Onu gördünüz mü?» diye soruyor.

«Elbette,» diye karşılık veriyorsunuz.

«Günde belki on kere biz de aynı yerden geçiyoruz. Tam o köşeden.» Biri dökülen dişlerle ilgili bir şaka yapıyor, bir başkası da böyle şaka yapmaması için uyarıyor. Ve herkeste savaşın belirli duygusu var. Görüyorsun ya, ölen ben değilim. Ben ölmedim.

Guadalajara cephesinde ölen İtalyan siz değildiniz; oysa çocukluğunuzu orada geçirdiğiniz için ölen İtalyan, hep sizden bir ölüymüş gibi gelecek. Hayır. Sabah erkenden külüstür bir otomobil ve ondan da külüstür bir şoförle cepheye gittiniz. Adamcağızın savaşa yaklaştıkça daha çok acı çektiği belli. Fakat geceleri, bazen çok geç saatlerde, koca kamyonların yanınızdan gürültüyle geçtiği ışıksız yollarda, bir dolar karşılığında en iyi otellerde yorgan döşek yatıp uyumanız da mümkün. Arka taraftaki, mermilerden uzakta olan odalar, daha pahalı. Otelin ön tara-

fındaki bir odaya mermi isabet ettiği için bu yönde, iki köşeli, güzel bir oda tutuyorsunuz. Diğerlerinden iki kat daha geniş olduğu halde bir dolardan da ucuza. Öldürdükleri ben değilim ki. Anlıyorsunuz ya. Hayır, ben değilim. Ben değilim artık.

Derken Morata cephesinin ardında, Valencia yolu üzerinde, «İspanyol Demokrasisinin Amerikalı Dostları» tarafından sağlanan bir hastanede, «Raven sizi görmek istiyor,» diyorlar.

«Ben kendisini tanıyor muymuşum?»

«Sanmam,» diyorlar. «Ama sizi görmek istiyor.»

«Nerede kendisi?»

«Yukarda.»

Yukarı odada yüzü külrenginde bir adamı uydurma bir yatağın üzerine yatırmışlar, kan veriyorlar. Adam sönmeye yüz tutmuş gözlerle kan şişesine bakıyor ve garip garip inliyor. Düzenli aralıklarla tıpkı bir makine gibi inliyor. Sanki ses ondan çıkmıyor gibi. Dudakları oynamıyor.

«Raven nerede?» diye sordum.

«Buradayım,» dedi Raven.

Ses, üstü kurşuni bir battaniye ile örtülü yüksekteki bir hamaktan geliyor Hamağın üst tarafında çapraz duran iki kol var; öbür ucunda da bir zamanlar surat olan, fakat şimdi sargılar arasında sadece boş gözlerin göründüğü sarı, boş bir yüzey.

«Kimsin sen?» diye sordu Raven. Dudakları kalmamıştı, fakat yine de konuşabiliyor. Sesi de hoş.

«Ben Hemingway'im,» dedim. «Seni ziyarete geldim.»

«Yüzüm çok fenaydı,» dedi. «El bombasından yandı. Bir iki kere soyuldu da, şimdi biraz daha iyi.»

«Şiş gibi biraz,» dedim. «Ama iyileşiyor herhalde.»

Konuşurken yüzüne hiç bakmıyordum.

«Amerika'da işler nasıl?» diye sordu. «Bizim hakkımızda orada ne düşünüyorlar acaba?»

«Duygular çok değişti,» dedim. «Hükümetin bu savaşı kazanacağına inanmaya başladılar.»

«Öyle mi dersin?»

«Mutlaka,» dedim.

«Çok sevindim,» dedi. «Biliyor musun, olup bitenlere seyirci kalabilseydim, hiç aldırmazdım bunlara. Gerçekte hiç de önemli görünmüyordu. Ama ben her şeyle çok ilgiliyimdir ve her şeyi anlayarak izleyebilsem, çektiğim acılara aldırmam bile. Belki bir işe de yararım. Anlıyorsunuz ya, savaşa aldırdığım yok. Önceden de bir kere yaralanmış, iki haftada yeniden birliğime dönmüştüm. Daha fazla ayrı kalamamıştım. Sonra bu halt geldi başıma.»

Elini elime vermişti. Bu bir işçi eli değildi. Avuçlarında nasır yoktu, tırnakları da uzun ve muntazamdı.

«Nasıl oldu bu iş?» diye sordum.

«Bazı birlikler bozguna uğramıştı. Onları toparlamak için çıktık. Becerdik de. Sonra faşistlerle yaman bir savaşa tutuştuk. Yendik. Çok kötü bir savaştı, ama yendik herifleri. Derken biri bana doğru bir el bombası fırlattı.»

Ellerini tutmuş, kendisini dinliyordum. Söylediklerinin tek kelimesine bile inanmıyordum. Adamdan geri kalan, bir asker yıkıntısı bile değildi. Nasıl yaralandığını bilmiyordum; ama anlattıkları bana doğru gibi gelmiyordu. Yalnız kendisine inandığımı sanmasını istiyordum.

«Nerelisin sen?» diye sordum.

«Pittsburgluyum,» dedi. «Orada üniversiteye gittim.»

«Buraya gelmeden önce ne iş tutuyordun?»

«Sosyal işçiydim,» dedi. O zaman bunun doğru olmadığını anladım. Böyle müthiş bir şekilde nasıl yaralanabileceğini düşündüm, sonra umursamadım. Benim bildiğim savaşta insanlar yaralarının türüne göre serilip yatardı. Zamanında ben de yatmıştım. Özellikle geceleri. Yalnız söy-

lediklerine inandığımı sandığı için memnundum. Kitaplardan söz ettik. Yazar olmak istiyordu. Ona Guadalajara'nın kuzeyinde olup bitenleri anlattım. Yolum buraya tekrar düşünce kendisine Madrid'den bir şeyler getirmek için söz verdim. Bir radyo getireceğimi bile umuyordum.

«Dos Passos ile Sinclair Lewis de gelecek diyorlar,» dedi.

«Öyle,» dedim. «Geldikleri zaman alır, seninle tanıştırırım.»

«Ne iyi olur,» dedi. «Bunun benim için ne demek olduğunu bilemezsiniz.»

«Getireceğim,» dedim.

«Yakında gelirler mi?»

«Gelir gelmez, tutar getiririm.»

«Sen iyi bir çocuksun Ernest,» dedi. «Sana Ernest diye hitap edersem, kızmazsın, değil mi?»

Çamurlu bir havada hallaç pamuğu gibi atılmış, sonra da güneşte kurumaya bırakılmış toprağı andıran surattan ses ne kadar tatlı ve etkileyici çıkıyordu.

«Ne münasebet!» dedim. «Lütfen beni dinle dostum, mutlaka iyileşeceksin. Bir sürü iyi işler de yapabilirsin. Radyoda konuşabilir misin?»

«Belki,» dedi. «Dönecek misin yine?»

«Elbette,» dedim. «Mutlaka.»

«Güle güle Ernest,» dedi.

«Hoşça kal,» dedim.

Aşağıda bana suratını kaybettiği gibi, iki gözünden de olduğunu söylediler. Bacaklarından ve ayaklarından da fena yaralanmıştı.

Doktor, «Ayak parmaklarının bazıları da kopmuş,» dedi. «Fakat kendisi henüz bunu bilmiyor.»

«Acaba hiç öğrenebilecek mi, merak ediyorum doğrusu.»

«Mutlaka öğrenir,» dedi doktor. «İyileşmeye başladı.»

Bu defa da yaralanan siz değildiniz, ama yurttaşınızdı, o; Pennsylvania'dan bir yurttaş. Bir zamanlar Gettysburg'da beraber savaşmıştık.

Daha sonra yolda yürürken Raven'in kumandanı subaya, Jack Cunnigham'a rasladım. Sol üst kolunda taze açılmış üç tüfek yarası vardı. Baktım, biri mikrop kapmışa benziyordu. Bir başka tüfek mermisi de omzunun altından girmiş, oradan sol ciğerine yürümüş, saplanıp kalmıştı. Askeri deyimler kullanarak bana birliğinin geri çekilen sağ kanadına ulaşmak için kalkıştıkları harekâtın hikâyesini anlattı. Bir ucunu faşistlerin, bir ucunu hükümet birliklerinin tuttuğu sipere, bombalarla nasıl saldırdıklarını, altı kişi ve bir Lewis makineli tabanca ile siperi nasıl aldıklarını, seksen kişilik bir faşist birliğini kuvvetten nasıl ayırdıklarını, hükümete bağlı askerler yetişinceye kadar altı kişi ile mevzilerini nasıl savunduklarını uzun uzun anlattı. Her şeyi belirli bir şekilde, inandırarak ve Glasgow şivesiyle, birbir aktardı. Bir kartalınki gibi derin ve delici bakışları vardı. Onu dinlerken, ne mene bir asker olduğunu anlayabilirdiniz. Yaptıkları ile önceki savaşta olsaydı rahat, bir madalya alırdı. Ama bu savaşta nişan yoktu. Bu savaşın nişanları, sadece alınan yaralardı.

«Raven de bu çarpışmada vardı,» dedi. «Yaralandığını bilmiyordum. İyi adamdı. Ben düştükten sonra yaralanmış olmalı. İkiye böldüğümüz faşistler, doğrusu yaman bir birlikti. Biz kötü durumdayken, bir tek boşuna kurşun sıkmamışlardı. Karanlıkta yerimizi iyice kestirinceye kadar beklemiş, sonra amansız bir ateş açmışlardı. İşte ben aynı yerde dört kurşun birden yedim.»

Bir süre konuştuk ve bana bir sürü şey daha hikâye etti. Anlattıklarının hepsi önemli şeylerdi, ama hiçbiri Pittsburglu sosyal işçi, hiçbir askerlik eğitimi görmemiş Jay Raven kadar önemli olamazdı. Demek bana doğruyu söylemişti Raven. İnsan bu garip, yeni savaş türünde inanabileceği yeni şeyler öğreniyordu.

MADRİD ŞOFÖRLERİ

(22 Mayıs 1937, NANA ajansına çekilen telgraf)

Madrid'de birbirlerinden çok farklı bir sürü şoförümüz oldu. İlkinin adı Tomas'tı, boyu ancak bir buçuk metreydi ve Velasquez'in hiç de iç açıcı olmayan, son derece olgun cücesine benziyordu. Ön dişlerinin çoğu yoktu, yurtsever duygularla doluydu ve İskoç viskisine de bayılıyordu.

Valencia'dan Tomas'la birlikte yola çıktık, Alcala de Henares'ten Madrid'in yayla üzerinde beyaz, dev bir kale gibi yükseliverişini seyrettik. Tomas dökük dişlerinin arasından, «Çok yaşa sen e mi, ruhumun başkenti Madrid!» dedi.

Ben de «Kalbimin başkenti,» dedim.

«Yaşşa!» diye bağıran Tomas sırtıma bir şaplak indirmek için bir an direksiyonu bırakıverdi. İçi asker dolu bir kamyonla bir karargâh otomobiline çarpmaktan kıl payı kurtulduk.

«Ben duygu adamıyım,» dedi Tomas.

«Ben de ama, şu direksiyona daha sıkı yapışsan fena olmayacak galiba,» dedim.

«En yüce duygular bendedir» dedi Tomas.

«Hiç şüphem yok yoldaş,» dedim. «Yalnız rica ederim, nerede, nasıl araba sürdüğüne dikkat et.»

«Bana güvenebilirsin,» dedi Tomas.

Fakat ertesi gün çamurlu bir yolda, Brihuega yakınında, ardındaki altı tanka yardım edebilmek için kıl gibi ince yol kenarına gelip duran bir tank yolumuzu kesti. Üç asi uçak, tankları görmüş ve bombalamayı kararlaştırmıştı. Bombalar üstümüzdeki tepenin çamurlu toprağına

isabet ediyor, çamurdan sütunları, büyük gürültülerle havaya doğru püskürtüyordu. Bombaların hiçbiri bize isabet etmemiş, uçaklar da kendi hatlarının gerisine çekilmişti. Arabada doğrulup manevra dürbünü ile bakınca, bombardıman uçaklarını koruyan küçük bir Fiat savaş uçağını rahatlıkla görebiliyordum. Güneşe asılmış gibi pırıl pırıldı. Başka bombardıman uçaklarının geldiğini sanarak mümkün olduğu kadar uzaklara kaçıştık. Fakat ne gelen oldu, ne giden.

Ertesi sabah Tomas otomobili çalıştıramadı. O günden sonra ne zaman başımıza buna benzer bir şey gelse, Tomas ertesi gün otomobili bir türlü çalıştıramıyordu. Cephe karşısındaki tutumu artık acınılacak bir duruma gelmişti. Sonunda ustalığını, yurtseverliğini ve genel tutumunu beğenmemize karşılık, Tomas'ı Valencia'ya geri gönderdik. Oradaki basın bürosuna da bir not gönderip Tomas'ın «soylu» duygularla dolu, iyi niyetli biri olduğunu belirttik; fakat daha gözüpek birini göndermelerini rica ettik.

Bunun üzerine bize, şoförler birliğinin en yüreklisi olduğunu ileri sürdükleri bir başkasını gönderdiler Adının ne olduğunu bilemiyorum, çünkü kendisini hiç görmedim. Hepimizin yemeklerini sağlayan, kahvaltılarını hazırlayan, yazılarımızı daktilo eden, benzin bulan, otomobil onaran, şoför temin eden ve bir diktafon gibi Madrid'deki bütün dedikoduları kaydeden Sid Franklin (Brooklyn'li boğa güreşçisi), herhalde bu yeni şoföre çok sıkı talimat vermiş olmalıydı. Sid, arabaya kırk litre benzin koymuştu. Benzin, muhabirlerin en büyük derdiydi. Chanel ya da Molyneux'nün parfümlerinden, Bols cininden çok daha zor bulunuyordu. Şoförün adresini almış, çağrılacağı yere derhal gitmesi için hazır beklemesini tembih etmişti. Bu sırada yeni bir saldırı bekliyorduk.

Biz kendisini çağırıncaya kadar, o dilediğini yapmakta serbestti. Ama nereye giderse gitsin, kendisini çabuk bulabilmemiz için bize, önceden

bildirmek zorundaydı. Sıkıntısını çektiğimiz benzini Madrid sokaklarında otomobille dolaşarak harcamak istemiyorduk. Artık bir taşıtımız var, diye hepimiz mutluyduk.

Şoför, ertesi akşam saat yedi buçukta yeni bir emir olup olmadığını anlamak için otele uğrayacaktı. Gelmeyince, biz de kendisini evinden arattık. Sabah erkenden otomobil ve kırk litre benzinle beraber Valencia'ya hareket etmişti. Şimdi Valencia'da hapiste yatıyormuş. Herhalde memnundu halinden.

Bu kez David'i verdiler bize. David, Toledo yakınlarındaki küçük bir kentten, anarşist bir delikanlıydı. Öylesine garip ve delice bir dil kullanıyordu ki, o konuşurken kulaklarınızın duyduğunun yarısına inanmazdınız. David'le beraber bulunmak, benim dinsizlik kavramıyla ilgili görüşlerimi kökünden değiştirdi.

Gerçekten de cesur çocuktu; fakat şoför olarak büyük bir kusuru vardı. Araba kullanamıyordu. Şu iki huydan başka bir şey bilmeyen bir at gibiydi: Koşmak ve yürümek. David ikinci viteste deli gibi gider, yine de yolda kimseye, ya da başka bir araca çarpmamayı becerirdi. Çünkü önündekileri kendince sövüp saymalarıyla bir güzel kaçırıyordu. Baktık, olacak gibi değil, sonunda arabayı biz kullanmayı kararlaştırdık, sorunu da böylece çözümlemiş olduk. David de bundan memnundu ve eline kelime bilgisi üzerinde çalışmak için bir fırsat geçmiş oluyordu. Kelime bilgisi gerçekten müthişti.

Ayrıca savaşı seviyor, bombardımanın çok güzel bir şey olduğunu düşünüyordu. «Şuraya bakın. Ole! Anlatılamayacak, sözle ifade edilemeyecek kadar hoş bir şey bu!» diyordu. Zevkten dört köşeydi. «Haydi, gelin biraz daha yaklaşalım.» Casa del Campo önünde ilk savaşını seyrediyordu ve kendisi için bu, büyük bir havai fişek gösterisinden farklı değildi. Faslıların makineli tüfeklerle tuttuğu bir evin üzerine düşen hükümet kuvvetlerinin top mermisinden sonra,

gökyüzüne doğru yükselen toz ve çimento parçaları, otomatik silahların tarrakası ve saldırı sırasında tarrakanın daha da hızlanması, David'i çok etkilemişti. «Ay! Ay!» diye bağırdı. «Savaş bu be! Gerçek savaş.»

75'lik bir top mermisi yolun az ötesinde patlayınca David yine neşeyle, «Ole!» diye feryadı bastı.

«Dinle bak,» dedim. «Bunlar çok kötüdür. Bizi öldüren bu mermiler işte.»

«Hiç önemi yok,» dedi David, «sen şu tarifsiz, anlatılması imkânsız tarrakayı, gürültüyü dinlesene bir.»

Neyse, telgrafımı yazmak için otele döndüm, sonra David'i benzin alması için Belediye Alanı yakınında bir yere gönderdik. O döndüğünde ben telgrafımı bitirmek üzereydim

«Çabuk, gel de arabanın haline bak,» dedi. «Her yanı kan içinde. Öyle müthiş bir şey ki!..» Gerçekten çok sarsılmıştı. Yüzü kül gibiydi, heyecandan dudakları titriyordu.

«Ne oldu?»

«Yiyecek almak için kuyrukta bekleyen kadınlara mermi isabet etti. Yedisi öldü. Üçünü ben hastaneye götürdüm.»

«Aferin!»

«Fakat akıl alacak şey değil,» dedi. «Müthiş bir şeydi. Ben böyle şeyler olduğunu bilmiyordum doğrusu.»

«Bak David, dinle,» dedim. «Sen cesur bir çocuksun. Bunu hiç aklından çıkarma. Bütün gün savaş gürültüleri karşısında da cesur olmasını bildin. Şimdi bu gürültülerin ne marifetleri olduğunu da gördün. Bundan sonra gürültülerin gerçeklerini bile bile, cesur olmaya devam etmelisin.»

«Haklısın ağbey,» dedi, «fakat yine de böyle bir şey görmek, çok müthiş oluyor.»

David cesurdu, elbette. İlk günkü gibi, ondan sonra da savaş gürültüsünü güzel bulduğundan eminim. Ama bir daha sevinç çığlıkları falan at-

madı. Öte yandan araba kullanmasını da kesinlikle öğrenemedi tabii. Yine de iyi çocuktu. Küfürlü konuşmasını da çok seviyordum. Hayatta geliştirdiği tek şey, kelime hazinesiydi. Bir süre sonra film çalışmaları için yanımızdan ayrıldı. Onun ardından işe yaramaz bir şoförle daha çalıştık. Derken, Hipolito çıkageldi. Hipolito bu hikâyenin can damarıdır.

Hipolito, Tomas'tan daha uzun boylu değildi; sanki granit taşından oyulmuş, kaya benzeri bir adamdı. Yuvarlanır gibi yürüyordu. Bacağının yarısına kadar sarkan bir otomatik tabancası vardı. Öyle bir «Salud!» (Selam) deyişi vardı ki, karşınızda işini bilen usta av köpeklerinden biri duruyor sanırdınız.

Motordan anlıyor, iyi araba sürüyor ve «Saat altıda gel» denince, on dakika öncesi söylenen yere şıp, diye damlıyordu.

Savaşın ilk günlerinde Montana barakaları önündeki çarpışmalara katılmıştı. Şimdiye kadar hiçbir siyasi partiye üye olmamıştı. Yirmi yıldan beri Sosyalist Birliğinin sendikacılarındandı. Kendisine neye inandığını sorduğum zaman, bana «Cumhuriyete» diye karşılık verdi.

Hipolito, Madrid'de şoförlüğümüzü yaptı. Başkentin on dokuz gün aralıksız bombardıman edilişi sırasında, biz bir şey yazamayacak durumda iken bile, bizi hiç bırakmadı. Her zamanki kaya gibi görünüşünden bir an bile ayrılmadı. Ayrıca bir gün olsun saatinden şaşmadı. Franco, eline fırsat geçtiği halde Madrid'i neden alamadı diye düşünecek olursanız, Hipolito bunu size, bütün ayrıntılarıyla açıklar

Hipolito ve onun gibi olanlar, içlerinden sonuncusu sağ kalıncaya kadar sokak sokak, ev ev dövüşür. Son sağ kalanlar da kenti ateşe verip. yakar Hepsi işini bilen, yüreği pek insanlardır. Bir zamanların batısını fetheden yiğitler bunlar Anarşistler gibi romantik değildiler; ölmekten de korkmuyorlardı. Yalnız ölümden hiç söz etmezlerdi. Anarşistlerse, bundan biraz fazla konuşurlar. Tıpkı İtalyanlar gibi.

Madrid'e üç yüz top mermisinin yağdırıldığı, anacaddelerin tuz buz olmuş camlar ve tuğla parçalarıyla, toz bulutları arasında kaldığı gün, Hipolito arabasını otelin yanındaki dar sokakta bulunan koca bir yapının açık yönünde bırakmıştı. Burası emin bir yere benziyordu. Ben odamda çalışıyordum. Bir süre o da yanımda oturmuş, sonra sıkılıp dışarı çıkacağını, otomobilde bekleyeceğini söylemişti. Gideli daha on dakika olmamıştı ki, 15'lik bir mermi otelin alt katıyla kaldırımın kesiştiği yere isabet etti. Mermi toprağa gömülmüş fakat patlamamıştı. Patlamış olsaydı, Hipolito'nun tozu bile kalmazdı. Arabanın da duvarda resmi çıkardı herhalde. Merminin düştüğü yerden ancak beş metre ötedeydiler. Pencereden baktım; Hipolito'nun başına bir şey gelmediğini görünce, hemen aşağı indim.

«Nasılsın?» diye sorarken heyecandan soluk soluğaydım.

«İyiyim,» dedi.

«Arabayı yolun daha aşağısına çeksene.»

«Sersemlik etme,» dedi. «Bin yıl geçse aradan, bir mermi daha aynı yere düşmez. Üstelik bu patlamadı da.»

«Arabayı yolun ötesine al,» dedim.

«N'oluyor kuzum sana? Başında kavak yelleri mi esti?» diye sordu.

«Biraz duygulu olmayı öğrenmelisin.»

«Haydi, sen çık, çalışmana bak,» dedi. «Beni de düşünme.»

O günün ayrıntıları kafamın içinde biraz karışık, çünkü on dokuz gün süren şiddetli bir bombardımandan sonra, insan bazı günleri diğerleri ile karıştırıyor. Fakat saat birde bombardıman durdu ve biz de altı blok kadar ilerdeki Gran Via Oteline gitmeyi kararlaştırdık. Yemeği orada yiyecektik. En az tehlikeli yer olarak belledi̇ğim ve hep gidip geldiğim bozuk bir yolda yürümeye hazırlanırken, Hipolito, «Nereye gidiyorsunuz?» diyo sordu.

«Yemeğe.»

«Atlayın arabaya.»

«Çıldırmışsın sen.»

«Gelin haydi, Gran Via'ya kadar götüreyim sizi. Bombardıman durdu. Onlar da yemek yiyorlar.»

Dördümüz birlikte arabaya atladık ve Gran Via'ya doğru yollandık. Yol sağlamdı fakat cam kırıkları ile doluydu. Kaldırım kenarlarında koca koca çukurlar açılmış, binalar alabildiğine hasar görmüştü. Otele girebilmek için, bir yığın molozun üzerinden aşmak zorunda kaldık. Madrid'in en büyük caddesinin iki yakasında da canlı manlı kalmamıştı. Ölü sayısı pek çoktu. İşleyen tek motorlu araç, bizimkiydi.

Hipolito otomobili yan sokaklardan birine bıraktı ve hep birlikte yemek yedik. Biz yemeğe devam ederken Hipolito kendininkini bitirip arabasının yanına gitti. Bu sırada yeniden top mermileri boğuk sesler çıkararak patlamaya başladı. Fasulye çorbası, kâğıt kadar ince kesilmiş bir dilim salam ve bir portakaldan ibaret yemeğimizin ardından yukarı kata çıktık. Sokaklar toz ve duman doluydu. Kaldırımın betonu hallaç pamuğu gibi atılmıştı.

Köşede duran arabaya doğru baktım. Sokağın tam orta yerine düşen bir merminin kaldırdığı toz bulutu henüz dağılıyordu. Derken otomobili gördüm. Her bir yanı toz toprak içinde kalmıştı.

«Aman Allahım!» diye feryadı bastım. «Hipolito'yu haklamışlar.»

Başı, şoför mahallinin arkasına düşmüş, öylece yatıyordu. Üzüntüyle aşağı koştum. Hipolito'yu çok seviyordum çünkü.

Hipolito uyuyakalmıştı.

«Seni ölmüş sandım,» dedim. Uyandı, esnerken elinin tersiyle ağzını kapattı.

«Que va, hombre,» dedi. «Vakit buldukça yemekten sonra uyumaya bayılırım da.»

«Chicote'nin barına gidiyoruz,» dedim.

«İyi kahve var mıdır orada?»

«Hem de nefis.»

«Atla bakalım, gidiyoruz öyleyse,» dedi.

Madrid'den ayrılırken kendisine para vermek istedim.

«Senden bir şey almam,» dedi.

«Olmaz, al,» dedim. «Al, çocuklarına ufak tefek bir şeyler alırsın...»

«Olmaz,» dedi. «Dinle bak, beraber hoşça vakit geçirdik, değil mi?»

İsterseniz Franco'nun, Mussolini'nin, Hitler'in üzerine bahse girebilirsiniz. Hipolito'ya para çalışmaz.

TERUEL'İN DÜŞÜŞÜ

(23 Aralık 1937, NANA ajansına çekilen telgraf)

Teruel cephesi

Ağır makineli tüfek ve tüfek ateşi altındaki İspanyol piyade hattında ve bir sırtın tepesinde yere uzanmış, birlikte yatıyoruz. Ateş o kadar yoğun ki, başınızı sindiğiniz taşın altından kaldıracak olsanız, makineli tüfeklerin tarrakası ve tüfeklerin tok seslerinden sonra, ıslık çalarak geçen mermiler, sizi alıp götürecek sanki. Bunun böyle olacağını çok iyi biliyorsunuz; çünkü birkaç kez, gözlerinizin önünde bunun gerçekleştiğine tanıklık ettiniz.

Solumuzda bir saldırı başlıyor. İki büklüm olmuş insanlar, ellerinde süngü taktıkları tüfekleri, karşı tepeye doğru saldırmak için ilk sıçramaya hazırlanıyorlar. İçlerinden ikisi vurulup sıradan ayrılıyor. Biri, ilk kez yaralanmanın ve bu kadar zarar gördüğü halde, fazla acı çekmemenin şaşkınlığı içinde. Ötekiler, arkadaşlarının işinin bitik olduğunu biliyorlar. Benim bütün istediğim, bir kürek bulup başımı saklayacak bir siper yapıvermek. Fakat görünürde kürek mürek yok.

Sağımızda, Mansuete'nun kocaman, sarı yığını yükseliyor. Teruel'in bir savaş gemisi büyüklüğündeki doğal kalesi bu dağ. Ardımızda İspanyol hükümetinin topçusu ateş ediyor. Her gümbürtüden sonra ipek yırtılmasını andıran bir ses, ardından dağılan mermiden bir füze gibi havaya çıkıp, sonra dağılan şarapnel sütunu. Mer-

miler, Mansuete'nun toprak tahkimatını, hallaç pamuğu gibi atıyor.

Teruel'den dokuz mil uzaklıktaki Sagunte yolundaki geçitten geldik ve arabamızı geride bıraktık. Yol üzerinde altıncı kilometreye kadar yürüdük ve işte cephenin uç noktası da burasıydı. Bir süre konakladık, fakat çukur içinde olduğumuzdan hiçbir şey göremiyorduk. Bir şeyler görebilmek için sırta tırmandık, burada da makineli tüfek ateşine tutulduk. Altımızda bir subay vurulup öldü; cesedini güçlükle yanımıza kadar taşıdılar; yemyeşil suratı ile bir sedyeye uzatıverdiler. Cesedi sedyeyle geri götürdüklerinde, saldırı henüz başlamamıştı.

Üzerimize yönelen ateşin yoğunluğu, manzara ile ölçülecek gibi olmadığından, merkez güçlerin mevzilerinin bulunduğu sırttan ayrılmak zorunda kaldık. Biraz ötesindeki görüntü olağanüstüydü, fakat yine de durulacak gibi bir yer değildi. Yanımda yatan erin tüfeği tutukluk yapmıştı. Her atıştan sonra mekanizma tıkanıyordu. Taşla nasıl vurup açabileceğini kendisine anlattım. Birden hat üzerinde çığlıklar duyduk; öteki sırtta faşistlerin siperlerinden çıkıp koşmaya başladıklarını gördük.

Hoplaya zıplaya gidiyorlardı, panik halinde değillerdi; ama bu bir kaçıştı. Geri çekilmelerini örtmek için, makineli tüfekleri üzerimize ateş kusuyordu. Olanca gücümle bir kürek arandım; derken birden, hükümet kuvvetlerinin sırtın üzerinde emin adımlarla ilerlemeye başladıklarını gördük. Bütün gün bu, böyle sürdü. Akşam olduğunda, saldırının başladığı yerden, altı kilometre ileriye ulaşmıştık.

Gündüz vakti hükümet kuvvetlerinin Mansueto'nun doruklarına yayılışını izlemiştik. Asker dolu zırhlı araçların bizden yüz metre kadar uzaklıkta, silah yığılmış bir çiftlik binasına doğru saldırıya geçişlerini de seyrettik. Zırhlı araçlar, az ötede durup pencerelere ateş ederken, piyadeler de yaklaşıp el bombalarını fırlatıyorlar-

dı. Sık otlarla örtülü bir küçük tepenin ardından faşistlerin 80 milimetrelik havan toplarıyla açtıkları ateş, ardımızdaki yolu dövüyordu. Havan mermileri ıslık çalarak geliyor, büyük bir gürültüyle patlıyordu. Mermilerden biri, saldırı dalgalarının ortalık yerine düştü; erlerden biri duman dağılırken içgüdüsel bir davranışla önce geriye doğru kaçtı, sonra bir yarım daire çizip yeniden saldırı hattına yetişmek için ileri koştu. Bir başkası da dağılan duman ve tozların arasında serilmiş yatıyordu.

O gün sis basmadı. Kuzey rüzgârlarının getirdiği soğuktan sonra, beş gün süreyle güney rüzgârları esmiş, çevrede âdeta bir yaz havası başlamıştı. Mermilerin düştüğünü, çiçek demeti gibi dağıldığını rahatlıkla görebiliyorduk ve bütün bir gün boyunca birlikler durmadan saldırdı durdu; yeniden saldırdı. Yol boyuna vardığımızda, siperlerde bekleyen askerler bizi yüksek rütbeli kurmay subayları sanmış olacaklar ki, «Bakın şu tepedekilere,» diye seslendiler. «Ne zaman saldırıya kalkacağız? Ne zaman? Söyleyin bize!»

Ağaçların —kalın gövdeli rahat ağaçların— ardına oturduk. Alçak dallarından küçük yaprakları kopup dökülmüştü. Faşist uçaklarının üzerimize yöneldiklerini, sonra bir daire çizip uzaklaştıklarını ve Concud yakınlarındaki hükümet birliklerini bombaladıklarını gördük. Bütün gün boyunca hükümet birliklerinin düzenli, acımasızca ilerleyişine ayak uydurup biz de ilerledik. Tepeler, sonra bir demiryolu aşıldı, bir tünel ele geçirildi. İkinci kilometreye kadar bütün yollar, sırtlar ele geçti. En sonunda kentin dış mahallelerine varıldı. Yedi kilisenin kuleleri ve geometrik çizgileriyle evler, batan güneşin ışıkları altında bile, çok iyi seçilebiliyordu.

Akşam karanlığının çöktüğü gökyüzü, hükümete bağlı uçaklarla doluydu. Avcı uçakları havada kırlangıç gibi dönüp duruyordu. Dürbünlerimizle uçakları çok iyi izleyip bir hava savaşı

seyretmeyi umarken, iki kamyon paldır küldür geldi, tam yanımızda durdu. İçlerinden futbol maçına giden çocukları andıran bir sürü bıyığı terlememiş delikanlı indi. Ancak bellerindeki birer düzine bombayla ellerinde taşıdıkları ikişer torbayı görünce insan, bunların dinamitçi olduklarını anlayabiliyordu.

Yüzbaşı, «Bunlar çok iyidir,» dedi. «Kente saldırdıkları zaman iyi bakın bunlara...» Böylece güneşin batışından sonraki kısa süren aydınlık sırasında, kentin çevresini silahların yanıp sönen alevleri de aydınlatırken delikanlıların bizden yüz metre kadar ileri çıktıklarını, makineli tüfek ateşinin ve otomatik tabancaların örtüsü altında ilk evlere doğru ilerlediklerini gördük. Bir an bir duvarın dibinde kararsız kaldılar, ardından bombaların kızıllı siyahlı parlamaları göründü; büyük bir gürültü duyuldu. Kentin içine daldılar.

«Onları kentin içinde nasıl takip edebileceksiniz?» diye albaya sordum.

«Çok güzel,» dedi. «Olağanüstü bir proje!» Biz de yoldan aşağı inmeye başladık. Fakat hava iyice kararmaya başlamıştı. Bu arada dağılan birlikleri toparlamak için subaylar geliyordu. Onlara kendileriyle beraber kalacağımızı, karanlıkta üzerimize ateş edilebileceğini, parolayı da bilmediğimizi söyledik. Tatlı bir sonbahar akşamında ve tepeden aşağı, Taruel'e doğru ilerledik. Huzur verici saatlerdi ve hiçbir ses, insanı kuşkulandırmıyordu.

Yolda, son saldırı sırasında bir bölüğe kumanda eden subaylardan birinin ölüsüne rastladık. Bölük ilerlemeye devam etmişti; çünkü böyle anlarda sedye bulup da cesedi geri göndermek için vakit kaybedilemezdi. Hâlâ katılaşmamış, sıcak cesedi biz kaldırdık; yolun kenarına, son derece ciddi yüzüyle bıraktık. Artık onu, tanklar da ezemezdi. Yine kente doğru ilerledik.

Kente geldiğimizde halk bizi kucakladı, öptü, Barselona'daki kardeşleri, amcaları, yeğen-

leri hakkında haber sordu. Her şey yolundaydı. Bundan önce bir kentin nasıl teslim olduğunu hiç görmemiştik ve ortalıkta dolaşan tek sivil bizlerdik. Doğrusu bizi ne sanıyorlar, diye merak ettim. Bir Londra gazetesinin muhabiri olan Tom Delmer, papaza benziyordu; «New York Times»ın muhabiri Herbert L. Matthews ise, Savonarol gibiydi; bense Wallace Beery'den farksızdım. Adamlar, yeni kurulacak rejimin bir hayli karışık olacağını düşünmüşlerdir herhalde.

Neler beklediklerini anlatmaktan geri kalmadılar; faşistler kenti terk etmeyeceklerini açıklayınca, hükümet her yerin boşaltılmasını kabul ettiği halde, gitmemişler; mahzenlerde, kilerlerde saklanıp beklemişlerdi. Ayrıca hükümetin kenti değil, yalnızca askeri hedefleri bombaladığını söylüyorlardı. Bunu ben değil, onlar söylüyordu.

Otomobilde Madrid'den yeni gelen New York gazetelerini okurken ve General Franco'nun sonuncu zafer saldırısına başlamadan önce, hükümete teslim olması için beş günlük süre tanıdığı haberini öğrenince, Teruel'e girişimiz biraz töreye aykırı gibi göründü bize.

GÖÇ

(3 Nisan 1938, NANA ajansına gönderilen telgraf)

(Barselona)

Bu sabah cepheye hareket ederken, nefis ve tam bir yalancı ilkbahar havası vardı. Geçen gece Barselona'ya varışımızda hava kötü, sisli, pis, boz bulanık, sıkıcıydı; bugünse gökyüzü pırıl pırıl, hava sıcak; ayrıca pembe bahar çiçekleri, yeşil tepeleri süslüyor, zeytin ağaçlarının tozlu yeşilini renklendiriyordu.

Reus'tan çıktıktan sonra iki yanında da zeytin ağaçları bulunan yolda ilerlerken, birden şoför feryadı bastı. Hoplaya zıplaya, «Uçaklar! Uçaklar!» diye haykırdı. Otomobili hemen ağaçlardan birinin altına çekip durduk.

Şoför, «Tam üstümüzdeler,» derken gazeteci kendisini ilerdeki bir çukurun içine attı ve kenarından bakınca, tek motorlu bir uçağın alçaldığını, sonra bir tek otomobil için sekiz makineli tüfeğini ateşlemeye gerek görmemiş gibi, yeniden dikildiğini gördü.

Fakat gözetlemeye devam ederken, birden bombalar yağmaya ve patır patır patlamaya başladı. Yarım mil ötede belli belirsiz gördüğümüz Reus, tuğla rengi bir toz bulutunun ardında kalıverdi. Hemen geri döndük. Anayol, yıkılan evler ve patlayan ana su borusu yüzünden kapanmıştı. Durup yaralı bir atı öldürmesi için bir polis aradık çevremizde. Fakat sahibi, atı hâlâ kurtarmanın mümkün olduğu kanısındaydı. Biz de kalktık, küçük Katalonya kenti Falset'e gitmek için dağ geçidini tuttuk.

İşte gün böyle başlamıştı, fakat hiçbir canlı nasıl biteceğini şimdiden söyleyemezdi. Biraz sonra kaçan mültecilerle dolu arabalara rastlamaya başladık. Arabalardan birini yaşlı bir kadın yönetiyor, bir yandan da hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Bütün gün ağlarken gördüğüm tek kadın, buydu. Ardından sekiz çocuğun bindiği bir başka araba geliyordu. Çetin bir yokuşa vardıklarında, küçük bir oğlan, inip arabayı tekerleğinden itmeye başladı. Yataklar, şilteler, dikiş makineleri, yorganlar, kap kacak, atlar ve katırlar için arpa torbaları da arabaların içine tıka basa doldurulmuştu. Ayrıca hepsinin ardına birkaç koyun ya da keçi bağlanmıştı. Panik havası yoktu, sadece kaçıyorlardı.

Üzerine yataklar yüklenmiş bir katırın sırtında oturan genç bir kadın, yüzü kıpkırmızı mini mini bir bebeği kucağında taşıyordu. Bebek en çok iki günlüktü. Kadının başı, bindiği hayvanın sallantısına uygun olarak öne, arkaya, sağa, sola sallanıp duruyordu. Bebeğin kapkara saçları tozdan akçıllaşmıştı. Katırı yularından çeken adam yürüyor, arada bir durup ardına, kadınla bebeğe bakıyor, sonra tekrar yolu gözlüyordu.

Arabamız yanına gelince, «Bebek ne zaman doğdu?» diye sordum kendisine. Adam gururla, «Dün,» diye karşılık verdi. Araba geldi, geçti yanlarından. Bütün bu insanlar yürürken ya da arabalarında, sadece bir yeri dikkatle süzüyorlardı: Gökyüzünü.

Derken askerlere de rastlamaya başladık. Bir kısmı tüfeklerini namlularından tutmuş taşıyordu; bir kısmının hiç silahı yoktu. Başlangıçta birkaç birlik görmüştük. Sonra kalabalık ve dağılmamış birliklerle karşılaşmaya başladık. Kamyonlara bindirilmiş askerler, yürüyen askerler, makineli tüfek yüklenmiş kamyonlar, tanklar, tanksavar çeken kamyonlar, uçaksavar çeken kamyonlar ve hep yürüyen bir halk topluluğu gördük.

İlerledikçe, bu göçün altında yol sanki boğuluyor, ezilip kayboluyordu. Öyle bir an geldi ki, yalnız yol değil, yola çıkan patikalar, küçük yollar da insan ve hayvan sürüleriyle dolup taşmaya başladı. Yine de panik yoktu; sürekli bir hareketlilik vardı. Halkın büyük çoğunluğu neşeli görünüyordu. Belki de havadan. Hava o kadar güzeldi ki, hiç kimse ölümü aklına getiremiyordu.

Derken tanıdık kimselere rastlamaya başladık: Önceden gördüğümüz subaylara, New Yorklu ve Chicagolu askerlere. Düşmanın hatları yarıp Gandesa'yı nasıl aldığını, Ebro ırmağı üzerinde Mora köprüsünü Amerikalıların hâlâ savunduklarını, bu göçü de kendilerinin koruduğunu, ırmak üzerindeki köprü başını ve kenti ellerinde tuttuklarını onlar anlattılar.

Askeri birlikler birden seyrekleşti, sonra yeni bir akın daha oldu. Yol öylesine kalabalıklaştı ki, otomobil ilerleyemez hale geldi. Mora'nın bombalandığını görebiliyor, silah seslerini duyuyorduk. Birden bir koyun sürüsü yolu kesti. Çobanlar, hayvanlarını tankların ve kamyonların önünden kurtarmak için insanüstü çaba harcamaya başladılar. Uçaklar, hâlâ boy göstermemişti.

İlerde, ırmak üzerinde köprü başı tutuluyordu. Ne var ki, tozla yoğrulmuş bu lastkilerle daha fazla ileri gitmek olanaksızdı. Bu yüzden arabayı Tarragona ve Barselona'ya doğru çevirdik, yeniden yola koyulduk. Yeni doğan bebeğiyle kaçan kadın, yavrusunu bir şala sarmış, sıkı sıkı göğsüne bastırmıştı. Kadın hâlâ katırın yürüyüşüne göre sallanıyordu. Kocası katırı çekmeye devam ediyordu ve gözleri hep yoldaydı. Kendisine el salladığımızda, karşılık vermedi. İnsanlar bir yandan göçüyor, bir yandan da gökyüzünü gözetliyordu. Uçaklar hâlâ görünmemişti. Ama bu iş için vakitleri vardı ve şimdi işleri başlarından aşkındı.

TORTOSA BOMBARDIMANI

(15 Nisan 1938, NANA ajansına çekilen telgraf)

Tortosa (İspanya)

Önümüzdeki Messerschmidt takip uçaklarının koruduğu on beş Heinkeil hafif bombardıman uçağı, herhangi bir hayvanın ölümünü bekleyen akbabalar gibi daireler çizerek döndü, durdu. Belirli bir noktanın üzerinden her geçişlerinde, bombalar yağıyordu. Çıplak tepelerin üzerinden her geçişlerinde, dizilerini hiç bozmadan dalıyor, üçer üçer pikeye geçip silahlarına ateş kusturuyorlardı. Bu akınları aralıksız kırk beş dakika sürdü; pike yapıp bombalarını salladıkları hedef, tepede savunmak için son direnişini gösteren ve Barselona - Valencia yolunu tutmak için, şu sıcak ilkbahar gününün öğleden sonrasında, çıplak sırtlarda dayanmaya çalışan bir piyade bölüğüydü.

Tepemizdeki bulutsuz gökyüzünde bombardıman filoları birbiri ardından Tortosa'ya akın ediyorlardı. Bombalarını her bırakışlarında, ani bir gürültüyle beraber Ebro üzerindeki küçük kentin üstünü sarı bir toz bulutu kaplayıveriyordu. Bombardıman uçakları birbiri ardından sökün ettikçe, toz hiç dağılmadı ve sonunda sarı bir sis bulutu gibi büsbütün Ebro Ovasını kapladı. Dev yapılı Savoia - Marchetti bombardıman uçakları, güneşin altında gümüş gibi beyaz ışıklar saçıyordu ve bir filo saldırısını bitirip uzaklaşırken, bir başkası gelmekteydi.

Bütün bu süre içinde Heinkeil'ler tepemizde mekanik bir düzenle dolanıp duruyordu. Altlarında kayaların, ya da alelacele kazılmış çukurların içine sinmiş bir bölük asker, bir ordunun ilerlemesini durdurmayı deniyordu.

Gece yarısı hükümet bir bildiri yayımlayarak San Mateo ve La Jana çevresinde savaşlar olduğunu kabul etmişti; bu, son savunma noktası ve Morella'dan denize uzanan yolu koruyan kayalık tepe La Tancada'nın çevrildiği, ya da düştüğü anlamına geliyordu.

Sabahın dördünde, kayalık Katalonya tepelerini aydınlatan dolunayın ışığında ağaçların arasından geçerek cepheye doğru ilerledik. Tarragona'daki eski Roma surlarını gün ışığında geçtik ve güneşin iyice sırtımızı yakmaya başladığı sırada, ilk mülteci kafileleri ile karşılaştık.

Daha sonra cephenin yarıldığını haber veren birliklere rastladık. İki kolun Vinaroz'a doğru, bir üçüncüsünün Ulldecona üzerine, dördüncü bir kolun da Tortosa'dan sadece on üç kilometre uzaktaki Santa Barbara yönündeki La Galera'ya ilerlediğini söylediler. General Aranda'nın Navarroneli ve Faslı birliklerinin denizden başlatıp yürüttükleri dört kollu bir saldırıydı bu. Subayların dediğine göre, San Mateo'dan denize uzanan iki yol üzerindeki son iki kent Calig ve San Jorge düşmüştü bile.

O gün öğleden sonra saat birde yol hâlâ açıktı, fakat Aranda'nın birlikleri gerekli silahlarını getirir getirmez, yolun bombalanacağına, ya da kesileceğine dair bütün belirtiler açık seçik ortaya çıktı. Şu satırların yazıldığı sırada, Ulldecona'da bir kurmay subayı ile konuşan muhabir, makineli tüfek seslerini rahatlıkla işitebiliyordu.

Aranda'nın birlikleri San Rafael'e doğru ilerlerken ve aramızda bir tek sırt kalmışken, kurmay subayı soğukkanlılık, dikkat ve büyük bir incelikle konuşabiliyordu. Kendisi çok cesur ve

usta bir askerdi, zırhlı arabalara komuta ediyordu. Fakat bizim otomobilimiz zırhlı değildi. Bu yüzden Santa Barbara'ya dönmeye karar verdik. Burası güzel, küçük bir yerdi. Bombardıman uçaklarının salıverdikleri bombaların altında Tortosa'nın üzerinde hâlâ dumanlar tütmeseydi, daha da güzel görünecekti.

Bizi Tortosa'dan geçip Barselona'ya yönelmeye zorlayan birçok neden vardı. Can korkusu, özgürlük ve mutluluk peşinde koşma kaygısı da bunlar arasındaydı. Bu yüzden otomobille Tortosa'ya varıp da muhafızlardan birinden köprünün bombardımanda çöktüğünü, geçip gidemeyeceğimizi öğrenince, bütün önceki kaygılarımız kayboldu, hepsini unuttuk. Yalnızca «*olan oldu*» diye bir duygu çöreklendi içimize.

Muhafız, «Kurmaya çalıştıkları küçük köprüden geçebilirsiniz,» dedi.

Şoför hemen otomobili çalıştırdı. Kamyonların, bombaların açtığı çukurların arasından geçtik. Bu çukurlara iki kamyon rahatça düşebilirdi ve toprak hâlâ ekşi ekşi barut kokuyordu. Küçük köprüye doğru atıldık. Önümüzde bir katır arabası gidiyordu.

Bir muhafız, tahıl çuvalları, ev eşyaları, kap kacak, bir testi şarap ve bir katırın taşıyabileceği daha ne varsa doldurulmuş arabanın üzerindeki köylüye, «Oraya gidemezsin,» diye seslendi. Fakat katır geri dönemiyordu. Yol tıkanmıştı. Bunun üzerine muhabiriniz tekerleğinden itti, köylü katırın başına asıldı, araba da ağır ağır kımıldadı. Ardından da otomobil hareket etti.

Çocuklar denizde başı derde girmiş bir geminin tayfaları gibi, köprü üzerinde hızlı hızlı çalışıyor, çivi çakıyor, çekiçle dövüyor, vida takıyorlardı. Sağ tarafımızda ise Ebro üzerindeki büyük demir köprü, suların içine gömülmüştü. Bir gözüyse olduğu gibi kaybolmuştu. Kırk sekiz uçaklık filo, açtıkları deliklerden ve yol üzerin-

deki evlerin taş üstünde taş kalmamacasına yıkılmasından da anlaşıldığına göre, üçer dörder yüz kiloluk ağır bombalar kullanarak en sonunda Tortosa Köprüsünün hesabını görmüşlerdi. Kentin içinde bir benzin tankeri yanıyordu. Sokaklarda yürümek, ayın kraterlerinde ilerlemek kadar zordu. Hâlâ askıda olan demiryolu köprüsü onarılabilirdi. Fakat Ebro'nun batı kıyısı gerçekten kötü bir gece geçirmişti.

TORTOSA SALDIRIYI BEKLERKEN

(18 Nisan 1938, NANA ajansına gönderilen telgraf)

Ebro Deltası (İspanya)

Sulama barajı, bu yılın ürünü kurbağalarla doluydu. İleri doğru suları karıştırınca hayvanlar dehşetle sıçrayıp yaygarayı basıyorlardı. Bir dizi delikanlı, demiryolu hattının gerisine sinmiş, putrellerin ardında kendilerine birer çukur kazmışlardı. Kısa bir süre sonra paslanacak olan pırıl pırıl demiryolunun üzerinde kendi süngüleri de ışıldıyordu. Hepsinin yüzünde bir erkek ifadesi vardı; bir gün içinde delikanlılar nasıl da kocaman adam oluveriyor; savaşacakları zamanı bekliyorlardı.

Düşman, ırmak boyunca köprü başını yeni tuttu ve son birlikler köprü havaya uçurulduktan sonra ırmağı yüzerek geçtiler. Mermiler şimdi, ırmak boyundaki Amposta adlı küçük kentten, bizim tarafa doğru yağıyor, açık araziye ve yol üzerine bir zarar vermeden düşüyor. Silahların çifte gümbürtüsünü, sonra kumaşın yırtılışını andıran sesi, derken bağlar arasından yükselen koyu kahverengi toz bulutunu görebiliyorsunuz.

Silahlar konuşmaya başlayınca, savaşın tehlikesiz bir sessizliği oluyor. Muhabiriniz de Franco'nun adamlarının ırmak boyunca neler yaptıklarını gözetleyebilmek için demiryolu boyunca yürüdü, ilerledi.

Savaş sırasında bazen ölü bir an oluyor, ki o zaman herkes, ister sersemliğinden, ister cesaretinden deyin, dimdik yürüyebiliyor. Fakat ba-

zen öyle anlar oluyor ki, olaylar patlak vermeden hemen önce, insan kendini bir boğa güreşi alanında sanıyor.

Tortosa yolu üzerinde uçaklar pike yapıp makineli tüfeklerine ateş kusturuyorlardı. Alman uçakları son derece işbilir ve acımasız. Görevleri neyse onu yapıyorlar ve eğer siz de görevin bir parçasıysanız, hiç talihiniz yok demektir. Görevlerine dahil değilseniz, kendilerine iyice yaklaşabilir ve tıpkı aslanların beslenmelerini seyreder gibi seyredebilirsiniz. Üslerine dönerken yolu bombalamak için emir almışlarsa, siz de payınıza düşeni alırsınız. Aksi halde özel olarak bombalamaları bildirilen hedefi bombaladıktan sonra —tıpkı banka memurları gibi— dosdoğru üslerine uçar, giderler.

Tortosa'ya bakınca, uçakların hareketine göre bir karar vermek gerekirse, durum çok korkunç ve ölümle yüklü görünüyordu. Fakat bu tarafta, delta üzerinde, topçu henüz ısınma hareketleri yapar gibiydi. Başka bir gün olsa, hayatınıza mal olacak şekilde yolu aşıp Ebro'ya paralel bir kanal üzerindeki beyaz eve rahatça gidebilirdiniz. Bu evden faşistlerin saldırıya hazırlandıkları ırmak boyundaki sarı kenti gözetlemek mümkündü.

Kapıların hepsi kilitliydi ve dama çıkmaya olanak yoktu. Fakat kanal boyundaki sarmaşık kaplı patikadan, insanların ağaçlar arasından ilerleyerek ırmak kıyısındaki yeşil, yüksek sazlara doğru yürüdükleri görülebiliyordu. Hükümete bağlı topçular kenti dövüyor, evlerden taş ve toz sütunları yükseliyor, bir gözetleme postası olduğu anlaşılan kilisenin kulesi hedef olarak seçiliyordu. Fakat hâlâ tehlike hissi duyulmuyordu.

Üç günden beri ırmağın öbür kıyısındasınız; bu sırada General Aranda'nın birlikleri hep ilerlemekte. Tehlike hissi, ansızın süvariler, tanklar ya da zırhlı araçlarla burun burna gelmek korkusu, soluduğunuz havadaki toz ya da tozu bas-

tıran ve üstü açık otomobilde yüzünüzü döven yağmur kadar gerçekti. Şimdiyse iki ordu arasında temas olmuştu ve Ebro'yu tutmak için bir savaş patlak vermek üzereydi. Kararsızlık devresinden sonra bu temas, insanı âdeta rahatlatıyordu.

Gözetlemeye devam ederken, yeşil ağaçların arasından süzülerek gelen bir başka adam daha görüyordunuz. Sonra üç kişi daha. Tam gözden kayboldukları sırada, ansızın, hiç ummadığınız bir sırada, bir makineli tüfeğin tarrakasını işitiyorsunuz. Başlarını korumak için birer siper kazan delikanlılar haklıymış ve artık bundan sonra iş onların omuzlarında. Olduğunuz yerden hepsini iyice siperlerine sinmiş, beklerken görebiliyorsunuz. Yarın sıra onlara gelecek. Süngülerinin keskin ucunu da gözetleyebiliyorsunuz.

Topçu şimdi biraz daha hızlandı. İki mermi açıkça çok yararlı yerlere isabet ediyor. İlerde bir toz duman bulutu yükselirken, siz Tortosa anayolu kenarındaki tarlalardan birinden bir avuç taze soğan kopartıyorsunuz. İlkbaharın ilk ürünleri bunlar. Soyunca, gevrek ve bembeyaz oldukları görülüyor. Ebro deltası bereketli, güzel bir toprak ve soğanların bittiği bu topraklarda yarın insanlar savaşa tutuşacaklar.

AMERİKAN GERÇEKÇİLİĞİ İÇİN BİR PROGRAM

(11 Ağustos 1938, Ken.)

Soru: Savaş nedir?

Cevap: Savaş, rakibimizin isteğimize boyun eğmesi için başvurulan şiddet eylemidir.

Soru: Savaşın ilk hedefi nedir?

Cevap: Savaşın ilk hedefi, düşmanı silahsızlandırmaktır.

Soru: Bunu gerçekleştirmek için gerekli aşamalar hangileridir?

Cevap: 1. Askeri güç yok edilmelidir; yani, bir daha savaşta kullanılmayacak duruma getirilmelidir. 2. Ülke ele geçirilmelidir; 3. Düşmanın istekleri bastırılmalıdır.

Soru: Bu üç duruma uymadan, dilediğimizi düşmana yaptırmanın başka bir yolu var mıdır?

Cevap: Evet. İstila vardır, ki düşman ülkesinin işgali demektir. İstiladan amaç, işgal edilen toprakları sürekli muhafaza etmek değil, düşmana dilediğini yaptırabilmek ya da onu yok etmektir.

Soru: Savunmaya geçen bir ülke, savaşı kazanmayı umabilir mi?

Cevap: Evet. Bu olumsuz amaç, aslında savunma ilkesini oluşturur. Ayrıca düşmanı savaşın sürdürülmesiyle yıpratmanın en geçerli yoludur. Bu düşünce biçimi bütün imkânlarını direniş için yoğun bir şekilde toplamak demekse, insana üstünlük kazandırır ve düşman sayıca ne kadar üstün olursa olsun, bu üstünlük dengeyi sağlayabilirse, savaşın sürüp gitmesine, uzamasına, en sonunda da düşmanın gücünü yavaş ya-

vaş yitirmesine yol açar. Öyleki, varılan noktada «siyasal hedef artık bir eşdeğer olmaktan çıkar». Düşman bu noktada artık savaşı terk etmek zorundadır. Bu yollardan düşmanla mücadele etmenin, çoğu kez zayıfın kuvvetliye karşı direnişini mümkün kıldığını görüyoruz.

Yedi Yıl Savaşları sırasında Büyük Frederick, hiçbir zaman Avusturya Krallığını alaşağı edecek kadar güçlü olmamıştı. XII. Charles gibi hareket etseydi, mahvolması kaçınılmaz bir sondu. Kaynaklarını idare etme sistemini ustaca uygulayarak, karşısında birleşen devletlere yedi yıl sürdürülen bir savaşın sonunda kuvvetinin başlangıçta sanıldığından daha çok olduğunu gösterdi; onlar da barış istediler.

Bu karşılıkların hepsi, Clausewitz'indir ve Clausewitz bu işi iyi bilir. Kuru, sıkıcı söyleyişi var, fakat savaş üzerine söylenmiş, yazılmış o kadar saçmalıklar bulabilirsiniz ki, İspanya Cumhuriyetinin neden savaşı sürdürdüğünü anlamak için, savaşların Einstein'ına kulak vermek zorunluluğu vardır. Savunmanın gücü hakkında Clausewitz'in bu iki paragrafını inceleyecek olursanız, İspanya'da neden uzun bir süre savaşılacağını anlarsınız.

Bugün İspanya'da savaş iki yıldan beri sürüyor. Çin'de de bir yıldan beri savaş var. En geç gelecek yaza, Avrupa'da da savaş patlak verecek.

21 Mayısta neredeyse başlayacaktı. Bugünse, ağustosta başlaması olasılığı var. Gelecek yaza kadar da ertelenebilir. Fakat nerden bakılırsa bakılsın, savaş geliyor.

Şimdi yine, «Savaş nedir?» diye soralım. Biz, savaş cinayettir diyoruz; özrü yok diyoruz; savunulmaz diyoruz; hiçbir amacın, saldırgan bir savaşı haklı gösteremeyeceğini ileri sürüyoruz. Ne diyordu Clausewitz? *«Devlet politikasının başka yollardan sürdürülmesi»* diye tanımlıyordu savaşı.

Yeni savaş kesinlikle acaba ne zaman patlayacak? Emin olun, nasıl başlayacağıyla ilgili şim-

diden tasarılar hazırlanmıştır. Ama kesinlikle ne zaman başlayacak?

«İki taraf savaşmak için silahlanmışsa, bir kabına sığamamak duygusu onları çatışmaya sürükler. Silahlanmayı sürdürdükleri ve barış şartları üzerinde anlaşmaya varamadıkları sürece, bu duygu içlerinden eksik olmayacaktır. Her iki tarafı da bu bekleme devresinde tutan ancak bir tek neden olabilir: Eyleme geçmek için daha uygun bir anı beklemek.»

Bunları da Clausewitz söylüyor.

«Savaş mekanizmasının hazır olduğunu bilen, savaşın artık kaçınılmaz olduğunu gören, buna karşın ilk darbeyi indirmekte tereddüt eden devlet adamı, ülkesine karşı cinayet işlemiş demektir.»

Bunu da söyleyen von Der Goltz. Üzerinde durulmaya değer bir şey

Şimdi Neville Chamberlain ve Dışişleri Bakanlığımızda onun sözcülüğünü edenlerin sakız gibi çiğnedikleri bir söz var: «*Gerçekçi olmalıyız,*» diyorlar.

Niçin gerçekçi olmayalım? Ama Chamberlain gerçekçisi değil, Amerikan gerçekçisi.

Avrupa'da savaş patlak vermek üzere. Gerçekçi kişiler olarak biz ne yapacağız bu konuda?

Önce, bu savaşın dışında kalmak istiyoruz. Bir Avrupa savaşından, savaşın getireceği geçici refah dışında kazanacağımız hiçbir şey yok.

Savaş dışı kalmanın yollarından biri, bu işe hiç burnunu sokmamak, her iki tarafa da savaş malzemesi satmamaktır Bunu yapacak olursanız, İngilizlerle, Dışişleri Bakanlığında İngilizlerden yana olan delikanlılar, yine de sizi bu işin içine iteleyeceklerdir Yalnız bu saçma sonuçlara varmak için değil, en ulu ve soylu, insancıl zemin üzerinde türlü kışkırtmalar yürütülecektir Karşı taraf da bizi işlemeye çalışacaktır. Ne var ki İngilizler, daha usta ve daha çekilir kişilerdir.

Almanlar halkı kızdırmak, başka ulusları aşağılamak ve bahane bulmak konusunda gerçekten dahi insanlar. Hohenzollern'ler kötüydü, ama Naziler onlardan da beter olabilir. Geçen sefer bir «Lusitania» olayı olduysa, bu sefer buna benzer yarım düzineyi göze alabilirsiniz. Guernica ve Barselona'da sivil halkı bombalayan vahşilerin «Normandie» ya da «Queen Mary»yi denize gömmekte tereddüt edeceklerini düşünmek, saflık olur. Bu yüzden savaş patlak verince, Amerikalılar, Amerikan gemilerini değiştirmeyi düşünmelidirler. Ya da Fransız denizyolları ya da Cunard denizyolu şirketi hesabına dövüşmeyi göze almalıdırlar.

Hayır. Gerçekçi olmaya niyetliyseniz, her şeyden önce savaşa girip girmeyeceğinize önceden karar vermeniz gerekir. Savaşa girmeniz için önünüze sürüyle fırsat çıkacaktır. Ve savaş patlak verecektir.

Öyleyse savaşa girmemek konusunda karara varalım. Ama neden girmeyelim? Gerçekçiysek, neden iki tarafa da bizden istediklerini, ürettiğimiz her şeyi satmayalım? Peşin para karşılığı hem de. Kredi ile hiçbir şey satmamalıyız; bize olan borçlarını ödesinler diye, ilerde o tarafın kazanması için çaba göstermek zorunda kalmayalım. Yeniden savaş borçları maskaralığına sapmayalım.

Avrupa'da savaş patlak verecek. Gerçekçiysek, neden bundan yararlanmaya bakmayalım? Ama bütün satışlar peşin para ile yapılmalı, para yerine de altın almalı.

Ayrıca istemeyerek savaşa sürüklenmemek için, savaşan ülkelere hiçbir malzeme Amerikan gemileri ile gönderilmemeli. Amerikan gemileri asla savaş malzemesi taşımamalı. Bırakın alıcılar kendi gemilerini göndersinler, aldıkları mal için peşin para ödesinler. Gemileri torpillenip batırılırsa, artık onu da kendileri düşünsünler. Ne kadar çok gemileri batırılırsa, bizim için o kadar iyi.

Bu durumda onlara gemi de satabiliriz; tabii peşin para karşılığında. İyi, çabuk yapılıveren, ucuz gemiler Tıpkı geçen savaşta olduğu gibi. Bütün bu sattıklarımız ve yaptıklarımız, hep peşin para karşılığı için tabii. Malın tutarı sipariş sırasında alınmalı; malı alan ülke, mal gemiye yüklenir yüklenmez, geminin de sahibi sayılmalıdır.

Gestapo sabotaj hareketlerine girişecek, tersanelerimizi yakacak bile olsa, yine savaşa girmemiz gereksiz. Sigorta ne diye icat edilmiş? Ne kadar çok sabotaj yapılırsa, o kadar iyi. Üstelik onların gemileri de batırılırsa, para karşılığı onlara da gemi yaparız.

Bırakın Avrupalı centilmenler savaşsınlar ve peşin para ödeyebildikleri sürece, bakalım ne kadar zaman savaşabilecekler. Niçin gerçekçi olmayalım, Sayın Bay Chamberlain? Niçin gerçekçi olmayalım? Yoksa siz bu savaşçılık oyununu oynamak istemiyor musunuz?

BİR OLAYIN ÜZERİNE TUTULAN IŞIK

(22 Eylül 1938, Ken.)

Bu yurttaşıma geçen yılın nisan ayı sonunda Madrid'deki Florida Otelinde rastlamıştım. Vakit öğleyi bir hayli geçmişti ve adam önceki akşam Valencia'dan gelmişti. Bütün gününü odasında yazı yazarak geçirdi. Uzun boylu, sulu gözlü bir adamdı; düz ve kel tepesi üzerindeki birkaç tutam sarı saç bin dikkatle yapıştırılmıştı.

«Madrid'i nasıl buldunuz?» diye kendisine sordum.

«Burada tedhiş var,» diye karşılık verdi gazeteci. «Nereye gitseniz bunun belirtisi görülüyor. Sokaklar binlerce cesetle dolu.»

«Ne zaman geldiniz Madrid'e?» diye sordum.

«Geçen gece.»

«Nerede gördünüz cesetleri?»

«Her tarafta,» diye karşılık verdi. «Sabah erken saatlerde görülüyor.»

«Bu sabah erkenden sokağa çıktınız mı?»

«Hayır.»

«Hiç ceset gördünüz mü yollarda?»

«Hayır,» dedi, «ama ben ceset olduğundan eminim.»

«Tedhişi kanıtlayacak neler buldunuz, peki?»

«Oh, tedhiş orta yerde canım,» dedi, «Kimse tedhiş olmadığını söyleyemez ki!»

«Siz kendiniz ne gibi kanıtlar topladınız?»

«Daha kendi başıma kanıt toplayacak vaktim olmadı, ama tedhiş havası estiğini biliyorum.»

«Dinleyin bakın,» dedim. «Siz buraya dün gece geldiniz. Daha dışarı çıkmadınız bile ve şimdi kalkmış, burada yaşayan ve çalışan bizlere, kentte tedhiş havası esiyor diyorsunuz.»

«Tedhiş havası estiğini inkâr edemezsiniz,» dedi uzman bey. «Nereye gitseniz bunu kanıtlayan şeyler görebilirsiniz.»

«Yanılmıyorsam daha biraz önce hiçbir şey görmediğinizi söylemiştiniz.»

«Her yerde kanıtları var,» dedi büyük adam.

Kendisine Madrid'de yaşayan ve çalışan, görevleri burada tedhiş havası estiğinde bunu, gazetelerine bildirmek olan yarım düzine gazeteci olduğumuzu hatırlattım. Seguridad (emniyet) da arkadaşlarım olduğunu, kendilerini eskiden beri tanıdığımı, güvendiğimi, bu ay içinde üç kişinin casusluktan yakalanıp kurşuna dizildiklerini bildiğimi anlattım. Cezalardan birinin uygulanmasına tanık olarak çağrılmıştım; ama bir ikincisinde hazır bulunabilmek için dört hafta beklemem gerekmişti. Bu adamlar da ayaklanmanın ilk günlerinde «kontrol altına alınamayanlar» diye bilinen kişiler tarafından kurşuna dizilmişlerdi. Madrid aylardan beri Avrupa'nın herhangi bir başkenti kadar güvenilir, özgür, her türlü tedhişten uzak, güvenlik içinde yaşanılan bir yerdi. Vurulan herkesi morgda görmeye izin veriyorlardı ve her gazeteci, kendisi de isterse bunu doğrulayabilirdi.

«Tedhiş havası estiğini yalanlamaya kalkışmayın,» dedi. «Tedhiş olduğunu siz de biliyorsunuz pekâlâ.»

Kendisi gerçekten büyük bir gazetenin muhabiriydi, o gazeteye saygım olduğu için, fazla üstelemedim. Ne var ki, böyle bir iddiada bulunan biri bunu, kanıtlamak zorundaydı. Bu görüşme bir Amerikalı kadın gazetecinin odasında olmuştu yanılmıyorsam, ancak pek de emin değilim bundan, adamın gözünde gözlükler vardı.

Amerikalı kadın gazeteci ülkeden ayrılıyordu ve adam aynı gün kadına yanında götürmesi için mühürlü bir zarf emanet etmişti. İnsan savaş zamanında dışarı götürmesi için önüne gelene mühürlü zarflar emanet edemez. Adam, kadın meslektaşımıza zarfın içinde sansürden geçmiş, Teruel cephesine ait bir yazısının kopyası

olduğunu söylemişti. Aslında telgrafını daha önceden çekmişti, bununla birlikte bir kopyasını da yazısının yerine ulaştığından emin olmak için gönderdiğini söylüyordu.

Kadın gazeteci, ertesi gün zarfı götüreceğini söyledi.

«Zarf mühürlü, değil mi?» diye kendisine sordum.

«Evet.»

«Öyleyse önce sansüre bir gösterelim; ben de nasıl olsa oraya gidiyorum,» dedim. «Ne olur ne olmaz, başına bir şey gelmesin.»

«Başıma ne gelebilir ki canım? Zarfın içinde sansürden geçmiş bir telgrafın kopyası var.»

«Peki, sana gösterdi mi kopyayı?»

«Yoo, yalnızca söyledi.»

«Bir tutam saçını kel kafasını örtmek için yapıştıran adamlara hiç inanma,» dedim.

«Naziler bu adamın başını getirene 600.000 lira vaat etmişler,» dedi. «Herhalde dürüst biri olmalı.»

Neyse, sansürde zarfın içinden Teruel cephesine ait telgrafın kopyası yerine, «Madrid'de tedhiş havası esiyor, binlerce ceset bulundu, vb...» diye başlayan bir yazı çıktı. Düpedüz yalandı bu. Madrid'deki onurlu gazetecilerin hepsine çamur atmaktı. Hem bu adam bunu geldiği ilk gün, otelinden dışarı adımını atmadan yazmıştı. İşin en çirkin yanı, kirli işine bulaştırdığı kız, savaş kuralları uyarınca, ülkeden çıkarken bu yazıyla yakalansaydı, casus diye kurşuna dizilebilirdi. Telgraf apaçık yalandı ve bu ülkeden ayrılmak üzereyken, ona güvenen bir kıza emanet edilmişti.

O gece olayı, Gran Via lokantasında Madrid'de her gün çalışırken hayatlarını tehlikeye atan, gözüpek, politika ile ilişkisi olmayan, öteki dürüst gazetecilere de anlattım. Bunların hepsi de, hükümetin, Madrid'de duruma hâkim olmasından beri, tedhişi durdurduğunu, Madrid'de tedhiş havası esmediğini kabul ediyorlardı.

Madrid'e çıkagelen bu adam adına hepsi, çok üzgündü. Çünkü hepimizi yalancı yerine ko-

yup uydurma haber yazmış, ünlü bir muhabire sahte telgraf vererek ülke dışına çıkartmayı denemiş, onu casuslukla suçlanacak duruma düşürmüştü.

İçlerinden biri, «Haydi gidip kendisine soralım, bakalım Naziler gerçekten başını getirene 600.000 lira teklif etmişler mi,» dedi. «Biri onun bu marifetini ihbar etmeli. Kurşuna dizilmeyi hak etti ve başını nereye göndermek gerektiğini öğrenirsek, buzlayıp yollarız.»

«Doğrusu hiç görülmeye değer bir kelle değil, ama ben bu kelleyi memnuniyetle götürür, teslim ederim,» dedim. «1929'dan beri de 600.000 lirayı bir arada görmedim.»

Chicagolu ünlü bir gazeteci, «Ben gider sorarım,» dedi.

Kalktı, adamın masasına gitti, kendisiyle pek yavaş sesle bir şeyler konuştu, sonra geri döndü.

Hep beraber adama bakıyorduk. Yüzü kireç gibi bembeyaz kesilmişti.

Chicagolu gazeteci sesine alaycı ve ritmik bir ton vererek, «Başına mükâfat falan vaat etmemişler,» dedi. «Sözde yazı müdürlerinden biri uydurmuş bu masalı.»

İşte bir gazeteci, Madrid'de bir kişinin başında esecek tedhiş havasından yakasını böyle kurtardı.

Sansür yönetimi bir gazetecinin doğruyu yazmasına izin vermezse, gazeteci de yakalandığı takdirde sınırdışı edilmek cezasını göze alarak sansürü atlatmaya kalkışabilir Ya da ülke dışına çıkıp sansürden geçmeyecek yazılarını yazabilir. Fakat bu bey kendisini korkusuz bir insan gibi satmaya çalışırken, bir başkasını kılını kıpırdatmadan tehlikelere atıyordu. Bu arada önemli olan, Madrid'de gerçekten bir tedhiş havasının esmemesiydi. Oysa, bu, kendisi için pek yavan bir şeydi.

Olay gazetesini de yakından ilgilendirebilirdi; çünkü bu gazete, uzun bir süre yalnız gerçekle ilgilenmişti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PARİS'TE BİR AMERİKALI

TEKİNSİZ BİR KALABALIK

(15 Mart 1922, The Toronto Star Weekly)

New York'un Greenwich Village semtinin kabaran ayranının köpüğü alınmış ve ağzına kadar dolu bir kepçeyle getirilip Café Rotonde'un bitişiğindeki Paris semtine dökülmüş. Tabii eski köpüğün yerini almak için yenisi de kabarmış, ama eski köpük, köpüğün en kalını, en köpüksü olanı; Okyanus'u aşmış, nasıl olduysa olmuş, atmosfer peşinde koşan turistler için La Rotonde'u, Quartier Latin'in başlıca sahnesi haline getirmiş.

Café Rotonde'da masaları dolduran garip davranışlı, garip görünüşlü bir kalabalık var. Kıyafetlerinde özentili olmamak için öylesine bir çaba harcamışlar ki, hepsi de dikkati çekecek şekilde, üniforma giymiş gibi olmuşlar. Rotonde'un yüksek tavanlı, sigara dumanlarıyla kaplı, masa dolu salonuna girer girmez, insan hayvanat bahçesinin kuşlar bölümüne girdiğini sanıyor önce. Kulakları sağır eden, çatlak, keskin, cırlak sesler dört bir yanı tutuyor, hızla koşuşan garsonlar da siyahlı beyazlı saksağanlar gibi, sigara dumanlarını aşıveriyorlar. Masalar hep dolu —her zaman doludur— biri aşağı eğilmiştir, bir diğeri sıkışmıştır, döner kapısından daima bir girip çıkan vardır ve siyahlı beyazlı garsonların biri masalar arasından süzülerek kapıya yönelmiştir. Siz siparişinizi söylerken o, gözden kaybolur ve artık çevrenizdekilere bakabilirsiniz.

Bir gece içinde Rotonde'da ancak, belli kişileri görebilirsiniz. Payınızı alınca, gitmeniz gerektiğini derhal hissedersiniz. Rotonde'un müda-

vimlerini yeteri kadar gördüğünüzü ve gitmeniz gerektiğini anlayacağınız belirli bir zaman vardır. Bunun ne kadar belirli olduğunu anlamak istiyorsanız, bir fincan ekşi melas yemeyi deneyin. Bazılarına ilk lokmada daha fazla devam edemeyecekleri duygusu gelir. Daha dayanıklı olanları da vardır. Ama her normal insan için bir sınır çizilir. Café Rotonde'da masaların etrafında kümelenen kalabalığın ilk heyecan döneminden özellikle mideler pek etkilenir

Rotonde'daki kişileri incelemek için önce kısa boylu, şişman, saçlarını eski tarzda kestirmiş, yüzü pembe bir salamı andıran, Çinli gömleğine benzeyen bluzunun kolları altından şişman parmakları çıkan bir kadını incelemeniz gerekir. Masaya yaslanarak oturmuştur, upuzun ağızlığıyla sigara içmektedir ve dümdüz yüzünde hiçbir anlam bulamazsınız.

Böyle anlamsız bakışlarla, salonun beyaz badanalı duvarına asılmış şaheserini seyretmektedir. Rotonde'un salonu müşterilerin olduğu için, şaheseri üç bin kadar öteki eserin arasındadır. Kadının şaheseri merdivenlerden inen zayıf, kırmızı bir saksağana benzer Tablo hiçbir şey ifade etmediği halde, ressamı her gün öğleden sonra ve akşama kadar karşısına geçip kendisini adamışçasına bunu seyreder.

Ressama ve eserine bakmayı bitirdinizse, başınızı bir parça çevirip iriyarı ve açık renk saçlı bir kadının, bir masada üç delikanlı ile birlikte oturduğunu görebilirsiniz. İriyarı kadın «*Şen dul*» çağından kalma bir şapka giymektedir, durmadan şakalar yapıp, isterik kahkahalar atmaktadır Üç delikanlı, kadın ne yaparsa yapsın gülmektedirler. Garson hesabı getirince, parayı kadın ödemektedir. Sonra titreyen elleriyle şapkasını başına yerleştirmektedir. Ve üç delikanlıyla birlikte çıkıp gitmektedir. Kapıya yaklaşırken kadın bir kahkaha daha atar. Bu kadın bundan üç yıl önce Connecticut'ın küçük bir kentinden kocasıyla beraber kalkıp Paris'e gelmiş.

Adam Connecticut'ta on yıl süreyle başarılı bir ressam olarak çalışmış. Derken geçen yıl, Amerika'ya yalnız olarak geri dönmüş.

Rotonde'daki bin iki yüz kişilik kalabalığın yalnızca ikisi bu. Rotonde'da aradığınız her şeyi bulabilirsiniz, ciddi sanatçıdan gayri. İşin kötüsü, Quartier Latin'e bir tur atmaya gidenler, Rotonde'a uğruyorlar ve Paris'in gerçek sanatçılarından bir grubu gördüklerini sanıyorlar. Bu işi ben, en ayrıntılı biçimiyle düzeltmiş olmak istedim.

Gerçek şu ki; Rotonde'a devam edenler, bir dolarlarına karşılık on iki frank alıyorlar ve eğer bu para değiştirme işlemi normale dönerse, hepsi Amerika'ya dönmek zorunda kalacaklar. Hemen hepsi bir sanatçının yaratıcı gücü için gereken enerjiyi, çene çalmakla tüketen ve biraz sivrilen sanatçıları yerden yere vuran gevezeler. Onlar sanattan söz ederek, gerçek sanatçının eser yaratırken duyduğu zevki duyup tatmin oluyorlar Aslında hoş bir şey ama, bir de sanatçı pozları takınmasalar...

Charles Baudelaire'in, aynı Quartier Latin'de ipe kırmızı bir istakoz astığı günlerden beri, kahve salonlarında hiç de iyi şiirler yazılmadı. Baudelaire'in de istakozu kapıcı kadına teslim ettikten sonra «*Fleurs du Mal*»i yazmak için düşünceleri ve kâğıtları ile odasına kapandığı bir gerçektir. Bundan önce bütün sanatçılar böyle çalışmıştı, bundan sonra da böyle çalışacaklardır. Montparnasse Bulvarı ile Raspail Bulvarı köşesinde toplanan kalabalıksa, hiç mi hiç çalışacak vakit bulamıyor, çünkü bütün günlerini Rotonde'da geçiriyorlar.

İŞTE, PARİS BUDUR!

(25 Mart 1922, The Toronto Star Weekly)

Üçüncü şişenin mantarı da yerinden fırladıktan ve cazband Amerikan süitine geçtikten sonra, hoşça vakit geçirmeye gelen kişi, öylesine bir heyecan doruğuna ulaşır ki, yürekten ve kesinlikle fikrini söyler *«İşte, Paris budur!»*

Bu sözde bir gerçek payı var. Paris budur. Oteller, Folies Bergere ve Olympia, büyük bulvarlar, Maxim's, Montmartre'ın gece kulüpleri ile dolu bir Paris'tir bu. Birkaç kadeh yuvarladıktan sonra, önüne çıkan her şeyi almaya hazır olan kişileri oyalamak için düzenlenen yapay ve ateşli bir Paris'tir bu.

Satın alma gücündeki kişi Paris'in bir süper Sodom, ondan da büyük bir Gomorre olmasını ister ve alkol, cebine ilişkin ulusal çıkarları harekete geçirince idealine kavuşmak için her şeyi vermeye razı olur. Paris'te gece yarısından sonra yaşamaya başlayan, eğlence yerlerine de para ödemeye hazırdır ve buralarda çıkarılan hesabı ancak bir savaş zengini, bir Brezilyalı milyoner, felekten gün çalmaya gelen bir Amerikalı ödeyebilir

Öğleden sonraları her yerden şişesini on sekiz franka bulabileceğiniz bir şişe şampanyanın fiyatı saat ondan sonra seksen beşle yüz elli frank arasında değişir. Diğer fiyatlar da bununla orantılıdır. Ünlü bir dansingte geçirilecek bir gece, bir yabancının kesesine sekiz yüz frank zarar verebilir. Cümbüş peşinde koşanlar buna, bir de *'supe'* eklemeyi düşünüyorlarsa, bin frankı gözden çıkarmalıdırlar. Ve beraberindekiler bu-

nu kendisine o kadar güzel bir şekilde yutturacaklardır ki, ertesi sabah kendisine geldiğinde banka hesabının alt üst olduğunu fark edip özel bir itibar gördüğünü düşünecektir.

Arabasına bir Amerikalı alır almaz ister kuzeye, ister güneye gitsin, taksimetresinde derhal beş frank yazan taksi şoföründen, gözde bir otelin önündeki kapıcıdan, cebinde beş franktan daha küçük para olmadığını söyleyen son uğradığı gece kulübünün kapıcısına kadar, Paris'te zevk ve eğlence aramaya gelen yabancıyı soymak, bir sanat haline getirilmiştir. İşin en kötü yanı, turistin de ne kadar çok para öderse ödesin, gerçekte ne istediğini bir türlü bilememesidir.

Turist, Paris'in gece yaşantısını görmek ister; gördüğü, «*Turisti Büyülemek*» adında sıkıcı bir özel gösteriden ibaret kalır. Şampanyasını satın alırken ve cazbandı dinlerken, biraz ilerdeki bir köşede tam bir «*Bal Musette*» vardır ve apaşlar sevgililerine sarılmış, küçük, sigara dumanı dolu salonlarda, uzun sıralar üzerinde oturmakta ya da ayakları ile tempo tutarak akordeon çalan bir adamın müziğiyle dans etmektedirler.

Gala geceleri «*Bal Musette*»te bir de davulcu bulunur. Akordeoncu da bileğine astığı zillerle cümbüşü arttırır. Ritme ayrı bir hava katar. «*Bal Musette*»e gidenlerin dans etmek için cazband zorlamasına da ihtiyaçları yoktur. Sırf şenlik olsun, diye dans ederler ve neşelenirler; ayrıca dans çok hoş ve heyecanlı bir şeydir, iyi de para getirir Genç olduklarından, yaşamaktan zevk aldıklarından ve hayata karşı saygılı olmadıkları için, bazen çok sert vurdukları ya da çok çabuk tetik çektikleri de oluyor. Bu kez hayat birden acılaşıveriyor ve giyotin denen bir makine, yukarı kalkıp inerek bu yaşantıya son veriyor.

Turistlerin de arada sırada gerçek gece hayatıyla ilişkileri oluyor. Başları şampanya ile dönmüş olarak, sabaha karşı ikide ıssız bir yol-

da yokuş aşağı inerken ansızın karşı caddeden sert yüzlü iki adamın geldiğini görüveriyorlar. Bunlar, biraz önce ayrıldığı yüze gülen insanlara hiç benzememektedir. İki adam, polis var mı diye yolun sağına soluna bir göz atıyorlar ve hızla turistin yanına sokuluveriyorlar. Artık turist, iki yabancının hızla yanına sokulmasından ve şiddetli bir sarsıntıdan başka bir şey hatırlamayacaktır.

Bu numara, «*Matin*» gazetesine sarılmış bir tahta copla çevrilir ve turist böylece, dünyanın parasını harcayarak görmek istediği gece hayatının, hiç olmazsa gerçek yönünü yaşamış olur.

George'un içindekileri görmek için yaktığı kibritin ışığında cüzdanın içine bakan Jean homurdanır: «İki yüz frank ha? Vay domuz herif vay!»

«'*Kırmızı Değirmen*'de de kendisini bizden daha iyi soymuşlar herhalde, ne dersin?»

«Öyle. Bir de sabaha baş ağrısı ile uyanacak şimdi,» der Jean. «Haydi gel, *Bal*'a gidelim.»

FRANSIZ NEZAKETİ EFSANESİ

(15 Nisan 1922, The Toronto Star Weekly)

Alphonse'la Gaston'un günleri artık sona erdi. Fransız nezaketi de «*apsent*» adlı içkileri, savaş öncesi fiyatları ve diğer efsanevi şeyler gibi yok oldu gitti. Bu o kadar kötü oldu ki, Fransız gazeteleri sütun sütun yazılar yayımlayarak konuyu tartıştılar ve bir zamanlar ***dünyanın en nazik ulusu*** diye bilinen Fransızları, bu durumdan nasıl kurtarabileceklerini incelediler.

Paris metrosunda öyle bir itip kakışma, kalabalık otobüslerde oturan kadınların yüksek sesle dedikodu yapışı, fiyatlar konusunda kavgalar, bahşiş istemek için utanmazca yapılan öyle istekler var ki, savaştan önce Paris'i görüp tanıyan insanların dehşet içinde kalmamaları imkânsız... Bütün dünyanın Fransızları kibarlıkları, cana yakınlıkları ve herkese karşı ilgi göstermeleri ile övdükleri eski Paris'ten, o kadar farklı ki her şey.

Yalnız taksi şoförleri, eskiden de nazik değillerdi. Bunun nedeni de, on binlerce taksinin çalıştığı koca kentte, iş bulmakta karşılaştıkları güçlük. Bu yüzden tek bir amaç besliyorlar: Çıktıkları seferden kaç para sızdıracaklarını bilmek.

Fransızca konuşmayan bir kişinin taksimetrede yazılı toplamın üzerine yüzde on bahşiş ekleyerek ücretini ödediği ve şoförün de varılacak yere geldikten sonra ardından yumruğunu sallayarak aldatıldığını bağıra bağıra ilan ettiği oldukça sık görülen bir şey. Şoför, bu şekilde davranmakla daha çok para sızdıracağını bildiği için böyle yapmaktadır.

Paris otobüsleri de yeni tür kabalıkların başlıca alanı. Otobüste bir hanıma yer vermek için kalkıyorsunuz, bıyıklı bir Fransız, açıkgözlük edip hemen atılıyor ve kalktığınız yere çöküveriyor. Bir şey söylemeye kalkışacak olursanız, bu sefer yüzünüze karşı gürlüyor «Haydi bakalım, sıkıysa kaldır at beni yerimden. Sıkıysa at, haydi! Hele bir parmağını değdir üzerime, alimallah polis gelmeden alırım tozunu!»

Gerçekten de durumu sağlamdır adamın. «*Tahrik*» ne olursa olsun, bir yabancı Fransa'da sinirlerine hâkim olmalıdır. Fransızlar aralarında sık sık kapışırlar, fakat bu kapışma daha çok karşılıklı sövüp sayma şeklindedir. Adama parmağınızın ucuyla dokunacak olsanız, şartlar ne olursa olsun, saldırgan sayılırsınız ve altı ay yatmak üzere hapishaneyi boylarsınız.

Otobüsler ve metrodan sonra nezaketi ayaklar altına alan ikinci nokta da, küçük devlet memurları. Park ve müzelerin kapılarındaki kapıcılar, polis değil. Polise gelince, onlar nazik, kibar ve yardımsever kalmayı bilmişler.

Örneğin Paris'in büyük hayvanat bahçesi «*Jardin des Plantes*»ta bir sürüngenler bölümü var. Ben kapıya vardığımda, içerdekiler dışarı çıkıyordu. Kapının üzerindeki tabelada bölmenin saat 11'den 3'e kadar açık olduğu yazılıydı. İçeri girmeyi denediğim sırada da saat 12'ydi.

«Sürüngenler dairesi kapalı mı?» diye sordum.

«*Fermé* - kapalı» diye karşılık verdi kapıcı.

«Niçin kapalı oluyor bu saatte?» diye sordum.

«Fermé,» diye bağırdı memur yine.

Ben hâlâ nazik olmaya çalışarak, «Acaba saat kaçta açılacak, sorabilir miyim?» dedim.

Kapıcı öfkeli öfkeli yüzüme baktı ve hiçbir şey söylemedi.

«Ne zaman açılacak burası, söyler misiniz?» diye tekrar sordum.

«Sizi alakadar eder mi?» diye bağıran adam, küt diye kapıyı yüzüme kapattı.

Paris'ten ayrılırken pasaportunuzu damgalatmak için uğradığınız bir daire var. Duvarda memurların ücretli oldukları ve bahşiş vermenin yasak olduğu koca koca harflerle yazılmış. Vize ücreti de iki frank kırk santim. Uzun bir sıranın ardındaki memura bir beş franklık uzattım. Baktım ki üstünü vermek için adamda bir hareket yok, bekledim. Bu kez adam yüzüme bakarak öfkeyle, «Ha, paranın üstünü mü bekliyordunuz?» diye homurdandı ve parayı, köpeğe kemik atar gibi sıranın üzerine fırlattı.

Bunlar Paris'te her gün yaşanan en basit olaylar. «*Figaro*» gazetesinde yazan Marcel Boulanger, yine de gelecekten umutlu.

«Yine de toplumun mayası iyidir diye inanıyorum ve zirvedekilerin nazik olduklarını biliyorum,» diyor Fransa'daki bugünkü kabalıktan söz etikten sonra.

«Üç yüzyıllık bir uygarlık ve salon zihniyeti, dört beş yılda unutulamaz. Kargaşa yaratılmadan iyi bir şey asla yapılamaz. Yeni zenginlerin evi dışında başka yerlerde ünlü bir kişinin oğlunu takdim ederlerken nasıl davrandıklarına bakın: Hiç kimse oğlanın varoluşunun tek sebebi, ünlü babasının adını taşımakmış gibi, kalkıp da, «Ünlü Bay Filanca'nın oğlu Bay Falanca,» demiyor. Bilakis, «Bay Fişmekân,» diyerek her şeyi örtbas etmek istiyor. Ancak aradan bir süre geçince, «Kendisi ünlü Filanca'nın oğludur,» diye ekliyor. Bu kısa duraklama sayesinde böyle bir oğlu olduğu için, babasını kutlamış gibi oluyorsunuz.

«Bugün konuşulan dilde binlerce nezaket ve ince zevk örnekleri var ve bunlar yeniden yaygınlaştırılabilir. Olağan zamanlarda insanın alçaklıklara karşı en kuvvetli silahını bu meydana getiriyor.»

PARİS MODASI

(11 Mart 1922, The Toronto Star Weekly)

Fransız işçilerinin balon şeklinde, yukarısı dar patolonlarının açıklaması, sonunda yapıldı. Yıllardan beri herkes, Fransız işçilerinin neden üstü daracık olduğu için paçaları ayaklarının üzerine inmek bilmeyen pantolonlar giydiğini merak eder dururdu. Şimdi her şey anlaşıldı. Suç onlarda değilmiş. Pantolonlarını karıları alırmış.

Geçenlerde bir öğlen vakti Fransız fabrikalarında erkekler tarafından, giyim üzerine büyük bir toplantı düzenlendi. Ceket, pantolon, şapka ve ayakkabıları tartıştılar. Bu feminizme karşı bir başkaldırıydı. Hatırlanmayacak kadar eski bir zamandan beri, Fransız işçisinin giyeceklerini karısı satın alıyordu ve şimdi Fransız erkeği buna başkaldırıyordu.

Aynı alayda askerlik yapan iki Fransız, terhis olduktan sonra birbirlerini hiç görmemişlerdi ve geçenlerde otobüste karşılaşarak, duydukları öfkeyi dile getirdiler.

«Ne o saçlar Henri?» diye sordu biri.

«Karım kesiyor arkadaşım, karım! Fakat senin saçların da doğrusu hiç güzel kesilmemiş.»

«Benimkini de karım kesti. Durmadan berberlerin pis birer domuz olduklarını söylüyor, ama saçlarımı kestikten sonra da tıpkı berber gibi benden bahşiş istiyor.»

«Saç o kadar önemli değil. Sen şu ayakkabılara bir baksana.»

«Vah zavallı arkadaşım! Ne biçim pabuç onlar? Aklım almıyor.»

«Karımın usulü. Kalkıp kunduracıya gidiyor ve, 'Kocam için bir çift ayakkabı istiyorum,' diyor. 'Pahalı olmasın. Kocamın ayakları benimkilerden çok büyüktür. Çok daha da taraklıdır. Bakın, şu ona mükemmel uyar. Sarsanıza şunları.' Ne korkunç bir şey, değil mi?»

«Benim de aynı dert başımda. Hep hazır elbise giyiyorum. Üzerime uymazsa, kimin umurunda? Yeter ki ucuz olsunlar. Karım çok iyi yemek pişirir. Bu alanda kimseyle kıyaslanamaz. Dostum, karımın aşçılığının eşsiz olduğunu ancak sen takdir edebilirsin.»

«Benimki de öyledir. Eşi bulunmaz bir aşçıdır. Ben ona 'aşçıların incisi' derim. Hem bunun yanında giyim kuşamın önemi mi olur?»

«Haklısın. Gerçekten haklısın. Bunlar hiç de önemli konular değil.»

Fabrikalarda düzenlenen toplantılara ve öfkeli protestolara karşın, anlaşılan feminizm saltanatı daha devam edecek.

PARİS ŞAPKALARI

(18 Mart 1922, The Toronto Star Weekly)

Parisli kadın şapkacıları en sonunda, İngiliz serçesinden nasıl yararlanacaklarını keşfettiler. Serçe şapkalar bulvarlarda boy gösterdi ve pek sevilmeyen küçük kuş, kişiliğini buldu.

Yeni şapkalar, kadın şapkacılarının bana verdikleri teminata göre, çok satılacak; kahverengi bir mantar biçiminde olacak ve bir kuşakla çevrelenecek. On, on beş tane serçe, şapkanın bandı üzerine sanki yuva kuracaklarmış gibi, oturtulacak.

Fransızlar yeni modaya karşı direniyorlar, ama kadın şapkacıları serçe şapkaları çok iyi lanse ediyor Yine de şimdiden bir şey söylenemez; maymun kürkünü sevdirmek için çok uzun bir zaman geçmesi gerekmişti ve şimdi bundan caymak için maymunların isyanını beklemekten başka çare yok. Parlak, uzun tüylü maymunlar Afrika ve Güney Amerika'dan ithal ediliyordu ve şimdi gittikçe ürkütücü olmaya başladılar. Neyse ki serçelerin hiç olmazsa bu sakıncası yok.

PARİS - STRASBOURG GEZİSİ

(9 Eylül 1922, The Toronto Daily Star)

Paris'teki Rue des Petits Champs denen, gürültülü ve ucuz sokağı daha da ucuzlaştıran ucuz lokantaların en ucuzunda oturmuştuk.

Bayan Hemingway, William E. Nash, Nash'ın küçük kardeşiyle bir de ben vardım masada. İstakozla kızarmış dilbalığı yediğimiz sırada Bay Nash, ertesi gün Münih'e gideceğini ve Paris'ten Strasbourg'a uçakla geçmeyi tasarladığını açıkladı. Bayan Hemingway «*rognons sautés aux champignons*« soframızda arzı endam edinceye kadar bu konu üzerinde düşündü, sonra sordu

«Biz neden bir yere uçmuyoruz? Neden herkes bir yerlere uçuyor da, biz hep evde kalıyoruz?»

Bu tür sorulara kelimelerle karşılık verilemeyeceği için, Bay Nash'la birlikte Fransız - Romen Hava Şirketinin bürosuna gittim ve gazeteciler için yarı fiyatına, yüz yirmi franka bizi Paris'ten Strasbourg'a götürecek iki bilet satın aldım. Ekspresle on buçuk saat süren bu yolculuk, uçakla sadece iki buçuk saatti.

Önceden de bir kere uçtuğum için, ne zaman uçağa binmeye karar versem, içimi doğal bir hüzün sarar. Hele Vosges Dağlarının üzerinden geçeceğimizi ve Opera Alanındaki büroda sabah saat beşte bulunacağımızı öğrenince, bu hüzün daha da arttı. Ayrıca şirketin adındaki Romen sözcüğü de pek cesaret verici değildi. Ama bürodaki memur, uçaklarda Romen pilotlarının çalışmadığını söyledi.

Ertesi sabah saat beşte bürodaydık. Bunu becermek için dörtte uyanıp kalkmış, bavullarımızı toplamış, giyinip civardaki tek taksinin sahibini alacakaranlıkta, kapısına vurarak uyandırmıştık. Taksi sahibi geceleri bir misli fazla ücret alıyordu ve kendisini uyandırmak için de bir hayli güçlük çektik.

Adam arabasının bir lastiğini değiştirirken, biz de köşedeki mezecide çalışan ve sütçünün gelmesini bekleyen çocukla şakalaştık. Bakkalın çırağı da bize birer sandviç hazırladı; savaşta pilot olarak çarpıştığını söyledi ve Enghien'deki ilk yarış hakkında sorular sordu. Bu arada şoför de gelip bizi evine bir kahve içmeye davet etti. Beyaz şarap isteyip istemediğimizi de sordu. Kahveyle içimizi ısıtıp ve ezmeli sandviçlerimizi iştahla çiğnerken; bomboş külrengi Paris sokaklarına daldık.

Nashlar bizi büroda bekliyorlardı ve bavullarını kendileri taşıyarak gelmişlerdi. Çünkü civarda bildik bir taksi şoförü bulamamışlardı. Dördümüz birlikte koca bir limusin arabaya binip, Paris'in en çirkin yolunu, Bourget yolunu tuttuk. Hedef havaalanıydı. Ceketi yağlı bir Fransız biletlerimizi aldı. Ortalarından yırttıktan sonra, iki ayrı uçakta yola çıkacağımızı söyledi. Binanın penceresinden dışardaki gümüşrengi, küçük, sabah güneşinin altında pırıl pırıl parlayan uçakları görebiliyorduk. Yolcu olarak bir biz vardık.

Valizlerimiz pilot yerinin yanındaki bir koltuğun altına yerleştirildi. Birkaç basamak merdiveni çıkıp küçük bir kabine girdik. Makinist kulaklarımıza tıkamak için hepimize birer parça pamuk verdi ve kapıyı kilitledi. Pilot bizim oturduğumuz kapalı pilot yerine çıktı, bir makinist pervaneyi çevirdi ve motor homurdanarak çalışmaya başladı. Pilotun çevresine bakındım. Adam kısa boylu; kasketini geriye doğru atmış, sırtında ucuz cinsten, yağlı deri ceketli, koca eldivenlinin biriydi. Derken uçak kımıldanıp hareket etti, motosiklet gibi gürültüler çıkararak ilerledi, yavaşça havalandı.

Dosdoğru Paris'in doğusuna yol alıyorduk ve sanki dev bir el bizi sürükler gibi, gökyüzüne doğru yükseliyorduk. Altımızdaki toprak gittikçe küçülüyordu. Arazi kahverengi, sarı, yeşil karelere bölünmüştü. Ormanlıklar büyük yeşil kümecikler halinde görünüyordu. Kübik ressamları yavaş yavaş anlamaya başlamıştım.

Arada sırada alçalıyorduk; o zaman beyaz bir şerit üzerinde yuvarlanan bozuk paraları andıran bisikletlileri görüyorduk. Bazen de yükseliyorduk; bu defa altımızdaki arazi daralmış, büzülmüş gibi oluyor, bulutlu, pembemsi bir ufuk hep bizi sınırlıyordu. Bu yüzden dünya gözümüze düz ve tekdüze görünüyordu. Kulakları sağır edici motor gürültüsü hiç eksik değildi. Ardımızdaki açık pilot yerinde oturan pilotun burnunu ve deri ceketi ile durmadan sağa sola, yukarı aşağı hareket ettirdiği manivelayı tuttuğu pis eldivenli elini görebiliyorduk.

Kadife kadar yumuşak görüntülü koca ormanların üzerinden aştık, Bar le Duc ve Nancy'yi; külrenkli, kırmızı damlı kentleri geçtik. St. Mihiel çevresinde mermi çukurları ile delik deşik olmuş ve zigzaglar çizerek uzanıp giden siperlerle yarılmış boş, geniş alanlar üzerinde seyrettik. Bayan Hemingway'e de bakması için seslendim, ama galiba söylediklerimi anlamamıştı. Çenesini ileri uzatıp, uçak gezisi için istediği kürk mantosunun içine sokmuştu. Neredeyse uyuyacaktı. Eh, sabah beşte kalkmak kolay değildi.

Eski 1918 sınırı üzerinden geçerken, bir fırtınaya tutulduk ve pilot mümkün olduğu kadar alçaktan uçmak zorunda kalınca, yağmura rağmen altımızdaki kanalı seçebildik. Uzun bir süre düz ve can sıkıcı topraklar üzerinde uçtuktan sonra, Vosges Tepelerine vardık. Sisli bir yağmur altında alçalıp yükseliyormuş gibi duran doruklar bizi karşılamak istercesine ayağa kalkıyordu.

Uçak, fırtınayı aşağıda bırakarak yükseldi ve yeniden parlak güneşe kavuştuk. Sağımızda

Rhine'ın kıyıları ağaçlıklı, düz, çamurlu görüntüsü belirdi. Daha da yükseldik; sola doğru geniş bir dönüş yapıp yüreklerimizi ağzımıza getiren bir inişe geçerek, hızla alçaldık. Altımızdaki toprak hızla büyüdü, yaklaştı. Kısa bir yükselişten sonra tekrar alçaldık; tekerlekler yere değdi, tekrar kalktı, tekrar değdi. Yerimizde birkaç defa böyle zıpladıktan sonra düz pistte ilerlemeye başladık. Bir motosikletten farkımız kalmamıştı. Hangarın önüne yaklaştık.

Bizi Strasbourg'a götürmek üzere bir limusin hazır bekliyordu. Yolcu salonuna geçip öbür uçağı beklemeye başladık. İçerdeki memur Varşova'ya gidip gitmeyeceğimizi sordu. Her şey hoş ve ilginçti. Tek sıkıcı yan, motordan çıkan yağ kokusu olmuştu. Uçak küçük ve hızlı olduğu, biz de sabah erkenden yolculuk ettiğimiz için, yolculuk da bizi tutmamıştı.

Barda serinlemek için bir şeyler içen pilota, «Son defa ne zaman kaza geçirdiniz?» diye sordum.

«Geçen temmuz ayının ortasında,» dedi. «Üç kişi öldü.»

Fakat aynı gün, güney Fransa'da bir yolcu treni raydan çıkarak bir diğer trenin üzerine devrilmiş, iki vagon akordeon gibi birbirine geçmiş ve 30 kişi ölmüştü. Temmuzdaki kazadan sonra Paris - Strasbourg hattındaki uçak yolcu sayısında önemli bir azalma olmuştu. Oysa tren yolcuları arasında hiçbir eksilme yoktu.

FRANSIZ POLİTİKASI

(18 Nisan 1923, The Toronto Daily Star)

Raymond Poincare çok değişti. Daha birkaç ay öncesine kadar bu küçük, ak sakallı Lorraine'li avukat, deri ayakkabıları ve külrengi eldivenleri içinde metodik muhasebeci mantığı ve kızgın kedileri andıran davranışlarıyla Fransız Meclisine hâkim durumdaydı. Şimdi sessiz sedasız oturuyor; şişman, ak suratlı Léon Daudet ise, parmağını ona doğru uzatıp sallayarak, «Fransa şunu yapacak! Fransa bunu yapacak,» diye söyleniyor.

Romancı Alphones Daudet'nin oğlu Léon Daudet kralcı partinin önderidir. Ayrıca kralcı gazete «L'Action Française»i de o yönetir. İngiliz diliyle yayımlanan hiçbir gazetenin konusunu bile kabataslak yazamayacağı, *«L'Entremetteuse»* adlı açık saçık eserin de yazarıdır.

Kralcı parti bugün belki de Fransa'nın en iyi örgütlenmiş partisidir. Fransa'nın cumhuriyetten başka bir rejimle yönetilemeyeceğini düşünenler için, bu garip gelebilir. Kralcıların karargâhı, Güney Fransa'daki Nimes kentindedir ve taşra kralcılara sıkı sıkıya bağlıdır. Kralcılar, Katolik kilisesinin daima en sağlam dayanağı olmuşlardır.

Orléans Dükü Philippe, kralcıların tahta gösterdikleri adaydır. Philippe, İngiltere'de yaşıyor. Çok iyi araba kullanan, iriyarı, yakışıklı bir adam. Fransa'ya girmesi bir yasa çıkarılarak yasaklanmış.

«Camelots du Roi» diye adlandırılan kralcı bir örgüt daha var. Bunlar siyah sopalar taşıyor-

lar. Kendilerine, Montmartre'da sopalarını sallayarak dolaşırlarken rastlayabilirsiniz. «*L'Action Française*» satan gencin biraz ardından yürürler. «*Camelots*»ların korunması altında radikal semtlerde «*L'Action Française*» satmaya kalkışan müvezziler, komünistler ve sosyalistler tarafından fena halde pataklanır.

Geçen yıl kralcılar, esrarengiz bir yoldan, gürültülü bir sürükleyici kuvvet kazandılar. Bu öylesine hızlı ve ani oldu ki, kendilerine şaka gözüyle bakılırken, birden Fransa'nın en kuvvetli partilerinden biri haline geliverdiler. Aşırı radikaller şimdi Daudet'ye «*öldürülmesi gereken biri*» gözüyle bakıyorlar. İnsanlar tehlikeli olmaya başlamadan öldürülmez. Birkaç ay önce bir anarşist tarafından Daudet'ye karşı bir suikast düzenlenmişti. Fakat genç bir kız olan anarşist, yanlışlıkla yardımcısı Marius Plateau'yu vurdu.

Hücum taburlarının ünlü kumandanı, «*Kasap*» diye ün salan General Mangin de kralcıdır. Mareşalliğe yükseltilmeyen tek büyük Fransız general odur. Léon Daudet, mecliste konuşacağı zaman, o da mecliste görülür. Başka zamanlar ayağını bile atmaz.

Kralcı parti şimdi, Almanya'dan savaş tazminatı istiyor. Almanya istenen tazminatı yarın ödeyecek olsa, bundan en çok kralcılar korkar. Çünkü bu, Almanların yeniden güçlendiklerini gösterir. Kralcıların istediği, zayıf, mümkünse parçalanmış bir Almanya, Fransa'nın şanlı şöhretli askeri fetihlerine dönüşü, Katolik kilisesinin saygınlığını yeniden kazanması ve kralın tahta dönüşüdür. Fakat her Fransız yurtseveri gibi, her şeyden önce Almanya'nın zayıf bir devlet haline gelmesini arzulamaktadırlar. Bunu gerçekleştirmek için de Almanya'dan ödemesi olanaksız savaş tazminatları istiyorlar, sonra da «*tazminatlar ödeninceye kadar*» diyerek Alman topraklarını işgal edivermeyi tasarlıyorlar.

İşin asıl esrarengiz yönü Poincaré'yi nasıl avuçlarının içine alıp planlarını benimsemişçesi-

ne onu, Alman sanayicilerinin tazminat miktarı mantıklı bir rakama indirilirse, ödeyebilecekleri teklifini reddetmeye razı etmeleridir. Alman sanayicileri paralıdır; mütarekeden beri de para kazanmaktadırlar; markın düşmesinden yararlanıp mallarını İngiliz sterlini ve dolar karşılığında satmışlar, işçilerine hiçbir işe yaramayan marklarla ödeme yaparken, kazandıkları dolar ve sterlinleri biriktirmişlerdir. Fakat savaş tazminatı olarak beş Avrupa ülkesine de ödeme yapacak kadar kudretleri olmadığı için, asıl Fransızlarla nihai bir anlaşmaya varmak istemektedirler.

Gelelim şimdi, gördüğüm en küçük el ve ayakların sahibi, ak ve seyrek sakallı Raymond Poincaré ile, mecliste onun karşısına geçip parmağını kendisine doğru uzatarak, «Fransa şunu yapacak! Fransa bunu yapacak!» diye bağıran açık saçık romanın yazarı, kralcıların lideri ve öldürüleceği söylenen şişko Léon Daudet'ye.

Ne gibi dolaplar döndüğünü anlayabilmek için, Fransız politika hayatının dünyada bir eşi daha olmadığını hatırlamanızda fayda vardır. Fransız politika hayatı, çok içlidışlı, skandallarla dolu bir siyasi yaşantıdır. Clemanceua'nun düellolarını, Calmette cinayetini, Bois'daki çeşme başında durup, «Oh, beni onlara bırakmayın! Beni onların eline bırakmayın!» diye yalvaran son Fransız cumhurbaşkanını bir hatırlayın.

Birkaç gün önce Bay André Berthon, mecliste ayağa kalkarak, «Poincaré, siz Léon Daudet'nin tutsağısınız,» dedi. «Size nasıl bir şantaj yaptı da, avcunun içine aldı, öğrenmek isterim, Poincaré hükümetinin kralcı diktatör Léon Daudet'nin emrine boyun eğmesini bir türlü anlamıyorum.»

«*Matin*» gazetesinin anlattığına göre, Poincaré «*tout d'une piéce*» (bir hamlede) yerinden sıçrayarak ayağa kalkmış ve şöyle bağırmış: «Mösyö, siz iğrenç bir külhanbeyisiniz!»

Bu söz meclisi bir anda karıştırmaya yetmiş, sonunda kavga dövüş yatıştırılabilmiş de Poin-

caré öfkeden titreyerek ve kül gibi olmuş yüzüyle kürsüye çıkıp şunları söyleyebilmiş: «Kürsüye çıkan bir adam bana ya da hükümetime karşı, açıklamaktan korktuğum suçlamalarla dolu dosyalar düzenlediğini iddia ediyor. Bunu kesinlikle reddederim.»

Bay Berthon bunun üzerine sakin bir sesle, «Ben dosyadan söz etmedim,» demiş. Dosya, bir deste belge demektir. Fransız sisteminde bütün belgeler bir cilt gibi bir araya toplanıp saklanır. Biri hakkında dosya tutmak, onunla ilgili suçlamaların ve kanıtların belgelerini bir araya getirmek demektir.

En sonunda Berthon'dan özür dilemesi istendi. «Kullanmış olabileceğim ve hakaret anlamına gelebilecek sözler için özür dilerim.»

Bunu da sakin bir sesle söyledi. Ardından ekledi «Sayın Başkan, ben sadece Léon Daudet'nin, politikanız üzerinde bir çeşit baskı uyguladığını söyledim.»

Bu özür dileme kabul edildi. Poincaré bir kere daha söz alıp hiç sözü edilmeyen belgelerin varlığını tekrar reddeden bir konuşma yaptı ve yeniden sessizliğine gömüldü. Fransa'da elinizde sağlam kanıtlar bulunmadan kimseyi suçlayamazsınız ve böyle belgeleri olanlar da, nasıl kullanacaklarını çok iyi bilirler.

Geçen temmuz ayında bir grup İngiliz ve Fransız gazeteciyle birlikte Ruhr durumunu gizli olarak tartışan Poincaré, şöyle demişti «İşgal yersiz ve saçma olur. Almanya'nın bugün borçlarını mal ve iş gücü olarak ödeyebileceği açıkça ortadadır.» O günlerde çok daha neşeli bir Poincaré vardı.

Bu arada Fransız hükümeti işgal masrafı olarak yüz altmış milyon frank (resmi rakamdır) harcamış durumdadır ve Ruhr kömürünün tonu Fransa'ya iki yüz dolara mal olmaktadır.

BÜYÜK «APERİTİF» SKANDALI

(21 Nisan 1923, The Toronto Star Weekly)

Paris'i alt üst eden büyük «*aperitif*» skandalı, Fransa'nın en sevilen kuruluşlarından birini kökünden sarstı.

Aperitif, öğle ve akşam yemeklerinden bir saat kadar önce, bütün Parislilerin neşe içinde, hoşça vakit geçirmek ve kendilerini zehirlemek için kahvelerde toplandıkları sırada, hızlı garsonlar tarafından iki ya da üç şişeden boşaltılan ve uzun, ince kadehler içinde içilen parlak kırmızı ya da sarı renkte bir içkidir. Aperitiflerin hepsi patentlidir; içinde yüksek bir alkol yüzdesi vardır; tatları ucuz birayı andırır ve «*Amourette*», «*Anis Delloso*», «*Amer Picon*», «*Bryhh*», «*Tommysette*» ve daha daha bir sürü adla anılırlar. Bugün Toronto'da yeni sigaralar nasıl yerden mantar fışkırır gibi bitiyorsa, Paris'te de aperitifler öyle üretilmektedir. Bu bütünüyle bir reklam işi durumuna gelmiştir ve yenilik meraklısı insanların sayısının artışı ile desteklenmiştir.

İlk skandal, polisin altı yıl önce yasaklanan absentin, «*Anis Delloso*» adı altında geniş çapta satıldığının ortaya çıkartılmasıyla patlak verdi. Yeteneksiz ozanların dünyanın dört bir köşesindeki en pis meyhanelerde güzelim yeşil rengini övdükleri absent, üreticiler tarafından bu sefer soluk sarı renkte piyasaya sürülmüştü. Tadı yine eski tadını andırıyordu, ama içine su katıldığında, süt gibi beyazlaşıyordu. Öylesine hızlı bir içkiydi ki, üçüncü «*Delloso*»yu yuvarladıktan sonra insanın, bulvara fırlayıp hasır şapkasını heyecanla havaya fırlatması işten bile değildi.

Bulvarlarda kısık, şen bir ses çın çın öttü ve birkaç gün içinde girişilen reklam kampanyasıyla «*Anis Delloso*» kentin en tutulan içkisi haline geliverdi. Bu, polisin absentin yapımını yasaklamasına kadar sürdü.

«*Anis Delloso*» hâlâ yapılmaktadır. Tadı, yine eski tattır. Fakat içen artık boşuna içine Eiffel Kulesine tırmanma gücü verecek enerjiyi beklemektedir. Bu yüzden de artık absent olmaktan çıkmıştır.

Asıl büyük skandal, temmuzun on dördünde patlak verdi. Bastille'in ele geçmesinin yıldönümü, Fransızların en büyük bayramıdır. Bu yıl bayram, 13 Temmuz çarşamba günü başlamıştı ve bütün çarşamba gecesi şenlikler sürmüş, perşembe günü ve gecesi, cuma günü ve gecesi, cumartesi günü ve gecesi, pazar günü ve gecesi de, şenliklerin ardı arkası gelmemişti. Bütün büyük işyerleri, mağazalar ve bankalar, çarşamba günü öğle sonrasından, pazartesi gününe kadar kapalıydı.

Her iki blokta bir sokak balosu düzenlenmişti ve o semtin halkı burada dans ediyordu. Sokaklar renkli fenerler ve bayraklarla donatılmıştı, belediye de müziği temin etmişti. Balo sırasında taksilerin ve otobüslerin sokaklardan geçmesi yasaklandığından, trafik de yoktu.

Bizim apartmanın altındaki müzik bir akordeoncu, iki davulcu, iki de kornacıdan meydana geliyordu. Bu dört cesur ve yorulmak nedir bilmeyen adam, bir eski vagonun içine oturmuşlardı. Burada kalıyor, içiyor, yiyor, müzik aletlerini arada sırada değiştiriyor; akşamın dokuzundan sabahın sekizine kadar aralıksız çalıyorlardı. Kalabalık da durmadan dönüyor, dans ediyordu.

Dört gece bu iş aralıksız sürdü ve semt halkı gündüzleri pek az uyudu; geri kalan zamanda dans edenleri seyrederek vakit geçirdi. Sabahın yedisinde sokakta dans eden yirmi, otuz çifti sey-

retmek gerçekten hoştu. Hem de bütün bir gece dans ettikten sonra. Dans edenler ne öğrencilerdi, ne sanatçılar, ne de kaçıklar. Tezgâhtar kızlar, kasaplar, fırıncılar, işçiler, tramvay biletçileri ve vatmanlar, temizlik işçileriydi. Gerçekten büyük bir parti düzenlenmişti.

Derken «*aperitif*» skandalı patlak verdi. Hükümet, dev parti için bir milyon franka yakın para harcamıştı. Yurtseverliği desteklemek için cömertçe harcanmış bir paraydı bu. Her tarafta Fransız bayrakları dalgalanıyordu. Durmadan havai fişekler patlatılıyor, bütün geceyi dans ederek geçiren on binlerce insan, Longchamps'da düzenlenen parlak askeri geçit törenini seyretmeye koşuyordu. Gecenin bir kısmını da yeşil çimler üzerinde uyuyarak geçirmişlerdi. Veremin ciğerlerini en küçük noktasına değin kemirdiği, akli dengesi de bozuk bir genç komünist, Poincaré'ye benzettiği bir polis komserine ateş etmiş ve milliyetçi bir kalabalık kendisini iyice dövmüştü. Herkes, Poincaré'nin hayatını, 14 Temmuzun kurtardığını düşünüyordu. Çünkü kimin aklına Paris'in geçirdiği böyle bir geceden sonra, başbakana suikast düzenleyeceği gelirdi ki? Gerçekten güzel bir kutlama olmuştu bu.

Skandal, bütün dans edilen alanlara, müzisyenlerin tepesi üzerine, hükümetin Fransız bayrakları astırdığı ve müzikle donanma için para döktüğü yerlere, çeşitli aperitiflerin reklamlarını gösteren dev panoların asılmasıyla su üstüne çıkıverdi. Üç renkli Fransız bayrağı dalgalanan bir dans alanında, üzerinde «*Drink Amourette* - Amourette için» yazılı bir de afiş asılıydı. Bir başka alanda da, ulusal duygularla coşup dans eden kalabalığın üzerinde, «*Vive Anis Dellosso* - dünyanın en mükemmel aperitifi» cümlesi okunuyordu.

Eğlence geceleri boyunca kimse bu reklam bandlarının pek farkına varmamıştı; fakat dans furyası geçtikten sonra, hükümetin ne diye iki

milyon frank harcayarak aperitif imalatçılarına bir milyon franklık reklam sağladığını araştırmak için geniş bir soruşturmanın açılması emredildi. Hatta birçok büyük gazete, bir daha böyle bir 14 Temmuz bayramı kutlanmasının karşısına bile çıktılar. Sonuç, gerçekten büyük bir skandaldı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR GARİP ALMANYA

TİCARİ SAVAŞ

(25 Nisan 1923, The Toronto Daily Star)

Offenburg, Almanya'daki Fransız işgal bölgesinin güney sınırında bir kent. Bir kenarında üstleri Karaorman'ın ağaçlarıyla kaplı tepeleri, diğer tarafında akan Rhine ırmağıyla temiz, küçük bir yer.

Fransızlar uluslararası büyük demiryolunu açık tutabilmek için Offenburg'u işgal etmişler. Tren yolu, İsviçre'deki Basle'dan kuzeye doğru, Freiburg, Offenburg, Karlsruhe, Frankfurt, Kolonya, Dusseldorf boyunca, Hollanda'ya kadar uzanıyor. Almanya'nın en büyük ve ana ticaret yolu.

Fransızlara göre bu yolun işgali, Ruhr ile İtalya arasından kömür trenlerinin, anavatana güvenlik içinde geçmeleri amacını güdüyordu. Almanların trenleri Offenburg'da hat değiştirdikten sonra, Karaorman'a yönelen bir hatta almalarından ve Fransız gazetelerinin «*Almanya'nın işgal edilmemiş bölgesi*» dedikleri yere götürmelerinden korkuyorlardı.

Almanya, Offenburg'un işgaline karşı çıkmış, Ruhr bölgesinden yüzlerce kilometre uzaktaki bu kentin işgalini, Versailles Antlaşmasına aykırı görmüştü. Fransızlar da kentin belediye başkanını ve protesto bildirgesini imzalayan iki yüze yakın insanı buradan kovmuşlardı. Almanlar bunun üzerine Fransızlara, Rhineland ana tren hattı üzerinden hiçbir trenin Offenburg'dan geçmeyeceğini bildirmişlerdi.

Şimdi iki aya yakındır, Offenburg'dan tek bir tren geçmedi. Yolun sağ tarafındaki köprü-

nün üzerine oturup, biri İsviçre'ye, biri Hollanda'ya giden dört hattı seyre daldım. Trenler, Offenburg'un güneyinde ve kuzeyinde, kentten üç mil uzaklıkta, duruyorlar. Yolcular valizlerini alıp trenden iniyor ve Alman olanlar otobüsle Offenburg'a gelip öbür uçta, üç mil uzakta bulunan noktaya gidebiliyor ve yolculuklarına buradan devam edebiliyorlar. Fransızların da valizlerini alıp yürümelerine «müsaade» ediyorlar.

Kentin işgalinden beri, içinden hiç kömür treni geçmemiş. Şimdi Fransızlar, niyetleri gerçekten Rhine demiryolu hattını kontrol altında tutmaksa, bu sorunla karşı karşıya bulunuyorlar: Hat boyundaki kentlerin hepsini işgal edecekler ve güvenliği sağlamak için en az dört bin kişilik bir kuvvet bulunduracaklar. Trenleri de kendileri kullanacaklar Aksi halde Almanlar, trenleri Fransız işgal bölgesinin sınırına kadar kullanacaklar, burada stop ettirecekler. Parmaklarını haritaya basıp «Sorun çok basit. Şu noktadaki kenti ele geçirirsek, demiryolu hattını kontrol altına alabiliriz. Bu iş için küçük bir kuvvet yeter, vb...» diyen strateji uzmanlarına verdikleri karşılık bu.

Fransız-Alman ticaret savaşı, ilk hangi hükümetin pes edeceği sorusuna verilecek karşılıkla çözümlenmiş olacak. Kendileriyle konuştuğum bütün Almanlar bana, «Hükümetimiz olmadan biz hiçbir şey yapmayız,» dediler. «Hükümet işgal yüzünden işinden olan herkese parasını ödüyor. Kentten kovulan herkes de parasını alıyor. Ayrıca işsizler de para alıyorlar.»

Alman hükümeti markı istikrara kavuşturmak için, şimdi altın kullanmakta, markı ise tamir komisyonlarına ödemektedir. Dolara karşılık sabit fiyat 20.800'e aldığı bu markları, işgale karşı savaşmakta kullanmaktadır. Ayrıca biriktirdiği altın stoklarının hatırı sayılır bir kısmından da şimdiden yararlanmaktadır. Kımıldanmaya başlayan Alman endüstrisi ve artan altın stoku Alman hükümeti tarafından işgalden zarar görenlere verilirken, bu yardım yetersiz du-

ruma gelecek olursa, kayıplarını hükümet parasıyla karşılamayı tercih edenler artacağından, Fransızlar yıpratma savaşını kazanmış olacaklardır. Fakat Alman altın stoku, borçlarını ödeyemeden tükenecek olursa, endüstri de çökeceğinden, Almanya, Fransa'ya sıkılmış bir limondan daha fazla yararlı olamayacaktır.

Paris'ten ayrılmadan bir gün önce Poincaré mecliste Ruhr bölgesinin işgalinin birinci ayının masraflarını karşılamak için yüz doksan iki milyon frank ödenek istemişti. Bu şekilde dört ay daha geçecek olursa, Fransa kendi burnunu kırmak bahasına, bir ticari zafer kazanmış olacaktır.

Offenburg'dan, trenin kalktığı Ortenberg'e kadar bir kamyonla gittim. Şoför kısa boylu, sarışın, elmacık kemikleri içine çökmüş, silik mavi gözlü bir Almandı. Somme'da fena halde zehirli gaz yutmuştu. Şerbetçiotları ile bezenmiş yeşil tarlaların ortasından geçen ak, tozlu bir yolda ilerliyorduk. Uzakta Schwartzwald Dağları uzanıp gidiyordu.

Direksiyonu tek koluyla kullanan şoför, «Kardeşimin başına gelenler daha da kötü» dedi.

«Ya?»

«Evet! Kardeşim zaten hiçbir zaman şanslı olmamıştı.»

«Ne yapıyordu?»

«Kehl'de demiryolu işçisiydi, Fransızlar kovdular. Bütün demiryolu işçilerini kovdular. Offenburg'a geldikleri gün işlerini bırakmaları için, 24 saat zaman tanıdılar.»

«Ama hükümet maaşını ödüyor, değil mi?»

«Doğru, ödüyor, ödüyor, ama kardeşime yetmez ki o para.»

«Sebep?»

«Şey... Yedi çocuğu var da, ondan.»

Bunun üzerinde uzun uzun düşündüm. Şoför Güney Almanya'ya doğru yoluna devam ediyordu. «Ona aldığı maaşı ödüyorlar,» diyerek devam etti. «Fakat fiyatlar çok arttı. İşçiyken kü-

çük bir bahçesi vardı. Sevimli bir bahçe. İnsanın bir bahçesi olursa, çok şey fark eder.»

«Peki, şimdi ne yapıyor?»

«Hausach değirmeninde çalışmayı denedi, ama kapalı yerde çalışamıyor. O da benim gibi gazla zehirlenmişti. Evet! Kardeşimin hiç şansı yok.»

Yol boyunca kıvrılıp akan bir derenin üzerinden daha aştık. Suyu pırıl pırıl, dibi çakıllıydı. Kıyısında geniş kumsallar vardı.

«Alabalık mı?» diye sordum.

«Hiç kalmadı,» diye güldü şoför. İhtilal patlak verdiğinde, hiç kimse ne yapacağını bilmiyordu. Gazeteler yazmıştı, o kadar. Derken şarkılar söyleyerek sokaklarda dolaştılar ve, «*Kahrolsun Kayser!*» diye bağırdılar. «*Hoch Cumhuriyet!*» diye seslendiler. Yapılacak başka bir şey kalmamıştı. Fakat bir şey yapmaları da gerekiyordu. Öteden beri «*fishen karten* - balık tutma belgesi» almak zor olduğu için, el bombaları ile dereye vardılar ve alabalıkları öldürüp herkese balık ziyafeti çektiler. Ardından polis gelip engel oldu buna. Bir kısmını hapse attılar ve ihtilal sona erdi.»

«Herr Canada,» diye sordu şoför birden. «Fransızlar acaba ne kadar zaman Offenburg'da kalacaklar dersiniz?»

«Belki üç dört ay. Kim bilir?»

Ardımızda toz bulutları kaldırarak ilerlediğimiz ak yola bakan şoför, «Öyleyse patırtı çıkacak,» dedi. «Kötü şeyler olacak. Çalışanlar çıkartacak patırtıyı. Zaten şimdiden bu civardaki fabrikalar kapılarını kapatmaya başladı.»

«Acaba öbür ihtilal gibi mi olur?» diye sordum. Güldü. Yanaklarını geren, cildini gerginleştiren, gözlerini kısan bir gülüştü bu. «Yok, bu sefer alabalıklara el bombası atmazlar,» dedi. Bu fikir pek hoşuna gitmiş olmalıydı. Tekrar güldü.

BARIŞSIZ BİR ZAFER

(13 Mayıs 1923, The Toronto Daily Star)

Almanya hakkında yazmaya başlamak için, önce Fransa hakkında yazmak gerek. Fransa kelimesinin sanki büyüleyici bir anlamı var Denizin kokusu, mavi tepelerin görünüşü ya da yürüyen askerler gibi bir büyü. Çok eski bir büyü üstelik.

Fransa sevimli ve güzel bir ülke. Hatta bildiğim ülkelerin en sevimlisi. İnsan sevdiği bir ülke olunca, yan tutmadan yazamaz. Ama bu ülkenin hükümeti hakkında yan tutmadan yazılabilir. Fransa, 1917 yılında zafersiz bir barışı reddetmişti. Şimdi, barışsız bir zaferle karşı karşıya. Bunun nedenini anlamak için Fransız hükümetine bir göz atacağız.

Fransa'yı bugün 1919'da seçilen bir meclis yönetiyor. Buna «*Horizon bleu* - mavi ufuk» parlamentosu diyorlar ve hâkim unsur, ünlü «*bloc national* - ulusal blok» denen savaş çağı koalisyonu. Hükümetin önünde daha iki iktidar yılı var.

Fransa'nın en kuvvetli gruplarından olan Liberaller, 1917'de Clemanceau hükümeti Almanlarla zafersiz barış görüşmelerine girişmekle suçlanınca, gözden düşmüşlerdi. Tartışmasız, Fransa'nın en iyi maliyecisi olan liberal Başbakan Caillaux, hapse atılmıştı. İdam mangaları hemen her gün birtakım insanları kurşuna diziyorlardı ve bunlardan gazetelerde hiç söz edilmiyordu. Clemanceau'nun düşmanlarından pek çoğu, genç bir teğmen komut verme öncesinde kuruyan dudaklarını sinirli sinirli ısırırken, sabahın soğuk ve erken saatlerinde kendilerini

Versailles'da bir duvarın önünde, gözleri bağlanmış olarak buluverdiler.

Liberal grup bugün, parlamentoda fiilen temsil edilmiyor. «*Ulusal Blok*»a karşı büyük, henüz tam örgütlenmemiş, dağınık halde ve gelecek 1924 seçimlerinde billurlaşıp örgütlenecek bir muhalefet var. Fransa'da uzun boylu yaşayıp da, 1924'te Caillaux'nun yeniden başbakan olacağını söyleyenlere rastlamamak olanaksız. Ruhr bölgesinin işgali başarısızlıkla sonuçlanırsa bu böyle olacak demektir. O zaman şimdiki hükümete karşı kaçınılmaz bir tepki doğacaktır. Hatta dalganın çok daha sola uzanması ve Caillaux'yu bile aşıp komünist lider Marcel Cachin'e kadar erişmesi mümkün deniyor.

Bugün mecliste «*Ulusal Blok*»a karşı muhalefeti, sol temsil ediyor. Avrupa politikasında sağ ve soldan konuşulunca, bunun parlamentodaki oturuş sıralarına göre düzenlendiğini bilin. Muhafazakârlar sağda, kralcılar salonun en sağ ucunda otururlar. Radikaller soldadırlar. Aşırı komünistler ise aşırı solun en dış tarafındaki sandalyeleri işgal ederler.

Altı yüz kişilik mecliste, Fransız komünistleri on iki sandalyeye sahiptir. İki yüz bin tirajı olan «*L'Humanité*» gazetesinin Yazı Müdürü Marcel Cachin, partinin de önderidir. En büyük yardımcısıysa, savaşta en çok madalya alan asker diye bilinen Vaillant Coutourier'dir. Komünistler, Poincaré'ye karşıdırlar. Kendisini savaş tahrikçiliği ve savaş istemekle suçlamakta, ona «*Poincaré la guerre* - Poincaré savaş» diye hitap etmektedirler. Kralcıların ve Léon Daudet'nin etkisi altında kaldığını ileri sürmektedirler. Çelik krallarının, kömür krallarının etkisi altında kaldığını söylemektedirler. Daha bir sürü suçlamalar ileri sürmektedirler ki, bunların bir kısmı gerçekten çok saçmadır.

Poincaré, mecliste minicik elleri, mini mini ayakları ve küçük, ak sakalı ile oturur ve komünistler kendisine hakareti fazla ileri götür-

dükleri zaman, kızgın bir kedi gibi saldırır onlara. Komünistlerin gerçek bir kirli işi yakaladıkları anlaşılırsa, hükümet üyeleri kuşkuyla Poincaré'ye bakmaya başlarlar. René Viviani bir nutuk çeker. Bay Viviani çağımızın en büyük hatibidir. Viviani'yi «La gloire de la France - Fransa'nın şanı» sözcüklerini söylerken işitir işitmez, hemen dışarı koşup sırtınıza üniformayı geçirmek istersiniz. Nutkundan bir gün sonra sözlerinin, kentin bütün duvarlarına yapıştırıldığını, yazıldığını görebilirsiniz.

Moskova geçenlerde, Fransız Komünist Partisinde bir «*temizlik*» yapmıştı. Rus komünistlerine göre, Fransız Komünist Partisi fazla yurtsever ve isteksizdi. Moskova'daki merkez partinin emirlerine boyun eğmeyi reddeden bütün üyelerin, üyelik kartlarını partiye geri vermeleri istenmişti. Bir kısmı böyle yaptı. Geri kalanlar şimdilik, «*arınmış*» diye biliniyor. Fakat böyle kalacaklarını pek sanmıyorum. Fransız komünisti hiç de iyi bir «*enternasyonalci*» değil.

«*Ulusal Blok*» dürüst yurtseverlerden, büyük çelik, kömür tröstlerinin temsilcilerinden, şarap endüstrisi, diğer küçük çıkar topluluklari, eski subaylar, profesyonel politikacılar, diplomatlar ve kralcılardan oluşuyor.

Fransa'nın başına yeniden bir kralın geçmesi olasılığı, insana pek garip görünüyorsa da, kralcı parti son derece iyi örgütlenmiş. Güney Fransa'nın bazı bölgelerinde de çok güçlü. Birçok gazeteyi, bu arada «*L'Action Française*»i kontrol ediyor. Ayrıca «*Camelots du Roi*» diye adlandırılan bir komando örgütü de var. Hükümette her şeye el atabiliyorlar. Ruhr bölgesine girilmesinin en büyük avukatlığını onlar yapmış. Almanya'nın daha çok bölgesinin işgalini onlar savunmuştu.

İşte Fransa'daki partilerin kısaca görünüşü ve yolları bu. Şimdi Fransa'yı Ruhr'a girmeye iten nedenleri görmeye çalışalım.

Fransa savaşta uğranılan zararı karşılamak için seksen milyar frank harcamıştı. Bunun kırk

beş milyarı savaşta yıkılan bölgelerin onarımına ayrılmıştı. Fransa'da bu kırk beş milyar frankın nasıl harcandığı üzerinde büyük bir dedikodu dolaşmaktadır. Kuzey bölgesi temsilcilerinden Milletvekili Inghles, geçen gün mecliste yirmi beş milyar frankın suiistimal edildiğini ileri sürdü. Meclis ne zaman kendisini dinlemeyi isterse bu söylediklerini kanıtlayabileceğini de belirtti. Kendisini derhal gürültü çıkararak susturdular. Ama her ne olursa olsun kırk beş milyar frank pek geniş ve çabuk bir şekilde sarf edilmişti ve mebuslar meclisinde de birçok *«savaşta zarar görmüş bölge zenginleri»* vardı. Milletvekilleri en az bölgeleri için gereken para kadar, kendilerine de pay biçmişlerdi ve yıkılan bölgelerin bir kısmı hâlâ harap bir durumdaydı.

Durum şu ki, seksen milyar frank harcanmıştır ve bu paranın Almanya'dan alınacağı hesaplanarak bu yola gidilmiştir. Şimdi bu miktar, alacak kısmındadır.

Fransız hükümeti, bu seksen milyarın hiçbir bölümünü toplayamayacağını kabul edecek olursa, bu miktar terazinin aksi kefesine geçecek, kâr yerine zarar hanesine yazılacaktır. Bugün tedavülde yalnızca otuz milyar kâğıt frank bulunmaktadır. Fransa, harcanan ve Almanya'dan alınmak istenen paranın tahsil edilemeyeceğini kabul ettiği an, harcadığı parayı karşılamak için çıkarttığı bonoları ödeyebilmek için yeniden kâğıt para basmak zorunda kalacaktır Bu da enflasyon demektir ve Fransız frangının da, Avusturya şilini ve Alman markı gibi değerinden düşmesi, tepetaklak aşağı gitmesi anlamına gelir.

Bir eşkıyaya benzeyen ve eski bir dansözle bir bar sahibinin oğlu olan eski Başbakan Aristide Briand, Cannes konferansında Lloyd George'un savunma paktı teklifine karşılık, tazminat miktarında bir indirime razı olmuştu. Fakat başbakan Paris'e dönmek için daha trene bile binmeye vakit bulamadan, iktidardan düşürülmüştü. «*Ulusal Blok*»un lideri Arago ve Barthou, Can-

nes'da Briand'ın her hareketini kontrol etmişler ve savaş tazminatı konusunda boyun eğeceğini anlayınca, kendisini derhal düşürmek ve yerine Poincaré'yi atamak için bütün önlemleri almışlardı. Üstelik darbelerini, Briand ne olduğunu bile anlamaya vakit bırakmadan indirmişlerdi. «*Ulusal Blok*» savaş tazminatında bir indirim yapılmasının kesinlikle karşısındaydı. Çünkü bu ilerde bir araştırmaya ve paranın nasıl sarf edildiğinin ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Panama Kanalı skandalının anıları daha pek tazeydi.

Poincaré, Almanya'dan mümkün olan en küçük meteliği bile sızdırmak vaadiyle, iktidara geldi. Savaş tazminatı mantıklı bir miktara indirilirse, Alman sanayicilerinin tazminatı ödemek için yaptıkları teklifi nasıl reddettiği, meclisteki Poincaré'nin her gün biraz daha Ruhr bölgesine girmeye arzusu ve düşüncesi hilâfına nasıl zorlandığı, kralcıların Fransa'daki güçlerinin artışını ve bugünkü hükümeti nasıl etkilediklerini gösteren garip bir hikâyedir.

İŞGAL BÖLGESİNDEKİ KİN

(12 Haziran 1923, The Toronto Daily Star)

Ruhr bölgesindeki düşmanlığı somut olarak görebiliyorsunuz. Düsseldorf'un süprülmemiş, kül kaplı kaldırımları, Essenli işçilerin içinde yaşadıkları, hepsi birbirine benzeyen tuğla binalar kadar belirli, ortada olan bir şey bu.

Almanlar yalnız Fransızlardan nefret etmiyorlar. Essen'de postanenin, belediyenin ve Kaiserhof Otelinin önünden Fransız devriyeleri geçerken, başka yerlere bakıyorlar. Sokakta Fransız erlerine rastladıkları zaman da, başlarını öne eğiyorlar. Fakat milliyetçilerle işçiler rastlaştıkları zaman birbirlerinin giyim kuşamını, Frau Bertha Krupp çelik fabrikalarının kuleleri kadar soğuk bakışlarla süzüyorlar.

Ruhr bölgesindeki işçilerin çoğunluğu komünist. Ruhr, öteden beri Almanya'nın en kızıl bölgesi olmuştur. Öylesine kızıl ki, savaştan önce komünist atmosferi bulaşır diye askeri birlikler burada üslendirilmemişlerdi. Bu yüzden Fransızlar Ruhr'u işgal ettikleri zaman, yerleşecek baraka bile bulamadılar ve hayli güç durumlarda kaldılar.

İşgalin başlangıcında bütün Ruhr bölgesi Fransızlara karşı hükümetin ardında birleşti. Thyssen'in Mayence'taki duruşmasından döndüğü gece düzenlenen gösteride bir Alman gazetecisinin bana söylediğine göre, kalabalık arasında rastladığı ulusal marşlar söyleyen ve hükümeti göreve çağıran en az yüz kişi, Ruhr ayaklanması sırasında Kızılordu'da savaşan subaylarmış. Fransa'ya karşı birleşmek amacı, bütün ülkede

yepyeni bir milliyetçi akımın esmesine neden olmuş.

Yaşlı bir Alman kadını da bana, «Çok heyecan verici bir şeydi,» dedi. «Siz de burada olmalıydınız. Büyük zafer günlerinden beri böyle duygulandığımızı hatırlamıyorum. Görseniz nasıl şarkılar söylüyorlardı. *Ach!* Olağanüstü bir şeydi.»

Şimdi bitti artık bu. İşçi liderler hükümetin belirli bir politikası olmadığını, pasif dirençten başka bir şey bilmediğini, bundan da bıktıklarını söylüyorlar. Gazeteleri, Almanya'nın Fransız hükümetiyle müzakerelere girişmesini istiyor. Fransızlar milyonlarca marklık işsizlik ödeneklerine el koymuşlar ve işsizlik ödenekleri ödenmeyince de işçiler homurdanmaya başlamışlar.

İşçilerin pasif direnişle yetinmeyecekleri anlaşılmaya başlayınca, sanayiciler işçilerle askeri birlikler arasında bir olay çıkmaması için çok dikkatli hareket etmeye başlamışlardı. Ufak bir patırtı çıksa, eski yurtseverlik ateşi alevlenecekti. Fransızların soruşturmaya gelmeleri halinde alarm düdüklerinin çalınarak, işçilerin pasif direnişe geçmeleri emredildi.

Paskalyadan önceki cumartesi günü beklenen olay, patlak verdi. Ve on üç işçinin ölümüne neden oldu. Belki de kamyonları kontrola gelen birliğin başındaki genç subay fazla sinirli olmasaydı, bu olay da patlak vermeyecekti. Fakat olan oldu.

Olayın çeşitli kimselerden en az on beş türlü anlatılışını dinledim. Bunların en az bir düzinesi yalana benziyordu. Kalabalık çoktu ve askerlerin çevresini sarmışlardı. Geniş bir avluda bulunuyorlardı. Ön sıralarda bulunanlar ölmüş ya da yaralanmışlardı. Yaralılarla konuşmak yasaktı. Askeri birlik kumandanları da demeç vermiyorlardı. Yaralılarla dolu son cankurtaran da uzaklaştıktan sonra, askerler de derhal olay yerinden uzaklaştırıldılar. Kanıt aramaya gerek yoktu ve bir sürü korkunç hikâye anlatılıyordu.

Birbirini tutan iki şey var. Fransızların kan akıtmak için sebepleri yoktu ve bunu istememişlerdi. Öte yandan patronları vasıtasıyla işçilere hâkim olmak istediklerinden her türlü çatışmadan kaçınmak, işlerine geliyordu. Ayrıca, sanayiciler, kışkırtıcılık yapıyorlar ve işçilerine direnmelerini salık veriyorlardı.

Yirmi işçi bana yeminle, milliyetçi kışkırtıcı olduklarını, kalabalık arasında eski Alman «*Yeşil Polisi*» gibi hareket ettiklerini söylediler İşçiler bunların üzerlerine yumurta attıklarını, Fransızların silahlarını alarak avludan dışarı atmaya kışkırttıklarını ileri sürüyorlardı.

Bütün işçiler üzerlerine doğru ve havaya açılan ilk yaylımdan sonra kaçtıklarını söylüyorlardı. Hemen hepsi askerlik yapmış insanlardı ve silahsız olarak silahlı askerlerin üzerine saldırmaya niyetli değillerdi. Çünkü karşılarındakilerin işi ciddiye aldıklarını ve gerçekten ateş edeceklerini sezmişlerdi. İşte teğmenin ateş emrini yerinde verip vermediği sorunu, burada ortaya çıkmaktadır. Bilemiyorum doğrusu. Konuştuğum herkes, ilk yaylım ateşinden sonra tersyüz edip kaçtıklarını ve bir şey görmediklerini yeminle ifade ettiler. İlk yaylımdan sonra da askerler, diledikleri gibi ateşe devam etmişlerdi.

Essen'deki cenaze töreni son dakikada ertelendi; çünkü kurşun yaralarının niteliği konusunda Fransız ve Alman doktorları anlaşamamışlardı. Almanlar ölenlerden on ikisinin arkadan vurularak öldürüldüklerini iddia ediyorlardı. Fransız operatörüyse, dördünün önden, beşinin yandan, ikisinin de arkadan vurulduğunu ileri sürüyordu. Tartışmanın çıkmasından sonra, ölen iki kişi hakkında ne ileri sürüldüğünü bilemiyorum.

Şimdilik Ruhr işçileri kendilerini hiç de yurtseverden saymıyorlar. Er geç görüşmelerin başlayacağına, yetersiz işsizlik ödeneklerinin kesileceğine, çeşitli sabotajlar ve örgütlenme aksaklıkları yüzünden tam «mesai» yapamayacaklarına inanıyorlar. Hiçbiri hükümetin işsizlik ödeneğini

süresiz ödeyebileceğine inanmıyor ve hükümetin bir şeyler yapmak için harekete geçmesini istiyor.

Fransızlar ise, işgali çok iyi yönetiyorlarmışa benziyorlar. Askerler, olabildiği kadar az göze batıyor. İşgal altındaki Almanya ile, işgal altında olmayan Almanya arasında olabildiği kadar az işe karışıyorlar.

Kırmızı geçiş kartları kontrol ediliyor, ama tamamen bir formalite olarak. Karta bakan ilgili, «*Bon* - iyi» demekle yetiniyor ve Almanlar bir yandan ötekine geçiyorlar.

Fransızlar askeri kuvvetlerini de uysal bir şekilde kullanıyorlar, ama Essen'den her gün yüz otuz üç tren yerine, ancak altı tren kaldırabiliyorlar. Fransa, işgalin sürdüğü üç ay içinde, Ruhr'un işgalinden önce Almanya'dan her hafta aldığı kadar kömür çıkartabildi.

Briand hükümetinde Savaştan Zarar Görmüş Bölgeler Bakanı olan milyoner Loucheur, Londra'ya gitmiş ve kamuoyunun aleyhinde olduğunu görerek bunu, dönüşünde Poincaré'ye de bildirmişti. Poincaré de Loucheur'ün bu gezisi yüzünden küplere binmiş, Loucheur'ün mayıs ayında parlamento açıldığı zaman başbakanlığa oynamak istediği şeklinde yorumlanmıştı. Loucheur, Fransa'da «*Fransız Winston Churchill*»i diye anılıyor ve parlak başarıları ve büyük başarısızlıklarıyla tanınıyor. Başbakanlık için aday gösterilmesinin bir nedeni de, Ruhr serüvenine daima karşı oluşu.

Aristide Briand ise, şu sıralarda kendisini yeniden iktidara getireceğini umduğu bir nutuk hazırlamakla uğraşıyor. Başbakanlığı sırasında Almanlardan kopardığı birkaç milyonla Poincaré'nin kaybettiği paralardan söz ediyor ve ikisini kıyaslayarak saldırmayı tasarlıyor.

Caillaux'nun liberalleriyse, Paris'te yeni bir gazete yayımlamaya başladılar. Kralcı Léon Daudet parlamento açılır açılmaz ilk işinin Loucheur'ün hükümetin «arzusu hilafına», hükümet

adınaymış gibi Londra'ya nasıl gittiğinin açıklanmasını sormak olduğunu söylüyor.

André Tardieu da beklendiği gibi Ruhr politikasına karşı saldıracağını açıkladı. İşler iyice kızışmaya başlıyor.

Ruhr serüveninin sonu pek yakın görünmekte. Almanya'yı zayıflatan serüven, Daudet ve Poincaré'nin hoşuna gitti. Yeni düşmanlıklar yaratırken, eskilerini de körüklemiş oldu. Birçok insanın acı çekmesine yol açtı. Ama acaba Fransa'yı kuvvetlendirdi mi?

ALMANYA'YA GİRMEK SORUNU

(5 Eylül 1923, The Toronto Daily Star)

Paris'te Almanya'ya girmenin çok zor olduğunu söylemişlerdi. Turiste izin vermiyorlardı. Gazeteci istemiyorlardı. Alman konsolosluğu, bir Alman konsolosunun ya da Almanya Ticaret Odasının yolculuk eden kişinin Almanya'ya yalnızca ticari ilişkiler için gireceğini onaylayan mektubu olmadıkça pasaportu vize etmiyordu. Benim konsolosluğa başvurduğum gün, sakatların da gidecekleri sağlık merkezinin doktoru tarafından onaylanmış ve tedavisini gerektirici hali olduğunu kabul eden bir belgeyle Almanya'ya girmelerine izin verildiği belli olmuştu.

Alman konsolosu, «Emirlere sıkı sıkı uymak zorundayız,» dedikten sonra istemeye istemeye ve kuşkuyla dosyaları uzun uzun inceledikten sonra, bana üç haftalık bir vize verdi.

Pasaportumu geri vermeden önce de «Almanya hakkında yalan yanlış şeyler yazmayacağınızı nereden bileceğiz?» diye sordu.

«Oh, hiç merak etmeyin o konuda,» dedim.

Vize alabilmek için kendisine bizim elçilik tarafından verilen, kalın bir kâğıt üzerine yazılı ve kırmızı, koca bir mühür taşıyan, «İlgililere» diye yazılmış ve Bay Hemingway'in elçilikçe iyi tanındığını, gazetesi «*The Toronto Star*» tarafından Almanya'da röportaj yapmak ve durumu yazmakla görevlendirildiğini belirten bir belge sunmuştum. İnsan bu tür mektupları almakta pek güçlük çekmiyor ve çok defa diplomatik pasaport kadar da işe yarıyor bunlar Üstelik elçiliğe bir sorumluluk da yüklemiyor.

Alman ataşesi mektubu katladı ve bir yerlere kaldırdı.

«Ama mektubu almamanız gerekir,» dedim. «Pasaportu ne amaçla aldığımı göstermek için yanımda bulundurmam gerekli.»

«Mektubun bende kalması da gerekli.»

«Mektubu alamazsınız.»

Aslında küçük bir hediye verilmiş ve karşılığı da alınmıştı.

Alman konsolosunun sıkıntısı azalmıştı, ama hâlâ mutlu değildi. «Söyler misiniz bana, mektubu neden ille de almak istediniz?» diye sordu.

Ben, biletim, pasaportum cebimde, valizlerim hazır, bir kısmı postada, trenim de gece yarısından önce hareket etmeyeceği için rahatlamış durumdaydım. «Mektup, cenazesine bugün belki sizin de tanıklık ettiğiniz Sarah Bernhardt tarafından Papaya hitaben yazılmıştı. Bu bakımdan benim için değerli,» dedim.

Alman konsolosu az da olsa şaşırmıştı. «Ama Papa Almanya'da değil ki,» dedi.

Bense, esrarlı bir tavır takınıp kapıya doğru yürüyerek, «Kim bilir,» dedim.

Soğuk, kurşuni renkte, sokakların yıkandığı, mağazaların tek tük açıldığı sabahın erken saatinde gece yarısı treni Paris'ten Strasbourg'a vardı. Strasbourg'dan Almanya'ya giden tren yoktu Münih ekspresine mi, Orient Ekspresе mi, yoksa doğru Prag trenine mi binseydim acaba? Fakat hepsi de gitmişti. Memura göre, Strasbourg'dan tramvayla Rhine'a gidebilir, sonra yürüyerek Almanya'ya geçebilirdim. Kehl'de de Offenburg'a kadar giden askeri bir tren bulabilirdim. Er geç Kehl'e de bir tren kalkacaktı, ama kimse bunun zamanını kesinlikle bilemiyordu. Tramvay çok daha iyiydi.

Tramvayın ön sahanlığında biletçi ben ve iki valizim için bir franklık bir bilet kestikten sonra, pencerenin önüne geçtim ve Strasbourg'un rüzgârlı sokaklarından yeni doğan şafağa daldım. Tahta kalaslarla desteklenen evler vardı

sağda solda ve sık sık ırmakla karşılaşıyorduk. Her seferinde de üzerinden geçerken, kıyısında balıkçılar görüyorduk. Modern Alman mağazalarıyla, modern bir cadde de vardı ve hepsinin vitrinleri kocamandı. Kapılara yeni Fransızca adlar yazılmıştı. Kasaplar dükkânlarını kapamamışlardı ve önlerinde kocaman sığır ve at gövdeleri asılı duruyordu. Taşradan gelen uzun bir araba kuyruğu pazar yerinde sıralanmıştı. Sokaklar sabunlu sularla yıkanıyordu. Kırmızı taştan koca katedralin yanındaki bir ara sokağa yukardan şöyle bir göz attım. Almanca ve Fransızca yazılmış yazılarda sürücülerle konuşmanın yasak olduğu belirtiliyordu ya, sürücü hem Fransızca, hem Almanca tramvaya binen arkadaşları ile konuşuyor, bir yandan da dar sokaklarda ilerliyordu.

Strasbourg'la Rhine arasındaki tramvay hattı bir kanal boyunca uzanıyordu ve burun tarafında «*Lusitania*» yazılı bir tekneyi iki çocuğun yönettiği iki at kanal üzerinde çekiyordu. Kanal kenarındaki kulübenin bacasından mis gibi bir kahvaltı kokusu yükseliyor, teknenin sahibiyse uzanmış, dinleniyordu. Gerçekten güzel bir sabahtı.

Tramvay, Rhine'ın üzerinden geçip Almanya'nın içine dalan çirkin bir demir köprü üzerinde durdu. Hepimiz indik. Geçen temmuz ayında burada tramvaylar upuzun bir kuyruk meydana getirirken, bu kez yalnızca dört tramvay vardı. Bir jandarma pasaportlarımızı kontrol etti. Benimkini açmadı bile. Bir düzine kadar Fransız jandarması civarda dolaşıyordu. İçlerinden biri valizlerimi kavrayıp dalgalı, sarı sarı akan ırmak üzerinden geçmeye hazırlanırken, sordu «Yanınızda kaç para var?»

Kendisine, yüz yirmi beş «Amerikan» doları ve yüz frankım olduğunu söyledim.

«Cüzdanınızı görebilir miyim?» dedi.

Aldı, açıp içine baktı ve homurdanarak geri verdi. Yüz yirmi beş doları Paris'te mark alışve-

rişinden sağlamıştım. Fazla büyük bir deste olmasın diye.

«Altın yok mu üzerinizde?»

«Mais non, monsieur.»[1]

Jandarma tekrar homurdanarak uzaklaştı; ben de elimde iki valiz, demir köprü üzerinde yürüdüm, dikenli tellerin yanı başında nöbet bekleyen başları mavi miğferli, uzun süngülü iki Fransız askerinin arasından geçip Almanya'ya girdim.

Almanya hiç de neşeli görünmüyordu. Köprüden aşağı uzanan yol üzerinde birkaç sığır, kamyona yüklenmekteydi. Hayvanlar, kuyruklarını sallayarak ve ayaklarını bükerek içeri giriyorlardı. İki kapılı uzun bir gümrük binası yolun hemen karşısındaydı ve kapılardan birinin üzerinde «*Nach Frankreich*», ötekinde «*Nach Deutschland*» yazılıydı. Bir Alman askeri boş bir benzin tenekesinin üzerine oturmuş, sigara tellendiriyordu. Başında kocaman, tüylü siyah bir şapka, yanında da bir sürü şapka kutuları olan bir kadın, sığırların yüklendiği kamyonun yanında bekliyordu. Üzerinde «*Almanya'ya Gidecekler İçin*» yazılı tarafa doğru üç paketini taşımasına yardım ettim.

Burnunu pudralayarak, «Siz de mi Münih'e gidiyorsunuz?» diye sordu.

«Hayır. Sadece Offenburg'a.»

«Ya, yazık! Münih gibi bir yeri dünyada bulamazsınız. Hiç gitmediniz mi Münih'e?»

«Hayır, henüz gitmedim.»

«Öyleyse izin verin de anlatayım. Sakın başka bir yere gitmeyin. Almanya'da gideceğiniz başka yerler, boşuna vakit kaybetmenize sebep olur. Münih'ten başka görülecek yer yoktur.»

Kır saçlı bir Alman gümrük memuru nereye gittiğimi, gümrük vergisi gerektiren bir şey taşıyıp taşımadığımı sordu, sonra pasaportumu sallayarak, «Yoldan aşağı, istasyona gidebilirsiniz,» dedi.

---

1 «Ne münasebet efendim.»

Bu istasyon, Paris'le Münih arasındaki direkt hat üzerinde bir zamanlar önemli bir gümrük merkeziydi. Şimdi bomboştu. Bütün bilet gişeleri kapalıydı. Her yan toz içindeydi. Geçip demiryoluna çıktım ve 170. Piyade Alayından dört Fransız askerine rastladım. Dördü de süngülerini tüfeklerine takmış, devriye geziyorlardı.

İçlerinden biri saat 11.15'te, Offenburg'a bir tren kalkacağını, bunun askeri bir tren olduğunu söyledi. Yol, aslında yarım saatlikti, ama bu tren ancak saat ikide varabilecekti. Ardından sırıttı. Mösyö Paris'ten mi geliyordu? Acaba Mösyö, Criqui - Zjawny Kilbane maçı hakkında ne düşünüyordu? Ah! O da aynı şeyi düşünmüştü zaten. Kilbane denen adamın hiç de sersem olmadığını anlamıştı o da. Askerlik mi? Eh, aynıydı işte. Nerede yapılırsa yapılsın, askerlik hep aynı şeydi. İki ay sonra zaten terhis olacaktı. Ne yazık ki serbest değildi, olsaydı belki birlikte konuşabilirdik. Mösyö, acaba Kilbane'ı seyretmiş miydi? Büfedeki yeni şarap hiç de fena değildi. Ama kendisi devriye nöbetindeydi. Büfe koridorun hemen altındaydı. Mösyö valizlerini burada bırakırsa, kendisi göz kulak olabilirdi.

Büfede bitkin görünüşlü, pis gömlekli bir garson vardı. Uzun bir bar boyunca, yirmi dört yaşlarında iki Fransız asteğmeni köşedeki bir masaya oturmuşlardı. İçeri girerken elimle selamladım. İkisi de karşılık verdiler.

«Hayır,» dedi garson, «süt yok. Kahve içebilirsiniz. Fakat iyi kahve değildir. Bira iyidir.»

Garson da masaya oturdu: «Yok, artık kimseler yok burada,» dedi. «Temmuz ayında gördüğünüzü söylediklerinizin hiçbiri artık buraya gelemez. Fransızlar, Almanya'ya gelmeleri için onlara pasaport vermiyorlar.»

«Peki, buraya yemek için gelenler de uğramıyor mu artık?»

«Hiçbiri uğramıyor. Strasbourg'daki esnaf ve lokanta sahipleri kızdılar ve herkes yemek için buraya geldiğinden polise başvurdular. Çünkü

buradan herşeyi çok daha ucuza almak mümkündü. Fakat şimdi kimse Strasbourg'dan pasaport alıp da buraya gelemiyor.»

«Ya Strasbourg'da çalışan Almanlardan ne haber?»

Barış antlaşmasının imzalanmasından önce Kehl, Strasbourg'un banliyösüydü. Bütün çıkarları ve sanayii, eşitti.

«Hepsi bitti artık. Şimdi hiçbir Alman ırmağı aşmak için pasaport alamaz artık. Fransızlardan çok daha da ucuza çalışmak zorundalar İşte başlarına bir de bu geldi. Buradaki fabrikalarımızın hepsi kapandı. Kömür yok. Tren yok. Bir zamanlar burası Almanya'nın en işlek istasyonuydu. Şimdi sıfıra sıfır elde var sıfır. Askeri trenlerden başka, tren mren gelmiyor, onlar da ancak canları istediği zaman çalışıyorlar.»

Dört asker gelip barın başına dikildiler. Garson kendilerini, neşeyle Fransızca olarak karşıladı. Bardaklarına yeni şaraptan doldurdu, sonra dönüp tekrar masaya oturdu.

«Kentteki Fransızlara nasıl davranıyorlar burada?»

«Pek hır çıkmıyor. İyi insanlar. Tıpkı bizim gibi. Arada sırada kızanlar da oluyor, ama aslında hepsi iyi. Çıkarcılar hariç, kimse kin beslemiyor. Onların kaybedecekleri var bu işten. 1914'ten beri hiç yüzümüz gülmedi. Para kazansanız bile, yararı yok. Harcamak zorunluluğundasınız. Biz de öyle yapıyoruz. Ama bir gün, bitecek bütün bunlar. Nasıl bitecek bilemem. Geçen yıl Hernberg'de bir *'gasthaus'* alacak kadar para biriktirmiştim. Oysa bugün bu parayla, dört şişe bira bile alamam.»

Başımı kaldırıp duvardaki fiyat listesine baktım.

Bira, bardağı 350 mark.
Kırmızı şarap, bardağı 500 mark.
Sandviç, 900 frank.
Öğle yemeği, 3.500 mark.
Şampanya, 38.000 mark.

Geçen temmuz ayında, Bayan Hemingway'le birlikte lüks bir otelde gündeliği altı yüz marktan kaldığımızı hatırladım.

«Elbette,» diye devam etti garson. «Ben Fransız gazetelerini okuyorum. Almanya, müttefikleri güç durumda bırakmak için parasının değerini düşürüyor. Ama bundan ben ne kazanıyorum?

Dışardan bir tren düdüğü duyuldu. Hesabı ödedim, garsonla el sıkışıp vedalaştık. Kırk yaşlarındaki iki asteğmenle ayrıca selamlaştık. Şimdi onlar, masalarında dama oynamaya başlamışlardı. Offenburg'a gidecek askeri trene binmek üzere yürüdüm.

ALMANYA'DA BİR YABANCI

(30 Eylül 1923, The Toronto Daily Star)

Bugün Almanya'da yolculuk etmek, Toronto'da en kalabalık saatlerde bir otobüste yolculuk etmek kadar neşeli bir şey.

Demiryolları kaldırdıkları her trenden zarar ediyorlar ve bu yüzden, az sayıda trenle mümkün olduğu kadar çok yolcuyu balık istifi gibi taşıyorlar.

Dün Frankfurt'ta sabahın altısında normal bir treni rahatça dolduracak kadar büyük bir kalabalık vardı. Yolun kenarına kadar taşan bu kalabalık, Amsterdam ekspresini bekliyordu. Katar gara girince, yolcular vagonlara âdeta çıkartma yapar gibi saldırdılar, pencerelerden içeri girdiler. Oturulacak bütün yerler dolduğu gibi, koridorlarda ayakta durulmasına da izin verilmişti.

Savaş tazminatı konusundaki görüşleriniz ne olursa olsun, Avrupa'nın dengesini sağlamak için Almanya'nın yeniden zengin bir ülke durumuna gelmesi gerektiği hakkında ne söylerseniz söyleyin, Almanların karılarına olan davranışlarını kesinlikle, hayranlıkla karşılayamazsınız. Bütün Alman halkını bu işe bulaştırmamak için, «son dört hafta içinde Almanya'nın çeşitli bölgelerinde gördüğüm Alman erkeklerinin davranışı» diyeceğim yine de.

İşte bir örnek: «*Kellner*» gelip vagon restoranda üçüncü servisin hazır olduğunu haber veriyor. Kompartımandaki Alman erkeği yerinden kalkıyor, okuduğu resimli dergiyi karısına uzatıyor ve vagon restorana doğru gözden kayboluyor. Bir buçuk saat sonra da soluğu bira koka

koka, bir ekmeğin içine sardığı bir parça peynirle geri dönüyor. Kadıncağız, kocasının uzattığı peynir ekmeği kuru kuru yiyor. Alman efendisi, tekrar gazetelerini alıyor. Aile artık yemeğini yemiştir.

Bir başka Alman erkeği de arka çantasına uzandı. Çanta trenin filesinden aşağı, karısının kafasına düştü. Kadıncağızın gözünde yaşlar birikiverdi. Adamın canı sıkılmışa benziyordu. «Bir yanına bir şey olmadı ya?» dedi eşine. Tam yolculuğun başlangıcında böyle bir şeyi karısına sorup öğrenmeyecek olursa, ilerde sırt çantasını kendisinin taşımak zorunda kalmasından korkmuş olmalıydı.

Bir başka Alman efendisi de, ağzına kadar dolu birinci mevki kompartımanda kendisine bir yer bulmaya son derece kararlıydı. Birinci sınıf kompartımanın her iki tarafında da üçer kişilik yer vardır. Bu bakımdan dört kişilik oturacak yeri olan ikinci mevki kompartımanlardan ayrılır. Üçüncü mevki kompartımanlarda ise altışar kişilik yerler vardır. Dördüncü mevkide de her sırada sekiz kişilik oturacak yer bulunur.

Bu özel durumda da bütün yerler tutulmuştu; yalnız pencere kenarında duran bir yaşlı hanım, dışarı bakmak için yerinden kalkmıştı. Hepimiz yorgunluktan bitmiştik. Trenin bir bölümü başka bir hatta ayrılmıştı. Yanında karısı ile bir Alman erkeği içeri girdi. Adam gelip yaşlı kadıncağızın yerine çöküverdi. Ardından ihtiyarcık da oturdu ve gözleri iyi görmediğinden olacak, Almanın kucağına çöküverdi.

Adamın kılı bile kıpırdamadı. O sadece bir yer bulmuş, oturmuştu. Yaşlı kadın, yerinden sıçrayıp dehşetle adamın yüzüne baktı. Adamın karısıysa, kulaklarına kadar kıpkırmızı kesilerek kompartımandan dışarı çıktı. Adam yüzü taş gibi, hâlâ ve hiç kımıldamadan oturmaya devam ediyordu. Yaşlı kadın, dudakları titreyerek pencereden dışarı baktı.

Bir Fransız kadını olsa, bu bön bön bakan adamı nasıl parça parça ederdi, diye düşündüm.

Fakat burada hiçbir şey olmadı. Yaşlı kadın, sadece korkmuştu. Herhalde bundan önce de başına böyle bir şey gelmiş olmalıydı.

Olayların bugünkü akışı içinde Almanya'da yabancılar, pek tartışmalara giremiyorlar. Çok defa dayak yememek için türlü hakaretleri sineye çekiyorlar. Fakat kompartımandaki durum öyle bir noktaya varmıştı ki, ister istemez bir tenis raketinin neye yarayacağını düşünmeye başladım ve aklıma gelen on bir çeşit kullanma yolu içinde en iyisi bir adamın kafasını yarmak diye kararlaştırdım.

Elbette hır çıkarmanın en iyi yolu, yerimden kalkıp yaşlı kadına yer vermekti. Alman tramvaylarında oturan bir Alman erkeğiyle hır çıkarmanın en kestirme yolu buydu. Fakat tam bu sırada kapı açıldı ve adamın karısı başını içeri uzatarak, kocasına ilerde bir başka yer bulduğunu söyledi. Alman koca birkaç dakika daha, dilerse istediği kadar oturabileceğini göstermek istercesine yerinden kalkmadan bekledi, sonra çıktı gitti. İhtiyar kadın da minnet dolu bakışlarla yerine çöktü.

Almanya'da aile hayatının kusursuz ve çok güzel olduğunu söylüyorlar. Anne, baba ve küçük çocukların bir araya gelip bira içmeleri, küçük çocukların babanın terliklerini getirmeleri, piposunu yakmaları gibi dokunaklı, güzel sahneleri var. Ancak ortalıkta göstermelik diye kalan bu davranışlar çekiciliğini artık çoktan kaybetmiş.

MARK ÇIKMAZI

(1 Ekim 1923, The Toronto Daily Star)

Alman halkı yaradılışına uygun olarak parasının değersizliğini surat asarak, ya da isterik bir umutsuzluğa kapılarak karşılıyor.

Geçen kasım ayında Avusturya kronu, bugün Alman markının olduğu yerde; yani, sekiz yüz dolar karşılığındaydı. Bugün, bir doların karşılığı yirmi yedi bin kron. Bu yüzden de Alman gazeteleri birinci sayfalarının en seçme yerinde markın fiyatını siyah harflerle her gün yayımlıyorlar.

Markın içine düştüğü çıkmaz, Almanların yabancılara karşı davranışlarında anlamlı bir değişikliğe sebep oldu. Bir yıl önce bir doların karşılığı yüz otuz mark iken, Alman Dışişleri Bakanlığı Amerikan, İngiliz ve Kanadalı gazetecilere her türlü kolaylığı tanıyordu. Almanlar, Fransızlardan nefret ediyorlar ve onları yokuşa sürmek için her çareye başvuruyorlar, fakat diğer uluslara Almanya'nın gelecekteki dostları gözüyle bakabiliyorlardı. Bugün, artık kimse için özel muamele yok. Bütün yabancılar dışarının adamı ve düşman. Almanya iflasa gittiğine göre, şimdilik tek avuntuları, kendileri ile mali ilişkileri olan bir iki ulusu da beraberlerinde felakete sürükleyebilmek.

Alman parasının değerini kaybetmesinin garip etkilerden biri de, para darlığı. Ne kadar çok para basılırsa, o kadar daha fazlasına ihtiyaç duyuluyor. Bunun sonucu olarak bir fabrikatör haftalıkları vermek için para çektiği zaman, bankalarda para kalmadığı anlar oluyor. Her mağa-

za para bozabilmek için deste deste ellilik ve yüzlük mark paketleri bulundurmak zorunda. Hükümet para darlığına karşı *«geçici»* beş yüz marklık banknotlar bastırdı. Bunların üzerinde 1923 yılı Ocak ayında banknotun gerçek bir beş yüz markla değiştirileceği yazılıydı.

Söylendiğine göre, çok geniş çapta harcamalar olacakmış; çünkü Almanlar paralarının durmadan yarı değerini kaybetmesinden artık bıkmışlar ve bunun yerine mücevherat, kürk mantolar, otomobil ve gerçek değeri olan buna benzer başka mallar almaya başlamışlar. Gerçekten de bunları almak için kullandıkları marklar, aslında sabun paketi saranların işine yarıyor.

Alman gazetelerinde okunan fakat şimdiye kadar görmediğiniz bu tür satın alma âlemleri, Berlin, Hamburg gibi, öteden beri zengin ve sefahat yuvası semtlerde kolayca fark ediliyor. Freiburg İm Breisgau gibi küçük bir yerdeyse, paranın değeri ne kadar düşerse düşsün, fiyatları yükseltmemek için direnen esnafın kör inadıyla da karşılaşıyorsunuz.

İçimizden dört kişi, dört gün süreyle Freiburg Otelinde kaldı ve gelen hesap iki bin iki yüz marktı. Yani, adam başına günde yirmi sent düşüyordu. Hakkında uzun uzun yazılar okuduğunuz dehşet vergilerin hesaptaki toplam karşılığı on beş sentten daha aşağıydı. Bahşişler de bunun içindeydi.

Freiburg, anlaşılan işini yolunda yürütmeyi iyi biliyor. Kentteki bütün otellerin her odası doluydu. Sırtlarına çantalarını asmış Almanlar, Karaorman'a giderken buradan geçiyorlardı. Temiz bakımlı sokakların her iki yanından derin kanallar içinde pırıl pırıl sular akıyordu. Evlerin sivri, kırmızı tuğla ile örülmüş damları üzerinden, katedralin kızıl kulesi görülüyordu. Cumartesi günleri beyaz mendillerini başlarına sarmış köylü kadınları pazar yerinde taşradan getirdikleri sebze ve meyvelerini taşıdıkları öküz araba-

larında satıyorlardı. Mağazaların hepsi açıktı ve fiyatlar çok düşüktü. Her şey sakin, mutlu ve rahat görünüyordu.

Bir pastanede bir genç kızın göğsünde demir haç nişanı olan üniformalı bir gençle masada oturduğunu ve dondurma yediğini, annelerin pembe yanaklı çocuklarını yarım litrelik süt şişeleriyle doyurduklarını gördük.

Ne korku, ne cumhuriyetçilik, ne de beslenme sıkıntısı görebildik çevremizde. Herkes iyi beslenmişe benziyordu; kimse korkulu değildi, fakat kimse de mutlu görünmüyordu doğrusu. Hemen her han ve meyhanenin duvarında Baden Kralı Frederick'in ve eşi kraliçenin resimleri asılıydı.

İşin tehlikeli yönü ve Almanya'nın şimdiye kadar bütün ekonomik yasalara meydan okumasının nedeni, Alman tüccarlarının mallarını satış şeklidir. Mallarını şimdi perakende fiyatına satan tüccar, toptan için ödediği paranın yarısını almaktadır.

Bir dükkân sahibi bana, «Başka ne yapabiliriz ki?» dedi. «Fiyatları yükseltsek, bu defa kimse satın alamayacak. Oysa bizim de malımızı satmamız gerekiyor.»

Bu öyle bir çözüm yolu ki, sıradan bir iktisatçı işitse hop oturur, hop kalkar. Bir kere sorun karşısında ne söyleyeceğini şaşırır; saçmalar, dili dolanır. Yapacak hiçbir işiniz yoksa, Alman tüccarının yarı fiyatına sattığı malları tükenince ne yapacağını düşünebilirsiniz.

Bu kamu yararına satış, süresiz devam edemez tabii. Fakat sürdürüldüğü şu sıralarda Alman mağaza sahipleri de kızgınlıklarını kendilerinden alışveriş eden yabancılardan almaktadırlar. Çünkü bu kargaşanın sebebinin yabancılar olduğunu hissetmektedirler. Ama yine de görevinin satmak olduğunu bildiği için, hıncını gemleyebilmekte, dükkânına kundak koyana bile satış yapmaktadır. Bugün, tutumu budur ve büyük bir kızgınlıkla bu işi yürütmektedir.

MARK SAYESİNDE PARA KAZANMAK

(19 Ekim 1923, The Toronto Daily Star)

Sınırı geçmek için fikir danışmaya gittiğimiz Strasbourg'daki otomobil acentesinin adamı, «Evet evet», dedi. «Almanya'ya gitmek çok kolaydır. Bütün sorun köprüyü geçmekte.»

«Vizeye ihtiyacınız yok mu?» diye sordum.

«Hayır. Sadece Fransızlardan mühürlü bir permi belgesi almak yeter Pasaportunu cebinden çıkardı, damgalanmaktan yer kalmayan arka kısmını gösterdi. «Gördünüz mü? Ben çok ucuz olduğu için burada yaşıyorum. Para kazanmanın bir yolu bu.»

Sorun yoktu.

Strasbourg'un merkezinden Rhine'a kadar üç mil uzunluğunda bir tramvay hattı var ve son durakta tramvay durunca, herkes dışarı dökülüyor. Buradan köprüye ilerliyorlar. Yol üzerinde tüfeğinin ucuna süngüsünü takmış bir Fransız askeri durmadan gidip geliyor, mavi çelik miğferinin altından pasaport kontrolüne gelen kızları gözetliyor. Köprünün sol tarafında çirkin tuğladan bir gümrük binası var. Sağ tarafta da tahtadan bir baraka. Barakadaki tezgâhın ardında bir Fransız subayı oturmuş, pasaportları damgalıyor.

Rhine ırmağı durgun, sarı ve çamurlu; alçak ve yeşil kıyılar arasından akıyor, uzun, demir köprüye doğru yanaşıyor. Köprünün öbür tarafından çirkin bir kent olan Kehl'i görmeniz mümkün.

Eğer Fransızsanız ve Fransız pasaportu taşıyorsanız, tezgâhın ardındaki adam, yalnızca pa-

saportunuzu damgalıyor ve köprüyü aşıp işgal altındaki Almanya'ya geçiyorsunuz. Müttefik ülkelerin birinin yurttaşıysanız, memur size kuşkuyla bakıyor, nereli olduğunuzu soruyor, Kehl'e gidiş sebebinizi araştırıyor, ne kadar zaman kalacağınızı öğrendikten sonra aynı damgayı basıyor. Eğer Kehlli biriyseniz ve iş için geldiğiniz Strasbourg'dan ucuz olduğu için yemek yemek üzere Kehl'e dönüyorsanız, on beş yirmi dakika süreyle bir hattın ardında bekletilecek, adınız bir kartotekste araştırılıp Fransız rejimi aleyhinde konuşup konuşmadığınız —yazıp yazmadığınız da tabii— araştırılacak, parmak iziniz alınacak ve ancak ondan sonra aynı şekilde belgeniz damgalanarak geçmenize izin verilecektir. Köprüyü aslında herkes geçebilir, ama Fransızlar Almanlar için bu işi, mümkün olduğu kadar zora koşuyorlar.

Çamurlu Rhine'ın üzerine vardığınızda, artık Almanya'dasınız demektir. Köprüyü şimdiye kadar gördüğünüz en yüreksiz, en zavallı iki Alman askeri bekliyordu. İki Fransız askeri uçları süngülü tüfekleri omuzlarında bir aşağı bir yukarı dolaşırlarken silahsız iki Alman askeri de sırtlarını duvara dayamış, onları seyrediyorlardı. Fransız askerleri tam teçhizatlı, çelik miğferli, Almanlar eski üniformalı ve kepliydiler.

Bir Fransıza, Alman askerlerinin görevlerinin ne olduğunu sordum.

«Orada duruyorlar işte,» dedi.

Strasbourg'da alacak mark yoktu. Döviz fiyatlarının artışı bankerleri günlerce öncesinde temizlemiş, götürmüştü. Bu yüzden Kehl tren istasyonunda bir miktar Fransız parasını değiştirdik. On franka karşılık, altı yüz yetmiş mark aldım. On frank Kaşada parasıyla aşağı yukarı doksan sent eder. Bu doksan sent eşimle bana bir gün, hem de rahat rahat harcamak şartıyla yetti. Üstelik günün sonunda da cebimizde yüz yirmi mark daha kaldı.

İlk alışverişimizi Kehl'in anacaddesinde elma, erik ve şeftali satan yaşlı bir kadından yaptık. Çok güzel görünen beş elmaya karşılık, kadına bir elli marklık uzattık. Bize üste otuz sekiz mark verdi. Kibar görünüşlü, ak sakallı bir adam bizim elma aldığımızı görünce, şapkasını çıkarıp selam verdi.

«Özür dilerim efendim,» dedi Almanca ve biraz da utanarak. «Elmaları kaça aldınız acaba?»

Paranın üstünü sayıp on iki marka aldığımı söyledim.

Gülümseyerek başını salladı. «İmkân yok benim ödememe. Çok pahalı,» dedi.

Her ülkedeki rejimlerin bütün ak sakallı ihtiyarları gibi sokaktan aşağı doğru yürüdü, gitti. Fakat elmalara uzun uzun öyle bir bakmıştı ki, kendisine bir elma ikram etmeyi çok isterdim doğrusu. O gün on iki mark demek, iki sentten biraz aşağı demekti. İhtiyar adamın bütün ömrü boyunca biriktirdiği para, her çıkarcı olamayan sınıf mensubu gibi, Almanya'nın savaş öncesi ve savaş bonolarına yatırıldığı için, on iki marklık bir şey alamıyordu. Bu, markın ve kronun değeri düştüğü halde, geliri artmayan halkın tipik bir örneğiydi.

Bir dolara sekiz yüz mark, ya da bir sente karşılık sekiz mark alarak Kehl'in çeşitli mağazalarının vitrinlerindeki malların fiyatını düşürmüş oluyorduk. Bezelyenin kilosu on sekiz markti, fasulyenin on altı mark. Kaiser kahvesinin kilosu —Almanya'da Kaiser adına hâlâ çok sık rastlanıyor— otuz dört marktı. Hiç de iyi olmayan ve kavrulmuş tanelerden ibaret Gersten kahvesinin kilosuysa, on dört marktı. Bir paket sinek kâğıdının fiyatı yüz elli marktı. Bir jilet de aynı fiyata ya da bir ve üç çeyrek sente satılıyordu. Bir duble bira on marktı.

Kehl'in en iyi oteli beş kap yemek veriyor ve yüz yirmi mark alıyordu, ki bu bizim paramızla on beş sent demekti. Aynı yemeği üç mil uzaklıktaki Strasbourg'da bir dolara yemek mümkün değildi.

Çok sıkı gümrük kontrolü yüzünden, Almanya'dan dönen Fransızlar Kehl'den istedikleri ucuz eşyaları alamamaktadır. Fakat diledikleri gibi gelip yemeklerini burada yiyebilmektedirler Her gün öğleden sonraları Alman pastanelerini ve çayhanelerini dolduran kalabalığı seyretmeye değer doğrusu. Almanlar gerçekten çok güzel pastalar yapıyorlar ve bunları bir Fransızın en küçük Fransız parasına, meteliğe satın almaları mümkün. Döviz farkı yüzünden Strasbourglu gençler, Alman pastanelerini dolduruyorlar ve lezzetli Alman kekleri ile tıka basa doyuyorlar. Pastanelerdeki kalabalık, yarım saat içinde de kayboluveriyor.

Girdiğimiz bir pastanede mavi gözlü bir adam, mağazanın sahibine benziyordu. Kendisine «*boche*» denen tipik bir Alman yardım ediyordu. Dükkân her yaştan ve sınıftan Fransızlarla dolmuştu. Hepsi de tıka basa kek yiyorlardı. Pembe entarili, ipek çoraplı, güzel ve zayıf yüzlü, kulaklarında inci küpeler bulunan bir genç kız da durmadan meyveli, vanilyalı dondurma yetiştirmekle meşguldü.

Genç kız istenileni vermek için hiç de özel bir itina göstermiyordu. Çünkü kent asker doluydu ve sık sık pencereden dışarıyı süzüyordu.

Pastacı ve yardımcısı doğrusu bütün kekleri satılınca pek de mutlu görünmüyorlardı. Çünkü markın değeri, açtıkları hamurdan çok daha hızlı düşüyordu. Bu sırada sokağın ileri bir köşesinde bir işçi kalabalığı tramvayla geçiyordu. Hepsinin ellerinde evde hazırlanmış yiyecek sepetleri vardı. Hemen her evin önünde bulunan ağaçların altına yerleşiyorlardı. Aynı anda pastacılardaki Fransız gençleri son lokmalarını yutuyor; Fransız anneleri, çocuklarının çikolatalı, kremalı ağızlarını siliyorlardı. Bu da döviz alışverişinin yeni bir yüzüydü.

Öğleden sonra ucuza çay içip pasta ve kek yemeye gelen kalabalık köprü üzerinde kaybolur-

ken, bu defa Kehl'de akşam karınlarını bedavaya yakın doyurmak için gelen ikinci bir korsan kalabalığı görünüyordu. Kalabalık köprü üzerinde karşılaşıyor ve üzgün bakışlı Alman askerleri bunları seyrediyordu. Otomobil acentesindeki adamın dediği gibi, *«bu da para kazanmanın bir başka yoluydu.»*

BİR MİLYON HARCAMAK O KADAR KOLAY Kİ

(5 Kasım 1923)

Bugün Almanya'da yüz yirmi beş doların karşılığı, iki buçuk milyon marktır.

Bir yıl önce bu kadar parayı taşımak için bir kamyon tutmak gerekirdi. Yirmi bin adet kalın ve ağır yüz marklık, onluk paketler içinde bulundurulurdu. Pardösünüzün ve çantanızın içinden dışarı taşardı. Bugün, iki buçuk milyonu rahatça cebinize yerleştirebilirsiniz. İnce ve hafif yüz bin marklık yirmi beş banknot olarak.

Çocukluğumda milyonerleri çok merak ettiğimi hatırlarım. En sonunda bana çenemi kapatmamı, bir milyon doların bir araya gelen bir şey olmadığını, bu kadar parayı kocaman bir odaya bile sığdıramayacağımı söylemişlerdi. Bu kadar para bir araya getirilse bile, tek tek saymak için insanın ömrü yetmez diye eklemişlerdi. Bunu da işitince şaşırıp kalmıştım.

Daha sonra bir milyon dolar harcamanın zorluğu bende, seyrettiğim bir oyundan sonra daha da iyi yer etti. Bu oyunda Brewster adında biri, bir milyon doları delicesine harcadığı takdirde amcası, ya da bir başka yakınının bıraktığı altı milyonluk bir başka mirasa konacaktı. Hatırladığıma göre, Brewster, dayanılmaz güçlüklerle karşılaştıktan sonra, en sonunda âşık olmayı düşünüyor ve bu sayede bir milyonunu hemen ve derhal harcayıveriyordu. Fakat zavallı Brewster, ancak o zaman amcasının meteliksiz biri olduğunu anlıyor; düşkünlerevi ya da ona benzer bir yerde öldüğünü öğreniyordu. Ama bu defa çalışmak için paçaları sıvıyor, sonradan bulunduğu

yerin ticaret odası başkanlığına kadar yükseliyordu.

Çocukluğumda yetişmem üzerinde etkili olan bu tür olayları hatırlayarak, Almanya'da bulunduğum on gün kadarlık bir süre içinde, hemen hiçbir zorlukla karşılaşmadan, ben de bir milyon marktan fazla para harcayabildim.

O zamana kadar hayatımda, yalnızca bir kez gerçekten lüks bir otelde kalmıştım. Bir haftayı dördüncü sınıf trenlerin kuşetlerinde, kasaba hanlarında, küçük kent ve kırlarda bulunan «*gasthofs*»larda geçirdikten sonra, serüven bir trenin ikinci mevki koridorunun iğne atsanız yere düşmeyecek kalabalığı içinde sona erdi ve bu defa çıkarcıların nasıl bir yaşantı sürdüklerini araştırmayı kararlaştırdım.

«*Frankfurter Hof*»un dev gibi camdan kapısı üzerinde iri, siyah harflerle, «*FRANSIZLAR ve BELÇİKALILAR İÇERİ GİREMEZ*» yazıyordu. Resepsiyondaki memur bana bir kişilik oda için (tabii vergiler hariç) elli bir bin mark ödemem gerektiğini söyledi. Şark tarzında döşenmiş lobide geniş koltuklarına gömülmüş, purolarını tüttüren Yahudilerin, savurdukları dumanların ardından beni gözetlediklerini sezinledim. Ben, Paris'ten geldiğimi yazmıştım. Resepsiyon memuru şakacı bir tavırla, «Elbette Fransız aleyhtarı kuralı fazla zorlamıyoruz,» dedi.

Odama çıkınca, bir dizi vergiyle karşılaştım. Her şeyden önce yüzde kırk oranında bir ayakbastı vergisi vardı. Ayrıca yüzde yirmi servis alınıyor, ısıtma için de ek olarak sekiz bin mark kesiliyordu. Sabah kahvaltılarını otelde yapan müşterilerden ekstra bir altı bin mark ücret alınacağı da belirtiliyordu. Birtakım başka ekler daha vardı. O gün ve ertesi gün öğlene kadar otelde kaldım. Hesap yüz kırk beş bin mark tuttu.

Baden'de küçük bir tren istasyonunda bir kadın hamal iki ağır valizimi trene kadar taşıdı. Kendisine bavulları taşırken yardım etmek iste-

dim. Yüzüme bakıp güldü. Yanık teni, sapsarı saçları, öküz kadar sağlam, geniş omuzları vardı.

«Nedir borcum?» diye sordum.

«Elli mark,» dedi.

Mannheim'da bir başka hamal bavullarımı bir vagondan diğerine taşıdı. Kendisine «Borcum nedir?» diye sorduğumda, bin mark karşılığını verdi. İş yaptırdığım en son hamal Baden'deki kız olduğu için, itiraz ettim tabii.

«Burada bir şişe biranın fiyatı bin beş yüz mark efendi,» dedi. «Bir bardak schnapps da bin iki yüz mark.»

İşte fiyatlar bütün Almanya'da böyle değişiklikler gösteriyor. Fiyatlar hızla yükselmeye devam ederken, markın geçen kış sonunda eriştiği gibi, bir dolar karşılığında yetmiş bine kadar hızla düşüp düşmemeye devam etmesine bağlı her şey. Fiyatlar yükselince, bir daha düşmesi olanaksız oluyor. Taşrada bir öğün yemek insana iki bin marka patlıyor. Trendeyse, salamlı bir sandviçin fiyatı üç bin mark.

Geçen hafta bugünkü yaşama şartlarını araştırırken bir küçük fabrika sahibi, birçok işçi, bir otel sahibi ve bir lise öğretmeni ile konuştum.

Fabrika sahibi şöyle dedi «Birkaç hafta daha dayanacak kadar kömür ve kokumuz var. Fakat bütün hammaddelerin sıkıntısını çekiyoruz. Bizden istedikleri fiyatları ödeyemiyoruz. Malımızı ihracatçılara satıyoruz. Onlar dolar üzerinden para alıyorlar. Biz alamıyoruz. Çekoslovakya'dan kömür satın alabiliriz; çünkü barış antlaşmasına göre burada Alman kömür madenleri var. Fakat onlar da ödemeyi Çek parasıyla yapmamızı istiyorlar. Bu, döviz satın almak demektir ki, buna da gücümüz yetmiyor. İşçilere yol vermek zorunda kalıyoruz ve artık onların da kurtaracakları hiçbir şeyleri kalmadığından yakında patırtı çıkması işten bile değil.»

Bir işçi de şöyle dedi «Bugün kazandığım parayla ailemi geçindirmeme olanak yok. Evimi bankaya rehin ettim; banka benden yüzde kırk

oranında faiz alıyor. Rahat rahat para harcayan işçiler görebilirsiniz, fakat bunlar evlerinde, çalışmadan yaşayan gençlerdir. Kaldıkları oda, çamaşırlarının yıkanması hep bedava. İşsizlik ücreti de cabası. Bu tür adamlar birahaneleri dolduruyorlar ve bol bol şarap içiyorlar. Kim bilir, belki babalarının da köyde bir evleri, bir çiftlikleri falan vardır. O zaman işleri yolunda demektir. Çünkü çiftçilerin parası var.»

Otel sahibi de şöyle dedi: «Bütün bir yaz boyunca otel doluydu. Çok iyi bir mevsim geçirdik. Bütün yaz her gün sabahın altısından gece yarısına kadar çalıştım. Odaların hepsi doluydu. Hatta müşterileri bilardo salonunda, battaniyeler üzerinde yatırıyorduk. Şimdiye kadar bundan daha iyi bir yıl geçirmemiştik. Ekimde markın değeri düşmeye başladı ve aralıkta bütün bir yaz mevsimi boyunca kazanmış olduğumuz para, gelecek mevsim için gereken stoklarımızı bile karşılayamayacak hale geldi. Benim İsviçre'de küçük bir sermayem vardı. Aksi halde oteli kapatmak zorunda kalacaktık. Buradaki başka yazlık oteller temelli olarak kapılarını kapatmak zorunda kaldılar Şu karşı tepedeki büyük otelin sahibi, geçen hafta intihar etti.»

Lise öğretmeni de şöyle dedi «Ayda iki yüz bin mark maaş alıyorum. Bu ilk bakışta iyi bir maaş gibi geliyor insana. Fakat maaşımın artması olanaksız. Bir yumurta dört bin mark. Bir gömlek, seksen beş bin mark. Bugün dört kişilik ailemiz, günde ancak iki öğün yemek yiyerek yaşayabiliyor Fakat buna da şükretmek lazım. Bankaya olan borcum da cabası.

Burada yaşayan halk, parasını dolara tahvil edemiyor. İsviçre parasına da çeviremiyor Ruhr sorunu yakında çözümlenince, markın yeniden düşeceği muhakkak. Bankalar asla dolar, İsviçre frangı ya da Hollanda parası vermiyorlar. Kasalarında olanın üzerine dört elle sarılmışlar, bırakmıyorlar. Halk da hiçbir şey yapamıyor.

Tüccarın da paraya güveni yok. Bu yüzden fiyatları düşürmüyor. En zengin olanlar, köylü-

ler. Çünkü geçen sonbaharda markın değerinin düşürülmesinden sonra, ürünlerinin fiyatı buna uygun olarak saptanmıştı. Büyük fabrikatörlerin durumu da sağlam. Büyük fabrikatörler dışarıya yabancı para karşılığında mal satıyorlar. İş gücünün karşılığınıysa, markla ödüyorlar. Bankalar da iyi durumda. Bankalar her zaman zengindir. Hükümetlere benzerler. Değersiz diye, değerli para alırlar, sonra da dört elle yapışırlar.»

Lise öğretmeni uzun boylu, zayıf bir adamdı. Uzun, ince ve sinirli elleri vardı. Zevk için flüt çalıyordu. Kapısını çaldığım zaman işitmiştim. İki çocuğu pek besinsiz kalmışa benzemiyorlardı, ama kendisi ve karısının görünüşü öyleydi.

«Peki, bütün bu işler nasıl çözümlenecek?» diye sordum.

«Ancak Tanrı'ya güvenebiliriz,» dedi. Sonra gülümseyerek ekledi «Biz Almanlar Tanrı'ya ve hükümetlere güvenmeye alışmışızdır. Fakat artık hükümete inanmıyorum.»

Yerimden kalkarken, «Demin kapınızı çaldığım zaman çok güzel flüt çalıyordunuz...» dedim.

«Flütten anlar mısınız? Sever misiniz flütü? Durun, sizin için bir şeyler çalayım.»

«Eğer sizden fazla şey istememişsem, çok sevinirim,» dedim.

Çirkin görünüşlü ve tozlu aralığa oturduk; lise öğretmeni gerçekten çok güzel çaldı flütü. Dışarda insanlar, kentin anacaddesinde gidip geliyorlardı. Çocuklar gelip sessizce yanımıza oturdular. Bir süre sonra öğretmen çalmayı bıraktı ve sıkılarak ayağa kalktı.

«Bilir misiniz, flüt çok hoş bir sazdır,» dedi

ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN

ZAFERE DOĞRU BİR GEZİ

(22 Temmuz 1944, Collier's)

Shiloh Savaşının tarihini kimse hatırlamıyor. Fakat bizim Fox Green kumsalına çıktığımız gün, altı hazirandı ve rüzgâr kuzeybatıdan oldukça sert esiyordu. Sabahın kurşuni renkli ilk ışıklarıyla birlikte karaya doğru hareket ederken, on metre boyunda, tabut biçimindeki çelik teknenin içinde omuz omza, rahatsız vaziyette, savaşa giden insanların yalnızlık dolu arkadaşlığına sığınmış bekleyen erlerin çelik miğferleri üzerine yeşil deniz suları serpiliyordu. Üzerlerine yüzmelerini sağlayacak lastik cankurtaranlar geçirilmiş TNT (dinamit) sandıkları, bazukalar ve sudan korunmalarını sağlamak için naylonla örtülmüş bazuka roketleri de çıkartma gemisinin içindeydi. Saydam koruyucularının içinde roketler, yağmurluk giymiş kolejli kızları hatırlatıyordu insana. Askerlerde de aynı cankurtaranlardan vardı.

Sandal dalgayla kalkınca yeşil sular beyaz köpüğe dönüşüyor, köpükler adamların, silahların ve dinamit sandıklarının üzerine serpiliyordu. Karşıda Fransız kıyılarını görebiliyordunuz. Saldırı ve taşıma araçlarının kurşuni burunları ile düz güverteleri şimdi geride kalmıştı. Denizin üzerindeki gemiler Fransa'ya, ileriye doğru akıyordu.

Çıkartma gemisi dalgalarla birlikte yükselince, kruvazörlerle, sahile yakın yerde duran iki zırhlı vagon hayal meyal görülebiliyordu. Silahlarının kırmızı ışıklarını, rüzgârlarla birlikte da-

ğılan kahverengi dumanlarını da görmek mümkündü.

Virginialı Teğmen Robert Anderson, arka taraftan seslendi:

«Dümenci, rotan nedir?»

Massachusettsli dümenci Frank Currier, «iki yirmi kumandanım,» diye karşılık verdi. İnce yüzlü, narin bir delikanlıydı. Bakışları pusulasının üzerine dikilmişti.

Anderson, «İki yirmiden şaşma öyleyse Allahın cezası!» diye seslendi. «Bu belalı okyanusta dönüp durmayalım.»

Dümenci sabırla, «İki yirmiden şaşmayacağım kumandanım,» diye karşılık verdi.

«Haydi, haydi, dikkat et!» diye tekrarladı Andy. Sinirliydi. Fakat düşman ateşi altında ilk defa çıkartma yapan gemisindeki askerler, onun Afrika, Sicilya ve Salerno çıkartmalarında da bulunduğunu biliyor, kendisine güveniyorlardı.

Biz gürültüyle tank taşıyan bir çıkartma gemisinin üzerine sürüklenirken, Andy gürledi

«Üzerine gitme şu leyterin!»

«Rotam iki yirmi,» dedi dümenci.

Andy, «Ama bu Okyanus'ta rastladığın her teknenin üzerine bindireceksin demek değil,» dedi. Yakışıklı, yanık tenli, alımlı ve rahat bir delikanlıydı. «Bay Hemingway, şu ilerdeki teknenin direğindeki ne bayrağıdır, dürbününüzle bakar mısınız lütfen,» diye seslendi.

İç cebimden küçük Zeiss dürbünümü çıkardım. Bayrağa çevirip baktım. Bir dalga dürbünü ıslatıncaya kadar, bayrağı yakalayabildim.

«Yeşil renkli,» dedim.

«Öyleyse mayından arınmış kanaldayız,» dedi Andy. «Çok iyi. Dümenci, noluyor sana? İki yirmiyi tutturamıyor musun?»

Dürbünümü kurulamayı denedim, ama birbirini kovalayan dalgalar yüzünden beceremedim. Bu işi sonraya bırakıp, «Teksas» zırhlısının sahili dövüşünü seyretmeye başladım. Zırhlı şimdi, tam sağımızdaydı ve biz dosdoğru Fransa kıyısı-

na yol alırken, o da üzerimizden ateş ediyordu. Andy ve Dümenci Currier'e inanmak gerekirse, iki yüz yirmi derece üzerinden sahile yaklaşıyorduk ve her şey daha belirli görünmeye başlamıştı.

Alçak kayalıklar düzlükle yarılmıştı. Kilisesi görünen bir kent vardı karşıda. Bir de denize kadar inen bir orman. Kumsallardan birinin sağ tarafında bir ev görülüyordu. Ön tarafta katırtırnakları alev alev yanıyordu. Kuzeybatı rüzgârı, dumanları içerilere sürüklüyordu.

Deniz tutması yüzünden yüzleri balmumu gibi sararmayan askerlerimiz, teknelerin çelik kenarlarına dayanmış, «Teksas»ın sahili bombardıman edişini şaşkınlık ve mutlulukla seyrediyorlardı. Çelik miğferlerinin altında Ortaçağ'da koç başı taşıyarak kale kapılarını zorlayan savaşçıları andırıyordu.

«Teksas»ın on dört inçlik toplarının kustuğu ateşle, geminin uzağında bir ateş fırınının ağzı kaynıyordu sanki. Daha sonra sarı ve kahverengimsi bir bulut etrafı saracak, askerlerin miğferlerinin üzerine kadar inecekti. Top gürlemeleri kulağımızın zarını ağır, kuru bir eldivenle döver gibiydi.

Biz yaklaştıkça, giderek daha belirginleşen bir tepenin yeşil yükseklikleri üzerinde birden, iki kara toprak parçasıyla duman görünmeye başladı.

Askerlerden birinin motor gürültüsü arasında, «Bakın, Almanlara neler yapıyorlar!» diye bağırdığını işittim. Asker mutlu bir tavırla, «İddiaya girerim ki, karşıda sağ kimse kalmamıştır,» diye ekledi.

O sabah askerlerin ağzından çıkan ve benim işittiğim tek söz bu oldu. İkide bir kendi aralarında da konuşuyorlardı, fakat iki yüz yirmi beş beygir gücündeki dizel motorlarının gürültüsü içinde bunları işitmek olanaksızdı. Genellikle hiç konuşmadan, sessiz, bekliyorlardı. Ateş eden gemilerin hattından uzaklaştığımızdan beri, kimse

gülümsememişti. Kendilerine yardımcı olan esrarengiz devi görmüşlerdi. Fakat şimdi gemi gitmişti ve yeniden yapayalnız kalmışlardı.

Silahların ateş kusmaya başladığı andan beri ağzımı açıp açmayacağımı ben de merak etmiştim. Şimdiyse, şoktan kurtulmuştum.

«Teksas» ve «Arkansas»ın ateş hattının içine girip çıktıktan sonra bir mutluluk duydum. Bütün gün başka gemiler de üzerimizden ateş edip durmuştu. Deniz topçusunun ani, tok patlamaları hiç eksik olmamıştı. Kıyıya iyice sokulduktan sonra, «Teksas»la «Arkansas»ın yüzlerce vagonun gökyüzünden aşağı yuvarlandığı zaman çıkabilecek kadar müthiş gümbürtülü top patlamaları artık geride kalmıştı. Biz kurşuni deniz üzerinde inatla ilerlemeye devam ederken, onlar bizim dünyamızın bir parçası olmaktan çıkmıştı artık. Zırhlılar bizim için başka ülkelerin göklerine giden ve yağmuru asla bize ulaşmayacak bulutlar gibiydi. Yine de sahil bataryalarını perişan ediyor, çıkartmayı desteklemek için daha sonra kıyıya sokulacak destroyerlerin rahatça yaklaşmalarını garantiye alıyorlardı.

Şimdi sahili önümüzde bütün ayrıntılarıyla görebiliyorduk. Andy kumsalların girdisini çıktısını iyice gösteren haritasını incelerken, ben de dürbünümü alıp kurulamaya başladım. İnsanın görebildiği kadar geniş bir alan içinde, çıkartma gemileri yol alıyordu. Güneş henüz görünmemişti ve bütün kıyı boydan boya dumanlar içindeydi.

Andy'nin dizleri üzerine serdiği harita, on yapraktan meydana gelmişti ve ataşlarla birbirine tutturulmuştu. Ek 1'den, Ek A'ya kadar gidiyordu. Beş ayrı yaprak da bir arada tutturulmuştu. Andy iki insanın kollarını açarak ancak tutabileceği kadar geniş haritayı dizlerinin üzerine serince birden bir rüzgâr esti; haritanın Beyaz Köpek, Kızıl Tilki, Yeşil Tilki, Yeşil Köpek, Kolay Kızıl ve Charlie Sektörü bölümleri iki kere sallandıktan sonra, küpeşteden uçtuğu gibi, denize gitti.

Ben bu haritayı önceden incelemiş ve büyük kısmını belleğime yerleştirmiştim. Fakat bellek yoklamak başka, haritaya bakıp, karşıdaki kıyıdan doğrulama yapma başka şeydi.

«Küçük bir haritan daha yok mu Andy?» diye seslendim. «Şu tek yapraklı olanlardan. Yeşil Tilki ile Kolay Kızıl'ı göstereni yeter.»

«Hiç böyle bir haritam olmadı,» diye karşılık verdi Andy. Biz, bu arada, gittikçe gözümüze daha düşman görünen Fransa sahiline yaklaşıyorduk.

Kulağına eğilip «Bundan başka haritan yok mu?» diye sordum.

«Bir bu vardı, o da gitti.» dedi Andy. «Bir dalga geldi, aldı götürdü. Acaba karşımızdaki kıyı neresidir dersin?»

«Şu kilise kulesi Colleville'inkine benziyor,» dedim. «Eğer öyleyse, burası Yeşil Tilki olmalı. Dümdüz denize inen akarsu da, Kolay Kızıl yönü olmalı.»

«Doğru,» dedi Andy «Yalnız biraz fazla sola düştük galiba.»

«Görünen bu, bu kadarı da yeter,» dedim. «Bunlar belleğimde kalanlar. Yalnız kayalıklar olmamalıydı. Kayalıklar, Kızıl Tilki kumsallarının başladığı tarafta, Yeşil Tilki'nin solunda olmalıydı. Eğer yanılmıyorsak, Yeşil Tilki de sağımızda olmalı.»

Andy, «Civarda bir yerde bir kontrol teknesi olmalı,» dedi. «Hangi kumsalın karşısında olduğumuzu ondan öğreniriz.»

«Kayalıklar varsa, Yeşil Tilki değildir burası,» dedim.

«Haklısın,» dedi Andy. «Kontrol gemisine sorup öğrenelim. Dümenci, yaklaş şu tekneye. Yok be, ona değil, görmüyor musun hangisine? Geç, önüne geç! Böyle dümen kırarsan, asla yitişemeyiz.»

Gerçekten de yetişemedik. Açığından geçince, tekne de bizden uzaklaştı. Bindiğimiz çıkart-

ma gemisi, taşıdığı dinamit yükü ve kalın zırhı yüzünden çok ağır yol alıyordu.

«Allah cezasını versin!» diye gürledi Andy. «Biz de piyade çıkartma gemisine sorarız.»

Piyade çıkartma gemileri deniz aşmak için yapılmışa benzeyen yegâne teknelerdi. Görünüşleri, gemiye benziyordu. Taşıt ve zırhlı araç çıkartmaya yarayan teknelerse, demir banyo küvetleri ya da mavnalardan farksızdı. Deniz üstünde nereye baksanız, yalnız bunları görebilirdiniz; ancak pek azı kıyıya doğru rota tutturmuştu. Hep birlikte yanaşacaklar, içerlerindekini boşalttıktan sonra çark edip geri döneceklerdi. Kıyıda da, bulunduğumuz yerden tankları andıran bir çizgi görünüyordu. Dürbünüm henüz işe yarayacak kadar kurumamıştı.

İçi asker dolu olarak yanımızdan geçen çıkartma gemisine doğru, Andy ellerini boru gibi yapıp seslendi

«Yeşil Tilki Kumsalı nerede?»

Biri, «İşitmiyorum,» dedi. Megafonumuz da yoktu.

«Karşıdaki kıyı, ne kıyısı?» diye haykırdı Andy.

Çıkartma gemisi üzerindeki subay başını salladı. Ötekiler başlarını bile çevirmediler. Birbirlerinin omuzları ardından sahile bakıyorlardı.

«Dümenci, daha yaklaş!» diye seslendi Andy. «Haydi, biraz daha sokul, kımılda!»

Çıkartma gemisine doğru sokulduk; tam yakınımızdan geçtiği sırada motorları stop ettik.

Andy, «Yeşil Tilki kumsalı nerede?» diye yine olanca sesiyle bağırdı. Rüzgâr kelimelerini alıp götürdü.

«Tam sağınızda,» diye haykırarak karşılık verdi subay.

«Sağ ol!» Andy öteki iki tekneye baktı, sonra işaretçi Ed Banker'e seslendi «Yaklaştır şunları. Söyle, yaklaşsınlar.»

Ed Banker döndü, işaretparmağı yukarda, sağ elini havaya kaldırdı, indirdi, kaldırdı, indirdi «Yaklaşıyorlar kumandanım,» dedi.

Arkaya bakınca tıka basa dolu diğer iki teknenin güneş battığı için yemyeşil görünen dalgalar üzerinden ine çıka yaklaştıkları görülüyordu.

«Her tarafınız mı ıslandı efendim?» diye Ed bana sordu.

«Her tarafım.»

«Benim de,» dedi Ed, «ıslanmamış bir göbeğim kalmıştı, şimdi o da ıslandı.»

«İşte bu Yeşil Tilki olmalı,» dedim Andy'ye. «Kayalıkların nerede bittiğini hatırladım. Sağımız tam Yeşil Tilki. İşte Colleville Kilisesi. İşte kıyıdaki ev. Sağ tarafta da Kolay Kızıl üzerindeki Ruquet Ovası. Yüzde yüz Yeşil Tilki bu.»

Andy, «Biraz daha yaklaşınca, doğrusunu öğreniriz,» dedi. «Siz gerçekten Yeşil Tilki olduğuna inanıyor musunuz?»

«Öyle olması gerekiyor.»

Önümüzde de bir sürü çıkartma gemisi, aynı kararsızlık içinde dolanıp duruyor, gidiyor, dönüyor, daireler çiziyordu.

«Müthiş bir yanlışlık var bu işte,» dedim Andy'ye. «Tankları gördün mü? Kıyı boyunca sıralanmışlar. Burada bulunmamaları gerekirdi bunların.»

Tam bu sırada tanklardan biri infilak etti; kara dumanlar, sarı alevler saça saça yanmaya başladı. Kıyının aşağı taraflarında bir ikinci tank daha başladı yanmaya. Kıyı boyunca, su çizgisinde dev sarı ateşler yakılmış gibiydi. Bakmak için yerimden doğrulduğumda, ikisi daha alevler içinde kaldı. İlk yananlardan şimdi külrengi dumanlar çıkıyor ve rüzgâr bu dumanı kıyı boyuna yayıyordu. Tank dizisinin ardında kimseler olup olmadığını görmek için yerimden doğrulduğumda, yanan tanklardan biri daha müthiş bir şekilde infilak etti, dumanlarla kızıl alev dilimleri etrafa saçıldı.

«İşte yerimizi doğrulayacağımız bir tekne,» diye seslendi Andy. «Dümenci, şuradaki çıkartma gemisine yanaş bakalım. Evet, ona. Yaklaş, yaklaş! Biraz daha. Şu yönden gel!»

Bu siyah, üzerine iki makineli tüfek monte edilmiş, yollu bir tekneydi.

«Karşısı neresi, söyleyebilir misiniz?» diye seslendi Andy.

«Beyaz Köpek,» diye bir karşılık geldi.

«Emin misiniz?»

Kara tekneden yine, «Beyaz Köpek» diye bağırdılar.

«Doğruladınız mı hiç?»

Tekneden, «Beyaz Köpek dedik ya!» dediler. Hemen ardından gemi hızlandı, beyaz köpükler saçarak ayrıldı, yanımızdan uzaklaştı.

Bütün cesaretimi kaybetmiştim. Çünkü karşımızdaki kara parçasında Yeşil Tilki ve Kolay Kızıl kumsallarının ayrıntılarını hatırlamıştım. Yeşil Tilki kumsalının solundaki bitiş yerini belirten kayalık dizisi açıkça görünüyordu. Her ev yerli yerindeydi. Colleville Kilisesinin kulesi olduğu gibi karşımızdaydı. Su içindeki engeller ve savunma tesisleri bile, belleğime kazınmış gibiydi. Bir sabah dayanamamış, kaptanımız Komodor W. I. Leahy'ye bu saldırının bir oyalama olup olmadığını bile sormuştum.

«Hayır,» demişti Dorothea M. Dix'in kaptanı, «kesinlikle hayır. Neden sordunuz bu soruyu?»

«Çünkü kumsallar savunmaya son derece elverişli de.»

Kaptan Leahy bana, «Ordu saldırının ilk yarım saati içinde bütün engelleri ve mayın tarlalarını temizleyecek,» demişti. «Çıkartma gemilerinin yanaşması için yer bile hazırlayacak.»

Mayından arınmış bir kanalda ve taşıma gemisi içinde denizi aşmanın bütün hikâyesini yazmak isterdim. Manevralardaki matematik kesinlik; demir almaktan başlayıp kauçuk sandalların denize indirildiği ve çıkartma dalgasının çarklar çizerek kıyıya doğru yol almaya başladığı ana kadar, bütün ayrıntılar saniyesi saniyesine, kronometrik bir düzenle ayarlanmıştı.

Tam bir ekip çalışmasıydı bu; aslında bunun için koca bir kitap doldurmak gerekir; bizim burada anlattığımız, bir çıkartma gemisi içindeki

ekip çalışmasının basit bir hikâyesinden ibaret. Yeşil Tilki kumsalına fırtına gibi üşüştüğümüz bir günün hikâyesi.

O anda Yeşil Tilki kumsalının nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Ben kumsalın tam karşısında olduğumuzdan emindim, fakat devriye gemisi bunun Beyaz Köpek kumsalı olduğunu söylemişti. Oysa ben, bulunduğumuz yerin neresi olduğu konusunda yanılmıyorsam, Beyaz Köpek beş bin metre sağımızda olmalıydı.

«Burası Beyaz Köpek olamaz Andy,» dedim. «Şu kayalar solumuzda Kızıl Tilki'nin başlangıcı olan kayalar.»

Andy, «Adam, Beyaz Köpek diyor,» dedi.

Gemide sımsıkı duran askerler arasında miğferi dikey bir beyaz çizgiyle boyanmış olan biri, bize bakıyor ve başını sallayıp duruyordu. Çıkık elmacık kemikleri ve düz, şaşkın ifadeli bir yüzü vardı.

Ed Banker arkası bize dönük, «Teğmen kumsalı tanıdığını söylüyor; Yeşil Tilki karşısındayız,» diye seslendi. Yeniden teğmenle bir şeyler konuştu, ama bu sefer ne konuştuklarını işitemedik.

Andy teğmene seslenerek, miğferli başını aşağı yukarı salladı. Sonra, «Yeşil Tilki diyor,» dedi.

«Sorsana şuna, nereye gitmek istiyormuş,» dedim.

Tam bu sırada içi subay dolu siyah bir diğer devriye gemisi kıyıdan bize doğru geldi. İçlerinden biri ayağa kalkıp megafonla seslendi «Yeşil Tilki kumsalına çıkacak yedinci dalgadan başka gemi var mı burada?»

Yanımızda bu dalgadan sadece bir gemi vardı. Subay onlara kendisini izlemelerini söyledi..

Andy, «Burası Yeşil Tilki mi?» diye sordu.

«Evet. Şu yıkılan evi görüyor musunuz? Yeşil Tilki kumsalı o evin on bin metre sağına düşüyor.»

«Kumsala çıkabilir misiniz siz?»

«Buna cevap veremem. Kıyı kontrol gemisine sormanız gerekir.»

«Kendi başımıza çıkamaz mıyız?»

«Yetkim yok bu konuda. Kıyı kontrol gemisine sormanız gerekir.»

«Nerede o?»

«Civarda bir yerde olmalı.»

«Taşıma gemilerinden birini gözleyelim, nereye gittiklerini kolayca anlarız. Peşine takılırız biz de,» dedim.

«Kontrol gemisini arayacağız,» dedi Andy. Bunun üzerine çıkartma gemilerinin kum gibi kaynaştığı denizi gözlemeye başladık.

«Göremiyorum,» dedi Andy. «Buralarda yok. Daha yakınlarda olması gerekirdi. Ne yapıp yapmalı, bulmalıyız onu. Geç bile kaldık. Haydi, iş başına!»

«Nereye çıkartma yapması gerekiyormuş, sorsana şuna,» dedim.

Andy aşağı inip teğmenle konuştu. Konuşurken teğmenin dudaklarının oynadığını görebiliyordum; fakat makinelerin gürültüsünden hiçbir şey işitemiyordum.

Andy, «Doğruca o yıkılan evin karşısına çıkmak istiyor,» dedi dönünce.

Biz de kumsala doğru yöneldik. Gittikçe hızlanarak yaklaşan siyah devriye gemisi, tekrar üzerimize doğru geldi.

«Kontrol gemisini buldunuz mu?» diye megafonla seslendiler.

«Hayır.»

«Ne yapacaksınız, peki?»

«Çıkıyoruz karaya,» dedi Andy.

«Peki, talihiniz açık olsun çocuklar,» diye megafondaki ses bir daha gürledi. Ses tonu bir ağıt kadar dokunaklı geldi bize. «Hepinizin talihi açık olsun çocuklar!»

Aramızda tatlı gülüşlü, ön iki dişi eksik makinist, Seattleli Thomas E. Nash vardı. Brooklynli işaretçi Edward F. Banker, makineli tüfekçi Virginialı Lacey T. Shiflet vardı. Massachusettsli çarkçı Frank Currier ile Andy ve bir de ben vardım. Megafonda bizi uğurlayan ağıt kadar do-

kunaklı ses, hepimize kıyıda durumun ne kadar kötü olduğunu anlatmaya yetmişti.

Gürültüler içinde kıyıya doğru sokulurken, bizi bekleyen şeyleri daha iyi görebilmek için arka tarafa geçip oturdum. Dürbünüm iyice kuruduğundan, şimdi, sahilde olup bitenleri çok daha iyi izleyebiliyordum. Kıyı bize korkulu bir hızla yaklaşıyordu ve dürbünle bakınca, hız daha da artmış gibi geliyordu insana.

Soldaki kıyıda, çakıl zemin üzerinde barınacak doğal hiçbir siper yoktu ve ilk çıkan birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci dalgalar, düştükleri yerde uzanmış, denizle ilk siperler arasındaki araç balyaları gibi yatıyorlardı. Sağda, kumsaldan içeriye doğru uzanan düzlüklerin başlangıcında, ağaçlıklı bir geçit vardı. Almanlar burada iyi bir şeyler becermeyi ummuşlardı ve daha sonra da bunun üstesinden geldiklerini gördük.

Daha da sağda iki tank kumsalın kenarında yanıyordu. İlk yükselen siyah ve sarı dumanlardan sonra şimdi kurşuni dumanlar çıkıyordu. Yaklaşırken, iki makineli tüfek yuvası görmüştüm. Biri küçük vadinin sağındaki yıkık evin kalıntıları arasından aralıksız ateş ediyordu. Diğeri iki yüz metre kadar daha sağda, kumsalın dört yüz metre önündeydi.

Taşıdığımız askerlerin komutanı, kendilerini yıkık evin tam karşısındaki kumsala çıkartmamızı istemişti.

«Tam oraya,» dedi. «Tam karşısına!»

«Andy,» dedim. «Butün o bölge makineli tüfek ateşi altında. Daha şimdi şu batık geminin üzerine iki defa ateş açtıklarını gördüm.»

Çıkartma gemilerinden biri, başı boş kalmış kurşuni renkli bir çelik küvet gibi, karaya vurup olduğu yerde kalmıştı. Su yüzeyine doğru ateş ediyorlardı ve mermiler deniz üzerindeki suları fıskiyeler gibi havaya yükseltiyordu.

«Oraya çıkmak istiyor,» dedi Andy. «Biz de kendisini oraya götüreceğiz.»

«Hiç faydası yok ki,» dedim. «İki makineli tüfeğin de kıyıyı taradığını gördüm.»

«Oraya çıkmak istiyor,» dedi Andy. «Rotayı oraya çevirin.» Dimdik döndü, kolunu aşağı yukarı sallayarak diğer gemilere de işaret verdi.

Havalanmak üzere olan bir uçağın çıkardığı kadar güçlü patırtılar çıkaran makinelerin gürültüsü arasında, «Yaklaşın çocuklar,» diye seslendi. «Yaklaşın, daha yaklaşın. Ne o, sizin neyiniz var? Yaklaşamıyor musunuz? Olanca gücünle, çarkçı, olanca gücünle!»

O anda, iki makineli tüfek yuvasının taradığı alana girdik. Kurşun tarrakası tepemden ıslık çalarak geçince başımı sakladım. Sonra silahın bulunacağı yuvaya sığındım. Makineli tüfek mermileri etrafımızda aralıksız su sıçratıyordu. Bir tanksavar mermisi de üzerimize bir hayli deniz suyu indirdi.

Teğmen komutayı eline almıştı, fakat ne dediğini işitemiyordum. Başını iyice aşağı indirmişti.

«Çarkçı, çabuk çevir dümeni, bu cehennemin dışına çıkalım!» diye haykırdı Andy. «Çabuk çıkalım!»

Biz dönüp arkamızı çevirince, makineli tüfek ateşi sustu. Fakat tek atışlar yine çevremizde ıslık çalıyor, su sıçratıyordu. Biraz da güçlükle başımı kaldırdım ve yeniden sahili süzdüm.

Andy, «Temizlememişler burayı,» dedi. «Baksana, şu şamandıraların üstü mayın dolu.»

«Kıyı boyunca gidip şunları karaya çıkartacak uygun bir yer arayalım,» dedim. «Makineli tüfek ateşinin menzili dışında kalabilirsek, bize daha büyük silahlarla ateş edeceklerini sanmam; çünkü biz alt tarafı bir taşıma gemisiyiz. Bizden daha iyi hedefleri var.»

«Uygun bir yer arayacağız,» dedi Andy.

«Şimdi ne istiyor?» diye Andy'ye sordum.

Teğmenin dudakları yeniden kıpırdamaya başlamıştı. Yalnız çok ağır kımıldanıyordu ve dudakların kendisiyle, ya da yüzüyle bir ilişkisi yokmuş gibiydi.

Andy daha iyi işitmek için eğildi. Tekrar arka tarafa döndü.

«Dönüp kumandanının bulunduğu gemiye gitmemizi istiyor,» dedi.

«Kendisini Kolay Kızıl'a yakın bir yerde karaya çıkartabiliriz,» dedim.

«Komutanını görmek istiyor,» dedi Andy. «O kara gemidekiler onun birliğindenmiş.»

İlerde, dalgalar arasında yol alan bir piyade çıkartma gemisi vardı. Ona doğru yaklaşırken, birden 88 milimetrelik bir Alman topunun çelik gövdesinde açtığı deliği gördüm. Geminin her dönüşünde, deliğin parlak kenarlarından dışarı doğru kan akıyordu. Yukarda deniz tutan erler aşağıya sarkmış inliyor, ölüleri ön tarafta, kaptan mahallinde yatıyordu. Biz dalgalarla beraber kalkıp inerken, teğmen bir başka subayla bir şeyler konuştu. Sonra uzaklaştık.

Andy öne gidip kendisiyle konuştu, tekrar geri döndü. Arka tarafa oturup doğudan üzerimize gelen iki destroyeri gözledik. Toplarıyla kıyıdaki hedefleri dövüyorlardı.

Andy, «Şimdi karaya çıkmayı istemediklerini, bekle dediklerini söylüyor,» dedi. «Şu destroyerin yolundan kaçalım.»

«Ne kadar bekleyecekmiş, peki?»

«Şimdi burada yapacak işleri olmadığını söylüyor. Önlerinde olmaları gerekenler bile çıkmamış daha karaya. Beklemesini söylediler.»

«Gidip çıkılacak bir yer araştıralım,» dedim. «Dürbünü alıp kıyıya bir bakın. Ama gördüklerinizi onlara söylemeyin.»

Andy baktı. Sonra dürbünü geri verdi ve başını salladı.

«Sağ tarafa doğru bir dolanalım ve oradaki durumu görelim.» dedim. «Eminim, onun istediği yere çıkabiliriz. Sen ona şimdilik çıkma dediklerinden emin misin?»

«Kendisi öyle diyor.»

«Şunu biraz zorla da doğru konuşsun.»

Andy az sonra geri döndü. «Şimdi çıkamam, diyor. Sözde önce mayınları temizleyeceklermiş, ki tanklar hareket edebilsin. Şimdilik çıkmaya

değmeyeceğini söylüyor. Sözde ona böyle demişler, bir süre açıkta beklemesini tembihlemişler.»

Kıyıya ilk yanaştığımız sırada üzerimize ateş eden yuvalara doğru şimdi destroyer serbest atış yapıyor, toplar ateş ederken büyük bir gümbürtüyle birlikte toprağın havalandığını, tekne üzerindeki boş sandıkların da çelik güverte üzerinde geriye doğru kaydığı görülüyordu. Destroyerin on beşlik topları, küçük vadinin eşiğindeki harap evin içinde bulunan makineli tüfek yuvalarını hallaç pamuğu gibi atıyordu.

Andy, «Şimdi durum uygun, yanaşıp çıkartma yapacak bir yer var mı, bakalım,» dedi.

Andy'ye, «Şimdi o tarafta çalışan piyadeler görüyorum,» dedim. «Al dürbünü de bir bak bakalım.»

Sağımızdan doğru insanlar, omuzlarında dünyayı taşıyan Atlas gibi ağır ağır, inatla vadiye doğru ilerlemeye çalışıyorlardı. Ateş etmiyorlar, yorgun bir marşandiz gibi ilerliyorlardı.

«Piyadeler vadinin sonundaki sırtın yukarısına doğru saldırıya geçti,» diye teğmene seslendim.

«Bize henüz ihtiyaçları yok,» diye karşılık verdi. «Bizi istemediklerini açıkça söylediler bana.»

Andy, «Şu dürbünü versene, sen Hemingway, sen ver,» dedi. Baktı ve tekrar geri uzattı. «Şurada sarı bir bayrakla sinyal veren biri var ve aynı yerde başı dertte bir tekne görünüyor. Çarkçı, doğru o tarafa gidelim.»

Bütün hızımızla kıyıya doğru ilerlemeye başladık. Ed Banker çevresine bakınıp «Bay Anderson, diğerleri de geliyorlar,» dedi.

«Geri çevir onları,» diye haykırdı Andy. «Geri çevir onları!»

Ed Banker döndü, öbür teknelere işaret etmeye başladı. İstediğini anlatmakta güçlük çekiyordu. Fakat sonunda diğer gemileri geri çevirebildi.

Andy bakışlarını hepimizin gördüğü mayın şamandıraları arasında, yarı batmış duran çı-

kartma gemisinden ayırmadan, «Geri çevirebildin mi diğerlerini?» diye sordu.

«Evet komutanım,» dedi Ed Banker.

Bir diğer çıkartma gemisi kıyıya doğru bir çark çizdikten sonra dönmüş, üzerimize geliyordu. Yakınımızdan geçerken, içerden biri megafonla seslendi: «Şu teknede yaralı var, gemileri de batıyor.»

«Siz yanaşamadınız mı?»

Sert esen rüzgâr megafondan çıkan sesleri dağıtmadan önce duyduğumuz yegâne sözler, «Makineli tüfek yuvası» oldu.

Andy, «Makineli tüfek yuvası var mı dediler, yok mu dediler?» diye sordu.

«İşitemedim ki.»

«Tekrar teknenin etrafında dön çarkçı,» dedi. «İyice yaklaşarak dön.»

«Bir makineli tüfek yuvası mı var dediniz?» diye bağırdı.

Bu sefer bir subay elindeki megafonla eğildi. «Bir makineli tüfek yuvasından üzerlerine ateş ediyorlar. Tekneleri de batıyor.»

Andy, «Doğru kıyıya çarkçı,» diye komutunu verdi.

Engel olsun diye batırılmış şamandıralar arasından ilerlemek çok güçtü. Bunlara bağlanmış mayınlar yüz yüze yapıştırılmış düz tabaklara benziyordu. Kurşun rengiyle sarı karışımı, çirkin bir görünüşleri vardı.

Altımızda başka mayınlı şamandıra olup olmadığını bilmiyorduk, fakat gördüklerimizi ellerimizle uzaklaştırarak batan tekneye doğru yolumuza devam ettik.

Karnının alt tarafına kurşun yemiş bir adamı güverteye çekmek kolay iş değildi; üstelik yaralıyı koyacak bir kamara falan da yoktu.

Destroyer makineli tüfek yuvasını yerle bir etmediyse, Almanların neden üzerimize ateş etmediklerini anlayamadım. Belki de mayınlara çarparak parçalanmamızı beklemişlerdi. Gerçekten de mayın, büyük bir tehlike olmaya devam ediyordu. Almanlar bunların nasıl çalıştıklarını

görmek istemiş olabilirlerdi. Üzerimize daha önce ateş eden tanksavar topunun da menzili içindeydik. Dubalar arasında manevra yapmaya çalışırken her an topun ateş etmesini bekledim.

İlkin, bordaladığımız çıkartma gemisine yanaştığımızda, kıyıda ağır ağır ilerleyen üç tank gördüm. Almanlar tankların, ovanın kıyıya açıldığı geniş alana kadar ilerlemelerini beklediler. Bu alan, ateş etmeye son derece uygundu. Derken birden önde ilerleyen tankın baş ve arka tarafından küçük bir sütun yükseldi. Hemen ardından tankın bize bakan yan tarafından duman çıkmaya başladı. Taretin tepesinden iki kişinin çıkıp kendilerini yere attıklarını gördüm. Kıyının taşları üzerinde emeklemeye başladılar. O kadar yakındılar ki, adamların yüzlerini bile görebiliyordum. Tank alevler içinde kalıp gururla yanmaya başlamıştı, ama içinden başka çıkan olmadı.

Bu arada biz, yaralı erle sağ kalanları, bizim gemiye almıştık. Şamandıralar arasından geri dönmeye hazırlanıyorduk. Son şamandıradan da sıyrıldığımız ve Currier'in makineleri tam yol çalıştırdığı sırada, bir başka tank daha yanmaya başlamıştı.

Yaralı delikanlıyı destroyere çıkardık. Kendisini madeni sepetlerden birine yerleştirerek yukarı aldılar. Sonra diğer sağ kalanları da topladılar. Bu arada kıyıya iyice sokulan destroyer on beşlik toplarıyla karadaki makineli tüfek yuvalarını bir bir havaya uçuruyordu. Bir metre kadar uzunluğunda bir Alman topunun, kuyruk tarafındaki askerle birlikte havalandığını, sonra beli, kolu, parçaları dağılmış halde toprak yığını ile birlikte yere indiğini gördüm. «Petruşka Balesi»nden bir sahne seyrediyormuşum gibi oldum.

Piyadeler sol tarafımızdaki ovayı tutmuş, sırta varmışlardı. Artık bu işe daha fazla karışmamakta bir anlam yoktu. Kıyıda seçtiğimiz uygun bir yere yöneldik ve askerlerimizi, TNT sandıklarını, bazukalarını, teğmenleri ile birlikte çıkardık. Bu iş olmuştu.

Almanlar, hâlâ tanksavar toplarıyla ateşe devam ediyorlardı. İstedikleri bir hedef buluncaya kadar ateşi sürdürüyorlardı. Havan topları da kıyıya öldürücü darbeler indiriyordu. Kıyıdan uzaklaşırken oyalamak için bir kısım askerlerini de geride bırakmışlardı. Ateşe devam eden bu adamlar, herhalde karanlık çökünceye kadar direneceklerdi.

Tıka basa doldurulmuş araç gereç tekneleri, başlangıçta dalgalar arasında batacak gibiyken şimdi, rahatça kıyıya yanaşabiliyorlardı. Kanalların otuz dakika içinde mayınlardan temizleneceği sözü hâlâ bir efsane olarak hatırlanıyordu. Hele şimdi sular da yükseldikten sonra şamandıralar battığı için, durum daha da çetindi.

«Dix»ten hareket eden yirmi dört çıkartma teknesinden altısı kayıptı. Ne var ki bunların mürettebatının çoğu, diğer tekneler tarafından toplanmıştı. Gün ışığında tam bir cephe saldırısı gerçekleştirilmişti ve bu, askeri dehanın yaratabileceği her türlü engele karşı, mayınlanmış bir kıyıdan geçilerek başarılmıştı. Sahil mümkün olduğu kadar inatla, zekice savunulmuştu ve başka birlik de olsa, bundan daha iyisini beceremezdi. Buna rağmen «Dix»ten gelen her tekne, mürettebatını ve yükünü kıyıya çıkartmayı başarmıştı. Kötü denizciler yüzünden hiçbir tekne kaybedilmemişti. Batan gemilerin hepsi, düşman ateşi ya da mayınlar yüzünden batmıştı. Ve biz kıyıyı tutmuştuk!.

Daha yazmadığım çok şey var. İsterseniz, bir hafta daha yazarım; yine de bin iki yüz metrelik bir cephede herkesin yaptıklarını anlatamam. Gerçek savaş, hiçbir zaman kâğıt üzerinde anlatılana benzemez. Ne kadar anlatılsa, gerçek olana erişemez. Fakat 1944'ün Haziran ayının altıncı günü Yeşil Tilki ve Kolay Kızıl sahillerine çıktığımız zaman, bir çıkartma gemisinin içinin nasıl olduğunu bilmek istiyorsanız, şu anlattıklarıma çok yakın şeyler oldu, böyle bilesiniz bunu.

LONDRA ROBOTLARLA SAVAŞIYOR

(19 Ağustos 1944, Collier's)

«Tempest» gemini ağzına almış, dev gibi bir uçak. Dünyanın en hızlı takip uçağı; bir katır kadar da inatçı. Hızının saatte dört yüz mil olduğu bildiriliyor ve burnunun ucuna pike yapabiliyor. Bulunduğumuz yerdeki görevi, pilotsuz uçakları yakalayıp Londra üzerine varmadan, açık deniz, ya da boş arazi üzerinde alaşağı etmek.

Filo sabahın dördünden gece yarısına kadar uçuştaydı. Alarm düdükleri çalar çalmaz derhal havalanmak için pilotlar, pilot mahallerine yerleşmiş, bekliyorlardı. Gökyüzünde de aralıksız devriye gezen uçaklar vardı. Bir uçağın elli yedi saniyede havalandığını gördüm.

Alev çakar çakmaz, start fişeklerinin kuru havlamalarını ve motorun gitikçe artan gürültüsünü işitebilirdiniz. Bu aç, dev yapılı, uzun bacaklı kuşlar, akaju tahtasını kemiren iki yüz döner testere gibi sarsılıp, sıçrar, acı sesler çıkarmaya başlar. Rüzgâr hangi yönden eserse essin, ister yukardan, ister aşağıdan, bu uçaklar yine de havalanır; gökyüzünün bir bölümünü kaplayıp altlarından sarkan uzun bacakları ile salınıp dururlar.

İnsan bir şeyin çevresinde sürekli olarak yaşarsa, onu sevmeye başlar; ama ne önce, ne sonra bir uçak kadar sevimli ne bir kadın, ne de at olmuştur. Ve uçakları seven erkekler, onlara daima sadık kalmıştır. Hatta başkaları uğruna kendilerini terk ettiklerini bilseler bile. Bir erkeğin savaş uçaklarında kaybedebileceği tek bir bekâreti vardır ve eğer karşısındaki sevimli bir

uçaksa, seve seve bekâretini verir ona; yüreği sonsuza değin onun olur. P—51 de, bir erkek kalbini hoplatacak uçaklardandı.

«Mustang», kötü, inatçı, paslı, öfkeli bir uçak için biçilmiş kaftan sayılacak bir addır ve bu uçak, Greb'in kalbi yerine bir motor olsaydı, Harry Greb'in çok iyi dostu olabilirdi. «Tempest», her tarafta büyük bir insan olarak kabul edilen Shakespeare'e layık bir ad, fakat bu defa bu adı bir uçağa verdiler.

İşte şimdi bir «Tempest» filomuz var. Ona bu adı takarlarken, meteorolojik çalkantıları kimse aklına getirmemişti (Tempest, fırtına demektir.) Ve bütün gün boyunca adsız yeni silahı vurup, alaşağı ettiler. Filo kumandanı mükemmel bir insan; uzun boylu, bir leopar kadar az konuşan, gözlerinin altında kahverengi yuvarlak çizgiler bulunan bir kişi. Başarısının hikâyesini bana gerçek yönleriyle ağır ağır anlattı. Pilotların dinlenme salonunun tahta masası başındaydık.

Anlattıklarının gerçek olduğunu o da biliyordu, ben de. Ve her şeyi nasıl becerdikleri konusunda çok kesindi. Çünkü alaşağı ettiği araç, ilk pilotsuz uçaklardandı ve ayrıntılarda yanılmıyordu. Kişisel bir şey söylemekten hoşlanmıyordu, ama uçaktan söz ettiği için memnun olduğu da belliydi. Bana alaşağı ettiği başka uçaklardan da söz etti. Bunları havada parçalamayınca, ezmek gerekiyordu.

«Araçlardan dev bir alev kabarcığı yükseliyor gibiydi,» dedi. Kullandığı «*kabarcık*» sözcüğü bir raslantı sonucuydu ve bundan cesaret alarak bir başka kelime daha kullanmayı denedi. «Sanki hava yükselip dev gibi tomurcuklanıyordu.»

İkimiz de bu sözcükler yüzünden sıkılmıştık ve aklım tomurcuklanan dev kabarcığa takıldığı sırada, aynı filoda uçan bir Amerikalının söze karışıp, «Araçlardan birini bir limonluğun üzerinde düşürdüm ve camlar parçalanıp bir milyon

kadem yüksekliğe çıktı. Bu gece meyhaneye gittiğim zaman limonluğun sahibine ben, ne diyeceğim şimdi?» demesiyle gergin hava dağılıverdi.

Filo kumandanı karşımda durup utangaç utangaç konuşarak, «Bunları nerede alaşağı edeceğinizi bilemezsiniz ki,» dedi. «Çünkü meretler çok hızlı gidiyorlar.»

Uçuş komutanı öfkeli, mutlu bir tavırla içeri girdi. Kısa boylu, pozlu, inatçı ve küfürbaz biriydi. Sonradan yirmi altı yaşında olduğunu öğrendim. Onun uçuş komutanı olduğunu öğrenmeden önce, uçaktan inişini görmüştüm. O zaman komutan olduğunu hiç belli etmemişti, şimdi konuşurken de göstermiyordu. Komutan olduğu, ancak öteki pilotların kendisine «komutanım» deyişlerinden anlaşılıyordu. Biri bisiklet yarışçısına benzeyen Belçikalı, diğeri de utangaç tavırlı iki filo komutanına da «komutanım» diye hitap ediyorlardı, ama uçuş kumandanına «komutanım» derken, ses tonlarında bir başkalık olduğu seziliyordu.

Savaş sırasında sansür çok gerekli bir şey. Özellikle uçaklar için gerekli; çünkü yeni bir uçak düşman eline geçinceye kadar uçağın hızı, ölçüleri, özellikleri ve silahları hakkındaki bilgiler yazılamıyor. Aksi halde düşman istediği ve ihtiyaç duyduğu bilgileri kolaycacık elde etmiş olurdu.

Bir erkeğe bir uçağı sevdiren şeyler, görünüşü, özellikleri ve başarılarıdır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu konudaki bir yazıya heyecan veren de bunlardır. Şimdi bunların hepsi yazacağım şeyin dışında. Düşmanın asla bir «Tempest»i alaşağı etmemesini, «Tempest»in gizli silahlar listesinden hiç çıkmamasını ve bu uçaklar hakkında bildiğim, beni ilgilendiren şeylerin, savaş sonuna kadar yayımlanmamasını dilerim.

Pilotsuz uçakların düşürülmesinde kullanılan taktikler hakkındaki bütün bilgiler de bu işi becerenlerin hissettiklerini size anlatırken, sizin tarafınızdan anlaşılmayacaktır. Çünkü taktikler-

den söz etmeden konuşmak olanağı yok gibidir. Bu yüzden de, bu yazıda uçak âşığı bir adamın hikâyesinden başka bir şey bulamayacaksınız.

Yazı kuru bir dille yazılmıştır, çünkü gerçekte de kuru bir konuşmaydı. Ancak filo komutanıyla konuşmamız böyle değil. Onunla konuşmamızdan ilginç parçalar aktaracağım. «Kraliyet Hava Kuvvetleri»nde çok kaba konuşanlar var ve bazıları da «Bu Geceki Hedef» filmindeki kadar kibar konuşabiliyor. Ben ikisinden de hoşlanıyorum (Doğrusu duyulan heyecana oranla, hoşlanmak sözcüğü hafif bile kaçıyor). Ve sansürün göz yumacağı ilginç bir şey yazmak mümkün olursa, her iki türü de sizlere göstermek isterim. Bu arada şunu dinleyin.

Savaş sırasında sansür altında yazmak gerekli ve doğru bir şey. Ayrıca hepimiz, düşmanı ilgilendirecek şeyler yazmamak konusunda kendi kendimizi sansür ediyoruz. Ama renk, ayrıntı ve heyecanlarından bahsederek havacılık hakkında yazmak, bir bakıma spor yazısı yazmaya benziyor.

Sanki eski günlerde, Mickey Walker ile dövüşeceği günün sabahı, saat dokuzda Harry Greb'in sabah kahvaltısında çift porsiyon jambonlu yumurta ve haşlama patates yediğini öğrenmiş gibisiniz. Greb, aynı gün öğleden sonra saat ikide tartıldığında, yetmiş üç kilo gelmesi gerekirken, beş kilo fazlasıyla, yetmiş sekiz kilo geliyordu. Şimdi türlü yollardan fazla kilolarının düşürüldüğünü, yeniden tartıya çıkarıldığında yürüyemeyecek kadar bitkin hale düştüğünü düşünün.

Bir de yediği yemeği gördüğünüzü ve ringe sabah yataktan kalkarken kaç kilo çekmişse, o kiloyla çıktığını düşünün. Sonra mükemmel bir dövüş çıkardığını farz edin. O zaman bütün bunları şöylece özetlersiniz: «Özellikleri açıklanmayan Greb adlı boksörümüzün, geçen gece Walker adlı biriyle karşılaştığı bildirilmiştir. Ayrıntılı bilgi, en kısa zamanda bildirilecektir.»

Bu hikâye size saçma gelebilir; ama şunu bilin ki, gökyüzünden çirkin bir maden parçasına benzeyen pilotsuz uçaklar aralıksız geçmekte, saatte dört yüz mil hızla yol almakta ve burunlarında bin kilo patlayıcı madde taşımaktadırlar. Çıkardıkları gürültü şanlı şöhretli bir motosikletin gürültüsünden farksızdır ve şimdi bile, şu satırların yazıldığı yerin üzerinden bir tanesi geçmektedir.

Saygıdeğer meslektaşlarımdan biri bana, New York'ta, Avrupa savaş sahnelerine dönmediğini, çünkü yazacağı şeylerin şimdiye kadar yazmış olduklarının tekrarı olacağını söylemişti. Şimdi o saygıdeğer meslektaşıma, bir konuda aynı şeyleri tekrarlama tehlikesinin, eskiden birlikte çalıştığı arkadaşlarının karşılaşacakları en küçük tehlike olduğunu söyleyebilirim.

Eğer bu işi yakından izliyorsanız, Güney İngiltere'de bir yerde, bir grup «Tempest» pilotunun son yedi gün içinde kısmetlerine düşen pilotsuz uçakları alaşağı ettiklerini biliyorsunuzdur. Bu silaha robot bomba, vızıltı, uçan bomba gibi adlar takanlar var. Fakat biz. pilotsuz uçak demeye devam edeceğiz. Siz dilediğiniz adı vermekte serbestsiniz; ama lütfen, takacağınız bu takma adı yalnızken kullanın.

Pilotsuz uçakla ilgili yazı işleri müdürünüzün, bu uçakların nasıl yakalandığını incelemeye başlamasından bir gün önce, o ya da ben (yanılmıyorsam ben; bazen insan, mesleğinde gerçek yerini bulamamış gibi oluyor; her şeyi yüzüstü bırakmak ve dönüp, kitap yazmak da geliyor aklıma), kırk sekiz Mitchell bombardıman uçağından birinin içinde, şu pilotsuz uçakların fırlatıldıkları yerlerden birini bombalamaya gittik.

Bu yerler, çevrelerinde dolanıp duran eski tip Mitchell uçakları sayesinde en acemi biri tarafından bile, kolayca görülebilir. Biraz daha yaklaşınca da geniş, siyah ve yuvarlak bir duman halkası uçağın çevresini kuşatır. İşte bu dumandan halka, uçaklarımızdan ikisinin üslerine dönmemelerinin nedenidir.

Neyse, biz (uçak içinde çok hoş bir arkadaş olan uçuş komutanı Lynn, bombacı Kees ve ben) gösterilen yeri iyice bombaladık. Tesis, dev bir inşaat alanına benziyordu. İskeleler ya dimdik duruyor, ya da isabet aldıktan sonra görmüşseniz, yere serilmiş yatıyordu. Tesis bir ormanın içinde kurulmuştu ve ormanın çevresi bomba çukurlarıyla doluydu. İki de küçük bulut kümesi vardı ki, beni «Hiç de bulutlar gibi yalnız görünmüyorlar» diye düşündürdüler,

Tam sağ yanımızda bir sürü kara bulut halkası vardı ve aynı yöndeki Mitchell uçağı ile aramıza girmişlerdi. Kümecikler bu uçağın etrafını sararken, aceleyle sökülen bir yün örgüsü gibi, uçak sekiz bombasını da aşağı doğru birbiri ardından salıverdi.

Hepimiz aynı şeyi yapıyorduk, ama bu uçak dışında ötekilerinin ne yaptığını göremezdik. Sonra insan yuvasına ne kadar hızlı dönebilirse, biz de o kadar çabuk üssümüze döndük. İşte bombardıman bu. Bir sürü şeyin yanında, en güzeli bu işin sonrası. Bence koleje gider gibi bir şey. Neler öğreneceğinizin önemi yok. Tanıştığınız olağanüstü insanlar önemli.

Sizin pilotsuz uçak yazarınız koleje hiç gitmedi (biz, burada buna, üniversite diyoruz); bunun yerine şimdi RAF'a (Kraliyet Hava Kuvvetleri) gidiyor. Çalıştığı başlıca konu da, İngilizceyi telsizde anlamak. Bir İngilizle karşı karşıya olsam, söylediği her şeyi anlayabilirim. Kanada İngilizcesini de konuşur, yazar, okurum. İskoçyalılar ve Yeni Zelandalılar hakkında da dilbilgim yeterlidir. Kart çekecek ve içki ısmarlayacak kadar Avustralya İngilizcesi de bilirim, hatta kalabalık bir barda kendime yol bile açabilirim. Güney Afrika İngilizcesinin de pekâlâ hakkından gelirim. Ancak telsiz İngilizcesi, benim için «olağanüstü» bir «giz.»

Buna karşın, bir bombardıman uçağının içinde telsizle baş başa kalınca, söylenenlerin çoğunu anladım. Düğmeye bastığınız zaman, içerde

konuşulan sözler kesilmiş oluyor. Bunun üzerine uzun, samimi bir sohbet faslı başlıyor: «Kim bu konuşan Tanrı'nın b... yahu?» Ve siz karşılık veriyorsunuz: «Bilmem. Herhalde çıkartma günü 'Geri dönün! Geri dönün! Harekât iptal edildi!' diye bağıran sestir.»

«Bizim dalga uzunluğumuzu nasıl buldu acaba?»

Omuz silkip parmağınızı düğmeden çekiyorsunuz. Bu yakın konuşmayı pekâlâ anlamıştım; ama gerçek bir İngiliz, bir diğeriyle konuşmaya başlayınca, bunu anlamanın benim için çetin bir ev ödevinden farkı olmuyor.

Ben, telefonda bile İngilizceyi pek iyi, anlayamıyorum. Fakat iyi komşuluk ilişkilerini sarsmamak için, «Evet» demekle yetiniyorum her şeye. Bir de bizi sabah gelip havaalanına götürecek otomobilin kaçta geleceğini tekrar ettiriyorum.

İşte pilotsuz uçak muhabirinizin garip serüvenlerinden birinin özeti bu. Kendisi göklerde tehlikeye meydan okumaya, ya da yer çekimiyle alay etmeye meraklı değildir. Yalnız telefonda kulakları pek iyi işitmediği için, sık sık saatte dört yüz mil hız yapan «Mosquito» adlı uçaklarla çirkin devlerin yok edilme işlemine katılan bir adamdır.

Şimdilik pilotsuz uçak yazarınız, hikâyesini bütün yönleriyle sizlere aktarabilmek için, her türlü telefon konuşmalarına paydos etmiştir. Yine de bundan önce bir iki sevimli teklif aldı ve öyle anlıyorum ki, bazı çevrelerde açıkça belirtilen bir duygu var: «Ernie bir palavracıdır. Gökyüzünde dilediği gibi dolaşma imkânı varken, meyhanede kapanmış, ne yapıyor sanırsınız?»

Dehşet dolu bir sesle sorarlar:

«Ne yapıyor?»

«Yazıyor.»

«Aman Tanrım! Zavallı, hapı yuttu demek.»

PARİS SAVAŞI

(30 Eylül 1944, Collier's)

19 Ağustos günü, yanımda New Yorklu er Archie Pelkey olduğu halde, Maintenon'un hemen dışında, ormanın içindeki alay karargâhında durup bu birliğin tuttuğu cephede durumun nasıl olduğunu sorduk. İstihbarat subayları bana, taburlarını nereye yerleştirdiklerini gösterdiler ve en ilerideki öncülerinin Rambouillet yolu üzerindeki Epernon'a yakın bir noktada bulunduklarını anlattılar. Burası, Paris'ten yirmi üç mil daha güneybatıdaydı. Fransız cumhurbaşkanının yazlık malikânesi ve av köşkü de aynı yerde bulunuyordu. Alay karargâhında, Rambouillet çevresinde şiddetli çarpışmalar olduğunu da öğrendim. Epernon, Rambouillet, Trappes ve Versailles çevresindeki yolları iyi bilirdim. Yıllarca Fransa'nın bu yollarında kâh bisikletle, kâh otomobille dolaşmış durmuştum. İnsan bir ülkenin girdisini çıktısını en iyi bisikletle dolaşarak öğrenebilir. Çünkü dilediğinizde tepelere tırmanır, dilediğiniz zaman da kıyıya inebilirsiniz.

Otomobille gezerken insanı ancak yüksek tepeler etkiler ve bisikletle dolaşırken olduğu gibi hiçbir zaman çevre, aklınıza iyice yerleşmez. Alayın ileri karakolunda Rambouillet'den bisikletleriyle henüz dönmüş birkaç Fransıza rastladık. İleri karakolda Fransızca konuşabilen bir ben vardım. Son Alman askerlerinin de sabaha karşı Rambouillet'den ayrıldıklarını haber verdiler. Ancak kente giden yollar, mayınlanmıştı.

Topladığım bilgilerle alay karargâhına dönerken, birden dönüp Fransızları da yanıma al-

manın daha iyi olacağını düşündüm. Çünkü kendilerini burada da sorguya çekip daha geniş bilgi edinebilirlerdi. İleri karakola dönüşümde, iki araba dolusu Fransız gerillacısı ile karşılaştım. Çoğu yarı bellerine kadar çıplaktı. Silah olarak tabanca ve paraşütle kendilerine atılan ikişer otomatik sten taşıyorlardı.

Onlar da Rambouillet'den henüz dönmüşlerdi ve Almanların geri çekilişiyle ilgili olarak anlattıkları, ilk iki Fransızın anlattıkları ile bağdaşıyordu.

Er Pelkey ile beraber bunları alay karargâhına getirdik. İlgili makamlara kentin ve yolların durumu hakkında verdikleri bilgileri ben çevirdim.

Daha sonra mayın temizleme işleminin ayrıntılarını öğrenmek üzere, yeniden ileri karakol karargâhına döndük. Bir keşif birliği de burada bizimle buluşacaktı. Bir süre bekledikten ve kimselerin gelmediğini gördükten sonra, Fransız gerillacıları sabırsızlanmaya başladılar. Anlaşılan ilk mayın tarlasını bulup ilerlemekte olan Amerikan araçlarının buralara düşmelerini önlemek, yapılacak ilk işti.

Rambouillet'ye doğru ilerlerken, piyade alayına bağlı tanksavar birliğinden New Jerseyli Teğmen Irving Krieger de bize katıldı. Teğmen Krieger, kısa boylu, sağlam yapılı, dayanıklı ve neşeli bir insandı. Gerillacıların çok hoşuna gittiğini görüyordum. Hele teğmenin mayınları bulup zararsız hale getirmeye başladığını da gördükten sonra, ona olan güvenleri daha da arttı. İnsan gerillacılarla birlikte çalışırken, askerlikteki gerçek disiplini bulamaz. Gerçekten iyi savaşçıysalar, size inandıkları sürece dövüşürler. Fakat inançlarını yitirir, ya da görevlerini tamamlarlarsa, ortadan kayboluverirler.

Savaş muhabirlerinin birliklere kumanda etmesi yasaklanmıştır. Ben, bu gerillacıları Alay Karargâhına sadece bildiklerini anlatsınlar diye götürmüştüm. Her neyse, o gün gerçekten güzel

bir gündü ve Rambouillet'ye uzanan siyah, güzelim yolun başına vardığımızda, yolun kapanmış olduğunu gördük.

Solumuzda parçalanmış bir cip yatıyordu. Almanların tanksavar olarak yararlandığı iki mini tank da aynı yöndeydi. Biri dosdoğru tepeye tırmanan yolun üzerindeydi. Biz de ağaçlıklı yoldan inerek üzerine gidiyorduk. Diğeriyse, sırtın sağ tarafında duruyordu. Her birinde doksanar kilo TNT vardı ve yoldaki barikatın ardında uzanan tellerle kontrol ediliyorlardı. Yoldan aşağı bir zırhlı birlik gelecek olsa, dinamit yüklü bu tanklardan biri doğruca aşağı salıverilecekti. Araçlar sağa yanaşacak olsa —yanaşmak zorundaydı, çünkü solda parkın duvarı vardı— diğer mini tank serbest kalacak ve yürüyüş kolunu yandan vuracaktı. İkisi de çirkin birer kurbağaya benziyordu. Yolun o yönünde parçalanmış bir diğer ciple, bir de kamyon duruyordu.

Teğmen Krieger yol boyunca uzanmış duran iki büyük ağacın arasında uzanan mayın tarlasına, tıpkı Noel ağacında adını arayan bir çocuk neşesiyle daldı. Onun direktifleriyle Archie Pelkey ve gerillalar, topladıkları mayınları tek gözlü bir köprünün ayağına yerleştiriyorlardı. Almanların, bu mevkide bir Amerikan devriye birliğini pusuya düşürüp öldürdüklerini Fransızlardan öğrendik. Almanlar zırhlı arabanın önlerinden geçip gitmesine göz yummuşlar, arkadan gelen kamyon ve iki cibin üzerine tanksavar silahları ve makineli tüfeklerle ateş açarak yedi kişiyi öldürmüşlerdi. Daha sonra kamyondaki Amerikan mayınlarını almışlar, alanı mayınlamışlardı.

Fransızlar, Amerikalıları yol kenarındaki toprağa gömmüşlerdi. Biz mayınları temizlerken, Fransız kadınları ellerinde çiçeklerle mezarların başına geldiler ve dua ettiler. Buraya başka keşif kolu uzanmamıştı ve ancak Teğmen Krieger'le adamları gelmişti ve şimdi de teğmen telsizini açmış, alayla konuşuyordu.

Ben Fransız gerillacılarından bir grupla birlikte kente kadar uzandım. Almanların nereye çekildiklerini ve kuvvetlerinin ne olduğunu öğrendik. Bu bilgileri Teğmen Krieger'e aktardım ve Almanlarla aramızda temas olmadığı için (oysa Almanların kent çevresinde o sırada on kadar tankları olduğunu sonradan öğrenecektik), bir geri çekilme ihtimaline karşı mayın tarlasını korumaya ve yolu barikatla kapatmaya karar verdik. Allahtan bu sırada Ohiolu Teğmen Peterson komutasında bir keşif kolu çıkageldi de o an için olsun, kuruntularımızdan sıyrıldık.

O gece Fransız gerillacıları, Teğmen Peterson'un keşif kolunu korumak için Rambouillet yolu üzerine devriyeler çıkarttılar. Teğmenin askerleriyse, kentin merkezini tutuyordu. Gece sıkı bir yağmur yağdı ve Fransızlar sabaha sırılsıklam ve oldukça yorgun çıktılar. Öğleden sonra pusuya düşürülüp öldürülen Amerikan askerlerinin iş kıyafetlerini kamyondan alıp sırtlarına geçirdiklerini gördüm.

Kente ilk girişimizde ikisi hariç, hepsinin yarı belinden yukarısı çıplaktı ve halk bizi hiç de sıcak bir şekilde karşılamadı. İkinci defa kente inişimizde hepsi üniformalarını giymişlerdi ve bu sefer herkes, bizi, neşe ve sevinçle bağrına bastı. Üçüncü seferindeyse hepsi, çelik miğferliydi. Bu sefer çılgınlar gibi alkışlandık, bol bol öpüldük, şampanyaya boğulduk. Karargâhımızı «Grand Veneur» otelinde kurduk. Doğrusu otel mahzeninin şarapları da eşsizdi.

İkinci günün sabahı Rambouillet'deki durum ve Rambouillet ile Versailles arasındaki Alman kuvvetlerinin durumu hakkında bilgi vermek üzere piyade alayı karargâhına döndüm. Fransız jandarmasıyla, jandarma üniforması giymiş gerillacılar, Versailles'a girip çıkıyorlardı. Fransız direniş gruplarından raporlar gelmekteydi. Alman tanklarının hareketi, silah yuvaları, tanksavar mevzileri, birliklerinin gücü ve mevzilenişi hakkında sağlam bilgiler edinmiştik.

Bu bilgiler, sürekli olarak tazeleniyor ve daha tamam hale getiriliyordu. Piyade alayına komuta eden albay, benim tugay karargâhına giderek Rambouillet ve ötesinde olup bitenler hakkında bilgi vermemi, Cahrtres'da ele geçirilen Alman silah deposundan Fransızlara verilmek üzere, daha çok araç gönderilmesi gerektiğini söylememi istedi.

Rambouillet'ye döndüğümde Teğmen Peterson'un keşif gezisini Versailles yolu üzerinden bir hayli uzağa götürdüğünü ve bir zırhlı süvari birliğinin yardımına geldiğini gördüm. Teğmen kentte askerler olduğunu görmekten dolayı pek kıvanç duyuyor, Almanlarla aramızda bir kuvvet bulunmasına seviniyordu. Üstelik şimdi bu bölgedeki on beş Alman tankı arasında üç de «Tiger» (Kaplan) tankı olduğundan haberdardık.

Öğleden sonra kente birçok insan geldi. Göreve giden, ya da görevden dönen İngiliz ve Amerikan istihbarat subayları, birkaç gazete muhabiri, helen görevli olan Amerikalı albayın yerine gönderilen New Yorklu bir albay, Üsteğmen Lester Armor da bunların arasındaydı. Bu sırada iki zırhlı keşif kolu, bütün görevlerin iptal edildiği, hangi noktaya çekilmeleri gerektiği hakkında bir emir aldılar.

Geri çekilme sonucunda, bu kentle Almanlar arasında hiçbir askeri birlik kalmamış oluyordu. Bu arada biz, Almanların gerçek kuvvetini ve taktiklerini öğrenmiştik. Trappes'la, Néauphe-le-Vieux arasındaki alanda tanklarını kullanıyor, Houdon'dan Versailles'a uzanan yolu kesiyorlardı. Rambouillet ile Versailles arasındaki anayol üzerine tanklarını sürecekler, yan yollardan yararlanarak birçok noktadan saldırıya geçeceklerdi. Ayrıca, Chevreuse ile St. Rémy-les-Chevreuses arasındaki alanı da hafif tanklar ve bisikletli birliklerle tutuyorlardı.

O gece Amerikan keşif kolları geri çekildikten sonra, Rambouillet'yi savunan birlikler ve gerillacılar, tanksavar silahları ve hafif silahlar-

la donatılmışlardı. Gece amansız bir yağmur yağmış ve özellikle sabaha karşı iki ile altı arasında kendimi, hiç bilmediğim kadar yalnız hissetmiştim. Bilmem, birliklerin geri çekilip sizi koca bir kentte, hem de güzel ve hiç yıkılmamış, iyi insanlarla dolu bir kentte yalnız başınıza bırakmasının ne demek olduğunu anlayabilecek misiniz? Böyle durumlarda savaş muhabirlerinin ne yapacaklarına dair, yönetmelikte hiçbir şey yoktu. Bunun üzerine, kenti elimizden geldiğince savunmayı kararlaştırdık. Amerikan birliklerinin geri çekildiğini gören Almanlar ilişki kurmak için ilerleyecek olurlarsa, önlemeye çalışacaktık. Bunu becerdik de...

Bundan sonraki günlerde Alman tankları önümüzdeki yollarda homurdanarak dolaştı, durdu. Kasabalardan rehin olarak insan topladılar. Fransız direniş örgütü mensuplarını yakalayıp kurşuna dizdiler. Gönüllerinin dilediği yere gittiler. Fakat bütün bu süre içinde Fransız gerillacıları ve bisikletlileri tarafından izlendiler Bunlar da Almanların hareketi hakkında bize daima doğru ve taze haberler ulaştırmış oldular.

Aynı adam, aynı yerde sürekli gidip gelmek için «meşru» bir neden bulursa, rahatça istihbarat işinde çalışabilir. Aksi halde Almanlar, kendisinden kuşkulanıp kurşuna dizebilirler. Bizim ne kadar küçük bir kuvvet olduğumuzu bilen halk, yaptıklarımızı anlıyor, bu yüzden göz altında tutuyordu. Yeniden Almanların elinde bulunan topraklara geçtiklerinde, yakalanırlarsa konuşmasınlar diye.

Önümüzdeki Alman tank birliğinden, çok genç bir Polonyalı kaçtı. Üniformasını ve makineli tabancasını toprağa gömdükten sonra, iç çamaşırları ve bombalanmış bir evin içinde bulup ayağına geçirdiği pantolonla hatların arasına sızdı. Verdiği çok sağlam bilgiler dinlendikten sonra, kendisini otelin mutfağında çalışmaya gönderdiler. O zamanlar güvenlik konuları pek ilkeldi. Silahlı herkes, keşfe çıkabilirdi. Ama aşçı-

başı karargâh olarak kullandığımız odaya girip de, kaçak askeri ekmek almak için fırına göndermek üzere izin isteyince, albayın çok şaşırdığını hatırlıyorum. Albay bu isteği geri çevirmek zorunda kalmıştı. Daha sonra kaçak asker benden de, yanına bir muhafız verip silahını ve üniformasını toprak altından çıkartması için izin istedi. Bizim saflarımızda Almanlara karşı dövüşmek istiyordu. Üzülerek bunu, ben de geri çevirdim.

Bu devrede Alman tanklarından biri, kentin üç kilometre yakınına kadar sokulup devriye gezen iyi yürekli bir polisle, mahalli direniş örgütünden bir gerillacıyı öldürdü. Bunu gören herkes, dayanamayarak siperlere atıldı ve Alman tankına ateş etmeye başladı. Tank ise ilişkiyi sağladıktan sonra, geri çekildi. Bu sırada Almanlar, daima kurallara uygun şekilde savaşmaya aşırı bir özen gösteriyorlardı. Kurallara uymayı bir yana bıraksalar, rahatça kente girip otelin mahzenindeki nefis şarapların tadına pekâlâ da varabilirlerdi. Hatta kaçak Polonyalıyı yakalayıp dilerlerse kurşuna dizerler, dilerlerse yeniden sırtına üniforma giydirerek aralarına katabilirlerdi.

O günlerde «Grad Veneur» Otelinde çok garip bir yaşantımız vardı. Bir hafta önce Chartres'ın işgali sırasında gördüğümüz yaşlı bir adam, yanımıza gelip ciple Epernon gibi uzak bir yere ulaştığı halde, son dakikada tekrar sizi görmeye gelebiliyor ve Rambouillet ormanında çok ilginç bilgiler topladığını söylüyordu. Gazeteci olarak bu Allahın belası iş, sizi hiç ırgalamıyordu tabii. Bu kez kendisini kentin altı mil kuzeyinde, yolda buluyor, tam Trappes'ten geçen yolda bir mayın alanı bulunduğunu yine ondan öğreniyordunuz. Fakat adam size, başka bilgiler sağlamak için gitmek isteyince, hakkınızda çok şeyler öğrendiği için, Almanların eline geçer de, konuşur diye kendisini tutuklamak zorunda kalıyordunuz. Böylece ihtiyarcık da, Polonyalının yanında göz hapsini boyladı.

Bütün bu konularla, karşı casusluk birlikleri de uğraşabilirdi. Ama böyle bir şeyimiz yoktu.

Bu devrede gerillacılar bana, «yüzbaşı» diye hitap ederdi. Kırk beş yaşındaki bir adam için bu, çok küçük bir rütbeydi. Bu yüzden de yabancıların yanında beni, «albay» diye çağırırlardı. Bu kadar küçük rütbeli bir subay olduğum için üzülür, sıkılır, huzursuzluk duyarlardı. Derken içlerinden biri bir gün dayanamadı, sordu: «Yüzbaşım, bu kadar yaşlısınız, bunca yıldır orduda hizmet ediyorsunuz, aldığınız yaralar gözle görünüyor da (bu yaralar, Londra'da bana çarpan bir su tankerinin izleriydi), nasıl yüzbaşı kaldınız?»

Kendisine; «Delikanlı,» dedim, «ben okuma yazma bilmediğim için terfi edemedim.»

Derken Amerikan ordusundan bir başka keşif kolu gelip Versailles yolu üzerinde mevziye girdi. Artık kent korunuyordu ve biz de Alman işgali altındaki topraklara keşif gezilerine çıkabilirdik. Böylece Almanların savunma düzenini öğrenebilir, Paris üzerine ilerleme başlayınca, birliklere doğru bilgiler sağlardık.

Hatırladığım kadarıyla bu çağın başlıca olayları, yayımlanır cinsten şeyler değildi. Albayın gece ve gündüz becerdikleri hakkında bir rapor hazırlayabilmiş olmak isterdim. Ama henüz yazamam.

O zamanlar cephe diye bilinen yer şöyleydi: Benzin istasyonu ve bir de kahvesi olan bir kasabaya anayoldan varıyordunuz. Önünüze kilise kulesi ile küçük bir kasaba çıkıyordu. Bu noktadan bakınca ardınızda bıraktığınız anayolla, önünüzde devam edeni görebiliyordunuz. Yol üzerinde, ellerinde bardakları, iki adam duruyor. Biri yolun güneyini, diğeri de kuzeyini gözlüyor.

Böyle davranmak şarttı, çünkü Almanlar hem önümüzde, hem ardımızdaydılar. İki genç kız, Almanların elinde bulunan kasabaya doğru yürüyorlar Alımlı, kırmızı topuklu ayakkabılar giymiş iki kız. Bir gerilla yanınıza varıp,

«Bu kızlar işgal sırasında Alman askerleriyle yatıyorlardı,» diyor. «Şimdi de Alman hatlarına doğru gidiyorlar. Onlara bilgi verebilirler.»

«Yakalayın şunları,» diye sesleniyor biri.

Tam bu sırada bir feryat işitiliyor: «Bir otomobil, bir otomobil!»

«Bizimkiler mi?»

«Hayır, düşman!»

Herkes tüfeklerini, otomatik tabancalarını kapıp kahvenin arkasında sipere giriyor, benzin istasyonunun ardına siniyor. Bir sürü ihtiyatlı kasabalı da tarlalara doğru kaçıyor.

Benzin istasyonunun karşısındaki yoldan küçük bir Alman cipi geliyor. Yirmi milimetrelik bir silahla ateş etmeye başlıyor. Herkes ateşe karşılık vermeye başlayınca, araç yoldan tersyüz ediyor. Cip gözden kaybolurken de bu sefer cipin kaybolduğunu görerek cesaretlenen ihtiyatlı vatandaşlar ateş etmeye başlıyorlar. Toplam zarar: Ellerinde şarap bardakları ile koşarken kahve içinde düşen iki heyecanlı adam, ellerini kesmişler.

Almanlarla ilişkileri olduğunu belli edecek şekilde iyi Almanca konuşan iki kızsa, bir siperin dışında yakalanıp kasabaya gönderilmek üzere emin bir yere konmuşlar. Biri bütün suçunun Almanlarla beraber yüzmeye gitmek olduğunu söylüyor.

«Çırılçıplak olarak mı?» diye soruyor bir gerillacı.

«Hayır Mösyö,» diye karşılık veriyor kız. «Almanlar bize karşı hep dürüst davrandılar.» Çantalarından birçok Almanın adresiyle, bölge halkının kendilerine surat asmasına yol açan, bir sürü eşya çıkıyor. Tekrar Rambouillet'ye gönderiliyorlar. Bura halkı, isteri nöbetlerine kapılıp kızları dövmeye, saçlarını kökünden kazımaya kalkışmıyor. Bu işi yapamayacakları kadar, yakında daha Almanlar.

İki mil kadar solda bir Alman tankı, bir kasabaya giriyor ve hareketlerini kontrol ettikleri

için, tankçılar tarafından tanınan üç gerillacıyı buluyor.

Bunlardan birine tankı görüp görmediğini sorduğumda, «Dokundum bile yüzbaşı,» demişti. Üçünün de kurşuna dizilen cesetlerini yol kenarına bırakıyorlar. Bir saat sonra kasabada bulunan bir başka gerillacı, haberi bize ulaştırıyor. Bu, birtakım baş sallamalara sebep oluyor. Ayrıca Chartres'dan kaçan birliklerden orman içinde yakalanan Almanların, sorguya çekilmek üzere geriye gönderilmelerini güçleştiriyor.

Yaşlı bir adam gelip karısının, elindeki tabancayla beş Almanı tuttuğunu haber veriyor. Söylentilere göre, tabancayı kendisine Almanlar, ormandan çıkıp yemeğe geldiklerinde vermişler. Önümüzde örgütlenmiş ve savaşan Alman birlikleri yok; fakat dağınık, bozulmuş kuvvetler var. Bir kısmı savaşa devam etmek için asıl birliklerine ulaşmayı deniyorlar. Ötekilerse, öldürülmeyeceklerini garanti altına alıp, teslim olmayı tasarlıyorlar.

Yaşlı adamın tuttuğu beş Alman askerini almak için bir araba gönderiliyor. Devriyeden biri, «Gerekirse onları öldürebilir miyiz?» diye soruyor.

Gerillacı, «SS birliklerindense öldürün,» diyor.

«Hepsini tutup buraya getirin, sorguya çekmek için alay karargâhına göndereceğiz,» diyorum.

Suratı insana Jackie Cooper'in gençliğini hatırlatan Polonyalı delikanlı, otelin yemek salonunda bardakları parlatıyor. İhtiyar adam ise, bir yandan piposunu tüttürürken, bir yandan da ne zaman yeni bir görev alabileceğini düşünüyor.

«Yüzbaşım,» diyor, «Paris burnumuzun dibindeyken, ne diye işe yarar bir şey yapmıyoruz da, bu otelin bahçesinde pinekliyoruz?» diye soruyor.

«Sen Almanların eline geçmemen gerekecek kadar çok şey biliyorsun,» diyorum ona.

«Polonyalı delikanlı ile birlikte iyi şeyler becerebiliriz,» diyor. «Üstelik o kaçmaya falan kalkarsa, vururum da!»

«O görev yapamaz,» diyorum. «Ancak orduda işe yarayabilir.»

«Tekrar askerliğe döneceğini ve hangi üniformayı verirlerse, onu giyeceğini söylüyor.»

«Bırak şu peri masallarını,» diyorum ihtiyara. «Burada Polonyalı delikanlıya göz kulak olacak kimse kalmadığına göre, ondan sen sorumlusun, bilesin.»

Bu sırada değerlendirilmesi ve yazılması gereken bir sürü bilgi geliyor. Benim de St. Rémy-Les-Chevreuses'e devriyeye çıkmam gerekli. Bir rapora göre, General Leclerc'in İkinci Fransız Zırhlı Tugayı, Paris yolu üzerinde, Rambouillet'ye doğru yaklaşmakta. Bu yüzden, Alman mevzileri hakkında toplanan bütün bilgileri, hazır etmek istiyoruz.

ASKER ve GENERAL

(4 Kasım 1944, Collier's)

Başaklar olgunlaşmıştı, ama şimdi kaldıracak kimse yok ki... Tanklar, üzerlerinde paletlerinin izlerini bırakarak geçip gidiyorlar tepelere doğru. Ağaçlıklı arazi ile tepeler üzerinde, Almanlarla aramızda kimseler yok. Bir piyade kuvvetleriyle, kırk kadar tankları olduğunu biliyoruz. Fakat tugay o kadar hızlı ilerlemişti ki, sol kanattaki tugay henüz bize yetişememişti. Şu anda seyrettiğimiz dost görünüşlü tepeler, ovalar, tarlaları yanında uzanan çiftlik binaları, bomboz duvarları, düz damlı evleri ve sivri çan kulesiyle kasaba, aslında son derece tehlikeli, kahredici bir açık kanattı.

Tugay, hedefinin ötesine geçmemişti. Yalnızca hedefine ulaşmıştı. Günler, haftalar, aylardan beri bu işi yapıyordu zaten. Hiç kimse günleri, ayrı ayrı hatırlamıyordu. Oysa her gün, yeni bir tarih yazılıyordu; ancak, yorgunluk ve tozdan başka bir şey kalmıyordu savaşçının kafasında. Bir de sığır leşlerinin, yeni patlayan TNT sandıklarının kokusu. Tank ve buldozerlerin gürültüsü. Otomatik tüfek ve makineli tabanca tarrakaları. Bir de Alman makineli tabancasıyla, hafif makineli tüfeklerin kuru tarrakası.

Alçak yerlerde, yüksek tepelerde, ormanlıklarda, düz ovalarda, bir kısmı yerle bir edilen, bir kısmı ayakta kalmış kentlerde, çiftliklerde sürdürülen savaşın anıları, belleklere kazınmıştı.

Tarih artık boş erzak kutuları, boş tuzaklar, kamuflaj için kesilmiş ve kurumuş ağaç yapraklarıydı. Yol boyunca, hendeklerin içinde, çitlerin

yanında yanmış Alman otomobilleri, yanmış Alman tankları, bir sürü Alman Panter ve Tigerleri, Alman ölüleri vardı. Alman araç ve gereçleri her tarafa dağılmıştı. Alman atları tarlalarda başı boş dolaşıyor, bizim yaralılarımız ve ölülerimiz de ciplerle cephe gerisine taşınıyordu. Fakat tarih daha çok, diğerlerinin bize yetişmesini beklediğimiz sırada oluşuyordu.

Şimdi şu berrak yaz akşamında tugayın yarın savaşacağı alanı, ayakta durmuş seyrediyorduk. Gerçekten iyi havaların başlangıcıydı bu. Gökyüzü, alabildiğine yüksek ve maviydi. İlerde, solumuzda, uçaklarımız, Alman tankları üzerinde çalışıyorlardı. Güneşin altında gümüş gibi parlayan P-47'ler, çifter çifter dolanıyorlar, sonra dalıp bombalarını salıveriyorlardı. Dimdik dalışa geçtikten biraz sonra, bombaların saçtığı ışığı ve kaldırdığı toz bulutunu görebiliyor, gürültüsünü işitebiliyordunuz. Ardından P-47'ler tekrar dalıyor, dövmeye devam ediyorlardı. Uçakların dalışa geçtiği sırtın ağaçlıklı yüksekliklerinde müthiş bir parıltı yükseliyordu. Uçakların her pike dalışını, bu kez kapkara dumanlar izlemeye başladı.

Tankçılardan biri, «Herhalde bir benzin tankerine isabet ettirdiler,» dedi.

Başı miğferli bir diğer tankçı, «Dürbünle görebiliyor musun?» diye sordu.

«Ağaçlar engelliyor,» diye karşılık verdim.

«Bu şekilde korunursak, çok arkadaş Paris, ya da Berlin'i görür içimizde,» diye atıldı bir başkası.

«Yurdumuza dönüyoruz, yurdumuza!» diye söylendi bir diğeri de. «Ben yurduma dönmekten başka bir şey düşünmüyorum doğrusu. Artık aşacak sınır mınır da kalmadı. Hiç kente mente rastladığımız yok.»

«Sakin ol bakalım,» dedi bir başka asker. «Günleri atlama öyle.»

Öteden bir başkası, «Baksana gazeteci bey,» diye seslendi. «Bir şey var ki, hiç anlamıyorum.

Anlatır mısın bana? Mecbur olmadığın halde ne arıyorsun sen kuzum buralarda? Para için mi yapıyorsun yoksa bu işi?»

«Elbette,» dedim. «Büyük para, çok para veriyorlar bu iş için.»

«Anlıyamıyorum doğrusu,» dedi ciddi ciddi, «bence bu işi ancak, yapmak zorunda olanlar yapar. Para için yapmak, saçma. Bana dünyanın parasını verseler, yine de yapmam.»

Bir Alman izli bombası tepemizden ıslık çalarak geçti ve sağ tarafımıza düştü. Havada siyah bir iz bıraktı.

Bu işi para için yapmayacağını söyleyen er, «Sersem Almanlar, yüksekten attılar!» dedi.

Aynı anda Alman topçusu, tugayın üç piyade bölüğünden birinin tuttuğu tepeyi, top ateşi altına alıverdi. Tepenin yüzeyine şimdi ateş yağıyor, birbiri ardından açılan çukurlardan topraklar havaya saçılıyordu.

Tankçılardan biri, «Bundan sonra sıra bize gelecek,» dedi. «Herhalde yerimizi keşfettiler.»

Ere günleri atlamamasını söyleyen iriyarı tankçı, «Ateş açarlarsa, tankların ardına sığının,» dedi. «Bundan daha iyi barınak olamaz.»

«Ateş sıkıya benziyor,» dedim. «Acaba hemen geri mi çekilsek?»

Bizim yüz beşlikler ardımızdan karşı bir batarya ateşi açtı, Alman topçusu da sustu.

Bir süre daha burada kaldık, ancak Alman topçusu, zaman zaman ateş açtı. Saldırıya kalkmıyorduk.

«Geriye gidip bakalım, kumanda heyeti ne düşünüyor,» dedim.

Kimborough, ele geçirdiğimiz bir Alman motosikletinin üzerine atlayarak, «Okey, gidelim haydi,» dedi.

Tankçılara veda edip motosiklete atladık. O öne, ben arkaya geçtim. Tozlu yolda ve başaklar arasında, ardımızda bir duman bulutu bırakarak ilerledik. Motosikletin sepetinde bir sürü eşya vardı Fotoğraf ve onarım araçları, Alman erzak şişeleri, el bombaları, çeşitli otomatik silahlar.

Bunların hepsi Arkansaslı onbaşı (şimdi çavuş oldu) Kimborough'undu.

Bu malzeme, bir gerillacının düşlerindeki araçlar olabilirdi. Kim'in bu kadar malzemeyle, bütünüyle bize ait olduğu kuşkulu topraklarda hiç çekinmeden nasıl tur attığını, kendi kendime hep sordum. Sonunda bunları, biz düşman içine daldıkça, çevredeki gerillacılara dağıtmak için topladığı sonucuna vardım. Tepeden tırnağa silahlı arkadaşın saygınlığı, gözümde daha da arttı.

O gün öğleden sonra, aldığımız kente uzanan yoldan geri döndük ve ben, kilisenin karşısındaki kahvenin önünde durdum. Yol, üzerinden geçen zırhlı araçların gürültüsüyle sarsılıyordu. Geçen bir tankın uğultusu biterken, ardından gelenin gürültüsü kulakları tırmalamaya başlıyordu. Tankların taretleri açıktı ve kasaba çocukları içindeki askerlere el sallıyorlardı. Siyah şapkalı, buruşuk gömlekli, siyah kıravatlı ve tozdan akçıllaşmış siyah elbiseli yaşlı bir Fransız, elinde bir demet çiçek, kilisenin önünde durmuş, geçen her tankı, çiçekleri sallayarak selamlıyordu.

«Kilisenin önündeki bu adam kim?» diye kahveyi işleten kadına sordum.

«Biraz delidir o,» dedi kadın «Ama tam bir yurtseverdir. Siz sabah geldiğinizden beri, burada. Yemek bile yemedi. İki kez evden çağırdılar, ama yine dikilmiş, orada duruyor.»

«Almanları da böyle selamlamış mıydı?»

«Ne münasebet!» dedi madam. «Gerçek bir yurtseverdir o. Yalnız son yıllarda biraz aklını kaçırdı.»

Masalardan birinde üç asker, yarı yarıya dolu bir sürahi elma şarabı ve üç bardağın başına oturmuştu. İçlerinden uzun boylu, zayıf, içkiden başı dönmüş olanı, «Şu Slav komutan şu pis komutan yok mu, cepheden altmış mil uzakta hepimizi teker teker öldürecek.» diyordu.

Kimborough, «Kimden söz ediyorsun arkadaş?» diye sordu.

«Slav komutandan, generalden.»

Kimborough, «Cepheden ne kadar uzakta dedin?» diye sordu.

«Tam altmış mil, altmış. İçinde öldük öldük, dirildik. Hepimizin canı çıktı. Bilmiyor mu sanki? Aldırdığı bile yok. Ah, şu Allahın cezası komutan ah!»

«Ne kadar uzakta olduğunu biliyor musunuz? Şu anda buradan en çok iki bin beş yüz metre ötede» dedi Kimborough. «Belki daha bile yaklaşmıştır. Bir süre önce biz kendisini geride bırakıp geçmiştik.»

Sakalları uzamış asker, «Atıyorsun,» dedi. «Şu savaş hakkında ne bilirsiniz ki? O Komutan olacak adam, şimdi buraya altmış milden bir santim daha yakınsa, kafamı keserim. Baksana bana. Ben usta orkestralarla, şarkı söylemeye alışmış adamım. Karım da beni aldatıyor. Bunu kanıtlamak zorunda bile değilim. Kendisi söyledi. İşte benim doğru diye bildiğim budur.»

İhtiyar Fransızın durup her geçen tanka çiçek salladığı yolu eliyle işaret etti. Kilisenin ardındaki mezarlıktan, kara cüppeli bir papaz geçiyordu.

«Peki, kime inanırsın sen? Şu Fransıza inanır mısın?» diye sordu bir başka asker.

«Hayır. Fransıza da inanmam,» diye karşılık verdi. Usta orkestralarla şarkı söylemiş olan asker: «Ben papazın temsil ettiği şeye inanırım. Kiliseye inanırım. Üstelik karım beni bir kez değil, birçok kez aldattı. Ama boşanmasına müsaade etmeyeceğim, çünkü ben buna inanıyorum. Bu yüzden de gereken evrakı imzalamıyor. Ben, bu nedenle bombardıman pilotu olamadım. Bombardıman pilotu okuluna gittim, okulu bitirdim, ama o evrakı imzalamaya yanaşmamadı. Ve şimdi, tam şu anda kesinlikle yine aldatıyordur beni!»

Askerlerden biri bana, dönüp.

«Gerçekten iyi şarkı söyler,» dedi. «Geçen gece dinledim. Çok güzel söylüyordu.»

Usta orkestralar eşliğinde şarkı söylemiş

asker, «Karımdan nefret ediyorum diyemeyeceğim,» dedi. «Eğer şimdi, şu anda bile beni aldatıyorsa, bizim burada bulunduğumuz ve şu kenti işgal ettiğimiz sırada beni aldatıyorsa, yine de kendisinden nefret edemem. Hem de hayatımı alt üst ettiği, bombardıman pilotu olmamı engellediği halde. Fakat generalden nefret ediyorum. O ruhu kara komutana diş biliyorum.»

Askerlerden bir başkası;

«Bırakın da ağlasın,» dedi, «açılır belki.»

Üçüncü bir asker, «Dinleyin bakın,» dedi. «Eviyle başı dertte ve burnu bir türlü çamurdan kurtulmuyor. Size bir şey söyleyeyim: Burası benim bulunduğum ilk kent. Biz piyade olarak kenti işgal ediyoruz, gelip geçiyoruz sonra. Bir daha buraya uğradığımızda kent, inzibatlarla dolmuş oluyor. Şimdiyse kentte köşedeki askeri trafikçi dışında, hiç inzibat yok. Doğrusu kente uğramamız hiç iyi bir şey değil.»

«Bundan sonra...» diye söze başlayacak oldum, usta orkestralar eşliğinde şarkı söylemiş asker sözümü ağzıma tıkadı.

«Artık bundan sonra diye bir şey olmayacak,» dedi. «O hain komutan hepimizi birer birer öldürtecek. Bütün bunları da ünlü olabilmek için yapıyor. Çünkü askerlerin insan olduklarını bilmiyor.»

Kimborough, «Cephe hattında olup olmadığımızı o da ancak benim kadar söyleyebilir,» dedi. «Bir tugay komutanının ne yaptığını bilemezsin. Emirleri senin benim gibi alıp almadığını da bilemeyiz elbet.»

«Pekâlâ. Öyleyse geri çekin bizi bu cephe hattından. Madem bu kadar şey biliyorsunuz, bizi geri çekmek zorundasınız. Ben eve dönmek istiyorum. Evde olsaydım, belki de bu başıma gelenlerin hiçbiri olmayacaktı. Kim bilir, belki de karım beni hiç aldatmayacaktı, hiç! Fakat şimdi artık aldırdığım bile yok. Hiçbir şeyi takmıyorum!»

«Peki, öyleyse ne diye çeneni kapatıp susmuyorsun?» diye sordu Kimborough.

«Susacağım,» dedi şarkıcı. «Ve bundan böyle, beni her gün öldüren general hakkında tek söz etmeyeceğim.»

O gece geç vakit, tugay ileri karargâhına geri döndük. Piyadeleri bıraktıktan sonra, zırhlı araçları mayınların, yoldaki barikatın ve tanksavar ateşinin durdurduğu yere kadar izledik.

Tugayda biri, «General sizi görmek istiyor,» dedi.

«Önce yıkanacağım.»

«Yok. Hemen gidin. Sizi merak ediyordu.»

Kendisini, bir cibin ardındaki römorkta ve sırtında külrengi yünlüden elbiseyle, oturur buldum. Dinlenmiş olduğu zamanlar yakışıklı görünen yüzü, iyice solmuştu ve son derece bitkin bir hali vardı. Ancak gözleri yaşıyordu; kibar, sıcak sesiyle, «Sizi merak ettim,» dedi. «Neden bu kadar geç kaldınız?»

«Zırhlı araçlara takıldık, başka bir yoldan dönmek zorunda kaldık.»

«Hangi yoldan?»

Söyledim kendisine.

«Falanca ve filanca birliklerde neler gördünüz, anlatın bakalım,» dedi (Söz konusu piyade birliklerinin adlarını söylemiştim).

Onu da anlattım.

«Adamlar çok yoruldular Ernie,» dedi. «Biraz dinlenmeleri gerekli. Bir gece de olsa, iyice dinlenmeleri çok yararlı. Dört gün istirahat etseler Yalnızca dört gün. Ama hep aynı masal, tabii.»

«Siz de çok yorgunsunuz,» dedim. «Biraz uyusanıza. Sizi uyutmamama izin vermeyin.»

«Generaller asla yorulmazlar,» dedi. «Generaller asla hastalanmazlar Ben de askerlerimden daha yorgun değilim.»

Bu sırada telefon çaldı. Hemen açtı, karargâhının şifre adını söyledi.

«Evet,» dedi. «Evet. Nasılsın Jim? Hayır. Bu gece biraz rahat etsinler dedim. Biraz uyumalarını istedim... Hayır. Sabah saldırıya geçeceğim. Biliyorsunuz ben, kentlere saldırmak-

tan pek anlamam. Bunu şimdiye öğrenmiş olman gerekirdi... Hayır, kendim de gideceğim... Evet, tamamdır.»

Kamp yatağından aşağı kaydı, koca haritanın başına gitti. Telefon hâlâ elindeydi. Çevik, göbeksiz vücudunu seyrederken tugayın, ne kadar azimli bir generalin komutası altında olduğunu anladım.

Tekrar telefona seslendi: «Jim? Evet. Önünüzdeki tek engel gerçekten o pis iş. Bu konu üzerinde çalışmalısınız. Biliyorsunuz. bu konu üzerinde birtakım konuşmalar olmuştu... Evet, anlıyorum. Şimdi, bu iş olursa, siz de benimle beraber bulunabilirseniz, gerektiği takdirde bütün topçumu size verebilirim... Evet, bütünüyle... Bütünüyle haklısın. Hayır. Elbette, ben de onu demek istedim. Başka türlü olsa söylemezdim... Tamam, oldu... Güzel... İyi geceler!»

Telefonu kapattı. Yüzü yorgunluktan gümüş gibi parlıyordu. «Solumuzdaki tugaydı bu,» dedi. «Çok iyi işler becerdiler, fakat ormanlık bölgede biraz ağır kaldılar. Bize yetişip geçerlerse, dört gün dinlenebiliriz. Piyadenin çok ihtiyacı var buna. Dinlenebilirlerse, çok sevineceğim.»

«Şimdi artık biraz uyuyun,» dedim.

«Çalışmam gerekiyor. Issız yollardan uzak durun, kendinize de dikkat edin.»

«İyi geceler efendim,» dedim. «Sabah ben de erken kalkacağım.»

Herkes tugayın dört günlüğüne geri çekileceğini düşünmüştü ve ertesi gün bol bol duş yapmaktan, gezer gece kulüplerinden, aralarında sinema yıldızı Whitney Bourne da bulunan güzel Kızılhaç kızlarından konuşmaya başlamıştı. Bourne, «*Aşksız Cinayet*» adlı bir filmde oynamıştı. Hepimiz, bu filmin hangi yıl çevrildiği konusunda, tartışmaya başladık. Fakat işler hiç de beklendiği gibi çıkmadı. Dinlenme yerine, Almanların büyük çapta bir karşı saldırısı başladı ve ben bu satırları yazdığım sırada, tugay, hâlâ cephe hattındaydı.

SİEGFRİED HATTINDA SAVAŞ

(18 Kasım 1944, Collier's)

Bir sürü insan size, Almanya'ya ilk adımı nasıl attıklarını ve Siegfried hattını nasıl yardıklarını anlatacaktır ve yine bir sürü insan yanılacaktır. Sansür de kendilerini engellemeyeceği için, türlü iddialar ileri sürülecektir. Biz, hiçbir iddiada bulunmuyoruz. İşittiniz mi hiçbir iddia yok! Anlayabildiniz mi bunu? İddia, diye bir şey yok. Bırakın onlar kararlarını versinler, o zaman kimlerin Almanya'ya ilk girenler olduğunu öğreniriz. Kimin değil.

Siegfried hattını yaran, piyade oldu. Soğuk, yağmurlu bir sabah vakti, hava kuvvetlerinin, hatta keşif uçaklarının bile uçuşa çıkmadığı bir gün, hattı yardılar. İki gün önce, yani havaların bozmasından önceki son gün, kedi fare oyununun sonuna varmıştık. Paris'ten Le Cateau' ya kadar, gerçekten iyi bir kovalamaca olmuştu. Landrecies'de pek az kimsenin gördüğü, ilerde anılarını anlatmak için pek az kişinin sağ kalabildiği çetin, acı savaşlar verilmiş; bunu, Ardennes ormanlarındaki geçitlerin zorlanması izlemişti. Ardennesler, «*Grimm'in Sihirli Masalları*»ndaki resimlere ne kadar benziyordu.

Kovalamaca engebeli, ormanlık yerlerde devam etmişti. Bazen geri çekilen düşmanın, motorlu birliklerinin yarım saat uzağına kadar yanaşmıştık. Bazen aramızdaki mesafe, beş dakikada alınacak kadar azalmıştı. Hatta onları yaya bıraktığımız bile, oluyordu. Keşif noktasından elliliklerin gümbürtüsünü, yüz beş milimetrelik Wumpların tarrakalarıyla düşman ateşi-

nin homurtusunu dinlemek mümkündü. Bir süre sonra şöyle bir haber geldi: *«Yürüyüş kolunun ardında düşman tankları görüldü.»*

Kovalamaca birden sona erdi ve kendimizi ormanın dışında, yüksek bir tepenin üzerinde bulduk. Önümüzde uzanan tepeler ve ormanlar, bütünüyle Almanya'ydı. İlerdeki ovanın üzerindeki köprü uçurulmuştu ve kulakları sağır eden, tanıdık bir gürültü geliyordu oradan. Yükselen kara bulutlar, dumanlar ve molozlar arasından, iki düşman aracının Almanya tepelerine uzanan beyaz kolu harman savurur gibi attığını görebilirdiniz.

Topçumuz sarı beyaz duman bulutları savuruyor ve karşıdaki yolu toza boğuyordu. Araçlardan birinin isabet ahp yana savruluşunu izleyebilirdiniz. Diğeri de yaralı bir hayvan gibi, iki kez kımıldanmayı denedikten sonra, yolun dönemecinde stop etti. Bir mermi diğer aracın üzerine isabet ederek bir toz sütunu yükseltti. Duman dağılınca, insan cesetlerinin yola saçıldığı görüldü. Kedi fare arasındaki kovalamacanın sonuydu, bu. Ormandan aşağı indik, bir lastik sandala atlayıp dibi taşlı ırmak yatağını aşarak karşı kıyıya, Almanya'ya adımımızı attık.

İçinde insan bulunmayan, modası geçmiş beton mevzileri (pek çok talihsiz insan bunların Siegfried hattını meydana getirdiğini düşünmüştü), ardımızda bıraktık ve o gece bir hayli yol aldık. Ertesi gün de yol kavşaklarını tutan, ikinci takviyeli mevziler hattını ardımızda bırakıp, esas batı hattına yaklaştık ve aynı gece, sabah erkenden batı duvarından önceki en yüksek araziye karşı saldırıya geçmek üzere uykuya çekildik.

Hava bozmuştu. Soğuktu, üstelik yağmur yağıyordu ve dondurucu bir ayaz vardı. Önümüzde Schnee Eifel dağ kitlesinin karanlık orman örtüsü, ardındaki canavarla birlikte uzanıyordu. Geride bıraktığımız tepedeyse, batı duvarının hiçbir zaman aşılamayacağı düşüncesi-

nin hâkim olduğu sıralarda, yüksek rütbeli Alman subaylarının manevraları seyretmeleri için yapılmış bir pavyon vardı. Amansız savaşlardan sonra bu hattı, Almanların denedikleri noktadan vuruyorduk.

Hikâyenin devamını Arizonalı yüzbaşı Howard Blazzard'ın ağzından dinleyeceksiniz. Savaşta neler olup bittiği hakkında size, biraz bilgi verebilir.

«O gece L bölüğünü, kenti tutması için görevlendirdik. Kent hemen hemen bomboştu. Rastladığımız altı düşman askerini vurduk. Sabah tepeye saldırı bu kentten, daha doğrusu, bu küçük kasabadan başladı. Tepe yüksekliğindeki yetişkin buğday tarlalarıyla bezenmiş yaylaya doğru uzandı. Batı duvarının ana kaleleri, karşıdaki karanlık tepenin üzerini kaplayan sık çam ormanının içindeydi.

Albay, üç tabur kumandanını ve S-2 ile S-3 subaylarını yanına alarak, sabah girişilecek ileri hareket için keşfe çıktı. Hattın aşılacağı yerde (Deyime dikkat edin: Hattın aşılmaya çalışılacağı yer değil, aşılacağı yer diyor), bir tank bölüğüyle, bir tanksavar bölüğü bulunacaktı; fakat bize sadece beş tank verdiler. Bir düzine tanksavarımız olacaktı; sadece dokuz tane gönderildi. O zaman her şeyin ne durumda olduğunu ve başta benzin olmak üzere, birçok şeyin sıkıntısının çekildiğini de unutmayın.

Önceden tasarlandığına göre (Savaşta tasarlananla, gerçekte olan arasında büyük fark vardır. Bu, tıpkı yaşantının nasıl olması gerektiğiyle, nasıl olduğu arasındaki farka benzer), bir gece önce kente giren L bölüğü, sağ kanatta dövüşecek; ateş gücüyle saldırıyı destekleyecekti.

K bölüğü erkenden, sabah saat altıda yürüyüşe geçmişti. Tanklar, tanksavarlarla birlikte saldırıya kalkacaklardı. Harekete geçtikleri sırada tanksavarlar kente vardı ve ancak yarımda tanklar geldi. Yalnızca, beş tane. Topu topu beş tank!

İ bölüğü yedek olarak arkada bulunacaktı. O gün olan bitenleri hatırlayacaksınız (Neler neler, o gün çok şeyler olup bitti) Albay da birinci taburdan bir bölük alıp (birinci bölük) bunları ileri sürdü. Yani saldırıya üç bölük birden kalkacaktı.

Saat bir sıralarındaydı. Albayla beraber saldırının başlangıcını seyretmek için soldaki gözetleme yerine çıktık. Saldırı iyi başladı. K bölüğü tanklarla birlikte harekete geçti ve tanksavarlar da yanlarında, sırtın eteklerine kadar ilerlediler, burada durdular. Durmaları da gerekiyordu. Onlar küçük sırta ulaşır ulaşmaz L bölüğü, sağ cepheden makineli tüfekleri, altmış milimetrelik havan topları ve öteki bütün silahlarıyla, dikkatleri K bölüğünün üzerinden çekebilmek için amansız bir ateş açtı.

Tanklar ve tanksavarlar tepeye karşı harekete geçtiler ve aynı anda saldırıya kalkan birliklere karşı, yerde de kullanılan ve makineli tüfekler kadar seri ateş edebilen Alman uçaksavarları ateş açtı. İyi bildiğimiz 88'ler de ateşleriyle boy gösterdiler. Makineli tarrakaları kulakları tırmalamaya başlayınca, askerler tanklardan önceden kararlaştırıldığı şekilde indiler ve yukarı tırmanmaya başladılar. Her şey, ormanın önünde geniş ve bomboş alana varıncaya kadar iyi gitti.

Almanlar 88'likleri ve uçaksavar toplarıyla, gerçekten, çok yoğun bir ateşe başladılar. Tanksavarlardan biri ormana giren küçük yol üzerinde bir mayına çarptı. Tanklar ileri atıldı. Fakat çok sürmedi. Bir tanksavar ve bir de tank kaybedince, askerler birden tersyüz ettiler. Geri çekilmeye başlamak nasıldır, bilirsiniz.

Yaralıları ve sendeleyen birkaç arkadaşlarını da yanlarında sürükleyerek geri çekilmeye başladılar. Bu işin, neye benzediğini tahmin edersiniz. Sonra, tanklar da geri çekilmeye başladı; tanksavarlar da geri çekilmeye başladı ve askerler sürüler halinde geri çekilmeye başladı-

lar. Apaçık, hiçbir siper olmayan alanda çarpışmalarına olanak yoktu ve yaralanmayanlar, yaralananlar adına acı acı seslenerek doktor istiyorlardı. Bunun insanları, ne kadar heyecanlandırdığını bilirsiniz.

Ben albayla birlikte, evin yanında oturmuştum ve saldırının ne kadar iyi başladığını birlikte görmüştük. Başarıyla devam edeceğini sanmıştık. Derken, geri dönüş başladı. Dört tank tepenin eteğine doğru geldiler. Her şeyin nasıl alt üst olduğunu bağıra çağıra anlattılar.

Bunun üzerine albaya —uzun bir süreden beri ben üçüncü taburdayım— 'Komutanım, izin verirseniz ben gideyim, şu hainlerin hesabını görüp tepeyi alayım,' dedim. Albay, 'Sen bir S-2 subayısın, karargâhta görevlisin. Otur oturduğun yerde,' dedi. Fena terslenmiştim. Canım sıkıldı.

On on beş dakika kadar daha orada bekledik. İlk yaralılar gelmeye başlamıştı. Hâlâ yerimizde sayıyorduk ve bu savaşı kaybedeceğimizi düşünmeye başlamıştım. Sonra birden albay seslendi: 'Gel şuraya doğru bir uzanalım bakalım! Bunlar biraz dürtüklenmek istiyorlar. Nasıl olsa kuzular bu saldırıyı, püskürtemeyecekler!'

Böylece tepeye doğru ilerledik. Sağa sola sinmiş küçük gruplara rastlıyorduk. Albayın görünüşünü bilirsiniz. Elinde kırkbeşlik tabancası tepeye doğru sıkı adımlarla ilerliyordu. Tepenin yeniden alçalmaya başladığı yerde, düz bir taraçayı andıran bir alan vardı. Bütün tanklar ve tanksavarlar bu alanın ardına sinmişti. K bölüğü de daracık bir hat boyunda sözde mevzilenmişti. Hiçbirinin yaşayan ölüden farkı yoktu. Saldırı yatmıştı.

Albay tepeden yukarı geldi ve askerlerin sindiği yere yüzünü dönüp seslendi: 'Kalkın şu Almanları ele geçirin bakalım. Gebertin şu muhallebi çocuklarını! Derhal karşı tepeyi işgal edin ve hâkim olun oraya.'

Susar susmaz koca kırkbeşliğini çekip Almanların ateş ettikleri yöne doğru üst üste tetiğe bastı. Ardından seslendi: 'İleri! Şu Almanların hakkından gelelim. İleri çocuklar! Artık kimse durduramayacak bizi!' Kimsede kıpırdanma yoktu; fakat o devam etti bağırmaya. Bir süre sonra da bir kısmını harekete geçirebildi. On beş dakika sonraysa, hemen hepsini. Askerlerini coşturduktan sonra, albay, ben ve Smith (Tullahomalı Çavuş James C. Smith), en öne geçtik ve saldırı yeniden başladı. Doğru orman yönüne ilerledik. Ormanda durum kötüydü, ama şimdi işler yeniden yolunda gitmeye başlamıştı.

Ormana daldıktan sonra, tankların hareket kabiliyeti kalmıyordu. Tanklar dışarda, ormanın eteğinde kaldılar. Burası sık bir çam ormanıydı. Top ateşi ağaçların bir kısmını yerle bir etmişti ve kopuk dallar, ormanın yarı aydınlığında insana mızrakları hatırlatıyordu. Askerler de ormanın karanlığı karşısındaki korkularını yenmek, Almanları bulup ateş etmek ve öldürmek için sağda solda bağrışıyor ilerliyorlardı. Ormanda ateş edilmesini biraz sonra yasakladık. Çünkü K bölüğü de ileri harekete geçip ormana girmişti.

Albay, ben ve Smith, ileri geçip içine tanksavar yerleştirebileceğimiz bir çukur alan bulduk. Artık saldırı, olanca hızıyla devam edebilirdi. Birden sağımızda bir beton mevzi gözümüze çarptı. Buradan üzerimize ateş açtılar. Mevzide Almanlar olduğuna karar verdik. Bu beton mevzi, çevresine dikilmiş çam ağaçları ve iyice boy atmış otlar arasında ilk bakışta hiç fark edilmiyordu. Otomatik havalandırma tertibatlı, kapıları otomatik açılıp kapanan, askerler için de yerin dört beş metre altında özel mevzileri olan, özel çıkış kapısı sayesinde düşman tarafından aşıldıktan sonra içerde saklı elli SS askerinin çıkıp düşmana arkadan acı bir darbe indirmesine fırsat veren, Maginot tipi bir yapıydı.

Şimdi çukurun içinde albay, ben, Smith ve St. Poix'dan beri yanımızdan hiç ayrılmayan Roger adlı Fransız gencinden başka kimse yoktu. Savaşta gerçekten yaman bir gençti. Beton mevzideki Almanlar üzerimize ateşe devam ediyorlardı. Biz de içerdekileri dışarı çıkartmak için zorlamaya karar verdik.

Bize bakan tarafında bir mazgal deliği vardı; ancak çevresi, ağaçlarla kaplı olduğu için göremiyorduk. Yanımda topu topu bir el bombası bulunuyordu. Çünkü başımıza böyle bir şey geleceğini hiç düşünmemiştim. Mevziin on metre kadar yanına sokulmuş durumdaydık. Tepesinin de nasıl olduğunu bilemiyorduk. Görünüşü ahşap bir dağ evini andırıyordu.

Bu arada üzerimize devamlı ateş yağdırılıyordu. Albayla Smith, sağ yandaydılar. Roger, farkında olmadan dosdoğru üzerlerine gidiyordu. Ateşin nereden geldiğini kestirme olanağı, yok gibiydi.

Sesimin çıktığı kadar yere yatması için, Roger'ye seslendim. Kendisini tam bu sırada vurdular. Silahın parladığı yeri görmüştüm, derhal tek el bombamı oraya doğru salladım, ama tutturamadım. Bomba ağaçlardan birine çarparak patladı. Smith, Fransız gencini bileklerinden çekerek geri aldı, derhal üzerindekileri çıkarmayı denedi; çünkü henüz yaşıyordu. Soldaki dar siperden birden bir Alman askeri doğruldu. Smith tabancasıyla adamı, alaşağı etti. Ve askerin düştüğü yerde, elindeki el bombası patladı. Olayın ne kadar hızlı cereyan ettiğini bundan da anlayabilirsiniz.

Ormanın önündeki düz alandan şimdi yoğun bir ateş başlamıştı. Smith, 'Albayım, siz şu çukurun içine uzanıverin, çünkü Almanlar yaklaşıyorlar,' diye fısıldadı.

Ormanın hemen önündeki buğday tarlasından ve saman yığınından ateş sesleri geldi. Almanlar buradan da ateş etmeye başlamışlardı ve arkamızda olmalıydılar.

Albay kırkbeşliğiyle, bir Almanı daha aşağı etti. Smith de tüfeğiyle, öteki ikisini öldürdü. Ben mevzinin gerisindeydim. Yolun ilerisinde, bizden elli metre kadar arkada duran birini de ben, indirdim. Adamın kıpırdanması duruncaya kadar üzerine, üç kez ateş etmek zorunda kaldım. Yine de öldüremedim zavallıyı. Çünkü bir süre sonra bir tanksavar ilerlerken, yaralı düşman askeri, hâlâ yolun tam ortasında yatıyordu ve aracın üzerine geldiğini görünce, davranıp kaçmak istedi; ancak, beceremedi, tanksavarın altında kalıp parçalandı.

Geri kalan Almanlar tarlaya doğru geri çekildiler ve pek fazla başımızı ağrıtmadılar. Sadece uzaktan karşılıklı ateş ediliyordu. Üçünü öldürdüğümüzü ve bir o kadarını da yaraladığımızı biliyorduk.

Ne yazık ki yanımızda el bombası yoktu ve beton mevzi içindeki Almanlar da herhalde kendilerini çağırdığımız zaman dışarı çıkacak değillerdi. Ben albayla birlikte, dışarı çıkmalarını beklerken, Smith de geri gitti, bir süre sonra da bir tanksavarla geri döndü. Bu, eski bir Alman tabancasıyla üzerine üç kez ateş ettiğim halde öldüremediğim Almanı ezen tanksavardı.

Almanlara önce teslim olmalarını söyledik, fakat dinlemediklerini görünce, tanksavarı çelik kapıya yöneltip ateşledik. Kapı, hallaç pamuğu gibi atıldı, alevler etrafa saçıldı. Az sonra inlemeler, hıçkırıklar ve *'Kamerad'* diye yalvaran sesler arasında, içerdeki Almanlar dışarı uğradılar.

Tanksavar görevini yapmış ve Almanları dışarı çıkartmıştı. Böyle garip bir manzara, bir daha görülemezdi. Hepsi, etrafa dağılan çelik ve beton parçaları yüzünden, en az beş altı yerlerinden yaralanmışlardı. On sekiz asker de sağlam olarak çıktı. Bu arada içerden kulağımıza, hâlâ acı acı inlemeler geliyordu. Birinin, iki bacağı birden çelik kapı tarafından kesilmişti. Durumu görmek için, mevziden aşağı indim ve bir-

kaç şişe yarı boşalmış viski, bir iki kutu sigara ve albay için bir tabancayla birlikte döndüm.

Esirlerden birinin durumu hepsinden iyiydi. Hiç olmazsa yürüyebilirdi. Diğerleri ağır yaralanmış, yerlerde serili yatıyor, acı acı haykırıyorlardı.

Sağlam kalan biri, öteki mevzinin nerede olduğunu bize gösterdi. Artık hepsini tanıyorduk ve bölgedeki her engebeye dikkat ederek, bunları bulabilirdik. Tanksavarı da alıp elli metre ötedeki ikinci beton mevziye yöneldik. Kendilerine önce, teslim olmalarını ihbar ettik.

Bu mevziin kumandanı Almanı görmenizi isterdim. Bir muvazzaf subaydı. Çağrımıza karşılık olarak, '*Bitty SSS*' diye karşılık veriyordu hep. Yani en azılılardandı ve teslim olmak isteyenleri öldüreceğini söylüyordu. Bunun üzerine önceden de yaptığımız gibi tanksavarı üzerine yönelttik. Ateşledik. Tabii bir süre sonra sağ kalabilenler çıktılar. Perişan ve acınacak bir durumdaydılar.

Hepsi de SS kıtalarındandılar. Birer birer yola çıktılar ve diz çöktüler. Kurşuna dizilmeyi bekliyorlardı. Ne yazık ki, kendilerini düş kırıklığına uğratmak zorundaydık. Ancak on ikisi yerlerinden doğrulabildi. Diğerleri parça parça olmuş, ya da çok ağır yaralanmışlardı. Allahın belası alanın dört bir tarafına kollar, bacaklar, kafalar dağılmıştı.

Bir sürü esir almıştık, ama bunlara göz kulak olacak kimse yoktu. Albay, ben, Smith ve tanksavardan gayrı. Bu yüzden her şey belli oluncaya kadar, kımıldamamaya karar verdik. Bir süre sonra sağlık ekipleri geldi ve Fransız gencine baktılar. Roger vurulduğundan beri yerinden hiç kımıldamamıştı ve kendisini kaldırmaya geldiklerinde, fısıltı halinde şunu söyledi: '*Mon Colonel, je suis content* (Çok memnunum albayım), Alman toprağı üzerinde can verdiğim için mutluyum.'

Mezarının üzerine '*Hür Fransız*' yazılı bir tahta diktiler. Ben atıldım. 'Boş verin buna,' de-

dim. Üzerinde *'L Bölüğü'* yazılı bir başka tahta koydum.

Fransız genci aklıma geldikçe, hâlâ Almanları öldürmek isteği duyuyorum içimde...»

Hikâyede anlatılacak daha çok şey var. Yalnızca İ bölüğünün ne yaptığını, diğer bölüklerin başarılarını da anlatabilirdim. Size, dayanabileceğinizi bilsem, üçüncü, dördüncü ve diğer on dört beton mevzide olup bitenleri de anlatırdım. Çünkü bunların hepsi teker teker işgal edildi.

Bir şey öğrenmek istiyorsanız, orada bulunan biriyle konuşun. İsterseniz, ben de hatırlayabilirsem, size o ormanda ondan sonraki on gün içinde olup bitenleri de anlatabilirim. Alman topçusunun ateşinden ve Alman karşı saldırılarından söz ederim. Hatırladıktan sonra çok, ama çok ilgi çekici hikâyeler bunlar. Efsane unsuru bile var. İlerde sinemada seyredeceğinizden emin olabilirsiniz.

Bütün bunların sinemaya çok uyacağı açıkça ortada. Çünkü albay bana, «Ernie, inanır mısın, kendimi bazen bir film sahnesinde hissediyorum,» dedi.

Sinemaya aktarılması zor olan bir şey varsa, hiç şüphesiz o da Alman SS askerlerinin beyin sarsıntısından kararmış suratlarını, kanayan burunlarını ve ağızlarını, midelerini tutarak yollarda diz çöküşlerini, üzerlerine gelen tanklardan zor kaçtıklarını göstermek olacaktır. Fakat sinema, bunu, daha da gerçekçi bir şekilde gösterebilir. Aslında suç mühendislerdeydi. Çünkü silaha karşı dayanıklı çelik kapıları yaparken, yüz beşlik tanksavar toplarını hiç hesaba katmamışlardı.

YEDİNCİ BÖLÜM

VE SAVAŞLARIN ARDINDAN

BÜYÜK, MAVİ IRMAK

(Haziran 1949, Holiday)

İnsanlar ikide bir gelip, neden Küba'da yaşıyorsun, diye soruyorlar, siz de hoşunuza gittiği için yaşadığınızı söylüyorsunuz. Havana üstündeki tepelerde sabahın erken saatleriyle yaz mevsiminin en sıcak günlerinde bile havanın ne kadar serin olduğunu anlatmak çok karışık bir iştir. Burada yaşamanızın nedenlerinden birinin de dövüşçü horoz yetiştirmek, bunları çalıştırmak ve sonra da güreştirmek olduğunu söylemeniz gereksiz tabii.

Kim bilir, belki de horoz dövüşünden hiç hoşlanmıyorlardır.

Bütün bir yıl boyunca çiftlikten ayrılmayan garip ve güzel kuşlardan, arada uğrayan göçmen kuşlardan, her sabah yüzme havuzundan su içmeye gelen bıldırcından, havuzun sonunda yaşayan türlü türlü kertenkelelerden, on sekiz türü olan yerli bir kuşun varlığından da onlara söz etmeniz gereksizdir.

Yolun altında, Winston Guest, Tommy Shevlin, Thorwald Sanchez ve Pichon Aguilera ile büyük para karşılığında koca güvercinleri vurmaya alıştığımız atıcılık kulübünden de söz etmeniz gereksiz. Kim bilir, belki de güvercinleri vurmanın yanlış bir iş olduğunu düşünüyorlardır. Kraliçe Victoria da böyle düşünmüş ve İngiltere'de yasaklamıştı. Belki de onlar haklıdır, ya da yanılıyorlardır. Şurası muhakkak ki bu, «sefil» bir seyirci sporu. Ama kuvvetli, gerçekten hızlı kuşlar olunca, benim bildiğim kadarıyla bahis tutuşmak için, en iyi spor. Üstelik bizim yaşadığımız yerde de bu iş yasaklanmış değil.

Onlara ancak kente indiğiniz zaman ayakkabı giymek zorunda olduğunuz ve dünyanın hiçbir yerinde çalışamadığınız kadar rahatlıkla, serin sabahlarda çalışabildiğiniz için, Küba'da yaşamayı sevdiğinizi de söyleyebilirsiniz. Ama bunlar mesleki sırlardır.

Söylemeyeceğiniz daha bir sürü başka şeyler de var. Fakat size balık avından ve bunun kendilerine kaça patladığından söz ederlerse, o zaman —ve eğer kaça patladığından uzun uzun konuşmamışlarsa ya da balık avından sevimli bir şekilde söz açmışlarsa— işte o zaman Küba'da yaşamanızın en büyük nedeninin, büyük, derin, mavi ırmak olduğunu, çiftliğinizin kapısından çıkıp, yarım saat içinde derinliği üç çeyrek mille bir mil, uzunluğu da altmış ile seksen mil arasında değişen akarsuya, güzelim toprakları aşarak ulaşabildiğinizi ve şimdiye kadar gördüğüm en iyi balık avlama alanı olduğunu söyleyebilirsiniz.

Gulf Stream akıntısı iyi akıyorsa, rengi koyu mavidir ve kıyılarında anaforlar oluşur. Biz on iki metre boyunda bir tekneyle avlanıyoruz.

Pilar adlı balıkçı teknemiz kâh Havana limanında, kâh Havana'nın yedi mil doğusundaki balıkçı kasabası Cojimar'da demirliyor. Buranın limanı, yazları güvenilir bir yerdir, fakat kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarının estiği kış mevsiminde hiç öyle değildir. *Pilar;* en kötü havalara dayanacak biçimde yapılmış, içinde yedi kişinin yatabileceği bir balıkçı teknesidir. Depolarında üç yüz galon mazotla, yüz elli galon su taşıyabilir. Uzun yolculuklarda ön güvertesine variller içinde yüz galon mazot daha yerleştirilebilir. Aynı miktarda yedek su da alınabilir. Tam doldurulduğu zaman, bin iki yüz kilo buz da taşıyabilir.

New York'taki Wheeler tersanelerinde yapılan teknesi üzerinde istediğimiz değişiklikler de yapılmıştı, biz de sonradan birtakım başka eklerle yeni değişiklikler yaptık. *Pilar*, gerçekten

kuvvetli, her türlü denize dayanıklı bir teknedir ve devingen köprüsü sayesinde balıkla, yukardan da mücadele edebilirsiniz.

Genellikle Havana dışında balık avlanırken, Japon mürekkepbalıklarının kuyruklarından yapılmış bir oltayla, iğnenin ucuna asılmış domuz derisinden bir parça alıyoruz. Bu, çoğu kez boğazın Morro Castel - Cabanas yakasında avlanan tek direkli balıkçı gemilerini besleyen *tarpon»* adlı balıkları tutmaya yarıyor. Boğazın ağzındaki balıkçıların bolca yakaladıkları yalıçapkınları için de aynısı kullanılıyor.

Bu yem 6/0'lık makaraya sarılmış dört metre uzunluğundaki on numara piyano telinin ucunda yakalanıyor. Bu tür oltayla yakaladığım en büyük *«tarpon»*un ağırlığı altmış yedi buçuk kiloydu. Bunlardan daha büyüklerini de yakalamıştık, ama girip çıkan gemilerin, liman motorlarının, balıkçı teknelerinin çapalarının yüzünden, hepsini kaçırmıştık. Büyük bir balık çekerken erzak taşıyan tekneler, ya da motorlarla baş edebilirsiniz; fakat boğazdan aşağı inen büyük bir tanker ya da şilebe karşı yapılacak hiçbir şey yoktur. Bu yüzden biz de bu yolu ancak boş gördüğümüz zaman tutuyoruz, ya da akşam saat yediden sonra limana giriyoruz. Çünkü bu saatten sonra limana giriş için fazla ücret alındığından, girişler azalıyor.

Bulvarların ardında, eski Havana'nın parkları ve binaları uzanıyor; öbür yakadan da pembe sarı taşlı, dostlarınızdan çoğunun zaman zaman siyasi hükümlü olarak içinde yattıkları Cabanas Kalesinin basamaklarını ve duvarlarını geçiyorsunuz. Sonra Morro'nun kayalık yerlerini aşıyorsunuz. Beyaz, uzun deniz feneri de burada. Derken Morro'dan iki yüz metre kadar ötede, suyun bol olduğu sırada, büyük ırmağı buluyorsunuz.

Pilar'ın pruvası, limanın gri yeşil sularından ayrılıp koyu mavi sulara başını daldırınca,

bazen, teknenin burnundan bir küme uçanbalık havalanıverir ve işte o zaman balıkların sudan çıkarlarken oluşturdukları, ipekli bir kumaşın yırtılışını andıran sesi işitebilirsiniz.

Eğer bunlar normal boydaki uçanbalıklarsa, iyi bir işaret olarak önemli sayılmazlar; fakat üç buçuk kiloluk büyük, kara kanatlı, sudan kurşunlanmış gibi fırlayan Bahia uçanbalıklarıysa ve yeni bir hız kazanmak için kuyruklarını çırpıyorlarsa, bu iyiye işaret sayılır. Büyük Bahia uçanbalığını görmek, balığın kendisini görmek kadar iyi bir işarettir.

Bu arada kaptan Gregorio, et oltasını hazırlamıştır bile. Et oltası, yeni bir buluşudur onun ve bundan ilerde söz edeceğim.

Gregorio Fuentes, 1938'den beri Pilar'ın kaptanı. Bu yaz elli yaşına bastı. Daha dört yaşındayken Kanarya Adalarının en küçüklerinden olan Lanzarote'den yelkenle denize açılmış. Kendisini, küçük bir balıkçı teknesinde kaptanlık yaptığı Dry Tortugas'ta, tanıdım ve 1928'de ikimiz de burada yaman bir kuzeydoğu fırtınasından kurtulmuş olarak buluştuk. Soğan almak için teknesine çıktık. Biz soğanları satın almak istiyorduk; ama o bize, karşılıksız verdi, üstelik bir de rom ikram etti. O zamana kadar gördüğüm en temiz tekne olduğunu, şimdi bile hatırlıyorum. Şimdi aradan on yıl geçti, yine de biliyorum ki, balık tutmak yerine bir gemiyi yine pırıl pırıl temiz tutmayı, cilalayıp parlatmayı yeğler. Fakat yemek yiyip uyumaktan çok, balık tutmayı yeğ tuttuğunu da biliyorum.

Gregorio'dan da önce, Carlos Gutierrez adında yaman bir kaptanımız daha olmuştu. Ancak ben, İspanya İç Savaşını izlerken. biri onu kiralayıp benden aldı. Gregorio'yu bulmak da büyük bir şanstı ve gerçekten bir deniz kurdu oluşu, Pilar'ı üç büyük fırtınadan kurtarmıştı. Şeytan kulağına kurşun, onun yönetimindeyken, deniz sigortasından hiçbir talepte bulunmadık. 1944 yılı Ekiminde saatte yüz seksen mil hızla esen

kasırga sırasında, küçük teknesinde ayakta kalan tek gemici, Gregorio olmuştu. O kasırgada bütün tekneler ve donanmaya ait gemiler, hep liman çevresindeki caddelere ve tepeciklere vurmuştu. 1948'deki yaman kasırgayı da atlatmayı bilmişti.

Artık limandan çıkmışsanız, Gregorio da et oltasını hazırlamış ve baştaki yemleri salmışsa, güzelim günde uçanbalıklarla birlikte, rüzgâr altında doğuya doğru yol alabilirsiniz. Göreceğiniz marlin adlı ilk tatlısu balığı, kayalıktan uzaklaşmanızdan on dakika sonra ortaya çıkacaktır.

Balık, iki iç olta arasında zikzaklar yaparak dalıp çıkan büyük, beyaz tahtadan tarağın arasından gelebilir. Su üzerinde sıçrayıp hoplayan yemlerden birinin yanında görünebilir. Ya da koyu renk suların üzerindeki bir dalgayı yarıp teknenin yanında yarışmaya başlayabilir

Kaptan köprüsünden kendisini ilk görüşünüzde kahverengidir; sonra yükseldikçe, koyu kırmızı bir renk alır. Yan kanatları lavanta yeşili renktedir. Dalarken gerçek birer kanat gibi açılırlar. Suyun altında balıktan çok, dev bir denizaltı kuşuna benzer.

Eğer ilk gören Gregorio ise, «*Balık! Balık, Baba! Balık!*» diye feryadı basar.

Eğer ilk gören sizseniz, dümeni bırakır ya da karınız Mary'ye teslim eder, kıç tarafa gidip Gregorio'ya mümkün olduğu kadar sakin görünmeye çalışarak, «*Balık!*» dersiniz.

Artık o tarağın arkasına geçmiştir ve siz de mürekkepbalığının kuyruğunu koşturursunuz. Gregorio, altmış santim uzunluğundaki silindir biçimli tahtadan oluşan tarağı, balıktan uzakta tutmaya çalışır. Balık da koşup onu, yakalamak için uğraşır. Tarağa doğru daldıkça, ağzı suyun üstüne çıkar. Fakat Gregorio, tarağı balığın ağzının yetişemeyeceği yerde tutar. Birden çekecek olsa, balık derine dalabilir. Bir bakıma boğa ile oynaşan toreador gibi davranmakta,

yemi balığın yetişebileceği yerin tam sınırında tutmakta, ancak tümden geri çekmemektedir.

Mary, «Ne güzel değil mi?» der. «Oh, baba, şu çizgilerine, şu renge, kanatlarının şu rengine bak! Şuna bak, şuna!»

Siz, «Bakıyorum,» diye karşılık verirsiniz ve artık tüyü, tarağın önüne getirmiş durumdasınız. Gregorio da görür ve tarağı belirli şekilde çekip uzaklaştırırken, balık da mürekkepbalığının kuyruğunu fark eder. Kovaladığı koca şey, artık kaybolmuştur, ama onun yerine en sevdiği şey çıkıvermiştir ortaya.

Kuyruğa saldırdığı sırada balığın ağzı, iyice sudan dışarı çıkar ve açık ağzını siz de görürsünüz. Balık, kuyruğa vurduğu anda, sıkı sıkı tuttuğunuz sırıklı balık oltasını sallarsınız. Kuyruk, balığın açık ağzının içinde kaybolur. Midesine indiğini görürsünüz, ağız kapanır. Balığın döndüğünü, gümüş gibi parıldadığını, dönerken çizgilerinin ortaya çıktığını izlersiniz.

Başını çevirince, olanca gücünüzle vurursunuz; sonra sertçe, daha sertçe bir daha, bir daha vurursunuz. Zıpkını iyice yerleştirmek için. Bu sırada sıçrayacağı yerde kaçacağını düşünerek emin olabilmek için birkaç darbe daha indirirsiniz. Çünkü kuyruğu yutmuş olsa bile yine de zıpkınlanmamışsa, hepsini alıp götürebilir, ya da kaçabilir. Derken zıpkını birden hisseder ve sıçrar balık. Tüm vücudunu sarsarak dosdoğru suyun dışına fırlayabilir. Çok yükseklere kadar fırlarken, çevresine bol bol su sıçratır. Tekrar suya gömülürken, denize atılan bir taş gibi, büyük bir ses çıkartır. Ve sıçrar, bir daha zıplar, hoplar, bazen teknenin bir yanına düşer; bazen görülmemiş bir hızla öbür yanına. Oltanın çılgın gibi fırdöndüğünü bu sırada görebilirsiniz.

Bazen o kadar kuvvetle çeker ki, su üzerinde gri bir küme uzaklaşır, sürekli sıçrar ve bu çekiş gücü yüzünden kendisini durduramazsınız. Bu sırada Mary, *Pilar*'ın iki motorunu birden geriye çark ettirip çalıştırır.

Balığı yakalamak için metrelerce ağ kaybedersiniz. En sonunda teknenin yanına kadar çekip, daha iyi kontrol altına almak mümkün olur. Bu kez dönüp dolanmaya başlar. Siz de onu, gittikçe daha yakına, biraz daha yakına çekmek için didinirsiniz. Ta ki Gregorio balığı kapıp, sopayla vuruncaya ve yukarı çekinceye kadar.

Eğer olay böyle gelişirse, işler yolunda demektir. Kaçıp dönmeye devam edebilir, kıça kadar gidebilir. Size balığı kapmak, sopayla vurup yukarı çekmek kalır artık. Ancak, işler her zaman bu biçimde yürümez. Bazen tekneye aldıktan sonra bile, her şey yeniden başlayabilir. İlk yakalandığı zamanki gücüyle çırpınmaya başlarsa, o zaman kendisiyle yeniden savaşmak gerekir.

Bazen de eğer çok iri, çizgili bir balıksa, kendisini tekneye on metre kalıncaya kadar çekersiniz, fakat daha fazla yaklaştıramazsınız. Kanatlarını gerip oraya buraya doğru yüzer. Siz de istediğiniz yöne, istediğiniz bir hızla çekersiniz balığı. Hareketsiz kalacak olursanız, teknenin altına üstüne dalar. Uzaklaşacak olsanız, olduğu yerde durur, bir santim bile ilerlemeyi istemez. Hiçbir balıkta görülmeyen bir inatla direnir.

Anlattığım şeyler, güçlü çizgili bir erkek balığa rastlamamışsanız, size hiç yararlı olmayacaktır. Böyleleri yakalanmamakta görülmemiş bir direnç gösterirler. En sonunda balığa çengel atıp sürükleyerek götürme olanağınız her zaman var. Ancak, köpekbalıkları bu sırada balığa saldırabilirler. Biz balığı daha gücü yerindeyken, tekneye yaklaştırmayı tercih ediyoruz.

1931'de balıkları köpekbalıklarına bırakmamayı öğrendiğimden beri, dolaştığım sular ne kadar köpekbalığıyla kaynaşırsa kaynaşsın, tek bir marlin ya da tunabalığım canavarlara kaptırmadım. Onlarla hızlı, fakat sert olmayan bir yolla savaşıyoruz. Bu işin sırrı, hiç dinlenmemek. Avcı dinlenirse, balık da dinleniyor. Bu

da balığa yeniden gücünü toplama fırsatını veriyor. Ya da derin sulara dalmasına yol açıyor. Bu arada canavarlar da bundan yararlanıyor.

Şimdi üç metre derindeki balığın, bir at gibi direndiğini biliyorsunuz. Yapacağınız tek şey, onunla birlik olmak. Ona hâkim olun, fakat bunu yaparken uysal davranın. Kesinlikle bağırmayın. Bağırmak, balığı gücendirecek ya da kızdıracaktır. Her ikisinde de bütün gücüyle direnecektir. Bir balık, at kadar güçlüdür. Ona ata davranır gibi, davranın. Üzerinde bütün gücünüzü kullanın, onu inandırın ve öylece götürün. Sonra kapıp, yumuşakça vurarak yukarı alın.

Atı yürütmek için, hayvanı öldürmeniz gerekmez. Kendisini inandırmanız yeter. Gerçekten büyük ve güçlü bir balığa karşı da aynı biçimde davranmanız yeter. Bunu yapmanız içinse, koşulların iyi olması gerekir

Eski model takımlarla kısa sürede gerçekten büyük balıklar avlayabilir ve bunları köpekbalıklarından da koruyabilirsiniz. Ancak bunun için, balıkçı olmanız, ya da hiç olmazsa takımı çok iyi kullanabilmeniz gerekir. Bu tür takım size ayrıca, bol bol spor yapma fırsatı hazırlar, ancak küçük ya da orta boy balıkları yakalayabilirsiniz. Bu takımı kullanmak için, sporcu olmanız gerekmez. Formda olun yeter. Değilseniz bile, iki üç balık yakaladıktan sonra olursunuz. Aksi halde Gulf Stream'de balık avlamanın, size uygun bir spor olmadığına karar verirsiniz.

Kuvvet ve ustalık isteyen her spor dalında, bu sporu yapanlar oyunun kurallarını, az da olsa bir ustalık edinmeyi ve formda olmayı isterler. Büyük balık avındaysa, hortlak gibi kişiler tekneye biner. Ucunda ister balık olsun, ister olmasın, bunlar beş yüz metrelik oltayı, makaraya saramazlar bile. Üstelik bir de kendilerinden iki, üç kat daha ağır balıkları yakalayacaklarını sanırlar.

Kendilerine güvenleri vardır, çünkü bu işin önceden başkaları tarafından kolaylıkla yapıldı-

ğını işitmişlerdir. Fakat bu iş, benim bildiğim kadarıyla, hiç de dürüst bir biçimde de yapılmamıştır. Bütünüyle deneyimsiz ve antrenmansız avcılar, kılavuzların, kaptanların, tayfaların fiziksel yardımı olmadan hiçbir şey becerememişlerdir. En sonunda şimdiki vinçli makaralar, kopmayan sırıklı balık oltaları yapılmış ve av, herkes için kolaylaşmıştır. Artık en tecrübesiz kişiler bile, büyük balıkları avlayıp bunları vinçlerle çekebilmektedir.

Amerikan Tabiat Müzesinin koruması altında Uluslararası Balık Sporu Birliği, spor için yapılan balıkçılıkta birtakım standart ölçüler koymayı denemiş ve sporun bu standartlara uygun olarak, dürüstçe uygulanmasını istemiştir Bu ya da başka alanlarda bunun büyük yararı olmuştur. Fakat tekne fiyatları çok pahalı olduğu, kılavuzluk edenlerle av meraklıları her şeyden çok, sonuca baktıkları için büyük balık avı, bir spor olmaktan çok, büyük balığa karşı açılan bir savaş durumuna gelmiştir. Sportmen balık avcıları için bu inat, hiç de umut verici değildir.

Büyük bir balığın nasıl yakalanacağının öğrenimi, ağır olmuş, fakat devamlı ilerleme kaydetmiştir. Pek az kılavuz ve balık avcısı artık, balıklara ateş etmekte ya da zıpkınlamaktadır

Tel olta kullanılması öldürücü bir avlanma yoludur ve bu yolla yakalanan balıklar, spor rekoru olarak kabul edilemez. Fakat biz bunu, balıklar su yüzeyinde değilken, ne kadar derinlikte olduklarını anlamak için kullanıyoruz. Bu, bir bilimsel deneydir; sonuçlar dikkatle kaydedilmekte ve defterlere geçirilmektedir. Yani ticari amaçlarla yakalanmış balık işlemi görmektedirler. Kuşkusuz dikkatle yapılan bu kayıt işlemi, ticaret amacıyla avlananlara değerli bilgiler sağlayacaktır.

Yardım görmeden ve çabucak, gerçekten büyük bir balıkla savaşmak, hiç dinlenmemek, balığı da dinlendirmemek, on rauntluk bir boks maçına benzetilebilir. Hiç dinlenmeden, balığı

da hiç dinlendirmeden iki saat mücadele etmekse, yirmi rauntluk bir boks maçıdır.

Balık av sırasında ölecek olursa, civarda bulunan köpekbalıkları kendisini yer. Köpekbalıkları saldırmazsa, ölen bir balığı derin denizden alıp getirmek, derin denizde büyük balık avcılığının en zor bölümlerinden biridir.

Biz yılın çeşitli aylarında, çeşit çeşit boylarda, küçük, orta, iri, çok iri balıkları en sportmence bir mücadeleyle yakalamak için, takımlar denedik. Ben en hafif takımla bile, balık yakalanabileceğine inanıyorum. İdealimiz, balığı gerçekten çekerek, fakat sıçrayıp mümkün olduğu kadar serbest hareket etmesini sağlayan bir takımla yakalamaktır.

Bu ideal bir yana, bir de et olta konusu var. Bu olta, sekiz yüz metrelik bir telden oluşuyor. Su yüzeyinde balık yokken, olta bulunduğu yerde salınıyor. Rastladığı her tür balığı yakaladığı gibi, çok derinde bulunan ve yüzeye çıkmayan marlinleri de yakalıyor. Bununla besleniyor, günlerce dayanıyor ve buzdolabı ünitesini dolduruyoruz. Olta gerçekten cezalandırıcı, fakat sert olmayan bir tel. Et oltasıyla 1948'de yakaladığımız en büyük balık, yüz beş kilo ağırlığında çizgili bir marlindi. Balığı, üç gün avlandıktan ve su yüzeyinde hiçbir şey görmedikten sonra ele geçirmiştik.

Şimdi et oltasının şu sakin ağustos ve eylül aylarında, balıklar derinde yaşarken ve su yüzeyine gelmezken neler becereceğini merakla bekliyoruz. Bir büyük balık, iğneyi yutunca başını sallamaya başlıyor, sonra oltayı ağzıyla sallıyor; derken sizi çekip götürmeyi deniyor. Gerçekten güçlüyse, hepsini birden alıp götürdüğü oluyor. Biz de onunla birlikte gitmeyi tasarlıyoruz. *Pilar*, çabuk harekete geçebilirse, balığa hâkim olma şansımız var. Bu da Mary'nin görevi.

Gerçek büyük balıklar ilk hamlelerinde daima kuzeybatıya yöneliyorlar. Havana ve Miami arasında uçacak olursanız, mavi denize bakar-

ken bir kayanın üzerinde at tepiniyormuş gibi çevreye beyaz köpükler saçıldığını ve bu beyaz köpüklerin içinde bir kara teknenin, ardında beyaz dalgalar bırakarak ilerlediğini görürseniz, bilin ki o biziz.

Uçtuğunuz yükseklikten beyaz köpükler size pek büyük görünür ve kuzeybatı yönünde ilerlerse, bize bol bol başarılar dileyebilirsiniz. Çünkü buna gerçekten ihtiyacımız olacaktır.

Ben şimdiye değin, bir günde en çok yedi büyük balık yakaladım. Fakat Pepe Gomez-Mena ile Martin Menocal birlikte, bir günde on iki tane tuttular. Doğrusu bu rekoru, Küba'nın kuzey kıyılarında akan büyük bir akarsuda kendileri, ya da yerli balıkçılardan bir başkası kıramazsa, üzülürüm.

ATEŞ

(Nisan 1951, True)

Yüzme havuzunun yanında öğle yemeğimizi bitiriyorduk. Rüzgâr hiç esmediğinden, Küba için sıcak bir gündü. Ama ağaçların gölgelediği yerler serindi. Hele daha da dibe gidecek olursanız, soğuk denecek kadar serindi.

Gölgede olsun diye çardak altında kurulan sofranın yanına varıncaya kadar, iki yerliyi de fark edememiştim. Bambu ve alamo ağaçlarının sudaki yansımalarını seyre dalmıştım ve başımı kaldırıp da iki delikanlıyı masanın yanı başında görüverince, iyiden iyiye daldığımı anladım. Yapraklara basarak gelmişlerdi, fakat yine de kendilerini ilerdeki yağmur sığınağının köşesinden itibaren görebilirdim.

Biri, pek iriyarıydı ve yüzünü hatırlıyordum. Öbürü onun «*guardaspaldas*»ıydı. Bu, sizi, arkadan vurulmaktan koruyan adamdır. Büyük, iriyarı olması gereksizdi ve daima bir parça geride duruyor, başını hep arkaya çeviriyordu.

Çok iriyarı bir Joe Walcott'u andıran adam bana bir mektup getirmişti. Mektup kendisindendi. Anlaşıldığına göre başı dertteydi ve mümkün olduğu kadar çabuk bir Güney Amerika cumhuriyetine sığınması gerekiyordu. İki kişinin ölümüne, beş kişinin de yaralanmasına sebep olan iki arabayla yapılan bir baskına katılmakla haksız olarak suçlandırılıyordu. Önce birinci araba gelmiş ve bir baskın havası yaratmak istemiş, ateş açmışlardı. Dostlar dışarı uğramışlar, hiçbiri burnu bile kanamadan ellerinde silahları karşı saldırıya hazırlanmışlar-

dı. Sonra ikinci araba çıkagelmiş, içindeki ana kuvvet hepsini temizlemişti.

Bana açıkladığına göre, bu adam haksız yere ana kuvvetten biri olmakla suçlanıyordu. Şimdiye kadar birkaç kez daha haksız yere böyle durumlara uğramıştı. Cebinde otuz beş sentle sokak ortasında vurulup öldürülen bir arkadaşımın dostu olduğunu ileri sürüyordu. Bu arkadaşım resmi memur olduğu halde tek kuruş çalmamıştı, kişisel serveti de yoktu. Bu zamanlarda bunun ne demek olduğunu bilirsiniz herhalde.

Vurulup öldürülen dost, mahalli üniversite takımının başarılı bir bek oyuncusuydu. Usta bir çeyrek bekti de; ayrıca hafbek olarak da oynayabilirdi. Öldüğü zaman, cumhuriyet rejiminin spor direktörüydü. Hiç kimse cinayetten sanık olarak yakalanıp cezalandırılmamıştı. Arkadaşım biraz tabanca meraklısı olarak bilinirdi. Fakat kendisinin durup dururken insan öldürdüğünü hiç işitmemiştim. Her ne halse, öldürüldüğü zaman cebinden otuz beş sent çıkmıştı, hiçbir bankada parası bulunmamıştı ve silahsızdı.

İşte bu adamın, dostu olduğunu iddia ettiği adam, böyle bir insandı ve yüzünden beş yüz dolara ihtiyacı olduğunu hatırladım. Kendisine iki yüz dedim. Öyle sanıyorum ki haksız yere suçlanmadan önce, başka bir ülkeye kaçabilecek.

Şimdi bu baskın vurgun hikâyesini arka plana alıp, savunmak için ateş açmak imkânından yoksun bir ceylanın nasıl avlandığı konusunda iki bin kelimelik bir yazı yazacağım.

Çatal boynuzlu ceylan avlamak için iki yol vardır; belki daha adil olanı da bulunur. Bunlardan biri, arka çayırlıkta dolaşan ve kendisini ailenin bir ferdi sayan erkek karacayı vurmaktır. Bunlar, mevsimin açılış günü «*Ceylan garanti edilir*» diye başlayan reklamlara kanan ve Wyoming'e koşan ciğeri beş para etmeyen biri tarafından vurulur. Çok defa acemice ateş edildiği için hayvan, göbeğinde bir delik ya da

kırık bir ayakla kaçabilir. Yalnız beyler, ceylan düz çayırlıktadır ve kesik başının avcı için ne kadar değerli bir zafer işareti olduğunu bilirsiniz.

Birde ceylanları, Casper'le Rawlings arasındaki basamaklı ve engebeli yerlerde avlarlar. Hem de arabaların yardımıyla. Bunlar daha çok avcı taşır. Ciplerde sadece birkaç kişi bulunur. Sonra silah taşıyıcıları, sürüyle avcı, Jack, ama bir silah taşıyıcının rahatsız olabileceği kadar rahatsız şekilde. Fakat beyler, ceylan peşindesiniz ve ateş edip vurmanız da garanti edilmiştir. Şu arabalar sizi vahşi hayvanların menzili içine kadar götürecek ve siz de nişancılığınızı kanıtlayacak ya da kanıtlayamayacaksınız. Bir daha tutun soluğunuzu. Nişan alın, sıkın silahınızı. İyi nişan alır ve boynuzla kulağı karıştırmadan, dişi bir geyik yerine, gerçekten bir erkek ceylan vurabilirseniz, beyler, bu gerçekten bir zaferdir sizin için. Hayvan, büyük bir olasılıkla iki omzundan birden kurşulanmıştır, siz elinizde hançerle yaklaşırken hâlâ yaşamaktadır ve gözlerinizin içine bakarak yerinden kalkmayı deneyecektir. Gözlerine bakıp ceylanın, «Hey Tanrım, ben buna layık olmak için ne ettim?» diye düşündüğünü anlayabilirsiniz.

Bir de üçüncü yol var ki, açık yerlerde yaya ya da at sırtında avlanırsınız ve bunda ceylan vuracağınız garanti edilmemiştir. Bu yazının yazarı, uzun bir süre düşündükten sonra, eti dışında, tehlikeli olmayan bir hayvanı spor olsun diye avlamanın apaçık kötülük olduğu inancına varmıştır. Bugün soğutma aygıtları sayesinde etleri uzun bir süre saklamak mümkün olduğundan, avcıların sayısı görülmemiş derecede artmıştır. Öylesine artmıştır ki, av mevsiminin her üç gününde bir sersem, size ya da atınıza ateş etmezse, şanslısınız demektir. Bu iş başlayınca, sadece bir tek karşılığı bulunur. Aşağı ateş ederek, kendinizi serbest bırakın. Çünkü ceylan, geyik, karaca, kesinlikle arkadan

vurulmaz ve ateş eden kişi sportmenlik yönünden ne kadar az gelişmiş olursa olsun, bu temel kuralı bilir. Ve kalkar bir dişi köpeğin yavrusunu vurursanız, bu sadece bir av kazasıdır. Ancak size ateş ediyorlarsa, arkadan ateş edin.

Sakın beyaz bayrak sallamayın. Sizi kel bir kartal sanabilirler. Kızıl eşarbınızı sallayacak olursanız, bir tilki ya da yıkıcı bir unsur olduğunuzu sanabilirler. Fakat benim bildiğim kadarıyla, sırtından vurulan birinin, dönüp ateşe karşılık verdiği görülmüş şey değil. Özellikle arkadan ayaklarının bulunduğu yere ateş edecek olursanız.

Tabii, bir avcı dilerse sırtına bir megafon da alıp dağa çıkabilir ve vurulacak olursa, megafonu alıp şöyle seslenebilir: «Kardeş avcı ve dost sportmenler, lütfen ateş kesin! Ben iki ayaklı konuşan bir hayvanım ve gelir vergisi ödüyorum. Bu yıl bizim avlanmamız için mevsim açılmadı... Delikanlı, boşuna başını derde sokmuş olacaksın!»

Ya da daha kestirme olarak ve daha sportmence davranarak şöyle de diyebilirsiniz: «Kardeş sportmen, vazgeç; karşındaki benim!»

Fakat gereken megafonlar sağlanıncaya kadar ben, bana ateş edecek kardeş sportmenleri arkadan vurmaktan yanayım. Çünkü ateş eden bir kardeş sportmen bile, olmayabilir. Delikanlılık ya da çocukluk çağınızın eski dostlarından, yoldaşlarından biri de olabilir.

Gelelim şimdi tepelerdeki ceylana.

Bu, çok neşeli bir avdı. Çocuklarımdan üçü de uzaklardaydı. Berlin'de piyade yüzbaşısı olan Jack de balıkçıdır. O balık avlamayı tercih etmişti. Diğer iki çocuktan biri, dışarı adımını atmazdı, öbürü de Jack'le birlikte balık tutmaya gitmişti. Aslında hiçbir şey tuttukları yoktu.

Ağaçların üzerindeki sırtlarda koca erkek ceylanlar bulacağımızı sanıyorduk. Biri görünüştü. Oysa, bir yanlışlık vardı bunda. Engebeli topraklarda bulunuyorlardı. Bir milden ötesi gö-

rünmüyordu; bu yüzden sinirliydiler ve devamlı gözetliyorlardı.

Pashimeroi'den aşağıda, «*Modası Geçmiş*» diye tanınan birinin kulübesinde uyuyorduk. DDT'nin ve püskürtme ilaçların bulunmasından önceydi ve bu «*Modası Geçmiş*» de sığır yerine en seçme böcekleri yetiştirirdi. O zamanlar ellisini aşkın olan Taylor Williams'ı «*Delikanlı*», beni de, «*Çocuk*» diye çağırırdı. Bana, «Çocuk, sen binici olacaksın, çok iyi nişan alacaksın ve ben, seninle övüneceğim,» derdi.

Ayrıca, «Çocuk, eğer bunlar gerçekten senin oğullarınsa, bir şey içmeleri gerekir,» diye eklerdi. «Ne vurdunuz bakalım?»

Biz İdaho'dan, Sun Valley'den gelmiştik. Yüzme havuzunda, Ram'daki gecelerde Ketchum'ın tekerleklerinde biraz incelmiştik, ama «*Modası Geçmiş*» de buna takılmıştı. Middle Fork'a tepeden bakan yarın en yüksek noktasına kadar atla çıktık. Bildiğim en güzel dağlardı bunlar. Sonra dağlardan aşağı indik. Her seferinde ceylanlara rastlıyorduk. Ancak bunlar, sizi bir mil uzaktan seyrediyor, sonra kaçıveriyorlardı. Taylor bir kıratın üzerindeydi ve «*Modası Geçmiş*» ona, «Kıratın üzerindeki delikanlı» diyordu, «ceylanlara ölüm getiriyor.»

İlk günün gecesi bir cumartesiydi ve Goldburg'da büyük bir gece vardı. Çocuklar arabada uyudular ve Taylor Williams ile ben, bir de Stan Ketchell gibi her iki eliyle de ateş edebilen keskin nişancı Wild Bill adlı bir diğer delikanlı, Goldburg'a gittik. «*Modası Geçmiş*» ise, böceklerine göz kulak olmak için evde kalmıştı.

Ben dövüşlerden uzak kaldığım halde, yine de çetin bir geceydi. İnsan barışsever olmasa, on, hatta yirmi kez dövüşmek zorunda kalırdı. Taylor istemediği için hiç dövüşmez. Ben de zaten dövüşçü değilimdir. Wild Bill ise şerifin oğlunu buldu ve onunla dalaştı. Kendisini dışarı

çağırıp çiğnedi nerdeyse çocuğu. Wild Bill vurmasını iyi bilirdi. Şerifin oğluna her vuruşunda bunu işittik. Şerifin oğlu da iyi dövüştü. Fakat mahkeme salonu falan yoktu. En sonunda şerifin oğlu tası tarağı toplayıp gitti. Biz de Wild Bill'i sakinleştirdik. Şerifin oğluna ilkyardımda bulunduk, sonra döndük. Dövüş bir bakıma Goldburg'daki mutluluğu engellemişti.

Ertesi gün de ilk günkü gibi geçti. Yarın en yüksek noktasına kadar, atlarımızı sürdük.

Tepelerden aşağı indik, yukarı çıktık, çevrelerinde dolandık. O zamanlar yalnız en küçük oğlum, Gigi vardı. Annesi kendisini at sırtında doğurduğu için olacak, çok iyi ata binerdi. Taylor Williams, adamı üç yüz metreden tüfekle vuracak kadar usta bir eski Kentucky albayıydı. «*Modası Geçmiş*» ise yeldeğirmenini bekliyordu ve teke gibi koktuğu için olacak, ceylan bizim taraflardan uzak duruyordu. Ben de benden daha kafalı bir uysal kısrak üzerindeydim.

İkinci gün de böyle geçti ve şistli toprağı aşıp tahta köprüden geçip pamuk tarlalarına daldığımızda, ay çoktan yükselmişti. At sırtından inilmeyecek ve «*Modası Geçmiş*»in balıkçı hikâyelerinin dinlenilemeyeceği kadar güzel bir geceydi, getirdiğimiz limonlarla bol bol viski içtik. «*Modası Geçmiş*» şimdiye kadar hiç karışık içki içmediğini, fakat bu kez deneyeceğini söyledi.

«Kaç yaşındasın sen Modası Geçmiş?» diye sordum.

«Oğul,» dedi, «General George Armstrong Custer'i Little Big Horn'da vurdukları zaman ben, bir yaşımı doldurmuştum.»

Bunun olanaksızlığı apaçık ortadaydı. Bunun üzerine «*Modası Geçmiş*»e, Taylor'un kaç yaşında olduğunu tahmin ettiğini sordum.

«O çocuk daha,» dedi.

«Peki, ya ben?»

«Sen de daha yeni başlıyorsun hayata.»

«Çocuklardan ne haber?»

«Hepsi palavra; yalnız şu eğerinde duranla oturan hariç.»

«Sen nereden geldin Modası Geçmiş?»

«Tanrı bilir. Unuttum.»

«Hiç Montana yolunda bulundun mu?»

«Elbet.»

«Ya Wyoming'de?»

«Wagon boks maçları için oraya gittim.»

Olmayacak bir şeydi bu; bunun üzerine Tom Horn'u tanıyıp tanımadığını sordum.

«Tom mu? Boynuna ilmiği geçirmeden önce söyledikleri hâlâ kulağımda. Yok, Tom'un başına ilmik geçirmemişlerdi. Beyler, demişti, şu hayatta tek istediğim şey, bir çift ağır ayakkabıyla, kuvvetli bir içki ve bütün düşmanlarımı bağışlıyorum. Amin! Herkes hüngür hüngür ağlıyordu, ama Tom hiç ağlamadı. Saygı uyandıracak bir şekilde orada öylece, duruyordu. Fakat ipe direnmesin. diye bir çift ağır ayakkabıyla kuvvetli bir içki istemişti. Bir insanın başına gelecek en büyük felaket, çekildiği ipe karşı direnişidir. Çocuktum, ama ipin ucunda sallanışını gördüm, hiç de güzel bir şey değildi. Ne asılan, ne de başkaları için. Bir çeşit yasal yolla öç almak bu iş.»

Ertesi sabah gün ışır ışımaz atlara eğer vurup yola çıktık; silahlarımızı da yerlerine yerleştirmeyi unutmadık. Wild Bill, yaptığından utanç duyuyordu. Şerifin oğlunun onunla bir daha dövüşemeyeceğini biliyorduk, o da bunu gecenin orta yerinde hatırlayıvermişti. Bu, kendisine çok dokunmuştu; çünkü o dövüşçü biriydi ve karşısında kim olsa dövüşürdü. Ayrıca, şerifin oğlunun çenesini kırmıştı, hepimiz bunu duymuştuk. Yaralı eli de bunu kanıtlıyordu. Bizimle beraber sürmüyordu atını.

Erken düştük yola; alçaklarda daha sis vardı, daha sonra yukarılara tırmanmaya başladık.

«Sizce durum nasıl Albay?» diye Taylor'a sordum.

Gigi atını kendi başına bırakmış, eğeri üzerinde uyuyordu.

«Sanırım becerdik,» diye karşılık verdi Taylor. «Onlara ateş etmedik. Bugün üçüncü gün; bize alışmaya başladılar. Bazı büyük erkek geyikler kaçmayacaklar gibime geliyor. Şimdi bizim ne olduğumuzu bilmiyorlar; merak içinde, bunu öğrenmek istiyorlar.»

Her zamanki gibi yaptık: Yükseldik, döndük dolandık, yarların kenarından geçtik, tekrar indik, eteklerinde at sürdük.

Derken bir sarmaşıklığı aştık; birden az ötede uyuyan ya da otlanan bir grupla karşılaştık. Kaçmak için tek çıkar yolları vardı. Attan indim, eski 30-06'lığımı kılıfından aldım. Önden üzerlerine vardık. Derken ben, kaçabilecekleri yana doğru koşmaya başladım. İki yüz metreden fazla bir uzaklıktaydı. Tümseğin eteğine vardıklarında, erkek geyiklerin en büyüğünü seçtim, nişan alıp hafifçe dokundum tetiğe. Kurşun, hayvanın boynunu parçaladı. Çok şanslı bir ateşti bu.

«Modası Geçmiş» bana, «sen kötü çocuk.» dedi. «bir gün böyle bir halt edeceğini biliyordum.»

Taylor, «Ne kadar uzağa koştuğunu, ne kadar uzaktan hayvanı vurduğunu biliyor musun?» dedi. «Adımlayacağım da.»

Bense aldırmıyordum bile; çünkü kimse av hikâyelerine inanmaz. İşin bütün zevki koşmakta, nişan alıp soluğunu tutarken, yüreğindeki gümbürtüleri bastırmakta ve öne doğru eğilip geri tepmeyle birlikte sallanmaktaydı.

İşte ceylan hikâyesinin sonu.

NOEL ARMAĞANI

(20 Mayıs, 4 nisan 1954, Look)

Birkaç haftadan beri, Denis Zaphiro'nun yerine Kenya'nın Emali-Laitokikok bölgesinde geçici müfettiş olarak bulunuyorum. İçinde yaşadığımız savaş şartları altında bir alarm verildiği an, bu görevimle Kenyalılara yardımcı olabilirim. Ama yüklenmek zorunda kaldığım görevlerin bir kısmı, karımın hiç de hoşuna gitmiyor.

Söz gelişi, Nairobi'ye gidip nasıl olursa olsun bir Noel armağanı almak olanaksızdı. Verilen alarmlar yüzünden evlilik ilişkilerimiz sık sık fırtınalar geçiriyordu. Bir bakıyorsunuz, tam yatacağımız sırada kafası, yüzü bir başka Masai tarafından kesilmiş bir Masai'nin, saklandığı yerden çıkarılıp tutuklanması gerekiyordu.

Öte yandan komşu Sambaslardan birine bir grup filin gelişi de alarm nedeni olabilirdi. Bu, dikkatle kontrolü gereken ve yararlanılması şart olan bir durumdu. Filler, çoğu kez Sambaslara hiç kötülük etmeden girer ve yollarına devam ederler. Filleri izlemek ve nereye, niçin gittiklerini bilmek gerekir. Geçici müfettiş olarak çalışan birinin görevidir bu.

Keçilere musallat olan leopar gibi başka engeller de cabası. Öyle sanıyorum ki leopar, gerçekte bir tek keçi öldürdü ve sebep olduğu gürültü yüzünden isteriye kapılan hayvan, birbiri ardından on keçinin daha hakkından geldi.

Bu olay, keçi sahiplerince iyi karşılanmadı, leoparın hesabının görülmesini istediler. Bir ke-

çi satın aldım. Çünkü Afrika'da, hiçbir şey parasız verilmez. Gündüzleri güzel güzel meliyor, geceleri sesini bile çıkarmıyordu; böylece leopar ya da leoparları davet etmesi olanaksızdı. Tam bu sırada Bayan Hemingway görevim elvermediği için Nairobi'ye gidememek yüzünden alamadığım Noel armağanını, uçakla Belçika Kongosu'na giderek sağlamamı teklif etti. Tanganika'da, Mbeya'ya kadar uzandığımız, koca Ruaha Irmağı boyunda bir safariye çıktığımız ve Kenya'nın birçok bölgesini resmi, yarı resmi ya da «komik resmi» şekilerde dolaştığımız halde, Bayan Hemingway Afrika'yı yeterince görmediğini düşünüyordu. Kongo'yu görmek istiyordu.

Bense, Kongo'yu görmek için, hiç istek duymuyordum. Böyle bir geziye katlanmak yerine, Laitokikok bölgesinde kalıp, leopar sorununu çözümlemek niyetindeydim. Hayvan, Sambas'a bir daha dönmemiş, başka keçi de öldürmemişti; ama hiç olmazsa haftada bir civarda dolaştığı, bıraktığı izlerden belli oluyordu. Bu leoparın Kimana'da, çayırlar üzerinde değil de ağaçta uyumak gibi bir alışkanlığı vardı. Bir seferinde kendisini ağaçta görmüştüm; fakat bir kertenkele gibi aşağı süzülmüş, ben de yağmur yağdığı ve gözlüklü olduğum için ateş etmekten caymıştım. Kendisini yaralayabilirdim, ama o bölge hayvanı izlememe elverişli değildi. Yüksek papirüslerin arasına dalıp, nasıl olsa kaybolacaktı.

O sıralarda leoparı sürekli izliyor, gündüzleri dinlendiği ağaçların tepelerini araştırıyorduk. İzcilerle birlikte gözlerimiz havada yürürken, birden ağaçlardan birinin üzerinde koca bir kobra yılanına rastladık. Hayvan, derhal kaçmaya davrandı.

Wakambalı yerliler, bu olayı pek gülünç buldular. Kobranın hareketi çok aptalcaydı. Her kobra gibi, başını kaldıracağı, ağzını açacağı yerde, dalların arasına kaçıp saklanmıştı. Ken-

dimi iyi nişancı bilirim, ama iki kez tabancayla ateş ettiğim halde, kobrayı vuramadım ve Wakamba'da «*Büyük Yılan Savaşı*» diye bilinen mücadele, böylece benimle başlamış oldu. Bir sürü silah birden ateşlendi ve kobra, papirüsler arasında kaçmaya devam etti. Bölgede kalmak isteğindeydim, ama Bayan Mary'nin, yani karımın, Belçika Kongosu'nu ziyaret niyeti aklıma geldi. Kongo, Afrika'da uygarlık merkezlerinden biri olarak bilinir.

Laitokikok bölgesinden, oğlum Patrick'e ait çift motorlu bir uçakla ayrıldık. Patrick'in uçağını, ben istemiştim, kendisi Tanganika'da, İringa'da, sıtmadan yatak yorgan serilmiş yatıyordu.

O zamanlar daha iniş pisti olmayan Kaijado'dan sonra Nairobi'ye doğru yolumuzu sürdürdük ve Belçika Kongosu'na varmak için bir «*Cessna 180*» ile havalandık. Bayan Hemingway'in Noel armağanı gezisi başlıyordu. Saat 11.30'a doğru Nairobi'nin batı havaalanından kalktık. Önemli bilgiler getirecek bir dostu beklediğimiz için, gecikmiştik.

Havalandık ve rotamızı Magadi Gölüne doğru tuttuk. Dostlarımızdan çoğunun evlerini ve yerel depoyu yukardan seyrettik. Bölgede kamp kurduğunu işittiğimiz Denis Zaphiro'yu bulmak için, dik bir kayalığa doğru uçtuk. Alışkanlıklarını bildiğimiz ve kendisini nerede bulacağımızı tahmin ettiğimiz için, «*İncir Ağacı Kampı*» denen bölgede yerini saptadık. Burası, Denis'in iki kez bir gergedan tarafından çayın yatağına sürüldüğü bölgeydi. Magadi'ye uzanan bir petrol boru hattının, gergedan tarafından önlendiği yeri izlemek kolay olmuştu. Bu olaya bizim el koymamız istenmişti. Yol da belleğime kazınmıştı ve yolu izleyerek kayalığı aştık, kırk derecelik bir dönüşten sonra, Denis ile konuğu İngiltere'nin en hızlı avcılarından Keith Caldwell'in konakladıkları yeri bulmak çok daha kolay oldu. Kampta, her şey yolunda gidiyora benziyordu. Kendilerine iyi şanslar dileyen bir mesaj gönderdik.

Buradan sonra, Rift Ovasına yöneldik ve Bayan Mary'nin on yedi gün süreyle siyah bir aslanla aynı türden bir arkadaşını avlamak için iz sürdüğü noktaya ulaştık. Bu aslanın bir seferinde, belki de sırf aramızdan geçip kayalıklara ulaşmak için daldığı yeri de bulduk. Sonra kayalığa doğru yükseldik ve aslanın bulunabileceği yeri saptayarak, bu konu üzerinde uzun boylu tartıştık. Nerede olabileceğini düşünmek hoş bir şeydi; bence bulursak, aslanı kolayca öldürebilirdik.

Bu tür olayları küçük bir uçakta tartışmak, kısa konuşmayı gerektiriyor.

Ben, «O güzelim vahşi hayvanın nereye gittiğini ve ayrıldığımızda nerede olduğunu buradan görebilirsin,» dedim.

Bayan Mary karşılık verdi: «Öyle, seninle birlikte, eşi bulunmaz köpeklerin izlemeye devam edebilir, hayvanı kıstırabilirdiniz, ama şu kayalıklardan daha yukarı tırmanmayı kimsenin gözü kesmemiş demek.»

«Ndio sevgilim,» diye karşılık verdim (Ndio, evet demektir)

Yakınlarda lav püskürten yanardağa iyice baktık ve Natron Gölüne bir göz atmak üzere uzaklaştık. Yosunlarından ötürü bu gölün ilginç bir rengi vardı; çevresinde de büyük manda sürüleri dolaşıyordu. Simsiyah, erkekleri müthiş boynuzlu bir manda türüydü bu. Boynuzlara havadan bakınca bile insan, etkileniyordu.

Gölün yatağı koyu pembeydi. Natron Gölünden uzaklaşıp kayalığın batı yakasındaki yanardağı seyre yollandık. Fakat havadan kraterin hiç de ilginç bir görünüşü olmadığını sezinleyince, turistlerin de çok ilgi gösterdiği Ngorongoro kraterine doğru ilerledik. Çevrede çeşitli ceylan türlerine rastladık, ama aslan görmedik.

Ngorongoro kraterinden ayrılıp Serengeti yaylaları üzerinde uçmaya başladık. Bayan Mary'ye, önceki sevgili eşim Bayan Pauline'in çok güzel bir aslan vurduğu yeri gösterdim. Bay Marsh'

la birlikte Bayan Mary'ye ayrıca ördek avlarken bir aslanla bir çakal vurduğum yeri de gösterdim. Çakal birden yüksek otların arasından çıkıvermiş ve talihsiz kaderini âdeta kendisi çizmişti.

«The Snows of Zanuck» adlı filmde usta bir oyuncu olarak gösterilen çakal, aslında kötü huylu bir hayvandır. Kendisini bir filin yaraladığı gergedanı, eşiyle birlikte dişlerken yakaladığımız için, hakkında peşin hüküm vermiştik.

Swahili dilinde *«fisi»* diye anılan çakalla ilgili eski anıları anarken, küçük bir yer olan Mwanza'ya vardık ve yakıt ikmali yaptık.

Daha sonra Ruanda-Urundi üzerinden, Victoria Gölüne doğru uçtuk. Burası Afrika'nın en ıssız bölgelerindendir ve çok sözü edilen çöl ceylanına, çok dikkatle baktığımız halde bir türlü rastlayamadık. Buna karşılık, işsiz güçsüz dolaşan çok yaşlı bir gergedanla, orta boyda dört fil gördük. Hiçbirinin dişleri kırk beş kilodan daha ağır değildi. Ruanda-Urundi'den sonra kulübeleri koni şeklinde ve çok hareketli bir sosyal hayatı olduğu anlaşılan kalabalık bir bölgeye vardık. Yerli halktan bir grubun olağanüstü bir eğlenceye daldıklarını gördük. Bir başka deyimle, çoğu körkütük sarhoştu

Kivu Gölü üzerindeki Costermansville kentinin kusursuz havaalanına indik. Burada yemekleri çok güzel, havalandırması olan birinci sınıf bir otel var. Göle bakıyor. Göl de, şimdiye kadar gördüklerimin en güzellerinden biri. Gölleri birbirleriyle kıyaslamak yakışık almaz, ama adacıkları, girintili çıkıntılı kıyıları, suyunun rengi ile Kivu, pekâlâ Maggiore ve Garda ile boy ölçüşebilir. Como Gölündense, çok daha güzel olduğu su götürmez.

Pırıl pırıl ve güneşli bir sabah, jeneratörü onardıktan ve uçağı bir güzel bakımdan geçirdikten sonra kuzeye, Carl Akeley'in koleksiyonunu gerçekleştirdiği Goril Mezarlığına doğru yola çıktık.

Bir süre sonra, iki lav püskürten yanardağ arasında uçmaya başladık. Uçağın içini yoğun bir kükürt kokusu kapladı. Havalandırmak için aygıtı açmak zorunda kaldık. Yanardağlardan o kadar çok duman çıkıyordu ki, fotoğraf çekmeye kalkışsak, hiçbir değeri olmayacaktı; bu yüzden fotoğraftan cayıp, Ruwenzori yamaçlarına doğru, kuzeybatı yönünde ilerledik. Entebbe'e vardık. Burada kaldığımız göl oteli olağanüstü güzeldi. Victoria Gölü çok güzel seyrediliyordu. Ben bu arada Bayan Mary'nin, Masai Barajında ve Kilimanjaro Dağında kapıldığı bir yerde kapalı kalmak korkusunu unuttuğundan umutlanmaya başladım.

Çöken sisin dağılmasını otelde bekledik, sonra sis dağıldı ve havaalanına gidip Albert Gölüne doğru yola devam ettik. Albert Gölü de gerçekten güzel bir göl, batı kıyısında birçok balıkçı kasabası var Balıkçıları seyrettik ve türlü avlanma yöntemlerini gördük. Hem kamıştan yapılmış oltalar, hem de ağ kullanıyorlardı. Hafif kayıklara binmişlerdi ve tuttukları balıkları toplarlarken aralarında en az yüz kiloluk bir balık da vardı.

Balıkçılar hayatlarından memnun görünüyor ve balığı kıyıya çekiyorlardı. Dalıp kendilerine el salladık. Onlar da el sallayarak bize karşılık verdiler. Balık gerçekten çok güzeldi ve havadan bakınca, daha da güzel görünüyordu.

Albert Gölünün batı kıyısından çıkıp Victoria Nil'den döndük ve Murchison Çavlanına ulaştık. Yol boyunca kıyılarda birçok hipopotam ve fil gördük. Bir de o zamana kadar rastlamadığım bir şeyle karşılaştım: Hep bir arada dolaşan fil ve yabanöküzleri. Hepsi de birbirleriyle çok iyi anlaşıyorlardı. Yalnız yeni ölmüş bir hipopotamı timsahlar yemişti. Bu bölgede timsahlar kendilerine pek güveniyordu.

Daha sonra büyük Ruaha Irmağı boyunca, Güney Tanganika'da timsah olarak, yalnız birinin su ortasındaki göbeğini gördük. Aslında bu-

rada bol timsah bulunur ve avlanır. Hepsi de çok dövüşkendir. Nil boyundakiler kıyıya çıkmış ve kumsala uzanmışlardı. Başlarını da suya değil karaya doğru çevirmişlerdi. Herhalde suya gelecek avlarını bekliyorlardı. Çok sayıda oldukları belliydi. Boyları dört metre ve daha fazla olan on yedi tanesini ben saydım. Yalnız bu havadan yapılan bir varsayımdı. Sayılar daha da büyük olabilir Enleri de bir hayli genişti ve hep bir arada bulunuyorlardı. Su kıyısındaki ağaçların altına uzanmışlardı. Uçağın geçişi kendilerini hiç rahatsız etmemişti. Bundan da anladık ki, burası amansız bir ülkedir.

Murchison Çavlanı gerçekten çok güzel. Niagara'nın aksine sular birden yuvarlanmıyor da, boy boy yüksekliklerden aşağı akıyor.

Çavlanın üzerinde tur atarken Bayan Mary de film çekti ve daha sonra bir süre dinlenmek ve filmleri yıkatmak üzere Entebbe'e dönmeyi kararlaştırdık. Çavlandan uzaklaşırken, siyah beyaz «*ibis*» kuşları olduğunu sandığım iri kuşların savaştıklarını gördüm. Irmak üzerinde uçarken de bunlara rastlamıştık. Bu tür bir kuş rahatça uçağın camını kırabilir ve pilotu ya da yardımcısını saf dışı edebilir. Yardımcı pilot yerinde Bayan Mary oturduğu için, Roy Marsh derhal alçaldı ve kuşların altından geçti. Ben de bu sırada siyah beyaz lekelerini ve aşağı doğru bakan kara ağızlarını görmek fırsatını elde ettim.

Bu anda rotamızdan ayrılmıştık ve birden terk edilmiş bir telgraf hattının teline rastladık. Telsiz kurulduktan sonra telgraf hattı terk edilmişti ve telgraf telleri de yerlilerin kulaklarına süs eşyaları yapmaları için, onlara bırakılmıştı. Murchison Çavlanına karşı alerjisi olan yerliler, buraya kadar yanaşmadıklarından hattın bu kısmındaki tel olduğu gibi kalmıştı. Herhalde yerlilerin bu alerjisi, rastladığımız vahşi hayvanlardan ileri geliyordu.

Uçak telgraf teline pervanesi ve kuyruk takımı ile çarptı. Geçici olarak kontrolünü kaybet-

mişti ve hasar olduğu açıkça belliydi. Öyleyse zorunlu iniş yapacaktık. RAF (Kraliyet Hava Kuvvetleri) dilinde «*içki*» denen ve doğruca suya inmek anlamına gelen bir çıkar yol vardı. Ne var ki, Roy Marsh da ben de içkiyi incelemiş ve suya inişimizi engelleyecek kadar çok timsah olduğu sonucuna varmıştık. Ayrıca, kontrolden çıkmış tekerleklerle suya inmek de mümkün değildi. Su, bir uçağın iniş yapabileceği en sert yüzeylerdendir. Hatta gövde inişi yapmak bile, emin sayılmaz. Kontrolden çıkmış tekerlekler suya değince, uçağın öne fırlamasına ve içindekilerin suya dökülmesine kimse engel olamaz. Hele suda bir de timsahlar kaynaşıyorsa, böyle bir inişi denemeyi, aklı başında hiç kimse salık veremezdi.

Roy Marsh da en basit ve iyi çıkar yolu seçip solunda görünen sağlam toprağa iniş yapmayı kararlaştırdı. Bölge sık çalılıklarla kaplıydı, ama bir «*Cessna 180*» inerken, hızını saatte kırk mile kadar düşürebiliyordu. Roy Marsh, kanat frenlerinin çalıştığını görünce, en yumuşak görünüşlü çalılara doğru alçalmaya başladı. Bu çalılar, aslında orta boy ağaççıklardı. Her zorunlu inişte duyulan madeni çatırtılar yine işitildi, fakat uçağa bir şey olmamıştı. Hemen uçağın arızası ve şimdiye kadar böyle bir şey başına gelmemiş olan Bayan Mary ile ilgilendik. Bir süre nabız atışlarını bulmakta güçlük çektim. uzun bir süre baygın kaldı. Sonra saptadığım olayın bilime yararı dokunacak sanırım. Bayan Mary'nin nabzını yeniden bulduğum zaman, yüzelli beşti. Bunu Roy da doğruladı ve varlığımızdan haberdar oldukları, çıkardıkları seslerden anlaşılan fillerden uzak kalmak için, yüksekçe bir yere gitmeyi kararlaştırdık.

Eski bir fil barınağı olduğu anlaşılan, fakat düşen bir kayanın geçidi kapattığı için artık fillerin içine girmesi olanaksız bir yerde konakladık. Roy'le birlikte ot kesip Bayan Mary'ye bir yatak hazırladık. Ateş yakmak için çalı çırpı

topladık. Roy da en az beş kez uçağın yanına inip telsizle imdat istedi. Roy'la bağırarak konuştuk. Her konuşmamızda filler bunu kendilerince yorumluyorlar ve karşılık veriyorlardı. Roy, bu nedenle hayvanların nerede olduklarını ve kendilerinden en iyi şekilde nasıl saklanacağımızı kestirdi. İlk amacımızın, varolmak olduğunu kararlaştırdık. İlk iş, Bayan Mary'ye gereken ilgiyi göstermekti. Kendisine çok acı veren iki kaburgasının kırıldığını henüz bilmiyordu. Ancak hiç yakınmıyordu. İkinci işimiz, yiyeceklerimizi iyi korumaktı. Bunlar da bir şişe su, dört şişe «Carlsberg» birasıyla, bir şişe «Grand MacNish» İskoç viskisinden oluşuyordu.

Uçağımızın zorunlu iniş yaptığını duyurduktan sonra, yardım gelinceye kadar uzun bir süre beklememiz gerekebileceğini düşündük. Çünkü bu bölge, uçakların inişine uygun değildi.

Bu arada küçük bir uçağın inişine elverişli bir pist hazırlamayı tasarladık. Carlsberg biralarını da aramızda paylaştık. Her iki günde bir şişeyi üç kişi arasında bölüşecektik. Grand MacNish'i de her gece bir kadeh yuvarlamak üzere bölüştük. Suyu ise tükenmez bir kaynak olan Murchison Çavlanından tazeleyeceğimizi düşündük.

Roy'un bir zamanlar içinde benzin bulunan bir galonluk bir bidonu vardı, biz bunun içine şimdi, rahatça su doldurabilirdik. Bu tür piknik lerde sorun olan su işini böylece çözümlemiş oluyorduk, ama suyu bidonda kaynatıp kaynatmamak gerektiğinde fikir birliğine varamadık. Tartışma konularımızdan biri de, geceyi nasıl geçireceğimizdi. Çünkü çevredeki altmış kadar fil, kendi aralarında konuşmadıkları zaman, hiç ses çıkarmadan burnumuzun ucuna kadar sokulabiliyorlardı.

Bayan Mary, ottan yatağının üzerinde mışıl mışıl uyuyordu. Kendisi şok geçirdiği için, benim ceketime ve yağmurluğuma sarmıştık. Arada sırada ben de yanına uzanıyordum, fakat daha çok Roy'un, sırtında bir şort ve gömlekle

yattığı ateşin yanına gidiyordum. Havadan yana pek sıkıntımız yoktu, ama çevre her zaman alıştığımızdan daha soğuktu.

Benim durumum Roy'unkinden daha iyi sayılırdı; çünkü sırtımda fanila bir gömlekle, ayağımda pantolon vardı. Böyle bir şeyin başımıza geleceğini düşünmediğimizden hafif giyinmiştik. Afrika'da uçakların içi daima sıcak olur. Su bidonu hakkındaki tartışmamız, birden yirmi metre kadar ilerde beliriveren koca dişli bir erkek filin görünmesiyle yarıda kaldı. Herhalde fillerin konakladıkları yere giderken yaktığımız ateşin çevresinde olup bitenleri anlamak için durmuştu. Kulaklarını kocaman açmıştı. Bu kulaklar bana, on beş metre genişliğindeymiş gibi görünüyordu, fakat geceleri gündüze oranla ölçülerin daha büyük göründüğünü biliyordum.

Hortumunu kaldırınca, bu da bana yüz metre uzunluğundaymış gibi göründü, fakat bunun, olanaksız olduğunun da farkındaydım. Derken birtakım garip sesler çıkartarak, sanki bize katılmak istediğini belirtti. Roy da ben de çıt çıkarmadan bekledik. Soluk bile almıyorduk. İçtenlikle hayvanın, kendi işine bakmasını diliyorduk.

En sonunda o da buna karar verdi. Geceleri fillerin ziyaretlerine az çok alıştık, olağan karşılamaya bile başladık. Sadece korunmak için bazı önlemler aldık. Ay ışığında, olduklarından da iri görünen filler karşısında en iyisi, susmaktı. Soluk almak bile yanlarında konuk olduğumuz bu dev hayvanları ürkütmeye yeterdi. Bayan Mary geceyi iyi geçirdi. Sabah acısının çok olmasına karşılık, neşesi yerindeydi ve kahvaltıda ne olduğunu sorup, çay olmamasına şaştı, fazladan bir de elma yedi.

Roy sabah erkenden Murchison Çavlanından su almak için yola çıkmıştı. Çavlanın sularının dökülürken çıkardıkları büyük gürültü, herhalde araştırmaya başlamış olan uçakların sesini duymamızı engelliyordu. Birçok kez uçak sesi duyar gibi oldum; hele bir defasında pek emin-

dim. Fakat her seferinde de rüzgârla bize kadar ulaşan çavlanın gürültüsünden bunu, kesinlikle çıkartamadım.

Sabah Roy su almak için gittiğinde, ben de geçen uçakların yerimizi bulabilmeleri için ateş yaktım. Ateşin sönmemesi için de kuru dallar toplamam gerekti. Yaş dalları da kesip duman tüttürmek için ateşin üzerine atıyorduk. Ayrıca ateşin sönmemesi için kuru odun da bulmak gerekiyordu. Bir aralık bu işi yapmak iyice zorlaştı. Çünkü kurumuş bir dalı her koparışınızda. bir file meydan okumak zorunluluğu ortaya çıkmaya başlamıştı. Yine de biriktirdiğimiz çalı çırpılar sayesinde sinyal ateşinin dumanını sürekli tüttürmeyi becerdik.

Sabah odun aramak için erkenden yola çıkışlarımızdan birinde, konakladığımız yerin yaklaşık elli metre kadar soluna uzandım ve ırmağa doğru bakan yamaca vardım. Filler odun toplamamızı protesto eden bir harekette bulunmuyorlardı daha. Nedense, yaş dalları keserken ses çıkartmıyorlardı da kuru dalların çatırdayarak kırılması canlarını sıkıyordu. Rüzgârın bizden yana esmesinden yararlanarak ve dikkatlice çalışarak dallarının çoğu kurumuş bir ağaca ulaştım. Ağacın dallarından birini kesiyordum ki, birden önce fillerden birinin homurtusunu işittim; aşağı baktığımdaysa, ırmakta duman salarak giden bir tekne gördüm. Safari sırasında, güneşin yükseldiği zamanlarda sık sık serap gördüğümüz olmuştu. Bu sefer de tekneyi ilk gördüğümde, gözlerimi muayene ettirmeyi düşündüm. Bayan Mary'ye seslenip bir teknenin yukarı doğru gelmekte olduğunu haber verdim. Bu sırada tekne bir burnun ardında kaybolmuştu. Bayan Mary de gördüğüm şeyin gerçek olmasından kuşkuluydu, yine de bunu dostça belli etti. Kendisini alıp, fillere karşı çizdiğimiz güvenlik hattının ucuna kadar götürdüm ve biz konuşurken motor, burnun ardından tekrar çıkıverdi.

Biraz eski model olmakla beraber, gerçekten güzel bir tekneydi; sonradan, bu teknenin «*Afrika Kraliçesi*» adlı filmde kullanıldığını da öğrendik. Bu filmde kendisini çok beğendiğim Katherine Hepburn'la, gerçek hayatta yüz yüze bir türlü gelemediğim Humphrey Bogart rol almışlardı. Fakat bu tekne, o filmde çok daha inandırıcı bir roldeydi ve teknenin görüntüsü benim için büyük bir sevinç kaynağı oldu.

Ancak ayda bir çıktığı seferini yapan tekneye hemen işaret ettik. Bu beklenmedik kurtuluş, yarın kenarında bir sürü insanın toplanmasına yol açtı. Hepsi de Afrikalıydı ve kendilerine fillerle karşılaşmamak gerektiğini açıkladık. Bunu da onları akarsuyun batı yakasında tutarak sağladık.

Kalabalığı gören filler, inmek zorunda kalan uçağın yakınına çekilmişlerdi. Yaptığım keşfe göre, bu noktadan sonra da dağılacaklardı. Filler uçak üzerinde tam bir inceleme yapmışlar ve daha sonra BOAC pilotlarından Kaptan Pilot R. C. Jude'ün dediğine göre uçağa bir bakıma kendi malları gibi bakmaya başlamışlardı. Parçalamadıklarına göre, belki de uçağı konuk olarak kabul etmişlerdi.

Bayan Hemingway, «*SS Murchison*»dan gelen iyi insanların da yardımıyla kamptan aşağı indirildi. İçlerinden biri koca bir tüfek taşıyordu ve bu işlerden gerçekten iyi anlayan birine benziyordu. Bayan Mary'nin artık güvenilir ellere geçtiğini düşündüm.

Bense kampta kalıp sözleştiğimiz gibi Roy Marsh'ı beklemeye başladım. O hepimiz için ilginç görünmeye başlayan Murchison Çavlanından su almış, dönüyordu. Bayan Mary'nin güvenli bir biçimde gemiye bindirildiğini görünce, «Grand MacNish»i açıp kendime sulu bir viski hazırlamaya karar verdim. İçkiyi hazırlarken karşılaştığım tek güçlük, buz sıkıntısı oldu. Hemen hızlı hızlı bir şişe Carlsberg birası içmeye başladım. Şişe boşalınca, içinde viski su hazırlamayı tasarlamıştım.

Bu çabalarım, bir grup filin çıkagelmesiyle yarıda kaldı. Fillerin hiçbirinin düşmanca bir tavrı yoktu; yalnız atalarının başına geleni hatırlayan biri dışında. Kim bilir, belki de kocasını bu yüzden kaybetmişti ve her ne olursa olsun, tutumu özellikle bana karşı düşmancaydı. Kulaklarını olanca genişliğiyle açıp yaklaşmaya başladı. Ellerim ve ayaklarımla emekleyerek hemen kayalığa doğru kaçmayı denedim.

Filler yaklaşmaları için çizdiğimiz hattı aşarlarsa, Bayan Mary'yi ellerimizle buraya çıkarmak için Roy'la anlaşmıştık. Fakat bu fil, kendilerine düşmanca hiçbir harekette bulunmadığımız halde, özellikle bana karşı açıktan açığa düşmanlık besliyordu. Bu yüzden, kayalık yamacı tırmanmayı denemeye kalkışınca, hemen yanı başımdaki kaya parçalarını toplayıp sağ elimle daha iyi fırlatmama karşılık, sol elimle hayvana doğru atmaya başladım. Çünkü bileğimle dirseğim incindiği için, sağ elimi kullanamıyordum. Fil, gürültüler çıkartarak saldırmaya devam ediyordu.

Sol taraftan bir filin üzerine taş fırlattığınız zaman, mızrak atar gibi tam gözünden vurabiliyorsunuz. Ben de hayvana önce iki sivri, sonra iki tane de yuvarlak kaya parçası fırlattım. Fil saldırganlığından vazgeçmedi ve beni yakalamak istercesine hortumunu ileri doğru uzattı. Bense, hortuma karşı son derece duyarlıyımdır. Fil, açıkça beni, kıstırmak niyetindeydi. Hortumu artık iyice yakınımdaydı. Müthiş bir şeye benziyor, üstelik bir koku yayıyordu. Hortumunun içinin tamamen pembe olduğunu o zaman gördüm. Son bölümünde ise garip bir büküp kıvırma organı vardı. Tekrar Kimana Swamp'ta olmayı ve kibar kobrayla karşılaşmayı bütün yüreğimle istedim doğrusu. Filin gözleri küçüktür, yine de sağ gözü budur diyerek bir kaya parçası daha salladım ve tutturamadım. Bu kez sol gözüne sivri bir taş attım; bu da hayvana bana mısın demedi. Fil, hiç de uygar olma-

yan sesler çıkartıp duruyordu hep. Ağzıyla, dosdoğru bana çarpmak üzereydi.

Fille aramızda geçen konuşmayı aktarmaya çağım; fakat her ikimizin de tatlı sözler söylemediğini hatırlıyorum. Hayvana, «Dilsiz fil, başına bela açmadan çek git buradan!» diye haykırdığımı hatırlıyorum. Fil de buna, yavaş yavaş anlamaya başladığım kendi dilinde sesler çıkartarak karşılık verdi.

Tekrar ben konuştum: «Geber sen, fil gibi fil, e mi?» Bunu ilk kez, Japonların Pasifik Savaşı sırasında, ilk saldırılarına karşı koyan bir gazete muhabirinin telgraflarından okumuştum. Şu anda benim durumum da, muhabirin Japonlar karşısındaki durumundan herhalde daha parlak değildi.

Fil, kötü niyetli olduğunu açıkça belli ediyordu. Sözle yola gelmediğini anlayınca, üzerine daha iri kaya parçaları atmaya karar verdim. Bilirsiniz, yalnız sağ elerini kullananlar, hele benim gibi acemiyseler, sol elleriyle hiçbir şey yapamazlar. Fakat yine de taşlardan birini hayvanın ağzına yerleştirmeyi becerdim. Fil bunun üzerine hortumunu kaldırıp, hiç de nazik olmayan bir şekilde, bana doğru üç defa üst üste salladı.

En sonunda eylemden vazgeçip, öteki fillerin yanına döndü. Bu arada diğerleri, hiçbir şekilde olayla ilgilenmemiş görünmüşler ve kendi aralarında konuşmayı sürdürmüşlerdi. Filler, genellikle, uysal hayvanlardır. Kim bilir bana çatan bu fil, belki bir zamanlar insanlardan bir kötülük görmüş olmalıydı. Fillerin insanlar hakkında ne düşündüklerini bilmek kolay değil, ancak bir zamanlar çoğunun bazı acemiler ya da dikkatsizler elinde can verdiklerini, ya da yaralandıklarını hatırlayacak olursak, onlara, hak vermek gerekir.

Yardan yukarı doğru uzaklaşan filler gidince, önce uçağa doğru aşağı indim, sonra da «*SS Murchison*»un yanına, Bayan Mary'ye ulaştım.

Gemide güzel bir parti vardı ve bir çift evliliklerinin altın yılını; kızları, damatları ve İan adlı torunları ile birlikte kutluyorlardı. Kanıt olması için uçağın fotoğraflarını çektik ve «*Cessna*»nın alevlerden zarar görmemesi için geride bir başka ateş yaktık.

«*SS Murchison*»a çıktıktan sonra, evliliklerinin altın yılını kutlayan çiftin damadının Güney Afrika'nın ünlü operatörlerinden, Bay McAdam olduğunu öğrendik. Hemen Bayan Mary'yi muayene ederek iki kaburgasının kırıldığını, fakat genelde durumunun iyi olduğunu, geçirdiği şoku çabuk atlattığını söyledi.

Roy Marsh ile çavlana bakmaya gidenler geri geldikten sonra demir aldık ve Albert Gölüne doğru ırmaktan aşağı inmeye başladık. Hedefimiz Butiaba idi. Temiz, bakımlı, buzdolaplı bir teknede olmak doğrusu hiç de fena değildi. Hele buzdolabında «Tusker» biraları da olunca.

Sert içki yoktu, fakat geminin kaptanı Hintli, bir hayli pahalıya bana bir «Gordon»un sekicininden sattı. Pahalı olduğunu kendisi de kabul etti ayrıca.

Yanımızda iki salkım muz vardı. Bunlardan biri tam olmuştu, öteki daha çok olgunlaşmıştı. Murchison Çavlanı bölgesinde daha fazla kalmak ihtimaline karşı, yedek besin maddesi diye saklamıştık muzları.

Irmaktan aşağı inmek, gerçekten nefis bir geziydi. Her iki yakada da hem erkek, hem dişi hipopotamlar görünüyordu; ayrıca timsahlar dolaşıyordu. Daha aşağılara indikçe, sol kıyıda da filler gördük. Doğrusu fillere uzaktan kadeh kaldırıp sağlıklarına Tusker birası içmek pek hoş oluyordu. Ayrıca «*Cessna 180*»in düşmesinden dolayı timsahların rahatlarını hiç bozmadıklarını ve kıyıda durduklarını görmek de hoştu. Özellikle ırmak kıyısına gidip su almak görevini yüklenen Roy Marsh, bundan pek hoşlandı. Timsah grupları içinde gördüğüm en kalabalık topluluk,

on yedi timsahlıktı. Ancak beş yüzden çok, timsah gördük.

Bütün ırmak boyunca altı ile yirmilik gruplar halinde ya da tek başlarına fillere rastladık. Son iki yıldan beri Afrika'yı kavuran kuraklık yüzünden, bu tek akarsu çevresinde büyük bir cümbüş başlamıştı. Fil sürüleri genellikle akarsulardan uzakta yaşarlar. Fakat kuraklık yüzünden otlar azalınca, onlar da su boyuna gelmek zorunda kalmışlardı. Hepsi de bir arada son derece iyi yaşıyor gibiydiler. Önceden de anlattığım gibi bir tek ölü hipopotam, görmüştüm.

Bu sular, Albert Irmağına dökülüyor ve sular boz bir renkte genişleyip gidiyor. Ama bir sürü kuş ve balık görebilirsiniz. Tekne en iyi ihtimalle yedi mil hız yapabildiği için, suyu ve çevredeki kıyıları iyice incelemek mümkün. Göl kuşları kümelenmiş, pelikanlar, çeşit çeşit ördek ve kaz türleri de dolaşıp duruyor su üstünde.

Teknede çok mutluyduk; muayeneden sonra Bayan Mary'nin evliliklerinin altın yılını kutlayan çiftin banyosundan yararlanmasına da izin çıktı. O yıkanıp dinlenir ve iyi bir uyku çekerken, Roy Marsh da hak ettiği uykuya daldı; ben de Bay McAdam'la ordan burdan konuşmaya başladım. Butiaba'ya vardık. Burası göl kıyısında, pek özelliği olmayan, iyi bir otelden bile yoksun, küçük bir yerleşim yeriydi.

Teknenin kaptanı Asyalıydı ve uzun saçları kulaklarından aşağı sarkıyordu. Herhalde gelenek icabı (geleneklere her zaman saygılıyızdır), saçlarını iyice uzatmıştı. Bizden adam başına yüz şiling isteyince, Bay McAdam, zaten gezinin parasını verdiğinden, kurtarılan insanlar için de ayrıca para istenmesine şiddetle karşı çıktı.

Denizcilik yasalarını iyi bildiğim ve bunun kaptanın hakkı olduğunu kabul ettiğim için, uzun saçlarına karşın bu parayı, ödemeyi kabul ettim. Bay McAdam ise yazılı olarak şikâyette bulundu. Karşılıklı birer Tusker yuvarlar-

ken, kendisine haklıyken de böyle paraları ödemek gerektiğini anlattım. Çünkü nasıl olsa geri alabilirdiniz. Gerçekten de haklı çıktım ve kaptanın bağlı olduğu Doğu Afrika Demiryolları ve Limanları Şirketi'nden, üç yüz şilinglik bir çek aldım.

Butiaba'da geceyi «*Murchison*»da geçirebilirdik. Ancak ben, bunun, Bayan Mary'nin pek hoşuna gideceğini sanmıyordum; çünkü limana havalandırma tertibatlı küçük bir tekne yanaşmıştı. Ayrıca otobüsle, Masindi'ye de gidebilirdik. Sonunda otobüsle Masindi'ye gitmeye karar verdik. Fakat bu arada, bütün gün bizi arayan ve görevi, bizi eşyalarımızla birlikte Entebbe'e götürmek olan bir pilota rastladık. «*Havilland Rapide*» uçağını benzinle doldurmuştu, hemen havalanmaya da hazırdı. Benim ilk tepkim, otobüsle Masindi'ye gitmekte direnmek oldu.

Fakat insan, «*Fast International Sporting House Set*» tarafından uçağa davet edilince, bu biraz da emir gibi oluyor. Uçağın pilotu Reginald Cartwright, bir ağır kamyonla önce pisti keşfe gitti. Kalkan tozdan keşfin nasıl yürüdüğünü anlamamız, mümkün olmadı. Bana göre pistin görünüşü, Güney Dekota'nın kızıl tepelerini andırıyordu ve hiç de güven verici değildi.

Uçağa çıktığımızda, Kaptan Cartwright pilot yerine, Roy Marsh yanına, ben de arkadaki ikinci koltuğa yerleştim. Kaptan Cartwright, ağırlığı bu sayede dengelemek istemişti. Sözde kalkış pistinin üçte birini henüz tamamlamıştık ki ben, kolay kolay havalanamayacağımıza inanmıştım bile. Yine de yabankeçisi gibi hoplaya zıplaya engebeli pistte olabildiği kadar hızlanarak ilerlemeye devam ettik. Derken tekerlekler birden yerden kesildi ve uçağın her tarafı zangır zangır titredi, ama birkaç saniye ya geçti ya geçmedi, tekrar yere kondu ve maden kısımların pek iyi bildiğim çatırtısını bir kez daha işittim.

Yazık ki bu kez ön taraftaki motor alev almış, yanmaya başlamıştı. Entebbe'e kadar uzun

yolculukta yetişmesi için tam olarak doldurulan sağ kanattaki benzin deposu da yanmaya başlamıştı ve esen rüzgârla, alevler uçağın arkasına doğru ilerliyordu. Depodan benzin sızdığı için, gelen alevler ne kadar az olursa olsun, uçağın bir anda alev alması işten bile değildi.

O anda birden, iki motorlu uçaklara nasıl girildiyse, öyle çıkılacağı ilkesi aklıma geldi. Hemen içeri girdiğimiz kapıya gittim. Kapının, uçağın maddesinden bir parçayla kapanmış olduğunu gördüm. Kapıyı açtım ve Roy Marsh'a «Burayı açtım!» diye seslendim. «Bayan Mary'nin durumu da iyi mi?» Roy, «İyidir Baba, o önden çıktı,» dedi.

Kapıyı başımla ve sol omzumla dayanarak açtım. Kanat açılınca, uçağın henüz alev almamış sol kanadı üzerine çıktım; Mary, Roy ve Pilot'un benim sığamayacağım bir aralıktan çıkmış olduklarını anladım.

Onlara seslendim, hepsi de iyi olduklarını söylediler Uçağın önünde toplandık. Görenler uçağın bir anda alevler içinde kaldığını sonradan, anlattılar. Oysa bence uçak son derece ağır yanıyordu. Hepimiz yeterince güvenli bir uzaklığa çekilinceye kadar da pek öyle alevler içinde kalmadı.

Roy, Bayan Mary'yi camlardan birini kırarak dışarı çıkarttığını anlattı. Kendisi ve Mary hemen hemen aynı uzaklıktaydılar. Bayan Mary'nin çıkmasına yardım etmek için, önce kendisi dışarı atlamıştı. Sonra da tam bir erkek hostes gibi Mary'ye yardım etmişti. Ben de uçağın normal çıkış yerinde aynı şekilde davranmıştım, ama benim yolcum yoktu. Uçağın içinde kimse kalmayınca, Reggie de bir pencereden dışarı atlamıştı ve gerçek bir «*Ndgee*» adamı da böyle davranırdı (Ndgee, Afrika dillerinde kuş demektir ve uçaklara da öyle derler).

İnsan uçakta yangın ya da parçalanmak tehlikesi atlattıktan sonra, şok denilen bir şey geçiriyor. Uçak zorunlu iniş yaparken, yere hafif

bir şekilde konduğundan bence şok olmaz insanda, ama şoka benzer bir şeyler duyulur.

Kalkış sırasında uçağın alev alması olayındaysa, şok çok daha büyük çapta kendisini gösteriyor ve insan olayı doğal karşılamakta gerçekten güçlük çekiyor. Oysa bu, çok kolay bir şey, bazı insanları tam anlamıyla deli ediyor. Sözgelişi bir uçak düşüp yanmaya başlayınca, ilk olarak elinizde olmadan bir patlama bekliyorsunuz. Uçağın bomba taşıyıp taşımadığını düşünüp, uçaktan mantıklı bir uzaklıkta duruyor ve patlamanın ne zaman olacağını kestirmeye çalışıyorsunuz. Bu sırada ben de aynı etki altında patlama beklerken, aşırı heyecanlı Afrikalılar boynuma sarılıyor, beni tebrik ediyor, incinen sağ kolumu daha da acıtıyorlardı. İşte patlamaları bu sırada işittim.

Art arda gelen dört küçük patlama, Carlsberg biralarının şişelerinden ileri geliyordu. Daha sonra daha kuvvetlice bir patlama oldu. Bu da Grand McNish şişesiydi. Derken biraz daha boğuk bir patlama. Bu da Gordon'un ciniydi. Madeni kutu içinde olduğundan, daha boğuk ses çıkartmıştı. Daha başka patlamalar da bekledim, çıkmadı.

En sonunda bizi, Masindi'ye kadar götürmeyi kabul eden genç bir polisin kullandığı motorlu araçla, kaza yerinden ayrıldık. Arabada sevimli polisin eşiyle birlikte Bayan Mary ve ben vardım. Elli üç millik yola hiç içecek bir şey almadan çıkmak üzere hazırlandık. Hayatımın en uzun yolculuğu bu oldu diyebilirim, Bayan Mary'ye de kısa geldiğini pek sanmam. Bir aralık kendisine, «Bayan Mary, önümüze çıkacak ilk eli yüzü düzgünce bir yerde durmaya ne dersin?» diye sordum. «Hem belki ayaküstü birer tek de atardık. Pilotların kazadan sonra içki içmeleri gelenekselleşmiştir.»

«Baba,» diye karşılık verdi Bayan Mary, «sen dilersen peki, ama böylesi daha zor.»

El ele tutuştuk ve devam ettik yolumuza.

II

Masindi'ye yolculuğumuzu tamamladıktan ve hayatlarında ilk defa bir uçağın yandığını gören aşırı duygulu kişiler tarafından karşılandıktan sonra, sonunda yataklarımıza girebildik.

Gece, bir çakalın inatla uluduğunu işitip hayvanı, yanık et ve saç kokusunun çekip çekmediğini düşündüm doğrusu. Mekanik bir şekilde otelin giriş kapılarını kontrol ettikten sonra, belki de yaralı olan çakalın dilediği gibi ulumakta serbest olacağını düşünerek tekrar yattım.

Bayan Mary, kırık kaburgaları dolayısıyla çok acı çektiğinden, gece iyi uyuyamadı. Yine de çakalın uluması ona, güven veriyor ve Kimana Swamp'taki eski günlere döndüğünü düşünüyordu.

Sabah Afrikalı bir pratisyenle tanıştık. Adam yanan uçaktan kurtulmamızdan ötürü o kadar sevinçliydi ki, Bayan Mary'yi tedavi etmek ve kaburgalarını sarmak istedi. Soylu pratisyen için elbette bu, ilginç bir deneme olacaktı, fakat ben kabul etmedim.

Kırık bir kaburga kemiğine karşı yapılacak pek bir şey yoktur. Ancak on rauntluk bir boks maçında, kemiğin birinci raunt yerine, dokuzuncu rauntta kırılmasını dilemekten başka. Kırık alçıya alınınca, alçının çıkartılması gerektiğinde bu, son derece acı verir.

Soylu Afrikalı pratisyen, daha sonra kafatasımı makasla ustaca kırptı. Bunu kabilesinin geleneği gereğince mi yoksa gerçekten gerektiğinden mi yaptığını bilemeyeceğim. Her ne olursa olsun, sonuç çok etkili ve görülmeye değer bir şey oldu. Sonra bir çeşit antiseptik kullandı. Ardından da sardı, sarmaladı.

Bu arada iltihaplanan sol bacağımı da sardı. Ve bütün inceliğiyle, artık Entebbe'e dönebileceğimizi bildirdi. Bayan Mary toparlanmak için uzun bir süre burada kalmak istediğinden, hedefimiz zaten burasıydı.

O zamanlar gözde içki Gordon'un ciniydi ve bu içkiden bir miktar Masindi'de edinmeyi başarmıştık. Doğrusu ben Gordon'un reklamını yapacak değilim. Fakat bu cinin, çağımızın en etkili antiseptiklerinden biri olduğuna inanıyorum. Penisilin geçici bir ilgi görüyor, birtakım insanlar da sülfamit kullanıyorlar. Ne var ki bütün bunların değeri geçici bence. Gordon'un üstün niteliklerini kanıtlamaya çalışmak gerekmez; dahası, bütün iç ve dış yaralara karşı güçlendirici, yumuşatıcı, yarayı kapatıcı bir etkisi var. Yine de yerli halkın bunu içmemesi çok daha yerinde bir şey. Yoksa, büyük hatalar işleyebilir, hatta hepimizin sonradan çok üzüleceğimiz cinayetlere, cinsel sapıklıklara kalkışabilirler. Bir başka deyimle, cini çocuklara içirmeyin!

Tedavimiz tamamlanınca, Masindi'den, Entebbe'e otobüsle döndük. Kuzeyde hiç yağmur yağmadığından, bu tozlu ve sıkıcı bir yolculuk oldu. Yedi tepeden oluşan Kampala kentine ulaşıncaya kadar hemen hemen ilginç hiçbir şey görmedik. Yüz otuz beş millik yolculuk insana düşünme fırsatı veriyordu, o kadar.

Önce Winconsin'in Cumhuriyetçi Senatörü Joseph McCarthy'nin her iki uçak kazasında da bizimle beraber olmasını istedim. Benim bir merakım vardır; ünlü biri olarak McCarthy'nin, zor durumlarda nasıl davranmış olacağını düşünür durum. Elbette örnek bir şekilde davranırdı, ama nedense bu merak hep içimi kemirir durur. Şimdi de senatörlük dokunulmazlığı olmadan, birlikte yaşayacağı hayvanlar karşısında acaba nasıl davranırdı, diye aklımdan geçirdim. Bu düşünce, zaten karmakarışık olan zihnimi on, on iki mil kadar oyaladı. Bir bakıma eğlendim de diyebilirim.

Derken, çok eski bir dostum olan, Bay Leonard Lyons hatırıma geldi. Lyons, son derece kibar, aynı ölçüde de zayıf biriydi. Bir gün bir 577'likle ateş etmiş, silahın geri tepmesiyle beraber, arkasındaki kapının demir kanadına çarpmıştı. Silah elinden fırlamıştı, ama yaralan-

mamıştı. Birkaç mil boyunca da memnun memnun Bay Lyons'la birlikte başımıza gelen hoş olaylara güldüm. Bunların hepsi hoş şeylerdi.

Ondan sonra da Bay Toots Shor'u hatırladım. İnsan, Bay Shor'u düşüne düşüne yüzlerce kilometreyi son derece mutlu geçirebilir. Bay Shor, herkese karşı sert davranmakla ün salmıştı; ama biz aramızda hiçbir zaman bir kaba cümle sarf ettiğimizi hatırlamayız.

Düşüncelerimin bu noktasında Bay Shor'u zihnimden çıkarıp bir başka arkadaşımı, Sloppy Joe diye hatırlanan Bay Joe Russell'i, hatırladım. O da Key West'te, Bay Shor'un işlettiği bar ve lokantanın karşısındaki barı işletirdi. Bay Joe Russell, uzun yıllar birçok serüvende ortağım ve dostum olmuştu. Ölümünü düşünerek birçok mil daha aştık.

Artık yüreğim pek yufkalaşmış, herkese iyi şeyler dilemeye başlamıştı. Daha bir sürü eski dost aklıma geldi ve bunların üstünlük ve güçsüzlüklerini düşündüm. Beynim geçmiş hayatımla ilgili konular üzerinde düşünmek istemiyordu. Buna karşılık başkaları, başka yerler, yiyecekler ve iyi içki üzerine çalışıyordu hep.

Gordonların yapımıyla donanmıştık ve ben de bunu ve hayatta bana verdiği zevki düşünüyordum. Bu yüzden de geçmiş hayatım üzerinde düşünmeye yöneldim. Ne var ki beynimi bundan uzaklaştırmak elimdeydi. Bu sefer üzerinde düşünmeyi hiç istemediğim ekonomik ve siyasal sorunları geçirmeye başladım, kafamdan.

Böyle zamanlarda ilginç olabilecek bir olayla karşılaşabilirsiniz. Sokaktaki güzel bir kadının yerine, iki kadın görebilirsiniz. Beyniniz bir ayrılmaz organınız gibi değil de, kardeşinizmiş gibi gelebilir. Bazen işitir, bazen işitmezsiniz ve bazen kendi sesinizi duyamazken, bazen de gürültüler kulak zarınızı patlatacakmış gibi olur. Kafatasımla sol kulağım arasında devamlı bir vızıltı var gibiydi ve Mary'ye dönüp beynimin dışarı akıp akmadığına bakmasını istedim. O da, «Ba-

ba, beynin olmadığını sen de biliyorsun,» dedi. «Herhalde aşina olmadığımız bir sıvı olsa gerek.»

Bayan Mary de herkes gibi şaka yapabilir, hatta bazen herkesten çok şakanın dozunu kaçırır. Bay Toots Shor'un çevresindekiler tarafından, el üstünde tutulmasının sebeplerinden biri de budur. Dağınık beynimi, kaburgaları kırık Bayan Mary'yi sineye çekerek Entebbe'e vardık. O zamana kadar ikimiz de başımıza gelenlerle ilgili yazılanları okumamıştık.

Entebbe'de gazeteciler ve soru yağdıranlarla karşılaştık. İngilizler sigorta bakımından uçak kazalarında pilotun bir hatasını bulmak konusunda çok titizdirler. Ben belleğim pek yerinde olmadığından olayları hatırlayabilmek için Roy Marsh'la birlikte sorguya çekilmeyi ummuştum. Sorgu, sual sırasında işkencecilerden farkı olmayan memurlar, çok yetenekli kişilerdi. Benim halimin daha berbat olduğunu görüp, sorgu sırasında bir patavatsızlık yapacağımı umarak, önce beni sorguya çektiler. Sonra sırayla Bay Marsh ve Kaptan Cartwright gelecekti. İnsanın anlatacak gerçek bir hikâyesi olursa, sorulara karşılık vermek hiç de zor olmaz, fakat teknik ayrıntılar konusunda çok dikkatli olmak gerekir.

Düşeceklerini anlayan kişilerin, en küçük ayrıntıları nasıl zihinlerinde tutabildiklerinin nedenini anlıyor gibiyim. Bu ayrıntılar, insanın kendi kendisini koruma çabası gibi, yoğun bir şekilde belleğe yerleşiyor. Sorgu sırasında şu üç şeyin yapıldığı kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Birincisi: Bütün yolcuları yaşatmak nedeniyle siz kendiniz de yaşamak için çabalıyorsunuz. Tabii «*vahim düşmeler*» bunun dışında. Vahim kazalarda ne yapılsa boşuna.

İkincisi: Yapılan şeyin, ahlak kurallarına uygun şekilde yapılmış olmasıdır.

Düşerken yaptığınız üçüncü şey de, her şeyi sigorta şirketinin hoşuna gidecek şekilde yapmak çabasıdır.

Sigorta şirketinin hoşuna gidebilmek için, bu üçünü de süratle yapmalısınız ve sonra da

her şeyi hatırlayarak anlatmalısınız. Bizi her türlü sorgu sualden kurtaracak nefis fotoğraflar çekmiştik; ne yazık ki bunların hepsi ikinci kazada yanmıştı. Bu yüzden sorun uzun, sıkıcı, boğucu ve herkesin teknik bilgisine dayanan bir sınav halini aldı.

Günlerce kimse sınavı başarıp başaramadığını öğrenemedi. İşkenceciler, Scotland Yard geleneğine uygun olarak sorgu sırasında, hep kibardılar; fakat sorgunun üçüncü günü, durumun gerektirdiği nezaketten de çok, bir yakınlık sezinlemeye başladık.

İlk sorgudan sonra basınla görüştük; daha doğrusu Bayan Mary gerçekten hak ettiği istirahat için odasına çekilince, ben gazetecilerle görüştüm. Aslında benim de dinlenmeye ihtiyacım vardı, ama daha önce iki kaza hakkında ilginç ayrıntıları açıklamak istiyordum. Henüz kazalarla ilgili bir şeyler yazmak niyetinde değildim; fakat basında, özellikle yabancı gazetelerde o kadar saçma sapan şeyler okumuştum ki, en doğrusu gerçeği anlatmak diye düşündüm.

Gazetecilerle konuşurken iki kişiden yalnız birinin dinlediğini ve konuşurken kendi sesini bile işitmeye imkân kalmadığını görmek, doğrusu acıydı. Neyse ki, önceden hiç tanımadığım kişilerle sesimi işitmeden konuşmak, işi daha da kolaylaştırmıştı.

Roy Marsh, bağlı olduğu şirkete hesap vermek için uçakla Nairobi'ye gitmiş ve biraz daha işkence çekmişti. Entebbe'e bir «*Cessna 170*» le döndü. Uçak, Murchison Çavlanında bıraktığı «*Cessna 180*»in ağabeyiydi. Bizim Entebbe'e varışımızdan çok kısa bir süre sonra ortanca oğlum Patrick de cebinde on dört bin şiling olan birinin gelebileceği kadar çabuk yanımıza geldi. Serüvenin kahramanı ben, kadın kahramanı da Mary olarak görünüyordu. Fatura ödeme konusunda da Patrick on dört bin şilingle çıkıp gelinceye kadar, Roy Marsh şampiyondu.

Patrick'in sermeyesini de çabucak tükettikten sonra, ben Roy'la beraber «*Cessna*»ya atladım. Bizi sorguya çekeceklerle karşılaşmak üzere Nairobi'ye uçarken, Bayan Mary'yi, Patrick'e emanet ettim. Onlar da sonra, normal uçak seferleriyle ardımızdan geleceklerdi. Nairobi'de çok iyi karşılandık ve bir sürü insanla tanıştık.

İşte bu dönemde herhangi birinin dengesini bozacak ve belki de normal bir insan olduğu hakkındaki inancını sarsacak garip bir kötü alışkanlığa saplandım.

Bu garip alışkanlık, cenaze ilanlarını okumaktı. Çoğu, gerçekten kendi ölüm ilanım gibi, yazılmıştı. Bazı sataşmalar oluyordu, ama iyi şeyler de söyleniyordu. Alman gazetecilerinden birinde benim, uçağı Kilimanjaro Dağının zirvesine kondurmak isterken düştüğümüz yazılıydı. Sözde 1934'te yazdığım romanda anlattığım leoparın kalıntısını bulmak için, Mary ile beraber dağın zirvesine inmek istemiştim. Bu romanın adı, «*Kilimanjaro'nun Karları*»ydı ve filme de alınmıştı.

Laitokok bölgesinde görev yaparken, dağın engebeli yerleri üzerinde birçok defalar uçmuş, eteklerinde dört bin metreye kadar yükselmiştik. Benim, içinde bulunduğum koşullar altında, «*ölüme meydan okuma çabası*» içinde bir «*Cessna 180*» uçağını Kilimanjaro'nun zirvesine oturtmam olanaksızdı. Her şeyden önce «*Cessna*»yı buraya kadar çıkartmak bir marifetti; kondurmak ise olanaksız. Sonra Laitokok'a yürüyerek dönmek gerekiyordu.

Dağdan aşağı inmek, tırmanmaktan çok daha kolaydır. Bunu bir seferinde yerli halka korkulu anlar yaşatan bir aslanı on beş mil boyunca izleyerek kanıtlamıştım. İz sürme pek zevkli geçmiş ve aslan kaçmıştı. Serüvenin en acı yönü, hayvanlar kralını uzun bir süre izledikten sonra tekrar, on beş mil yürüyerek çıktığımız noktaya dönmek zorunluluğu olmuştu.

Laitokok'taki Hıristiyanlığı kabul etmiş yerli halktan pek çoğu yakın dostlarımdı. Masai ka-

bilesinin yaşlı reisiyle birlikte (onun hesabına evcil hayvanlara zarar veren bir aslan da avlamıştım), ikram ettiği bir Tusker birasını yuvarlamıştık. Gerçekten çevresinde büyük otoritesi olan bu yaşlı reisle karşılıklı bira içmekte, hiç sakınca görmemiştim. Üstelik onunla beraber içmeyi geri çevirseydim, büyük bir protokol hatası işlemiş olacaktım ve onu kalitesiz bira içmek zorunda bırakacaktım.

Yerli biraların bazıları da pek iyidir ve birkaçını denemişimdir. Erkeklerinin zenginliği ve fazla işleri olmaması yüzünden içkiye düşkün Masai kabilesinde, bira, bir bakıma sağlığa yararlıydı. Kabile erkekleri artık ne aslan avlıyor, ne de savaşıyorlardı. Bu bölgede savaşçılar genellikle Güney Afrika'da yapılan «*Golden Jeep sherry*» adlı içkiye alışmışlardır. Ben, bu içkiyi kim ikram ederse etsin, içmemişimdir. Masal ülkesinde de bir moral gücü olarak bu içkinin içilmesinin, hep karşısında olmuşumdur.

Bir süre sonra reisle yanımıza, üç başka kabile reisi daha katıldı ve genellikle aslan avından, sonra da o günkü aslandan söz etmeye başladık.

Kendi iz sürenleriyle, yakınları tarafından Mehna diye çağrılan ve usta bir izci olan eski bir fildişi avcısının yardımıyla, aslanın hangi yöne kaçtığını kestirmiştim. Eskiden işlediği büyük bir suçun bedelini ödemekte olan Mehna, aslanı olabildiğince çabuk izlerken, biz de soldan ilerleyecektik. Aslan, Mehna'nın tarafına yönelirse, onu yakalayabilecek ve vurabilirsek vuracaktık.

Mehna da aslanı nerede görürse görsün, öldürmeye çalışacaktı. Yanımda üç Wakambalı iz sürücü vardı. Biri 12'lik tüfekle, biri benim ağır 577'likle gelmişlerdi. Ben de 30-06'lık Springfield'i taşıyordum. Sağ tarafı ise, Londra'dan yeni gelen bir genç polis memuru ile. Masaililere emanet etmiştik. Bunların hiçbiri de önceden aslan avlamamıştı.

İçimizde kötü niyet yoktu, ama şeytan kurcalıyor, sırf şenlik olsun, diye aslanın sağ tarafa kaçmasını istiyorduk. Aslan ne sağa, ne de sola doğru kaçtı. Mehna ve benimkiler farkına varıncaya kadar, yoluna dosdoğru devam edip bizim bölgeden çıktı, gitti. Bir keresinde kendisine çok yaklaşmıştık. Fakat bu sırada yere uzanmış, dinlenmekteydi. Sonra bir yarın kıyısına kadar izledik. Hayvan yarı yarıya tırmandı, sonra birden baktık ki, yerinde yeller esiyor. Bunun üzerine Mehna'yı ileri çıkardık. Bir süre sonra, o da geri geldi ve hayvanın hiç hızını kesmeden yoluna devam ettiğini, bölgeden çıktığını haber verdi. Görevimiz bittiği için geri döndük.

Tepe, fotoğrafçımız Earl Theisen'in, Kilimanjaro adını söyleyemediği, Kibo adını da hatırlayamadığı için, «*Baba'nın bütün parasını kazandığı dağ*» diye sözünü ettiği Kilimanjaro'ydu.

Dönüşte Masailer, zaman zaman «Aslan şurada!» diye telaşlandılar, ama bir şey çıkmadı. Biz de Laitokok yolunu tuttuk, av da böylece bitti.

Ölüm ilanlarımızı okurken bu tür olaylar aklıma geliyor ve iki kazadan önce, kaza sırasında ve sonrasında neler hissetiğimizin gerçek hesabını böyle çıkartabiliriz, diye düşünüyordum.

Alman ölüm ilanları ne kadar romantik ve övgülerle doluysa, İtalyanların ölüm ilanları birçok yönden bunları yaya bırakıyordu. Bizim hakkımızda değer yargılarını belirtiyorlar, gerçek ve tek dostlarımızmış gibi, içimizi okuyorlardı.

Kalbimin içini ben bile bilmediğim ve hiç güvenemediğim için, bu ölüm ilanlarının bir kısmı beni pek şaşırtmıştı. Kim bilir, bütün bunları anlamak için belki de bir kalp uzmanına başvurmam gerekiyordu. Yine de gösterilen dostluk karşısında çok duygulandım.

Biz İtalya'yı çok severiz, hatta bir İtalyandan çok daha fazla severiz. Dahası, pek çok İtal-

yandan daha fazla. Yine de cesetlerimizi görmeden öldüğümüze inanmayan dostlarımız olduğunu biliyoruz.

İngiliz gazetelerinin tepkisini ancak bir dostumun gönderdiği kupür sayesinde öğrenebildim ve görüşler bana pek karışık göründü.

İnsana asıl zevk veren, bazı gazetelerde, ama «*The Times*»ta, «*Observer*» ya da «*The Guardian*» da değil, hemen hemen hepsinin de, birinin kişiliği ve alışkanlıkları ile ölümünü nasıl karşıladığını ayrıntılarıyla anlatmaları oldu. Bunların bir kısmını gerçekten hayal güçleri kuvvetli yazarlar yazmıştı. Sonunda, onlardan daha çok yaşamayı kararlaştırarak, sorunu çözümledik.

Bütün ölüm ilanlarımda, hemen hepsinde, ölüme her zaman meydan okuduğum söyleniyordu. Hiç insan bütün ömrü boyunca ölüme meydan okur da, elli dört yaşına kadar sağ kalabilir mi? Kim inanır buna? Ölümle burun burna gelmek, ölüme çok yaklaşmak başka şey, ölümü aramak başka şeydir. İnsan ölümü ufak bir dikkatsizlik yüzünden, trafiği karışık bir yolda da karşısında buluverir. Ölümü bir şişe uyku ilacının içinde, bir usturanın keskin ucunda, banyonuzda ya da iyi kavga bilmediğiniz için bir sokak köşesinde de bulabilirsiniz. Ölümle burun burna gelmenin o kadar çok yolu vardır ki, bunları saymaya kalkışmak budalalık olur.

Bir erkek olduğumdan beri bildiğim en karışık konu, bir erkeğin yaşantısıdır. Bir kadının da bağlı olduğu kuramlar varsa, eminim, kadının yaşantısı daha da çapraşıktır. Kadınların da erkekler gibi katı kurallara bağlı olarak yaşayanları vardır. Bir erkeğin, böyle bir kadın gibi yaşamasının, çok daha kolay olduğunu öteden beri düşünmüşümdür. İçimizde hiçbirimiz, katı ölçülere ya da tasarladığımız iyi ahlak kurallarına uygun olarak yaşamamışızdır. Ama teşebbüs etmişsizdir böyle yaşamaya.

Bu noktaya varınca gidip yattım ve bir düş gördüm. Allahtan düşlerim tatlıdır ve geceler de

gündüzler kadar şendir. Gündüzleri hayale dalmadığım için, yalnız geceleri düş görürüm. Gündüzleri ya neşemi bulmaya bakarım, ya da çevreyi incelerim. Şimdi de çok çekici bir huy edindim: Kendi ölümümü okuyorum.

Düşlerimde kendimi hep, yirmi beş, otuz yaşlarında görürüm; kadınlar bana dayanamaz. Son zamanlarda da bir dişi aslan bana vuruldu.

Nişanlım olan bu dişi aslan, şimdiye kadar düşlerime giren en güzel yaratıktı. Bayan, Mary'nin özelliklerinin bir kısmı, onda da vardı. Bir seferinde bana çok tehlikeli bir oyun oynadı. Bir sabah kahvaltısında düşümü Bayan Mary ile Denis Zaphiro'ya anlattım. İlgiyle karşılamış gibi göründüler, fakat ikisi de biraz şaşırmış gibiydi. Denis beni karşılıklı bir şişe bira içmeye davet etti ki, sabah kahvaltısından hemen sonra hiç yapmadığım şeydir bu. Yine de oturdum, birayı içtim ve güzel dişi aslanla geçirdiğim geceyi zevkle andım.

Düşün ilgi çekici yönlerinden biri de, dişi aslanın benim için avlanması, fakat eti bana pişirerek verişiydi. Hem de geyik pirzolalarını kızartmak için, tereyağı kullanıyordu. Bu ise Paris'te, Ritz Oteline özgü bir buluştu. Sonra bana sebze isteyip istemediğimi soruyor, ben de onun ot yemediğini hatırlayarak, kibarlık olsun, diye reddediyordum. Ayrıca sebze de yoktu düşümde.

Bu tür düşü az çok her zaman görüyordum ve Freud'cüler belki de daha sonra gördüğüm çirkin düşü de ele alarak beynimin sarsıldığı şeklinde yorumlayabilirlerdi. Ama sorumlusu ben değildim.

Bu defa yalınayak, mehtap altında bir gecede, en iyi av köpeklerimle beraberdim. Bütün gün boyunca iz sürüyordu köpekler, yalnız gün ışırken ve gün batarken avlanıyorlardı. Geceleri de genellikle bir ağacın altında bir araya geliyorlardı; bazen bir ya da ikisini yakalıyordum.

Düşte ve bundan da birkaç gün önce gerçek hayatta, buna çok benzer bir durum olmuş, ya-

lınayak bir tilki sürüsü bastırmıştım. Sonra yine sayın senatörü elinde nızrağıyla ay ışığı altında gördüm. Dergilerde çıkan resimlerinden tanıdım kendisini.

«Selam sayın senatör,» diye seslendim. «Ne var, ne yok bakalım?»

«Ne peşindesiniz?» diye sordu senatör sertçe.

«Yabanköpeklerinin,» diye neşeyle karşılık verdim. Daha geçenlerde bir yabanköpeği yakalamıştım.

«Ben de satılmışların peşindeyim,» dedi senatör.

«Çok yakaladınız mı?» diye sordum.

«Binlerce,» dedi. «Cohn'la Schine'ı gördünüz mü?»

«Hayır,» dedim. «Belki Laitokok'tadırlar. Golden Jeep sherry'yi de orada bulabilirsiniz.»

«Onlar hiç içmezler,» dedi sertçe.

«Zavallılar,» dedim, «neyse, kampta pepsikola var.»

«Schine artık benimle birlik değil,» dedi senatör. Sonra kendisini yoklar gibi ekledi: «Belki Cohn da.»

«Ne şans!» dedim. Yakınlığımı göstermek istercesine mızrağımın ucunu toprağa sapladım. Düşümde senatör, mızrağını dik tuttu.

«Maksat bir iki laf etmek,» dedim. «Huey Long'a ne oldu bay senatör?»

«Kim?»

«N. O.'da Rossevelt Otelini işleten dostum Seymour Weiss'ın büyük dostu Louisinalı Demokrat Senatör Long.»

«Oh,» dedi senatör, sonra o da mızrağının ucunu toprağa sapladı.

«Senatör Long, geleceği olan biriydi,» diye hatırlattım. «Yakaladığını bırakmaz, işi sonuna kadar götürecek gibi çetin görünürdü.»

«Ağlanacak bir trajedi,» dedi senatör. «Demokrat bile olsa.»

Bu sırada düşüm olağanüstü bir havaya büründü.

«İz kovalamak için mi botlarınızı çıkardınız?» diye sordum. «Ben nereye gittiklerini işaretledim. Rüzgâr da onları yakalamamıza uygun.»

«Çocukça bir spor,» dedi senatör. Fakat mızrağının ucunu, sapladığı topraktan çekmedi. «Ben, gerçek bir Amerikalı gibi yaşamaya düşman olanların peşindeyim.»

«Ben de yabanköpeklerinin,» dedim.

Sonra kaba ya da vatan düşmanı, kötü bir ev sahibi gibi davranmış olduğumu düşünmüş olacağım ki, şöyle dedim: «Henüz ölmemiş ve çakalların saldırmadığı bir satılmış bulursanız, lütfen bir haber salın, ben hemen izcilerim ve taşıyıcılarımla gelirim. Cohn ve Schine'le birlikte çalışacaklarından emin değilim, fakat hepsi de çok iyidir. Buradan Nairobi'ye kadar insanı da, aracı da izlerler.»

«Schine'i kaybettim,» dedi senatör.

«Ne kötü talih,» dedim düşümde. «Nasıl kaybettiniz?»

«Ordu elimden aldı.»

«Sayın senatör,» dedim, «size sonsuz sevgilerimi sunarım. Meslek sahibi, dürüst bir Amerikalı için ne acı bir alınyazısı. Acaba konak yerinize kadar size eşlik edebilir miyim?»

Bu sırada belirli bir çarpmanın şiddetinden dehşete düşerek uyandım. Sol kulağımla başım arasında akan bilinmeyen bir sıvının sebep olduğu sarsıntı yerine, gece tek başıma ve yalınayak, en iyi iki mızrağımla avlanmanın ne kadar hoş olacağını düşündüm.

Herhalde bilirsiniz, Afrika'da geceler, gündüzlerden çok farklıdır.

Yeterince içtikten sonra, ocakta ısıtılan suyla dolduracağınız yelken bezinden banyonuzda yıkanırsınız. Sonra pijamanızı giyer, sineklere karşı çizmelerinizi ayağınıza çeker, robdöşambrınızı üzerinize alır, yemek hazırlanıncaya ka-

dar beklemek üzere ateşin başına bir daha yuvarlamaya çıkarsınız. Yemekten sonra, cibinlikle örtülü yatağa girersiniz. Ya uyursunuz, ya da gün ışımadan yarım saat öncesine kadar süren hayvan seslerini dinlersiniz. Hiçbir bağlantınız yoksa, Afrika'nın en güzel saatleri olan gecelerde dilediğinizi yapabilirsiniz.

Geceleri hayvanlar tamamen değişir. Gündüzleri hemen hiç ses çıkartmayan aslan, kendi hesabına avlanmaya çıkmıştır; homurdanır, kükrer, gürler. Avlanan diğer hemcinsleriyle haberleşmek için mi kükrediğini, yoksa avlarını dışarı uğratmak için mi bağırdığını ben hâlâ çıkartamadım.

Çakallar aslanın peşindedir ve aslan, avını öldürünce, bu sefer çakalların aralarında konuştuklarını duyarsınız. Çakal gülüşü denen şeyi, bu sırada işitmeniz mümkündür. Gece çıkardığı ses hoştur çakalın; ben çakalların birbirleriyle böyle anlaştıklarına inanıyorum.

Geceleri daha başka sesler de işitebilirsiniz. Çok kocaman bir geyik türü vardır ki, korkulu bir hayvan görüntüsü verebilmek için bütün gece oldukça korkunç sesler çıkartır

Geceleri, kulağı kirişte bir sürü tilki de görebilirsiniz. Fundalıklar arasında yaşayan bu güzel hayvanlar gün ışığında hemen hiç görünmezler. Böcekler ve öteki küçük hayvanlarla beslenirler. Dik kulaklı tilki, normal tilkiye benzer. Ancak Clark Gable'a göre üç kat daha kepçe kulaklıdır. Yine de fillerle kıyaslanamaz.

Leopar Chui'nin sesini duymanız da mümkündür. Kısa, kesik, öksürüğü andıran bu sesi başkaları ile karıştırmanıza olanak yoktur, çünkü sesi oldukça kalındır. Geceleri Chui'nin sesini sol tarafınızdan işitirseniz, hemen sağa sapın Bay Chui, son derece ciddi bir hayvandır. Kusurları da vardır, ama bir vahşi hayvan için olağanüstü nitelikleri vardır.

Bu tatlı anılardan sonra gecelerin güzelliği iyice kafama yer edince, hayale dalıp geçmişi hatırladım.

Geçmiş deyince, kendi geçmişimden söz etmiyorum. Çünkü o zaman işlediğim hatalar ve başkalarının başına ördüğüm çoraplar aklıma geliyor, sıkılıyorum. Bunun yerine başka insanları, tanıdığım hayvanları ve kişileri anıyorum. Böylece köpeğim Karabaş'ı düşünüyorum. Kim bilir İdaho'da, Ketchum ilinde bir motosikletli tarafından unutulduktan sonra, efendisiz kaldığı iki kış boyunca neler çekmiştir.

Ketchum'da, Karabaş'ı bulduğumuz zaman tahta bir kulübede yaşıyorduk. Mary ile Patrick'in öldürdüğü iki geyiği yüzüp ambarın açık kapısı önüne asmıştık. Yabanördekleri de kedilerin yetişemeyeceği bir yere asılmıştı. Bir sürü de av kuşu. Karabaş terk edildiğini hissetmiş olacak ki, bize çok bağlandı ve âdeta zorla köpeğimiz oldu. Örnek derecede sadıktı ve müthiş iştahlıydı da. Ocağın yanında uyuyor, çok terbiyeli davranıyordu.

Ketchum'dan ayrılıp Küba'ya dönme zamanı gelince, çok ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldık. Karlı iklimde yaşamaya alışmış hayvanın Küba'da hasta olmasından endişe ediyorduk. Fakat biz yola çıkmak üzere hazırlanırken, Karabaş sorunu kendi kendine çözdü. Hemen arabaya girip yerleşti. Onu dışarı çıkardık, yeniden bir yolunu bulup içeri atladı. Öyle acıklı bakışlarla bizi süzüyordu ki, ancak kadınlar böyle bakabilir.

«Karabaş, konserve açacağı kullanabilir misin?» diye sordum.

Karabaş'ın karşılığı, olumsuz gibiydi. Bunun üzerine onu, bir sürü konserve köpek mamasıyla tek başına bırakmaktan caydım. Ketchum'da köpek sahibi olmak bir meseleydi. Bir zamanlar burada köpeksiz dolaşanlara saygıdeğer insan gözüyle bakılmazdı. Sonradan yasalar değişmiş, kumar ve köpeklerin efendileriyle bir-

likte, genel yerlere girmeleri yasaklanmıştı. Bu durum karşısında Karabaş'ı da Küba'ya götürmeyi kararlaştırdık.

Onu Afrika'ya da getirmek isterdim, ama yapılması gereken o kadar çok formalite vardı ki; ayrıca Bay Chui'nin köpeklere olan düşkünlüğünden de korkuyordum. Bay Chui öylesine köpek düşkünüdür ki, hep homurdanarak dolaştığı halde, köpek kokusu alınca eve sessizce girer; soluğunu ancak ensenizde hissedince, varlığından haberdar olabilirsiniz.

Bütün bu anılardan sonra yeniden ölüm ilanlarımı okumaya dalmıştım ki, Bayan Mary uyandı ve, «Daha çayı getirmediler mi?» diye sordu. «Hem ne okuyorsun sen kuzum?»

«Sevgilim,» dedim, «Nairobi'deki sabah trafiğini inceliyorum, ayrıca dün gece gelen ölüm ilanlarımı okuyorum.»

«Sevgilim,» diye karşılık verdi Bayan Mary de: «Ben senin yerinde olsam, bu kadar çok ölüm ilanı okumazdım. Nasıl olsa biz ölmedik, bu da bize karşı gösterilen bir sevgi diye kabul edilebilir. Başkalarının cenaze ilanlarını okumazken, kendimizinkini ne diye okuyacakmışız? Hem senin için kötü de olabilir bu.»

«Seninle aynı fikirdeyim,» dedim, «ama bu, bende kötü bir alışkanlık halini aldı.»

«Sevgilim,» dedi Bayan Mary, «yeteri kadar kötü alışkanlıkların olduğunu hiç düşünmüyor musun?»

«Hem de nasıl!» dedim.

«Ayrıca,» dedi Bayan Mary, «bugün vali konağında yemeğe davetliyiz ve senin çok iyi görünmeni istiyorum.»

Nasıl çok iyi görünebileceğimi düşünmeye ve ölüm ilanlarımın ışığı altında bunu nasıl becerebileceğimi kurmaya daldım. Yine de vali konağında yemeğe davet edilmek, hafife alınamazdı; enerjimi saklayıp ölüm ilanlarını okumaktan cayarak, hazırlanmaya başladım.

Davet çok hoştu, vali ve eşi sevimli insanlardı, bir sürü eski dostla da karşılaştım. Daha

sonra otelimize döndük. Bu noktaya varınca kuvvetli kişiliğim ve sevgili eşimin telkinleriyle ölüm ilanlarımı okumak gibi kötü alışkanlığımdan caydığımı söylemek isterdim. Yalnız hikâyenin can sıkıcı tarafı şu ki, devam ettim bunları okumaya. Hem de bu sefer gizli gizli, banyoda ya da tuvalette okumaya başladım.

Olayın gerçek yönünü vermek için, bütün yazıları iki cilt içinde sakladığımızı itiraf etmem de gerekiyor. Ciltlerden biri yabaneşeği derisinden, diğeri aslan postundan. İkisi de güzel birer cilt. Artık bundan sonra yeni kötü alışkanlıklara saplanmamak için, yılda hiç olmazsa bir defa bunları açıp yine ölümümle ilgili yazıları okuyorum. Eleştiriler karşısında bozulan moralimi de bu sayede düzeltiyorum. Bayan Mary ve ben, hayvan yaşantısının en alçak şekilleriyle bile ilgilendiğimizden bu beylere rahat bir soluk aldırmak amacıyla, birlikte ve çok çirkin bir şekilde vahşi hayvanlar tarafından öldürüleceğimizi umuyoruz. Bu arada niyetimiz bol bol neşelenmek ve fırsat buldukça da yazmak.

DURUM HAKKINDA RAPOR

(4 Eylül 1956, Look)

«Okuduğumuz kitap sayısı arttıkça, bir yazarın daha güzel şeyler yaratmasını ister; böyle yazacaksa, burada bırakması gerektiğini düşünürüz. Bu gerçek, açıkça ortadayken bunu kabul eden yazar da çok azdır. Etseler bile, sıradan eserler vermekten kendilerini kurtaramamaktadırlar. Yazarlar, yazacakları her kitabın daima en iyi eserleri olacağını umarlar; bilmezler ki o günkü yaşantıları artık başka ve daha iyi bir eser yaratmalarını engellemektedir.

Gazetecilik, radyo muhabirliği, propaganda, ya da senaryo yazarlığı konusunda yapılan denemeler, ne kadar ulu olurlarsa olsunlar, düş kırıklığına uğramaya mahkûmdurlar. Her şeyin en iyisini bu türlere koymaya kalkışmak, bir başka çılgınlıktır. Böylece iyi ve kötü fikirlerin hepsini unutulmaya mahkûm etmişiz demektir. Bu tür çalışmalar kalıcı değildir ve bu yüzden asla başlanmamalıdır...»

Bu satırlar Cyril Connoly tarafından «Tedirgin Mezar» adlı kitapta yazılmıştır. Kitap, okuyucusu ne kadar olursa olsun, asla unutulmayacak eserlerdendir.

Böylece elle yazılmış sekiz yüz ellinci sayfada sevdiğiniz bir kitabı yeni baştan okuyunca ve yazmayı bırakınca, sevdiğiniz ve inandığınız bir başka kitap üzerinde aylarca senaryo ve sinema fotoğrafı için çalışınca, artık bunu yarıda bırakamayacağınızı anlar; ölünceye kadar yapacağınızı, bu iş için doğduğunuzu bildiğinizden bundan vazgeçemeyeceğinizi takdir edersiniz.

Mary ile ben de burada (Havana) yaşıyoruz ve ziyaretçiler çalışmamızı engelleyecek kadar artıncaya kadar çalışmamıza devam edeceğiz. Uzun bir süre çok tatlı bir yaşantımız oldu. Bizi yalnız bıraktıkları sürece de bu tatlı yaşantı sürecek. Ve nereye gidersek gidelim, dönüp dolaşıp geleceğimiz yer burasıdır. Burası bizim, yurdumuz. İnsan tası tarağı toplayıp yurdunu bırakmaz; savunur yurdunu. İspanya ve Afrika da iyi yerler; fakat oraları çok çiğnendi. Belki aşırı derecede değil; üstelik daha mahvolmamış bölgeleri de var. Ama bulmayı bilmek gerek.

Wyoming, Montana ve İdaho da binlerce insan tarafından çok çiğnendi. Eskiden buraları bilenler, şimdi gelip asla aynı yerlerde oturamazlar.

Sonbahara doğru bir soluk alıp baskı ve müdahalelerin gelip geçmesini beklemeliyiz. Tropikal bölgelerde geçirdiğimiz iki yıldan sonra, şimdi değişiklik olsun diye bir başka yere gitmek gerekiyor. Afrika'ya gidecektik; fakat geçen yıl yağmur sıkıntısı çekildi ve kimse artık bir yeni kuraklığa daha katlanmak istemiyor. Yağmur düşmeye başladıktan sonra, dilerseniz gidebilirsiniz yine. Bu arada bu yaz Finca Vigia' da kitap üzerinde çalışılacak. Fotoğrafların ayrılması işi bitti. Bundan sonra bir daha film çalışması olmayacak.

Gazeteciliğe gelince: Gazetecilik, her gün olup bitenleri yazmak demektir ve delikanlılık çağında alıştığım bir meslektir Doğru haber vermek şartıyla övünülecek bir iştir. Bu kitap bitinceye kadar, bu mesleğe de dönmek yok.

Yarın uzun bir kitap üzerinde çalışmaya kapanmadan önce düzenlediğim durum hakkındaki rapordur bu. Öteki üç kitap da bitti ve şu yazı, işlerin nasıl yürüdüğü hakkında size bir fikir verebilir. Kötü günlerden sonra, umarım ki, ardından gelenler biraz daha şenlenir. Hele son bölümü bir okuyun.

Hiç kimse, sıcak yaz günlerinde turşusu çıkmadan, her gün çalışamaz. Çalışma düzenini bi-

raz olsun değiştirmek için ilkbahar, yaz ve sonbahar aylarında Gulf Stream'de balık avlamaya çıkıyoruz. Karada olduğu gibi, her mevsimin değişikliği denizde de kendisini belli ediyor Akıntı canlı ve hareketli oldukça, biteviyelik de olmuyor. Ve her gün neyle karşılaşacağınızı bilmiyorsunuz.

Koca mavi dalgaları kıyıya vurduran ya da geri çeken gelgite göre erkenden, ya da geç vakit denize açılıyorsunuz. Akıntı iyiyse, «*Pilar*»ın pruvası önünde uçanbalıkların geçtiğini görüyorsunuz; ardından talihiniz yaver giderse tuna ya da marlin balığı yakalama olasılığı ortaya çıkıyor.

Yeteri kadar avlandığınız zaman, yüzmek ve bir kadeh parlatmak için, bir kıyıya çıkıyorsunuz. Bu sırada Gregorio da yemeği pişiriyor. Öğleden sonra, güneş batmcaya kadar avlanmaya devam ederek, geri dönüyorsunuz. İlkbahar ve yaz başında küçük balıklar, yazın ve sonbaharda da büyükleri oltanıza vuruyor.

Eskiden sizi Küba'ya çeken balıkçılıktı. Sonra bir kitabın üzerine kapanıyorsunuz ya da iki kitap arasında, yüz güne yakın bir süre, güneşin doğuşundan batışına kadar vaktinizi balık avlamakla geçiriyorsunuz.

Resim çektirmek için büyük balık avlamak amacıyla gittiğimiz Peru'da durum başka türlüydü. Orada rüzgâr, gece gündüz esiyordu. Çölden kalkan rüzgâr odanızın içine kadar giriyordu. Bu yüzden, kapıyı pencereyi sürekli kapatmak gerekiyordu.

Otuz iki gün süreyle sabahın erken saatlerinden, fotoğraf çekme olanağı kalmayıncaya kadar avlandık ve dalgalar tepelerindeki kar gibi beyaz köpüklerle kıyıyı dövdü durdu.

Deniz kuşları kayalıkların tepesine konuyor, bulutların arasından çıkıp balık yakalamak için amansız bir pikeye girişiyorlardı. Akbabalar kumsallardaki ölü pelikanları yiyorlardı.

Marlin balıkları çok büyüktü ve Küba'daki hemcinslerinin aksine, mücadeleyi sevmiyorlar-

dı. Ama ağırlıkları yüzünden kendilerini kıyıya çekmek bir hayli zordu.

Doğrusu bu işi her gün yapmak, cezalandırılmak gibi bir şeydi; fakat insanları o kadar iyi ve deniz de pek ilginç olduğundan uğraşmaya değmişti. Yine de «*Pilar*»la Küba'ya dönmek, ayrı bir zevkti.

Peru'nun aşağı tarafında, Ekvator'un dört yüz yirmi mil güneyinde Kızılderili asıllı, İspanyolca konuşan kaptan ve tayfalarla, Amerikanca konuşan fotoğrafçılar arasında tercümanlık yaptığı ana fotoğraf gemisinde çalışan Bayan Mary, yorucu bir çalışma gününün akşamı, kocasının eşinden beklediği başlıca şeyin, süreklilik olduğunu söylemişti.

Bayan Mary süreklidir Ayrıca cesurdur, sevimlidir, görünüşü heyecan vericidir, yanında olmaktan insan zevk duyar kısacası, iyi bir eştir. Bir de çok iyi bir balıkçı karısıdır; usta bir nişancıdır, iyi kulaç atmayı bilir, gerçekten mükemmel bir aşçı, şaraptan anlayan; amatör bir astronomi uzmanı, sanat, politika ve ekonomi öğrencisidir. Swahili, Fransızca, İtalyanca dillerini konuştuğu gibi, rahatça bir tekneyi idare edebilir, ya da İspanya'da bir evi çevirebilir. Usta ve güzel sesiyle şarkı da söyleyebilir. Benim tanıdığım ölmüş bölük komutanlarından, eski tabur komutanlarından, üç kâğıtçılardan, köpeklerden, tavşanlardan, kahvehane sosyetesi mensuplarından, bar sahiplerinden, pilotlardan, jokeylerden, iyi ve kötü yazarlarla keçilerden çok; general, amiral, hava mareşali, politikacı ve daha nice önemli kişileri tanır.

Bayan Mary ayrıca, Bask diliyle de şarkı söyleyebilir ve parlak, şaşmaz bir atıcıdır. İçmeye de çok dayanıklıdır ve Swahili diliyle, «*Tupa ile chupa tupu*» der ki bu, «şu boş şişeyi ortadan kaldırın» anlamına gelir.

Evde olmadığı zamanlar Finca, ortadan kaldırılmasını istediği boş şişeden daha boştur ve ben bir girdapta yuvarlanan bataryaları boşalmış pilli bir radyoya dönerim.

Sersemleri güler yüzle karşılar diyemem. Hatta böylelerine hiç katlanamaz. Büyük enerji sahibidir ve gerektiği zaman uzak durmasını da bilir. Fakat kedi kadar da sokulgandır gereğinde.

Sabık yurttaş olmak, diye bir şey vardır. Key West'ten uçakla otuz beş dakikada uzaklaşıp böyle bir yurttaş olmak çok güçtür; daha hızlı bir uçakla Miami'den de bir saatte uzaklaşıp sabık yurttaş olmak ondan da güçtür. Ben hiçbir zaman yurtsever olduğumu iddia etmedim, fakat ülkemin karıştığı savaşlara katıldım, vergilerimi de ödedim. Bu yüzden sabık yurttaş sözcüğü hiç kulak asmadığım bir şeydi. İllinois'nın Cook County bölgesinde doğdum ve erkenden bir yazar olarak yerimi Bay James Farrell ve Bay Nelson Algren'e terk ettim. Onlar da her şeyi son derece iyi yönettiler; ayrıca hiçbir şikâyetim yok.

Yurttaşlarınızı görmek için yapacağınız tek şey, işten sonra bir arabaya atlamak ve Havana'daki «*Floridita*» barına gitmektir. Burada her eyaletten ve yaşadığınız her yerden insanlara rastlayabilirsiniz. Ayrıca yıllar boyunca tanıdığınız donanma, ticaret, gümrük ve göçmen ajanlarıyle kumarbazlar, sefarethane mensupları, yazarlığa soyunanlar, yazarlıklarını kesinlikle kabul ettirmiş olanlarla, zavallıca kabul ettirenler, senatörler, doktor ve operatörler, Amerikan Lejyonu üyeleri, güzellik yarışması kazanan kişiler; başları derde girince kapınızın altından bir pusula kaydırıverenler, gelecek hafta öldürülecek olanlar, FBI mensupları ve eski FBI'cılar, muhtemelen banka müdürünüz ve bunların dışında bir iki dostla, bir sürü Kübalı dost da oradadır.

«*Floridita*»da geçirdiğimiz en neşeli gecelerden biri de, donanmaya ait birçok geminin yıllık seferleri sırasında buraya uğrayışları olmuştu. Bayan Mary yoktu. Kendimi bir yabankeçisi kadar yalnız hissediyordum, canım da kente inmek istiyordu. Öğleden sonra, erken saatlerde

birtakım sivil denizciler bana uğramış ve Ezra Pound hakkında fikrimi öğrenmek istemişlerdi. Onlara, Ezra, bence St. Elizabeth hastanesinden çıkartılmalı ve şiir yazmasına izin verilmelidir, dedim.

Bu sırada bir sürü donanma astsubayı kollarındaki sırmalarla Ernie'yi, yani beni görmek için geldiler. Diğerlerine tahammül ediyorlardı, ama Ezra hakkında sorulan sorulardan kuşkulanmışlardı.

İçlerinden biri, «Sen emret, şunları hemen toz edelim buradan. Hem senin ruhun bile duymadan,» dedi. «Ben hayattayken seni, kim rahatsız edebilirmiş ki?»

Şef daha sonra bana, «Ernie,» dedi, «birinin senin yanında olup bunları buradan uzaklaştırması gerekiyor; senin rahat düşünmeye ihtiyacın var. Senin muhafızın olacağım ben. Özel yardımcın olacağım. Bütün dış ilişkilerini ben idare edeceğim.»

«Şef,» dedim, «sen benim dostumdun, şimdi de özel yardımcım oldun. Var, bundan sonra dış münasebetlerimi de sen yönet!»

«Efendim,» dedi, «ben arada sırada erkek erkeğe konuşsam da, sen yine de benimle pek samimi olma. Efendim bu, benim uzun yıllar boyunca kendime hazırladığım en büyük fırsat.»

«*Floridita*'ya gidelim,» dedim.

«Duydunuz mu çocuklar?» diye seslendi şef. «Alın voltanızı bakalım. *Floridita*'ya gidiyoruz.»

Yolda yeni Chrysler'in üstünü açtığımız halde, şef yine de, «Ernie, efendim araba şu itfaiye kırmızısı rengi dışında, belki güzel, güzel ama belki bundan böyle daha büyük bir otomobil kullanabilirsiniz,» dedi.

«Bu araba da büyük. Sen yavaş git,» diye şoför Juan'ı uyardım.

«Evet efendim;» dedi şef. «Healey, bu hususa dikkat et.»

«*Floridita*» çok kalabalıktı. Fakat dış münasebetler memurum köşelerden birtakım kimsele-

ri toplayıp kaldırdı ve yerlerine biz geçip oturduk.

Oturduk, içkilerimizi söyledik ve bir sürü insan yanımıza yaklaştı. Bir kısmı imza istiyordu, bir kısmı da elimi sıkmak.

Hep birlikte çok ciddi edebi tartışmalara dalmış ve bir hayli ileri gitmiştik. Bir şef daha yanımıza sokuldu ve, «En sevdiğim iki kitap... Şeydi... Üç değil... *Yağmurlar Gelince* ve *Babil Kulesi!*»

«Mac,» dedim, «o kitapları ben yazmadım.»

Bizim şeflerden biri, «Herhalde *İlkbahar Sağnakları* demek istiyor,» dedi.

Hemen savunmaya geçen yeni şef, «Ama *Babil Kulesi,* iyi kitaptı,» dedi.

Yardımcım hemen atıldı: «O kitapların hepsini Ernie yazdı,» dedi. «Yalnız kendisi çok alçakgönüllüdür.. Onun için başka adla yazdı. Hepsinde Ernie'nin havasını bulabilirsin. Bunu anladığın için bravo sana şef!»

Biraz sonra hep birlikte ve şaşılacak kadar uygun bir tonda eski bir aşk şarkısı söylemeye başladık.

Bu sırada gözüm bir başka masada oturan deniz ataşesi ile amirale ve diğer birkaç kişiye takıldı. Hepsi de sivil giyinmişlerdi.

Bakışlarımı kaçırdım, fakat tekrar yakalanınca, «Özür dilerim beyler,» dedim. «Müsaade ederseniz şurada çok iyi tanıdığım birinin yanına gideceğim, gitmezsem benim kaba biri olduğumu sanacak.»

Yardımcım, «Aman dikkat edin efendim,» dedi. «Bana ihtiyacın var mı Ernie? Belki bunlar yalancı dostlardır.»

«Hayır,» dedim, «sen bu tarafı idare et, ben biraz sonra döneceğim.»

Kalkıp yakın dostumun yanına gittim ve ziyaretçi amiralin de çok sıcak davrandığını gördüm. Üstelik zeki, hoşsohbet ve arkadaş canlısı biriydi.

Bir süre konuştuktan sonra, birden omzumun üstünden gelen bir sesle irkildim. «Ernie, kuzum ne yapıyorsun burada? Bir sürü sivilin arasında ne diye vaktini harcıyorsun?» Seslenen yardımcım ve dış münasebetler memurumdu.

Amiral şöyle bir yerinden doğrulup kalktı. «Özür dilerim evladım, ama ben sizin amiralinizim,» dedi.

«Amiralim, efendim, bağışlayın beni efendim! Sizi önceden hiç görmemiştim de efendim. Bu yüzden sivil elbiseler içinde tanıyamadım.»

«Anlıyorum, anlıyorum,» dedi amiral.

«Amiralim, efendim, saygılarımı arz ederek rica etsem, Ernie'nin grubumuz arasına dönmesine izin verir misiniz acaba efendim?»

Amiral, «Bunu söylemeniz saçma,» dedi. «Bay Hemingway, zaten dönmek için masamıza gelmişti.»

«Teşekkür ederim efendim.»

O gece gerçekten mükemmel bir geceydi. Şef en sonunda, «Ernie, yıllarca alın teri döküp çalıştığım bu işi bırakacağım için çok üzgünüm,» dedi.

«Şef, ben de çok üzülüyorum,» dedim. «Şimdiye kadar senden başka yardımcım ve dış münasebetler memurum olmamıştı.»

Şef, «Çocuklar, geri durun bakalım şöyle,» dedi. «Bırakın Ernie arabasına girsin. Evine gidip iyi bir uyku çeksin ki, doğru dürüst düşünsün ve yarın sıkı çalışabilsin.»

———O———

NOBEL ÖDÜLÜ

HEMINGWAY

HEMINGWAY, Bütün Eserleri dizisinin yeni kitabı İŞGAL İSTANBUL U ve İKİ DUNYA SAVAŞI.

Bütün dünyada ün salan, filmlere konu olan romanların yazarı Hemingway, elinizdeki kitapta gazeteci olarak izlediği iki dünya savaşından çarpıcı görüntüler sunuyor. Hemingway'in, 1.Dünya Savaşı sırasındaki ünlü Trakya göçünü, İstanbul'un işgalini, Kurtuluş Savaşımızın önderlerine ilişkin yargılarını da bulacağınız yapıtta, 2.Dünya Savaşıyla sonrasına ait izlenimleri de yer alıyor. Bir gazetecinin, gazetesine gönderdiği bu mektupların her biri birer öykü gibi sanki.